

Sosyal Kaynaşma Bağlamında Kürt Meselesi

Proje No: 110K474

**Yrd. Doç. Dr. Betül DUMAN
Yrd. Doç. Dr. Osman ALACAHAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal BAYIRBAğ**

**ARALIK 2012
İSTANBUL**

ÖNSÖZ

Türkiye'nin uzun süreli ciddi ve sıcak gündemlerinden birini oluşturan Kürt meselesinin çok farklı veçheleri ile ele alındığı görülmekle birlikte Türk ve Kürt toplumlarının sosyal kaynaşması boyutu akademik çalışmalarda çoğunlukla ihmal edilmiştir. Bu konudaki çalışmalar genellikle Kürt meselesinde devlet söylemi ve devlet politikaları, Kürt milliyetçiliğinin gelişimi, PKK ve terör gibi başlıklarda incelenmiştir. Bu nedenle "Sosyal Kaynaşma Bağlamında Kürt Meselesinin" ele alındığı bu araştırmanın önemli bir ihtiyacı karşılayacağı düşünülmektedir.

Bu Araştırma TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

İçindekiler

ÖZET	11
GİRİŞ	12
I. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
A. Sosyal Kaynaşmayı Tehdit Eden Faktörler	16
1. Ekonomik ve Politik Yeniden Yapılanma	16
2. Sosyo-Kültürel Yeniden Yapılanma	21
B. Sosyal Kaynaşma Tanım, Bileşenler ve İlgili Kavramlar	24
1. Tanım ve Bileşenler	24
2. İlgili Kavramlar	31
3. Sosyal Kaynaşmanın Ölçülmesi ve Göstergeleri	41
4. Sosyal Kaynaşmanın Ölçülmesi	47
C. Türkiye Uygulaması için Bernard Kavramsal Çerçevesinde Kullanılan Göstergeler	55
1. Siyasal Alan- (Tözel)	55
2. Siyasal Alan- (Formel)	55
3. Sosyo-kültürel Alan (Formel)	56
4. Sosyo-kültürel Alan (Tözel)	56
5. Ekonomik Alan (Formel)	57
6. Ekonomik Alan (Formel)	58
II. SOSYAL KAYNAŞMA BAĞLAMINDA KÜRT MESELESİ: ANALİZ	59
A. Araştırmanın Örneklem ve Yöntemi	59
B. Demografik Özellikler	60
III. EKONOMİK BOYUTUYLA SOSYAL KAYNAŞMA	70
A. EŞİTLİK/EŞİTSİZLİK	70
1. Meslek	70
2. Eğitim	73
3. Gelir	74
4. Sosyal Sınıf Algısı	77
5. Konut Sahipliği	79
6. Sosyal Yardım	80
B. DIŞLANMA/İÇERME	81
1. Gelir ve işe bağlı dışlanma algısı	81
2. Tüketim ve Görece Yoksunluk	88
3. Yoksulluktan Kurtulmaya Dair Fırsat Eşitliği Algısı	91
4. Ekonomik Ayrımcılık Deneyimi	92
5. Hizmetlere Erişim	95

6. Dikey Hareketlilik Umudu	96
7. Gelecek Beklentisi	99
8. Yaşam Standardı Beklentisi	104
9. Hayattan Memnuniyet Algısı	106
10. Göç- Mahalle ve Yerleşme	107
IV. SOSYO-KÜLTÜREL KAYNAŞMA	118
A. Sosyal mesafe ve sosyo-kültürel kaynaşma	119
B. Etnik Ayrımcılık	121
C. TANIMA/RED	124
1. Sosyo-kültürel kaynaşmanın fay hatları	124
2. Sosyal sermaye ve dayanışma örüntüleri	166
3. Etnik ayrımcılık algısı	173
D. AİDİYET/İZOLASYON	178
1. Örgütlenme davranışları	178
2. Maddi dayanışma pratikleri	185
3. Sosyal ağlara katılım	191
4. Yaşanılan yere aidiyet	196
V. SİYASAL BOYUTUYLA SOSYAL KAYNAŞMA	201
A. KATILIM –KAYITSIZLIK	202
1. Siyasal İlgisi	202
2. Oy Verme	205
3. Diğer Siyasal Katılım Türleri	217
B. MEŞRULUK/GAYRİ MEŞRULUK	222
1. Ulusal gurur ve Aidiyet	222
2. Kurumsal Ayrımcılık	232
3. Eşitlik ilkesi ve Ayrımcılık	233
4. Demokrasiye Bağlılık ve Memnuniyet	244
5. Kurumlara Güven	245
C. KÜRT MESELESİ BAĞLAMINDA SPESİFİK DEĞERLENDİRMELER	253
SONUÇ	265
KAYNAKÇA	272

TABLO VE ŞEKİLLER

Tablo 1: Örneklem Dağılımı.....	60
Tablo 2: Etnik kökeniniz nedir?.....	60
Tablo 3: Etnik kökeniniz nedir? * Bölge	61
Tablo 4: (Varsa) Mezhebinizi belirtir misiniz?.....	62
Tablo 5: (Varsa) Mezhebinizi belirtir misiniz? * Bölge	62
Tablo 6: Kendinizi siyasi düşünce olarak nasıl tanımlamaktasınız?	63
Tablo 7: Kendinizi siyasi düşünce olarak nasıl tanımlamaktasınız? * Bölge.....	64
Tablo 8: Cinsiyet.....	65
Tablo 9: Yaşınız?	66
Tablo 10: Medeni Durumunuz nedir?.....	67
Tablo 11: Ailenizdeki kişi sayısı	67
Tablo 12: Aile İçinde konuşmalarda.....	68
Tablo 13:Aile dışı ortamlarda (cadde, sokak vs)hangi dili kullanıyorsunuz?	68
Tablo 14: Mesleğiniz Nedir?	71
Tablo 15: Eğitim Düzeyiniz Nedir?.....	73
Tablo 16: Ailenizin aylık geliri ne kadar?(TL)	75
Tablo 17: Gelir (KÜRTLER).....	77
Tablo 18: Sosyal Sınıf?	78
Tablo 19: Gelir* Sınıfsal Konumlanma (0-900 TL geliri olanlar)	79
Tablo 20: Oturduğunuz bu ev;	80
Tablo 21: Resmi veya özel bir kurumdan maddi yardım alıyor musunuz?.....	80
Tablo 22: İnsanların gelirim veya işim nedeniyle bana tepeden baktığını hissediyorum.....	81
Tablo 23: Çocuklarınız ve sizin sosyo-kültürel etkinlikleriniz için bütçenizden bir miktar para ayırabiliyor musunuz?.....	89
Tablo 24: Çocuklarınızın okul haricinde eğitimlerine destek için (dershane, özel ders vb) bütçenizden bir miktar para ayırabiliyor musunuz?	90
Tablo 25:Türkiye'de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsatı vardır.....	91
Tablo 26: Etnik Kimliğiniz nedeniyle işyerinde görev bölüşümü ya da görev yükseltmelerde size haksızlık yapıldı mı?	92
Tablo 27: Etnik Kimliğiniz nedeniyle iş alımlarında size ayrımcılık yapıldı mı?	94
Tablo 28: Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	95
Tablo 29: Ne kadar çok çalışsam da sınıf atlayacağımı düşünmüyorum.....	97
Tablo 30: Ülkenin geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?.....	99
Tablo 31: Şehrin geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?	100
Tablo 32: Ailenin geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?.....	101
Tablo 33: Kendi geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?	103

Tablo 34: Gelir* Kendi Geleceğiniz (KÜRTLER)	104
Tablo 35: Çocuklarınızın yaşam standartlarının benden daha iyi olacağına inanıyorum	105
Tablo 36: Mutluluk Durumu	106
Tablo 37: Bu şehre ne zaman geldiniz?	107
Tablo 38: Buraya gelmenizin en önemli sebebi nedir?	110
Tablo 39: Mahallenizin en önemli sorunu nedir?	112
Tablo 40: Size cadde, Pazar, lokanta gibi kamusal alanlarda saygısızlık yapıldı mı? (Etnik kimlik nedeniyle)	124
Tablo 41: Etnik kökeniniz nedir?	125
Tablo 42: Etnik kökeniniz nedir?	126
Tablo 43: Etnik kökeniniz nedir?	126
Tablo 44: Etnik kökeniniz nedir?	126
Tablo 45: Komşuluğa bakış, özet tablo	131
Tablo 46: Aleviler	134
Tablo 47: Gayri Müslümler	134
Tablo 48: Geniş aileli insanlar- Aşiretler	134
Tablo 49: Kürtler	134
Tablo 50: Tarikat ve cemaat üyesi olanlar	134
Tablo 51: Türkler	135
Tablo 52: Varsa Mezhebinizi belirtir misiniz?	138
Tablo 53: Varsa Mezhebinizi belirtir misiniz?	138
Tablo 54: Aile ve akrabalarınız dışında farklı etnik kökenden insanlarla görüşüp konuşuyor musunuz?	140
Tablo 55: Farklı etnik gruplarla görüşmeye bakış ve Kürtlerle komşuluk (B1 ve B2)	141
Tablo 56: Farklı etnik gruplarla görüşmeye bakış ve Türklerle komşuluk (B1 ve B2)	142
Tablo 57: B3 ve B4 bölgelerinde farklı etnik gruplarla komşuluğa bakış	143
Tablo 58: Kapalı sosyal yapılara komşuluk üzerinden bakış	144
Tablo 59: Başka dinden olanlara	147
Tablo 60: Kürtlere	147
Tablo 61: Türklere	147
Tablo 62: Kız	148
Tablo 63: Erkek	148
Tablo 64: B1’de kimlik temelli güven ilişkileri	153
Tablo 65: B2’de kimlik temelli güven ilişkileri	153
Tablo 66: B3’de kimlik temelli güven ilişkileri	153
Tablo 67: B4’de kimlik temelli güven ilişkileri	153
Tablo 68: Arkadaşlarınıza	154

Tablo 69: Komşularınıza.....	154
Tablo 70: İkamet ettiğiniz bu bölgede eş-dost ve akrabanız var mı?.....	154
Tablo 71: B1’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri.....	158
Tablo 72: B2’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri.....	158
Tablo 73: B3’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri.....	158
Tablo 74: B4’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri.....	159
Tablo 75: Mahalleniz etnik-dini-mezhepsel bakımdan ne derece farklı kesimlerden oluşuyor?	159
Tablo 76: Size göre farklı etnik-dini-mezhebi kesimlerin aynı mahallede yaşaması sorun oluşturuyor mu?.....	159
Tablo 77: 74 nolu soruya verilen yanıtların bölgelere göre farklılaşması.....	160
Tablo 78: 75 nolu soruya verilen yanıtların bölgelere göre farklılaşması.....	160
Tablo 79: Bir ya da iki günlüğüne şehir dışına gitmek zorunda kalsanız, çocuklarınızı komşunuza bırakır mısınız?.....	163
Tablo 80: Komşulara güvenin sınırları (113 nolu soru): Bölgesel farklılaşma (bekarlar dahil)	164
Tablo 81: Komşulara güvenin bölgeler temelinde farklılaşması (71 nolu soru).....	165
Tablo 82: Komşulara güvenin sınırları (113 nolu soru): Bölgesel farklılaşma (evliler).....	165
Tablo 83: Gelir grubu ve mahallelerin kimlik kompozisyonu.....	166
Tablo 84:Eş ve dost ve komşularınızın cenaze, nişan, düğün, sünnet, bayram ve benzeri törenlerine ne sıklıkla katılırsınız?.....	167
Tablo 85: Özel meseleleri konuştuğunuz, yardım istediğiniz veya sık görüştüğünüz kişiler sizinle hangi ortak özelliğe sahipler?	168
Tablo 86: Sosyal sermayenin (yeniden) üretildiği ve işlediği kanallar: Bölgesel farklılaşma	170
Tablo 87: Maddi bir sorunuz olduğunda bunun çözümü için ilk önce kime/nereye müracaat edersiniz?	171
Tablo 88: Sosyal sermaye ve maddi destek/dayanışma: Bölgesel farklılaşma.....	173
Tablo 89: Sizce Türkiye’de birinci sınıf bir etnik kesim var mı? Varsa hangisidir?	174
Tablo 90: Birinci sınıf etnik kesim: Türkler ve Kürtler	176
Tablo 91: Dini inancımın/mezhebimin herkes tarafından bilinmesinden çekinirim	177
Tablo 92: Anadilimi konuştuğumda toplum tarafından yadırgandığımı hissediyorum	177
Tablo 93: Toplumun diğer kesimleri bizler hakkında olumsuz yargıya sahipler	177
Tablo 94: B1’de dışlanma algısı	178
Tablo 95: B2’de dışlanma algısı	178
Tablo 96: B3’de dışlanma algısı	178
Tablo 97: B4’de dışlanma algısı	178
Tablo 98: Örgütlere katılım	179
Tablo 99: Dini organizasyonlar/cemaatler.....	182
Tablo 100: Sendikalar.....	182

Tablo 101: Meslek örgütleri	182
Tablo 102: Vakıflar	183
Tablo 103: Siyasi Parti.....	183
Tablo 104: Mensubu olduğu kurum bireylerinin nitelikleri/ bölgesel farklılaşma.....	184
Tablo 105: Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluştaki/cemaatteki üyelerin ortak nitelikleri nedir?	185
Tablo 106: Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluş/cemaate maddi katkı sağlıyor musunuz?.....	185
Tablo 107: Herhangi biriyle bir iş ortaklığı kurmak durumunda , o kişinin sizinle ortak hangi özelliğine öncelik ve önem verirsiniz?	186
Tablo 108: 40a: Bölgesel Farklılaşma.....	187
Tablo 109: Hayırseverliğin mecraları (Türkiye geneli)	188
Tablo 110: Dini amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak.....	188
Tablo 111: Eğitim amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak	188
Tablo 112: Yoksullara ayni ya da nakdi yardımda bulunmak	189
Tablo 113: İsteyene imkanları ölçüsünde borç vermek	189
Tablo 114: B1 – Yardım sıklığı	191
Tablo 115: B2 – Yardım sıklığı	191
Tablo 116: B3 – Yardım sıklığı	191
Tablo 117: B4 – Yardım sıklığı	191
Tablo 118: Birlikte zaman geçirme (Türkiye).....	192
Tablo 119: Aile ve akrabalarla zaman geçirme	193
Tablo 120:İşyeri veya meslek arkadaşlarınızla vakit geçirmek.....	193
Tablo 121: Komşu ve arkadaşlarla vakit geçirmek.....	193
Tablo 122:Aynı cemaatten olduğunuz kimselerle vakit geçirme	194
Tablo 123: B1 – Birlikte zaman geçirme	195
Tablo 124: B2 – Birlikte zaman geçirme	196
Tablo 125: B3 – Birlikte zaman geçirme	196
Tablo 126: B4 - Birlikte zaman geçirme	196
Tablo 127: Sokakta güven: Bölgesel farklılaşma (49nolu soru).....	199
Tablo 128: Akşam/karanlık çökünce sokakta yürürken kendinizi ne derece güvenli hissediyorsunuz?.....	200
Tablo 129: Taşınma düşüncesi: Bölgesel farklılaşma (51 nolu soru)	200
Tablo 130: İkamet ettiğiniz bu yerden başka bir yere taşınmak isteseniz nereye taşınırdınız?	200
Tablo 131: Ülke siyasetini kitle iletişim araçlarından (tv.,radyo, gazete ve internet) ne sıklıkla takip edersiniz?	203
Tablo 132: Bölgelere göre siyasete ilgi	205

Tablo 133: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?.....	205
Tablo 134: Partilere göre oy dağılımı	206
Tablo 135: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?.....	207
Tablo 136: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?.....	207
Tablo 137: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?.....	208
Tablo 138: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?.....	208
Tablo 139: Bölgelerdeki Siyasal Kutuplaşma.....	210
Tablo 140: Gelir (KÜRTLER).....	212
Tablo 141: Bir seçimde oy vereceğiniz zaman bir yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese böyle bir durumda nasıl davranırsınız?	213
Tablo 142: Bir seçimde oy vereceğiniz zaman bir yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese böyle bir durumda nasıl davranırsınız? * Bölge...214	214
Tablo 143: Hiçbir zaman ve şart altında oy vermem dediğiniz partiyi söyler misiniz?.....	215
Tablo 144: Hiçbir zaman ve şart altında oy vermem dediğiniz partiyi söyler misiniz? * Bölge.....	216
Tablo 145:Dilekçe vermek	217
Tablo 146:Boykot veya greve katılmak	218
Tablo 147:Yasal miting ve gösterilere katılmak.....	218
Tablo 148:Yasal olmayan miting ya da gösterilere katılmak.....	219
Tablo 149:Etnik kimlik gurur düzeyi	220
Tablo 150:Etnik Köken*Siyasal Katılım.....	220
Tablo 151:Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	222
Tablo 152:Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir? * A95 Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz.....	224
Tablo 153: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir? * A57 Aşağıda özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?.....	226
Tablo 154: Elbette hiçbirimiz yeni bir savaşın başlamasını istemez. Ama bir savaş olsa ülkeniz için gönüllü asker olur musunuz?.....	227
Tablo 155: Ülke için savaşma istekliliği*Ülkeler	228
Tablo 156:Türkiye'nin en çok hangi niteliğiyle gurur duyarsınız?	229
Tablo 157: Sizce, Türkiye'de yaşayan farklı etnik grupları bir arada tutan en önemli bağ nedir?	230
Tablo 158: Aşağıda özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	231
Tablo 159: Kimlik Gurur Düzeyi	232
Tablo 160: Gelir*Devletin Ayrımcılık Yaptığı-2.Sınıf Muamelede Bulunduğu (KÜRTLER)...234	234
Tablo 161: Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	235
Tablo 162: Bölge*Devletin Ayrımcılık Yaptığı, 2. Sınıf Muamele Gördüğü	235
Tablo 163: Hastanede ya da karakolda size olumsuz tavır gösterildi mi?	236
Tablo 164: Hastane veya Karakolda Size Olumsuz Tavır Gösterildi mi?.....	236

Tablo 165: Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz * A2 Yaşınız?	237
Tablo 166: Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	238
Tablo 167: Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz * Bölge	239
Tablo 168: İnanç ve ibadet özgürlüğümüzü kullanmaktan engelleniyoruz	240
Tablo 169: Eğitim hakkımızı kullanmamız engelleniyor	241
Tablo 170: Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	241
Tablo 171: Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz * Bölge	242
Tablo 172: Polisle ilgili bir işiniz olduğunda herkese hukuka uygun davranılır	243
Tablo 173: Hukuki bir sorunuz olduğunda adli makamlar herkese adil davranır	244
Tablo 174: Bugün Türkiye ne oranda demokratik olarak yönetiliyor?	245
Tablo 175: Dini Kurumlar	246
Tablo 176: Türk Silahlı Kuvvetleri	247
Tablo 177: Polis Teşkilatı	247
Tablo 178: TBMM	248
Tablo 179: Eğitim kurumları/sistemi	249
Tablo 180: Kamu hizmeti/bürokrasi	250
Tablo 181: Hükümet	251
Tablo 182: Muhalefet Partileri	252
Tablo 183: Yargı kurumları /Adalet sistemi	252
Tablo 184: Yerel Yönetim/Belediye	253
Tablo 185: A88 Sizce, Kürt sorununun en önemli kaynağı nedir?	254
Tablo 186: Önümüzdeki günlerde Türkiye'yi bekleyen en ciddi tehlike aşağıdakilerden hangisidir?	256
Tablo 187: Size göre, bugün Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?	258
Tablo 188: Türkiye'de tüm Kürt ve Türklerin barış içinde birarada yaşamalarını sürdürebilmeleri için aşağıdakilerden hangisinin Hükümetçe öncelikle ele alınması gerektiğini düşünüyorsunuz? (tek cevap)	259
Tablo 189: Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılıp kullanılmamasına ilişkin ne düşünüyorsunuz?	260
Tablo 190: Kürtlere demokratik özerklik tanınmalıdır	261
Tablo 191: TSK, PKK'yı askeri olarak etkisiz kılarsa Kürt sorunu çözülür	262
Tablo 192: BDP'nin siyasi önerileri devletçe dikkate alınırsa Kürt sorunu çözülür	263
Tablo 193: PKK ve Öcalan'ın fikirleri Devletçe dikkate alınırsa Kürt sorunu çözülür	264

ÖZET

Sosyal kaynaşma bağlamında Kürt meselesi ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal olmak üzere üç alanda ve altı boyutta değerlendirilmiştir. Meselenin dört ayrı coğrafyada farklı biçimler aldığı görülmektedir. Bunlar;

- a) Türk ve Kürt arasındaki ilişkinin tahayyül edilmesi ya da gündelik hayat karşılaşmaları ve deneyimleri ile üretilmesine göre ayrışmaktadır. Buna göre Türk ve Kürt yoğun bölgelerde Kürt meselesine bakış birbirinin neredeyse tam tersi yönde şekillenmektedir.
- b) Diğer yandan bu iki kesim arasındaki ilişkilerin gündelik hayat karşılaşmaları ve etkileşimleri ile şekillendiği metropoller yani etnik çeşitliliğin olduğu yerler türdeş alanlardan etnik çelişki, etnik bilinç ve siyaseti üretmesi bakımından farklılaştığı gibi, bu metropoller kendi içinde de ayrışmaktadır. Metropollerin çeşitlilik derecesi, büyüklüğü, sunduğu iktisadi fırsatlar, sekülerleşme derecesi gibi birçok faktör bu ayrışmada önem taşımaktadır.
- c) Belirtilebilecek başka bir husus her ne kadar mesele etnik bir sorun olarak siyasallaştırılmak istense de anket ve derinlemesine mülakat yoluyla elde edilen veriler bize meselenin iktisadi ilişkiler ve sınıfsal zemininin fazlaca gözden kaçırılmış olduğunu göstermektedir. Öyle ki iktisadi alanda etnik kesimler arasında kurulan rekabet hem işbirliğini hem de çatışmayı getirmekte ve bu da hem etnik kimlik dışı aidiyetlere güç verme hem de etnik siyasete taşınabilme potansiyeli taşımaktadır.
- d) Ayrıca çoğunlukla etnik gerilim olarak takdim edilen hususların evsahibi-göçmen arasındaki gerilimler olduğu anlaşılmaktadır.
- e) Her ne kadar Kürtler kendi içlerine daha çok kapansalar da kesimler arasında sosyal mesafe hala oluşmuş değildir.

Abstract

Kurdish question in the context of social cohesion has been analyzed through 6 dimensions which are equality-inequality / inclusion-exclusion (in the economic sphere), participation- passivity / legitimacy- illegitimacy (in the political sphere) and finally recognition-rejection/ belonging/isolation (in socio-cultural sphere). Kurdish question has taken different forms in different geographies. It changes according to whether production of relations between Turks and Kurds experienced or imagined. In the cities/regions which are ethnically homogen produces more opposition and feed nationalism. Besides metropolitan provinces are different from each other in terms of their size, degree of variety and secularism and available economic opportunities etc.

GİRİŞ

Sosyal kaynaşma son zamanlarda akademik ve siyasal ilginin yoğunlaştığı bir sorundur. Günümüzde küreselleşme kapsamında uygulanan neoliberal politikalar sosyal kaynaşmayı sağlayan referansları ve kurumları zayıflatmaya başlamıştır. Serbest piyasaya ve tüketime dayalı bu türden politikalar, büyüme-enflasyon gibi göstergeler üzerinde olumlu sonuçlar yaratsa da aynı zamanda yoksulluk, işsizlik, yardımlaşma ve dayanışmanın tümüyle üçüncü sektöre terk edilmesi, geleceğe ilişkin umutsuzluk gibi sonuçlar da yaratmaktadır. Ayrıca, ulusal kimlikle kendini tanımlamanın zayıflaması, farklılık siyasetinin uç vermesi, hoşgörünün azalması ve artan bireyselleşme gibi gelişmeler de temel bir mesele olarak sosyal kaynaşmayı akademik gündemin merkezine yerleştirmektedir.

Öte yandan devletler ve siyasiler de dikkatlerini vatandaşların birlikte yaşamasını sağlayıp, bir arada tutacak sosyal kaynaşma sorununa yöneltmeye ve sosyal kaynaşmayı sağlayıcı/güçlendirici politikalara ağırlık vermeye başladılar. Bu kapsamda çeşitliliğin ister ulusal azınlıklar ister yerliler isterse de göçmenler bağlamında tüm toplumların bir gerçeği olduğu kabulü, farklılıkların birlikte yaşama sorununu da siyasal alanın gündemine getirdi. Özellikle göçmenliğin artışı, 11 Eylül saldırısı ve akabinde gelişen olaylar (Londra ve Paris tren bombalamaları, Paris varoşlarında yaşanan ayaklanma, akabinde Danimarka'da patlak veren karikatür krizi ve nihayet İsviçre'de minare yasaklanması vb.) "toplumları birarada tutan değerler nelerdir?" sorusu etrafında sosyal kaynaşma sorununa özel bir önem verilmesi gereğini ortaya çıkardı.

Diğer yandan sosyal kaynaşmanın sağlanması ve bu amaçla uygulanacak politikaların büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkide bulunacağı yönünde bir mutabakat oluştu. Sosyal kaynaşmanın ön plana çıkışında 3 temel nedenin altı çizilebilir: birincisi sosyal kaynaşma politik istikrar ve demokratik güvenliğin vazgeçilmez bir koşulu olarak kabul görmektedir. Çünkü bölünmüş ve eşitsiz toplumlar adil olmadıkları gibi uzun dönemde demokratik istikrarını da sürdüremezler. İkincisi sosyal kaynaşma zenginliğin ve ekonomik büyümenin kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler'in Sosyal Kalkınma Üzerine Kopenhag Deklarasyonu (1995) hakkaniyetin yanı sıra sosyal kaynaşmayı sağlamanın sürdürülebilir ekonomik kalkınma için önemini altını çizmektedir. Yine Osberg'in editörlüğünde yayınlanan The Economic Implications of Social Cohesion (2003) adlı kitap, sosyal kaynaşmanın nüfus, sağlık, çocukların refahı/esenliği, makroekonomik performans, toplam yatırım ve bölgesel kalkınma açısından yarattığı olumlu etkilerini irdelemektedir. Paralel şekilde sosyal kaynaşmanın cazip bir yatırım ortamı sağladığı, politik istikrarı temin ederek ekonomik mübadele risklerini azalttığı, maliyetleri düşürdüğü iddia edilmektedir (BEAUVAIS ve JENSON, 2002). Üçüncüsü de sosyal kaynaşmada yaşanan sorunlar,

örneğin zayıf dayanışma değerleri, emek piyasasından dışlanma, zayıf sosyal bağlar, kamu harcamalarını artıran sonuçlar doğururken (BERGER-SCHMITT, 2002), sosyal kaynaşmanın sağlık, güvenlik ve diğer sosyal maliyetlerin aşağı çekilmesine katkı sağladığı değerlendirilmektedir (MCCRACKEN, 1999). Bunlardan daha önemlisi sosyal ayaklanmalar, etnik/ırki çelişkiler ve şiddetin yaygınlaştığı günümüzde çelişkilerin çözülmesi, birlikte sorun çözme ve barışın tesisinde sosyal kaynaşmaya verilen önemdir.

Bu çerçevede, eşitlik-özgürlük ve dayanışma ideallerine dayalı ancak bu üç değer arasında yeni bir denge oluşturulması hususunda yol gösterici işlev üstlenen sosyal kaynaşma bağlamında demokratik bir toplumun sosyal-ekonomik ve kültürel politikalarının gözden geçirilmesi öncelikli bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünyada toplumu birarada tutup birlikte yaşama değerlerini ihya eden sosyal kaynaşmanın öne çıkması Türkiye'nin asli sorun alanlarından birini teşkil eden Kürt meselesi ve bu meselenin kesimler arası gerilim üretecek bir noktaya taşınma ihtimali eski bir meseleye yeni bir yaklaşım ve çözüm üretebilme potansiyeli taşıması bakımından sosyal kaynaşma çerçevesi Türkiye için de önemli kılmaktadır.

Bilindiği gibi Kürt meselesi Türkiye'nin uzun süreli ciddi ve sıcak gündemlerinden birini oluşturmaktadır. Bugüne kadar meselenin çok farklı veçheleri ile ele alındığı görülmekle birlikte Türk ve Kürt toplulukların sosyal kaynaşması boyutu akademik çalışmalarda çoğunlukla ihmal edilmiştir. Bu konudaki çalışmalar genellikle Kürt meselesinde devlet söylemi ve devlet politikaları, Kürt milliyetçiliğinin gelişimi, PKK ve terör gibi başlıklarda incelenmiştir.

Sosyal kaynaşma bağlamında konunun ele alınmaması yıllardır Anadolu'da birlikte yaşamış Kürt ve Türk etnik kesimlerin evlilik, akrabalık, komşuluk yaparak sosyal olarak kaynaşmış olmaları varsayımına dayalıydı. Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin henüz popülerleşmediği 1980 öncesi dönemde, Türk ve Kürt halklarının ortak din eksenli kimlik bilinci ve azımsanmayacak düzeydeki sosyal kaynaşma durumu bu iyimserliğin yersiz olmadığını gösteriyordu. Elbette gerek Türk milliyetçiliğinin kendisini etniklik temelinde konumlandırıp "Türk-Kürt" ilişkisi ile şekillenmemesi (SOMER, 2005; HEPER, 2008) gerekse Kürt milliyetçiliğinin ve PKK söyleminin Türk etnik kimliğine karşı değil, devlet karşıtı bir cepheden inşa edilmesi (KİRİŞÇİ ve WINROW, 1997) bu sosyal kaynaşmanın korunmasına yardım etti. Keza yine Anavatan Partisinin tek başına iktidar dönemi ve son iki seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bölgede aldığı oy oranları da bu konuda olumlu bir değerlendirmeye olanak sağladı.

Bugün de aynı iyimserliği korumak mümkün müdür? Bu kapsamda genel olarak entelektüellerin değerlendirmelerinin çok da iyimser olmadıkları görülmektedir¹. Öte taraftan akademik nitelikli çalışmalarda da benzer tereddütler göze çarpmaktadır. Bu kapsamda göç alan batı illerinde Kürtlerin kaynaşmak yerine çatışmacı bir tutum aldıkları, daha milliyetçi tutumlar geliştirdikleri² kabul görmektedir. Diğer yandan önceki dönemlerde gönüllü ya da zorunlu olarak göç eden Kürtlerin gittikleri yörelerde kendi etnik grupları ile daha kapalı bir yaşam sürmeye başladıkları ve gettolaşma eğiliminde oldukları da değerlendirmeler arasındadır. Yine, “karşılıklı güvenin azaldığı, paylaşılan sosyal alanın etnik kategorilerce ayrıştığı, var olan önyargıların daha da kuvvetlendiği bir süreç yaşandığı”³, ayrıştırıcı kolektif mitler, semboller, olumsuz kalıp yargılar, güvensizlikler ve korkuların gün geçtikçe yerleşik hale geldiği belirtilmektedir⁴. Bugün özellikle büyük Türk burjuvazisinin ve Orta Anadolu’daki orta sınıflarda yaygınlaşmaya başlayan “ver kurtul” çözümünün karşısında, kazandığı ulus ötesi meşruiyet ve Kuzey Irak’ta fiilen kurulan Kürt Devleti neticesinde, bölgede yerleşik diğer Kürtlerle birlikte bir toprak, bayrak, anayasa etrafında örgütlenmiş bir cazibenin olduğu da bilinmektedir. Ayrıca, siyasetin ayrımcı ve kutuplaştırıcı söylemi de demokratik siyaset imkânını da daraltmaktadır.

Bu itibarla konjonktürel gelişmelerin karşımıza çıkardığı yeni durumlar dikkate alındığında, üstelik siyaset kutuplaşmayı hızlandırıp, Türk ve Kürt milliyetçilikleri yükselerek, daha dışlayıcı bir boyut kazanmaya başlarken, sosyal kaynaşmanın bu iyimserliği teyit edecek düzeyde olup/olmadığı, daha açık bir ifadeyle birlikte yaşama iradesinin ne kadar güçlü olduğu araştırılmaya muhtaç soru olarak önümüzde durmaktadır.

Bu proje tam da bu soruya tatmin edici bir cevap bulmak için tasarlanmıştır. Bu manada, öncelikle sosyal kaynaşmaya yönelik akademik ve popüler söylemde hakim endişeler yerinde midir sorusuna cevap aranmakta, tereddütlerin toplu göç sorunundan kaynaklı olup olmadığı sorgulanmaktadır. Devamında sosyal kaynaşmanın nedenleri ve kaynakları üzerine odaklanılmakta ve Kürt meselesi “biz kimiz, bizi birbirimize bağlayan değerler nelerdir, birlikte nasıl yaşıyoruz” gibi sorgulamalar etrafında ele alınmaktadır.

¹ Bu konuda bkz. Fikret Bila, “Etnik Çatışma Tuzağına Düşmeyelim”, Milliyet, 4 Ekim 2008. Ali Bayramoğlu, “Altınova, Kürtler ve Türkler”, Yeni Şafak, 4 Ekim 2008; Ali Bayramoğlu, “Kabarmakta Olan Dalga: Kürt Sorunu”, Yeni Şafak, 20 Eylül 2008. Ali Bayramoğlu, Etnik Çatışma: Ateşle Oynamak”, Yeni Şafak, 30 Temmuz 2010, İsmet Berkan, “Memleketimden İrkçilik Manzaraları”, Radikal, 30 Temmuz 2010, Ertuğrul Özkök, “Birlikte Yaşamak Zorunda mıyız?”, Hürriyet, 6 Temmuz 2010.

² Kaplan, R. (1994). “Coming Anarchy” *Atlantic Montly*. Şubat 1994: 44-76.

³ Nitekim 2002 yılında 44 ülkede yapılan ankette Türklerin %44’ünün Kürtlerin ülke üzerinde kötü etkisinin olduğuna inandığının göstermektedir (Pew Global Attitudes, [http:// people-press.org/dataarchive/#2002](http://people-press.org/dataarchive/#2002))

⁴ Çuhadar. E. (2009). “Karşılaştırmalı Barış Süreçleri Açısından Kürt Açılımı: Olasılıklar, Açmazlar, İyimserlikler”. *Birikim*. Kasım 2009. S: 11-19

Bu çalışmanın birinci bölümünde kuramsal ve kavramsal ereve aktarılmaktadır. Kavramsal çerçevenin ilk kısmı küreselleşme ve enformasyon toplumunun sosyal kaynaşmayı tehdit eden faktörlerinin incelenmesinden oluşmaktadır ki iki başlık altında toplanmaktadır. Birincisi ekonomik ve politik yapılanma, ikincisi ise sosyo-kültürel yapılanmadır. Devamında sosyal kaynaşmaya ilişkin tanımlama girişimleri ve kavramın bileşenleri ele alınmakta ve sosyal kaynaşma kavramı ile ilişkili olan sosyal sermaye, sosyal dışlanma ve sosyal entegrasyon kavramları değerlendirilmektedir. Devamında bu çalışmada tercih edilen Paul Bernard'a ait sosyal kaynaşma kavramsal erevesi özetlenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise sosyal kaynaşma kavramsal çerçevesine yerleştirilen Kürt meselesinin analizi için 16 ili içine alan ve dört ayrı bölgede tasniflenen çalışma sahasında anket ve devamında derinlemesine mülakat ile toplanan verilerin analizi yapılmaktadır. Analiz kısmı üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm ekonomik boyutuyla sosyal kaynaşmayı, ikinci bölüm sosyo-kültürel boyutuyla ve son bölüm siyasal boyutta sosyal kaynaşmayı irdelemektedir.

I. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Sosyal Kaynaşmayı Tehdit Eden Faktörler

1. Ekonomik ve Politik Yeniden Yapılanma

Ralf Dahrendorf (1995) “küresel rekabetle mütemmim sosyal çözülme koşulları açığa çıkmaktadır” tespitinde bulunurken sosyal kaynaşmayı tehdit eden ekonomik yeniden yapılanmaya işaret etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme ve sosyal kaynaşma ilişkisi bakımından küresel rekabet ve teknoloji iki önemli değişim alanı olarak öne çıkmaktadır (WILKINSON, 1996, DAHRENDORF, 1995; GOUGH ve OLOFSSON, 1999).

Bu iki değişim dinamiği kapitalizmin küreselleşmesini, serbest piyasanın zaferini ve tüm alanlara yaygınlaştırılmasını getirmiştir. 1980 sonrası dönemde yeni sağın hegemonyasında biçimlenen ulusal stratejilerde küresel rekabeti sağlamak hedefine yönelik olarak neoliberal politikalar hiçbir engelle karşılaşmadan hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temel gündem maddesi olmuştur. Diğer bir ifadeyle küresel rekabeti sağlamak bakımından ulus devletlerin, bir yandan ekonomik büyümeye odaklandıkları ve ekonomik büyümenin ön şartı olan deregülasyona, özelleştirmeye ve sosyal devletin küçültülmesi ve devlet merkezli sosyal dayanışmanın azaltılmasına yöneldikleri, diğer yandan da sanayi sektöründen hizmetler sektörüne doğru bir yapılanmaya geçerek, birbirine benzer rekabet stratejileri oluşturdıkları bilinmektedir. Bu politika tercihleri, hem küresel ve ulusal düzeyde yeni aktörlerin ortaya çıkmasına hem de piyasa mekanizmasının olumsuz sonuçlarını şahsileştirip, toplumsal kesimlerin yaşama şansları ve fırsatlarına ilişkin yeni eşitsizlikler yaratılmasına neden olmuştur (WILKINSON, 1997). Uluslar arası kurumların yapısal uyum politikaları çerçevesinde ekonomik ve siyasal politikaların yakınsallaştığı küreselleşme süreci ile açığa çıkan eşitsizlikler ve sosyal kaynaşmaya yönelen tehditler, gelişmiş ülkeler yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir. Örneğin, Globalization Processes: Impact on Inequality and Social Cohesion adlı çalışmasında Morgan Conteh (2008), küreselleşme öncesi ve sonrası dönemle karşılaştırmalı olarak gelişmekte olan ülkeleri analiz etmekte ve küreselleşme sürecinin bu ülkelerde eşitsizlikleri ve güvensizliği artırarak sosyal kaynaşmayı olumsuz etkilediği değerlendirmesini yapmaktadır.

Küresel rekabet ve iletişim teknolojileri öncelikle üretim tarzını, sermayenin ve üretimin yer seçimini köklü şekilde etkilemiş, sınırlı/esnek işgücü istihdamı ve ucuz emek yer seçiminde belirleyici hale gelmiştir. Bu süreçte ekonomi ve toplum arasında temel dengesizlik yaratan ‘istihdamsız büyüme’ olarak adlandırılan durumdur. Diğer bir ifadeyle, daha önceki dönemde ekonomik kalkınmanın odağında yer alan emek yoğun ağır sanayinin yerine

teknolojinin ikamesi ve mal ve hizmet üretim yer ve sürecinin köklü şekilde değişmesi, işsizlik meselesini, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ana gündemi haline getirmiştir. İşsizlik meselesini çözmek bakımından geliştirilen çözüm, sert emek piyasası düzenlemelerinin - asgari ücret, çalışma koşulları vb.- esnekleştirilmesi olmuş ancak bu strateji de işsizliği azaltmadığı gibi sosyal eşitsizliklerin artmasına ve insanca olmayan çalışma koşullarının doğmasına yol açmıştır (MOUZELIS, 1999). İstihdama ilişkin oluşan bu durum çok önemlidir, çünkü istihdam sosyal entegrasyonun çok önemli bir unsuru olup, sosyal bağlar ve dayanışma üretmekte, tüketimi belirlemekte, bireylere özerklik ve tanınma imkanı ve nihayetinde rekabet gücü sağlamaktadır. İşsizliğin uzun süre devam etmesi halinde ise boşanmalar, aile içi şiddet, alkolizm gibi sosyal bozukluklar yaşanabilmektedir (STANLEY, 1993). Ayrıca tersinden, sosyal devlet ile riskleri azaltılmış ve istihdamda olan bireylerin toplumun kurumlarına güven ve pozitif tutumlar geliştirdikleri bilinmektedir. Bu nedenle işsizlik ve buna bağlı yoksulluk ve eşitsizliklerin artışı sosyal kaynaşmayı zayıflatmakla kalmamakta demokrasiyi de tehdit eder hale gelebilmektedir. Bu durum, sosyal kaynaşma kavramının siyasal katılımı da içerecek şekilde genişletilmesinin gerisinde olan değerlendirmedir.

Teknolojinin gelişmesi ve bilginin yeni bir üretim faktörü haline gelmesi işgücünün kafa/kol emeği ve kadın/erkek emeği gibi kendi içinde bölünmesini, yeni tür bir yönetici elitin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. İşgücündeki bu bölünme, bireyselleşme ve rekabetin başatlığı altında daha önce çalışan sınıflar arasında var olan sosyal dayanışma, işbirliği ve sosyal adalet duygularını da sarsmıştır. Geniş bir çalışan sınıf vardır ancak birleştirici bir ideolojiden yoksundur; işsiz, yarı nitelikli ya da nitelsiz, yarı zamanlı, düşük ücretli çalışanlar, etnik girişimciler ve sınıfaltı kesim kendisini geleneksel emek olarak görmemektedir. Harvey'e göre yeni üretim sürecinde artık sınıf bilincini biçimlendiren unsurlar gerilemiştir: "Sınıf bilinci artık sermaye ile emek arasındaki düz sınıf ilişkilerinden türemez, fason üretim biçiminin akrabalık benzeri ilişkiler sistemi çerçevesinde, aileler arasında çatışmalar ve güç mücadeleleri alanında gelişmek durumundadır" (HARVEY, 1997). Aynı süreçte gelişen esnek sözleşmelerin yaygınlaştırılarak risklerin şahsileştirilmesi, istihdamın enformelleşmesi, taşeronlaştırma süreci de kolektif eylemleri güçleştirmekte, sınıf ilişkilerini zayıflatmakta ve sendikalılığı azaltmaktadır (KURZ ve NIKOLEI, 2001). Diğer bir ifadeyle yeni çoğulculuk dayanışma değerleri üretmek yerine yeni yatay ve dikey bölünmeler kurmaktadır (HALL, 1988).

Sınıf ilişkilerinin çözülmesi, tüketim ekonomisini yaygınlaştırmak suretiyle gerçekleştirilmekte ve tüketim yeni bir toplumsal statü ve tabakalaşma değeri taşımaya başlamaktadır. Bu kapsamda yoksulluk yanı sıra görece yoksunluk ve mahrumiyet algısı

yaygınlaşmakta ve daha belirgin hale gelmektedir. En önemli entegrasyon mekanizmaları olan piyasanın ve tüketimin dışlayıcı karakteri ve yeni bir eşitsizlik kurması⁵, sosyal devletin gerilemesinin yarattığı sonuçlarla birleşmektedir.

Sosyal kaynaşmayı dramatik şekilde etkileyen sosyal değişimin bir boyutu da sosyal refah devletinin neoliberal politikalar ekseninde dönüştürülmesi ve korporatist toplumun zayıflamasıdır. Nitekim Jessop'a göre ulus devletler Keynezyen politikaya yer bırakmamış, küresel ekonomi ve ulusal siyasal sistem arasındaki denge küresel ekonomi lehine değişmiştir. Bilindiği üzere sosyal refah devleti yirminci yüzyılda demokrasinin eşitlikçi temelleri ile kapitalizmin eşitsizliği arasındaki çelişkiyi çözmek üzere sınıflar arası mutabakata dayalı olarak hayata geçirilmiş bir çözümdü. Devletin sosyal müdahaleleri hem sistem hem de sosyal entegrasyona hizmet eden sonuçlar doğurmaktaydı. Bir yandan tam istihdam hedefine yönelen bu türden müdahaleler hem geniş bir bürokrasiye hem de yüksek mali harcamalara neden olup, devlet ve ekonomi ilişkisini çelişkili hale sokarken, diğer yandan da yoksulluk, dışlanma gibi olumsuz sonuçları dengeleyip dayanışma yaratmaktaydı (GOUGH, 1999). Ancak 1980 sonrası yeniden yapılanma ise aktörler arasındaki mutabakatı dağıttı ve sermayenin belirleyici olduğu, rekabet ve verimliliğin başat olduğu neoliberal ekonomik politika küresel düzeyde hegemonik hale geldi.

Esasen ülkelerin rekabet ve verimlilik stratejileri ülkelerin sahip olduğu refah rejimlerine göre değişmekte ve sosyal kaynaşmayı tehdit eden faktörler de bu kapsamda farklılaşmaktadır. Örneğin liberal refah rejimlerinde eşitsizlik, talepteki istikrarsızlık, düşük eğitim kalitesi ve ücretler ile sosyal dışlanma sosyal çözülme verileri olurken, rekabet stratejisi de eğitim kalitesine ve becerilerin artırılmasına yatırım, ekonomide verimliliğin yüksek olduğu sektörlerin güçlendirilmesi yönünde olmaktadır. Lakin sonuç yüksek eğitim kalitesine ve iş sahibi olmaya rağmen uzun dönemli yoksulluk yaşamak ve sınıfsız kesimin yaygınlaşması olmaktadır. Özellikle Güney Avrupa'da kurumsallaşan daha muhafazakâr refah rejimlerinde, yüksek sosyal güvenlik harcamalarının verimlilik artışı ile karşılanamamasına, yeni hizmetler sektörünün düşük işgücüne katılım oranı nedeniyle oluşamamasına ve özellikle yer altı ekonomisinin büyüklüğü de vergi gelirlerinin düşmesine ve neticede kamu sektörü açığının artmasına ve borçlanmaya yol açmaktadır. Rekabet stratejisi bakımından bu ülkelerde emek piyasalarının esnekleştirilmesi, sosyal harcamaların daha üretken alanlara yönlendirilmesi (evrenselden seçici refaha) gibi politikalar öne çıkmakta, ancak bunlar da damgalayıcı, verimlilik-dayanışma dengesini bozucu, refah

⁵ Sosyal kaynaşma ile ekonomik eşitsizlikler arasındaki ilişkiyi sorgulayan yaklaşımlarda iki farklı şekilde analiz gözlenmektedir. Birincisi ikisi arasında doğrudan ve negatif bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. İkincisi ise hem nesnel dezavantajları hem de göreceli yoksunluğu ölçümlemektedir. Göreceli yoksunluk kavramının ana unsuru fırsat yokluğudur ve yoksunluk mal ve hizmetlere, fırsatlara ve kurumlara erişimde yetersizliklerin hem nesnel düzeyde hem de algısal düzeyde olmasıdır (FAHEY, 2005).

rejiminin dayandığı geleneksel aile modelini ve ekonominin güçlü ve örgütlü sektörlerinin çıkarlarını tehdit edici olmaktadır. İsveç, Danimarka gibi sosyal demokrat refah rejimlerinde devletin sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik harcamaları yüksek olsa da, işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk oranı düşüktür. Bu rejimlerde temel sorun bu türden harcamaları karşılamak için vergilerin aşırı yükselmesinden ve hizmet verimliliğinin çok düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Hizmetler sektöründe özelleşme, sosyal transferlerde kesinti ve insani sermaye yatırımı rekabet stratejilerinde önerilen politikalar olsa da, bunlar da korporatist kurumları ve mutabakata dayalı politika üretim kültürünü ortadan kaldırmaktadır (GOUGH, 1999). Sonuç, bu türden neoliberal politikaların, Dahrendorf (1995)'un "yeni eşitsizlik" olarak adlandırdığı toplumsal durumu açığa çıkarmış olmasıdır. Bunun sosyal kaynaşma açısından yarattığı sonuç, toplumsal kesimlerin yaşama şansları ve fırsatlarına ilişkin eşitsizliktir. Özellikle demokrasi ve vatandaşlık üzerinde yaratılan bu türden meydan okumalar geleneksel olarak halkın ortak değer ve hedeflere yönelecek şekilde benzer olduklarına dair bir inançtan beslenen liberal vatandaşlık için ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Nihayetinde sosyal ve ekonomik hakların kurumsallaştığı refah devleti anlayışında koşulların eşitliği hedeflenmiş ve bu, emek-sermaye kesimlerinin mutabakatına dayanmıştır. Oysa küreselleşmenin neoliberal formda gelişmesi, sermayenin ve özellikle finans sermayesinin başatlığı, emeğin kırılgan ve savunmacı bir pozisyonda kalması sosyal entegrasyonun da güçlü kesimlerin kendi koşullarını dayattığı, mutabakat dışı alanda ve cebren sürdürülmesine neden olmaktadır (MOUZELIS, 1999). J. Holston ve A. Appadurai bu süreçte eşitsizliklerin ikinci sınıf vatandaşlık hissinin yaygınlaşmasına yol açtığı iddiasındadırlar. Benzer şekilde Capitalism and Social Cohesion: Essays on Exclusion and Integration (1999) adlı derleme kitaplarında Gough ve Olofsson, İngiltere'de küreselleşme sürecinin ekonomik, sosyal ve siyasal vatandaşlık üzerinde yarattığı olumsuz sonuçları irdelemektedirler. Siyasal vatandaşlık açısından bir sorun görmeseler de, ekonomik vatandaşlığın kayıt dışılık, uzun dönemli işsizlik, sendikasızlaştırma, vergi kaçakçılığı nedenleriyle zayıfladığını, sosyal vatandaşlığın ise hakların seçiciliği, yoksulluk gibi sebeplerle gücünü yitirdiğinden bahsetmektedirler. Bu kapsamda özellikle çalışma hayatından ve sosyal hayata katılımdan geniş kesimlerin dışlandığı tespitinde bulunmaktadırlar. Dışlanma Avrupa tartışmasına özgü bir adlandırma olup, Latin Amerika'da aynı kavram marjinalleşme, Anglo Sakson dünyada ise sınıf altı ile karşılanmaktadır. Bu türden tanımlamalar küresel ekonomi-politik yapılanmaya uygun şekilde mülkiyet ve üretim eksenli sınıfsal ayrımlardan kaynaklı eşitsizlik kavramsallaştırmasını yatay bir eksene, Durkheimci bir çizgiye kaydırmaktadır (KURZ ve NIKOLEI, 2001). Ekonomik alanda meydana gelen eşitsizlikler toplumun kenarına itilmeye, toplumdan dışlanmaya götürecek şekilde şiddetli yaşanmaktadır. Sosyal kaynaşma bağlamında dikkat çeken bir başka husus da sınıf altı olarak adlandırılan sosyal kesimlerin

daha önce işçi sınıfının yaşadığı alanlarda kentsel gettolar yaratmasıdır. Ekonomik ve işgücü piyasasında marjinalleşen bu kesimlerin sosyo-ekonomik hareketliliği neredeyse imkânsızlaşırken, bu yoksul ve çokkültürlü gettoların karşısında ise müreffeh kesimlerin güvenli ve soylu mahalleleri yer almaktadır. Bu sürecin bir sonucu farklı sosyal/sınıfsal kökenli kesimlerin gündelik hayatta birbirine değmeden yaşamasıdır ki bu türden bir ayrışma vatandaşlığın temelini zayıflatmakta ve sosyal kaynaşmayı ortadan kaldırmaktadır (ANDERSEN, 1999). Öte yandan sosyal yardım ve desteğin hak merkezli olmaktan çıkması ve hayırhah devlet tipinin ortaya çıkması, sosyal güvence- sağlık ve emeklilik sistemlerinin etkinliğini yitirmesi ve ailenin çözülmesi ile birlikte olumsuz sonuçlarını kuvvetlendirmektedir. Öte yandan bilgi toplumunun sunduğu imkânların sosyal etkileşimleri yüz yüze olmaktan çıkartıp, bireysel yaşamı desteklemesi, akrabalık-kan bağı eksenli dayanışma ilişkilerini zayıflatması ve doğrudan sosyalleşme ortamlarının önemini yitirmesiyle aynı süreçte gelişmektedir (FERLANDER ve DUNCAN, 1999). Sosyal kaynaşmanın en temel kurumu olan aile de boşanmaların artması, tek ebeveynli aile sayısının yükselmesi gibi süreçlerden olumsuz etkilenmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte çok katmanlı bir eşitsizlik yapısı, sosyal dezavantajların karmaşık bir haritası oluşmakla birlikte, bu haritada daha keskin çizgiler özellikle göçmenler ve etnik grupların yoğunlaştığı alanlarda görülmektedir. Bu grupların maruz kaldığı yeni eşitsizlikler ve yaşam koşullarındaki kötüleşme, konut alanlarının ve mahallelerin ayrışması, temsil sorunu ile derinleşmekte ve ikinci sınıf vatandaşlık algısı kurarak sosyal kaynaşmayı zayıflatmaktadır (DAHRENDORF, 1995). Vatandaşlığın yeterince geniş kurumsallaştığı toplumlarda bile gerek ayrımcı uygulamalar gerekse kamu hizmetlerinden yeterince pay alamama topluma tam katılımı engellemekte, aidiyet duygusunu zayıflatmaktadır. Nitekim ırk ile yoksulluğun kuvvetli bir ilişkisi olduğu, sosyo-ekonomik statüsü düşük mahallelerde komşularla sosyal etkinlikler içine girme isteğini azalttığı, iktidarsızlık ve güvensizlik kaynağı olduğu, gruplar arası önyargıları ve rekabeti beslediği yapılan ampirik araştırmalarda ortaya çıkmaktadır (LI, PICKLES, ve SAVAGE, 2005).

Bu çerçevede, sosyal kaynaşma meselesine ekonomi-politik yeniden yapılanma çerçevesini benimseyenlerden Gough ve Olofsson (1999) eşitsizlik, yoksulluk ve dışlamanın önlenmesini, Dahrendorf (1995) ise herkes için eşit fırsatlar sağlanmasını sosyal kaynaşmanın ön şartı olarak kabul etmektedirler. Burke ve Shields (1999) ise işsizlik, sendikaların zayıflaması, sosyal dışlanma ve sosyal eşitsizliklerin sosyal kaynaşmayı zayıflattığını belirtmektedirler ve hükümetlerin sosyal kalkınma ve piyasa ekonomisi arasında yeni bir denge kurmalarını, kolektif pazarlık sisteminin yeniden inşa edilmesini

önermektedirler. Berger Schmitt (2000) ise toplumun sosyal kaynaşmasını bireylerin iş hayatında, okulda, mahallede algıladıkları eşitsizlikler ve ayrımcılıklar dâhil deneyimledikleri yaşam kalitesinin bir parçası olarak ele almaktadır.

2. Sosyo-Kültürel Yeniden Yapılanma

Milli kimliğin zayıflaması ve özellikle göçle gelişen toplumsal çeşitlilik, sosyal kaynaşmayı potansiyel olarak tehdit eden iki önemli gelişmedir. UNESCO, Avrupa Konseyi gibi kurumlar ile Kanada ve Avustralya Devletleri küreselleşmenin sonuçlarına bu bağlamda yaklaşmaktadırlar.

Küreselleşme ve uluslar arası örgütlerin hâkimiyeti milli devleti zayıflatmaktadır. Uluslararası ticaret, sermaye hareketleri ve teknolojinin yayılması ve yoğunlaşması klasik ulus-devlet modelini aşmakta, ulus devlet ekonomilerinin ve siyasetlerinin dış dünyadaki değişimlere daha açık hale gelmesine ve ekonomik ilişkiler üzerindeki kontrolünün azalmasına yol açmaktadır. Ulus devlet sınırlarının uluslar arası kurumlar ve ulus ötesi şirketler eliyle sürekli aşılması ve milli gücün zaafa uğradığı psikolojisi bir yandan başat hale gelirken, diğer yandan milliyetçi duyguları besleyerek millet olarak kaybetme, yardıma muhtaçlık ve geri kalmışlık gibi duygulara teğellenmekte ve marazi hal almaktadır. Bu süreçte gelişen kültürel türdeşleşme veya kültürel etkilere fazla açıklık, aidiyeti yeşerten ulusal kültürün de etkisinin azalmasına ve ulus devlet kimliği ve vatandaşlığın eski önemini koruyamamasına neden olmaktadır. Bu kapsamda özellikle sosyal yapıyı ve ilişkileri çözen postmateryalizm, postmodernizm ve post-sanayileşmenin etkileri üzerinde durulmaktadır. (CIRCLE/CCRN, 2000, EVANS, 1999).

Küreselleşmeye mukabil bir süreç olarak tüm dünyada bir yandan birey-özne önem kazanmakta (HALL ve JAQUES, 1995) ancak bu süreç, vatandaşları birbirine bağlayan ulusal kültürün etkisinin de giderek azalması ile birlikte gelişmektedir. Bu kapsamda eski kimlikler ve kültürel hiyerarşiler sorgulanırken, ulusal kimlik bireyler için kat'i ve kesin bir tanımla(n)ma unsuru olmaktan eski inandırıcılığını yitirmektedir. Tanı(n)ma mücadelesi ya da kimlik siyaseti bu dönemin yeni siyasal çelişkisini ifade etmektedir. Yani, bir yandan yerel kimlikler güçlenirken ve ulusal kültürler üzerinde çoğullaştırıcı etki yaratılırken, biz kimiz sorusuyla birlikte din-mezhep, etniklik, toplumsal cinsiyet etrafında yeni çelişkiler ve siyasallaşma biçimleri de ortaya çıkmaktadır (HALL ve GREBEN, 1992). Toplumsal grupların farklılıklarını koruyabilecekleri çoğulcu bir toplum yönündeki talepleri, liberal demokrasilerin farklılıkların siyasal etkilerine kapalı olması nedeniyle temsil ve meşruiyet sorunları yaratmaktadır (KÖKER, 1996). Bu kapsamda sosyal kaynaşmayı etkileyen bir konu sosyal ve siyasal katılıma ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Fark eksenli bölünen toplumsal topografya, siyasal temsil alanında ve ulusal kurumlara güven noktasında ciddi bir krizle

karşılaşmaktadır. Çoğulcu toplumu kucaklayamayan bürokratik sendikal örgütler ve siyasi partiler gibi geleneksel temsil mekanizmalarına ve ulusal kurumlara yönelik güven genel olarak azalmaktadır.

Öte yandan göçmenlik, mültecilik ya da ulusal azınlıklar ve yerli halklar eksenli çeşitlilik de ulusal kimlik ve aidiyet duygusunu zayıflatmaktadır. Ekonominin küreselleşmesi/ ulaşım ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşıp kolaylaşması ile artan göçmenlik, turizm ve yerleşme amaçlı konut edinimleri, savaş ya da etnik çatışmadan kaçan sığınma ve mültecilik talepleri dünya nüfusunun hareketliliğini artırmaktadır. Birçok gelişmiş ülke istihdam ihtiyacını önemli oranda göçmenler üzerinden karşılamakta ve gittikçe artan oranda ekonomik ya da politik sebeplerle iltica ve sığınma talepleri ile karşılaşmaktadır. Geniş çaplı bu küresel göç karşısında göçmenlik politikası, yerleşim hakkı, vatandaşlığın kazanılması, insan haklarının korunması ve hukuki eşitlik öncelikli gündemleri oluşturmaktadır. Aynı süreçte başka ülkeden gelenler “yabancı” ya da “misafir işçi” statüsünden birkaç kuşak geçtikten sonra ana ülke vatandaşı olmuşlardır. Bu gelişmeler sanayileşmiş ulus devletlerin toplumsal kadastroları köklü bir şekilde değiştirmekte ve kalıcı statüye kavuşanların yeterince kaynaşmadıkları, bulundukları ülke değerlerini benimsemek yerine kendi kültür köklerini korudukları vb. tartışmalar da ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Kymlica (1998) birçok batı demokrasisinin işgal, sömürgeleştirme ya da gönüllü olarak birden fazla ulusun aynı devlet çatısı altında toplanmasından oluştuğunu ifade etmektedir. Uluslaşma tecrübesi ya da hegemonik bir ideolojinin benimsenmesi sonucunda bu türden toplulukların farklılıklarının görmezden gelinmesi veya inkâr edilmesi süreçleri yaşanmıştır. Dolayısıyla esasen bugün kültürel çeşitliliğin kaynaklarından biri de; kuruluşunda çok etnikli ve çok uluslu olan bu devletlerdeki “çoğunluktan farklı olanların” küreselleşme ve modernleşme süreçlerinin etkisiyle farklılıklarının tanınması yönünde talepler öne sürmesidir. Bu nedenle Amerika, Kanada, Avustralya gibi kendilerini “göçmen ülkesi” olarak tanımlayan klasik ulusal devletler dahi derin ve direnen çeşitlilik karşısında çözüm üretmek zorunda kalmaktadırlar (PAREKH, 2000). Bu çerçevede türdeşlik varsayımına dayalı, ulus-devleti ideal olarak gören ve sanayileşmenin talepleri ile şekillenen asimilasyon ve entegrasyon politikaları sorgulanmaya başlanmıştır(CANTLE, ve TED, 2005).

Göçmenliğin arttığı, ülkelerarası ve köyden kente göçün yoğunlaştığı, farklılıkların arttığı günümüz toplumunda sosyal kaynaşmanın en önemli enstrümanı olan hukuki vatandaşlığın ulusal kültürle kayıtlılığı yani ulus devletin dayandığı türdeşleşmenin siyasal ama aynı zamanda kültürel bir türdeşleşme de içermesi bu sorunların kökeninde yer almaktadır. Bu kapsamda meşruiyet açığının giderilmesi bakımından bir yandan toplumsal mutabakatı kuran anayasaların renksizliği, çok kültürlü vatandaşlık (KYMLICA, 1995), azınlık

hakları, ayrımcılığın önlenmesi gibi vatandaşlık temelli çözümler ele alınırken, diğer yandan yeni dayanışma, aidiyet ve ulusal kimlik inşası da sosyal kaynaşma bağlamında tartışılmaktadır⁶.

Ayrıca küreselleşme süreci diaspora kimlikler ile ulusal kimliklerin birbiriyle rekabetini de gündeme getirmektedir. Diğer bir deyişle fark eksenli kendilerini siyasallaştıran hareketler, kadın, genç ve çocukları da içine alarak tabanını genişletebilmektedir. Böylece hem evrensel insan hakları eksenine taşıyarak kendilerinin meşruiyet çerçevesini tayin edebilmekte hem de küresel işbirliği geliştirmek ve küresel söyleme eklemlenmek suretiyle, etkilerini ve fark bilincini artırabilmektedir. Türdeşliğe yönelik fark ekseninde ortaya konulan itirazlar, bu itirazların küresel destek bularak siyasallaşma ve örgütlenme biçimleri, özellikle kendini yönetme, etniklik ve özel temsil hakkı gibi talepleri, ulus-devletlerin asimilasyon politikalarına artık izin vermediği gibi, ortak değerler ve hedefler etrafında birlikte yaşama iradesini örgütleyecek kadar türdeş vatandaşlardan oluşmadıkları fikrini kuvvetlendirmektedir. Ancak diğer yandan farklılığın reddi ya da tanınmaması ise; her türlü köktencilik kuvvetlendirmekte; farklılığını kendisini kurduğu diğerine karşı düşmanca tutum ve davranışlar geliştirecek kadar korumak iddiasına dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Etnik-dini-ırki temelli tanıma mücadelesi/ farklılık ya da kimlik siyaseti “bizi birbirimizden ayıran nedir?” sorusu etrafında daha çatışmacı bir kimlik bilincinin gelişmesine yol açabilmektedir. Bu da radikalizme ve ayrılıkçı politik hareketlere güç kazandırarak liberal demokratik düzende birlikte yaşama iradesi nasıl korunacaktır sorusunu önemli hale getirmektedir.

Sosyal kaynaşma açısından diğer bir sorun farklı çıkarlar ve farklılık ekseninde oluşan sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimin varlığı ve düzeyidir. Birbirleri arasında iletişim ve etkileşimin zayıf, paralel toplulukların var olduğu toplumlarda grupların birbirine dönük gizil önyargılarını görünür hale gelmesi ve şiddete yönelme potansiyeli yüksektir. Diğer bir deyişle, liberal-demokratik kurumların fark eksenli talepler çerçevesinde çoğulculaşması, topluluk içinde ve topluluklar arasında çeşitliliği artırması sosyal kaynaşma sorunlarını yeniden gündeme getirmektedir.

⁶ Örneğin 2000 yılında Bhikhu Parekh The Future of Multi-Ethnic Britain isimli bir rapor yayınlayarak, İngilizlilik, oldukça sistematik, çoğunlukla konuşulmayan ırkçı çağrışımlara sahiptir değerlendirmesini yaptı (Parekh 2000:38). Söz konusu raporda, polis teşkilatı, yargı, eğitim sistemi, medya ve kültür kurumları, sağlık sistemi, refah rejimi, işgücü piyasası, göçmenlik ve sığınma politikaları, siyasal sistem ve din, toplumsal kurumlar olarak ele alınarak İngiltere’de kurumsal ayrımcılık ve ırkçılık yapıldığı değerlendirildi. Rapor, çok kültürlü ve çok etnikli bir toplumda sosyal kaynaşmanın yeniden ele alınması gerektiğini gündeme getirdi ve bireysel haklar yanısıra grup haklarının tanınması yönünde politikalar önerdi.

Bu çerçevede bugün çeşitliliğe fazlasıyla yer verildiği, farklılık taleplerine fazlaca kucak açıldığı ve bu nedenle sosyal kaynaşma sorunları yaşandığı yönündeki tartışma Amerika ve Avrupa'nın sıcak gündemini oluşturmaktadır. Komünizmin ortadan kalkması, doğuda etnik milliyetçiliklerin canlanması ve arkasından siyasal iltica ve sığınma talepleri ile tartışılmaya devam eden çokkültürlülük karşıtlığı için 11 Eylül 2001 milat olmuştur. Nitekim 11 Eylül sonrası dönemde Avrupa'da "Çokkültürlülüğün Ölümü (KUNDNANI, 2002)", "Çokkültürlülüğe Elveda" (BAUBÖCK, 2002), "Çokkültürlülüğün Ricat" (JOPPKE, 2004) "Aşırı Çeşitlilik" (GOODHART, 2004) gibi başlıklarda yapılan çalışmalar çokkültürlülüğün ciddi eleştirilere konu olduğunu göstermektedir.

Avrupa tartışmasında çokkültürlülük; a- ortak milli kimlik pahasına farklılıklara vurgu yaptığı, etnik-dini-kültürel ekseninde bölünmeleri artırdığı ve katılaştırdığı (MİRZA, 2007) b- sınırlı sosyal kaynaşması olan etnik bölgeler ve gettolar oluşturduğu c- ayrımcılık ve önyargıları güçlendirdiği d- siyasal radikalizmin yükseldiği e- göçmen topluluklarda liberal olmayan pratiklerin sürdüğü nedenleri vurgulanarak suçlandı (WONG, 2008). Amerika, Avustralya, Kanada gibi ülkelerde ise Hispanikler, aborjinler ve Fransız Quebec'liler gibi ulusal azınlıklar ve yerlileri de kapsayan bir çokkültürlülük tartışması başladı.

Bu dönemde Parekh çokkültürlü toplumların tarihte benzeri görülmemiş zorluklarla karşılaşmakta olduklarını vurgulayıp, meşru birlik ile çeşitlilik taleplerini uzlaştırmanın, asimilasyoncu olmadan kapsayıcı olabilmenin, kültürel farklılıklara saygı gösterirken ortak bir aidiyet hissi yaratmanın, vatandaşlık kimliğine zarar vermeden çoğulcu kültürel kimlikleri korumanın politik yollarının bulunması gereğine dikkat çekti (PAREKH, 2000). Neticede son 10 yılda Avrupa ve Amerika'da kaynaşma politikası çokkültürlülüğün uzaklaşmaya başladı (JOPPKE,2004). Keza David Goodhart (2004), etnik çeşitliliğin İngiltere'de topluluk duygusunu ve dayanışmayı zayıflattığını iddia ederken, Huntington (2004) Amerika'nın çoğulculuk-çeşitlilik ve göçmenlik nedeniyle ulusal birliğinin tehlikede olduğunu ifade etti. Bu dönemde gözlenen temel devlet politikalarından biri sosyal kaynaşmaya ve sivil entegrasyona ağırlık vermek oldu. Diğer, bununla bağlantılı olarak, ev sahibi ülkenin milli kimliğini güçlendirmek; bu amaçla ülkenin kültürü/değerleri hakkında zorunlu tanıtıcı programlar, vatandaşlık ve dil testleri uygulamaya koymak ve haklardan daha çok ödevlere ve yükümlülöklere odaklanmaktı (HAVERING, 2009).

B. Sosyal Kaynaşma Tanım, Bileşenler ve İlgili Kavramlar

1. Tanım ve Bileşenler

Sosyal kaynaşma kavramı neyi anlatmaktadır? Esasen kavramın herkesin üzerinde mutabakat sağladığı bir tanımının olmaması akademik alanda vurgulanan hususların

başında gelmektedir. Sosyal kaynaşma üzerinde çalışanların çalışmalarına bakıldığında; bazılarının kavramı dayanışma, aidiyet ve güven ile eşitleyerek ele aldıkları, başka bazılarının ise sosyal dışlanma, içirme, sosyal sermaye, yaşam kalitesi ile kavramın içeriğini doldurmaya çalıştıkları görülmektedir. Bazı sosyologlar terimi sosyal entegrasyon ve sistem entegrasyonu ile irtibatlandırmaktadırlar (CHAN, 2006). Kavramın bu durumu, Bernard'a(1999) göre sosyal kaynaşmanın yarı kavram niteliğinden ve hibrid bir zihni inşa olmasından kaynaklanmaktadır. O'na göre sosyal kaynaşma bir yandan gerçekçi –bilimsel bir yüze sahiptir çünkü seçili göstergeler üzerinden mevcut durumun araştırılmasına hizmet etmektedir, diğer yandan ise çeşitli koşullara uyarlanabilir ve siyasal bir eylemin konusu olabilecek esneklikte başka bir yüze sahiptir. Bu belirsizlik de kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Sosyal kaynaşma kavramına yönelik tanımlama girişimlerini Chan (2006) ikiye ayırmaktadır. Bunlar; politika analizcilerinin yaklaşımı ve akademisyenlerin yaklaşımıdır. Politika analistleri tarafından geliştirilen tanımlar uluslararası kurumların, Kanada ve Avrupa'nın ortaya koyduğu politik yaklaşımlardır. Bunlar sosyal kaynaşmayı belli bir hedefin gerçekleştirilmesi olarak tasavvur etmektedirler. Sosyal kaynaşma konusunda liderlik üstlenen kurum 1980'lerdeki "sosyal politikanın ekonomik büyümenin önünde engel oluşturduğu" tezini yaygınlaştıran OECD'dir. OECD küresel ekonomik yeniden yapılanma ile bu yeniden yapılanmanın olumsuz sonuçlarını dengelemek bakımından sosyal kaynaşmayı temel bir politika olarak gündeme taşımıştır. Sonraki süreçte "refah devletinin geleceği için sosyal yatırımlar yaklaşımını" benimsemiş ve yeni sosyal harcamaların sosyal kaynaşmayı ve piyasaya daha etkin katılımı sağlayıcı alanlara yönelmesine öncelik vermiştir. Diğer bir ifadeyle, sosyal kaynaşma, sınırlı ve seçici sosyal harcama yaklaşımı çerçevesinde sosyal istikrar hedefine yönelik olarak geliştirildi (JENSON, 2010). OECD (2001) sosyal kaynaşmanın ekonomik ve maddi boyutuna odaklanarak en dar içeriği oluştururken, Avrupa Konseyi kavramı demokratik kaynaşma, sosyal kaynaşma, kültürel kaynaşma olmak üzere birbiriyle ilişkili üç kategoride incelemekte ve en geniş tanımlamayı yapmaktadır.

Avrupa Birliği sosyal kaynaşma kavramını, dayanışma temelinde Avrupa toplum modeli ile tutarlı olarak tanımlamaya çalışmaktadır. Esasen Lizbon Stratejisinden beri (2000) Avrupa Komisyonu kaynaşmış bir toplumun AB'nin temel hedeflerinden biri olduğu iddiasıyla sosyal kaynaşmaya merkezi bir yer vermeye başlamıştır. Öncesinde eşitsizlik ve dışlanma perspektifinin baskın olduğu Avrupa Komisyonu yaklaşımı 2004 yılında sosyal kaynaşma stratejisini revize etmiş ve çeşitliliği (etnik ve/veya dini) sosyal istikrara ve demokrasiye yönelik tehdit olarak kabul etmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin yeni yaklaşımında sosyal kaynaşma bir toplumun tüm mensuplarının refahını güvenceleme kapasitesi olup, ekonomik-

sosyal-politik haklara ve istihdama eşit - adil erişim ve ayrımcılığın önlenmesi, özerk bireysel gelişim, insan onurunun korunması ve toplum yaşamına katılım diyebileceğimiz dört kurucu unsura dayanmaktadır (European Commission 2004). AB sosyal kaynaşmayı sürekli geliştirilecek ve nihayeti olmayan bir ideal olarak kabul etmekte ve çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmektedir. Etnik çeşitlilikle ilişkili olarak ise Avrupa Konseyi özel bir sayı hazırlamış ve çokkültürlü Avrupa’da sosyal kaynaşmanın sağlanmasını temel bir politik hedef olarak ortaya koyarak, özellikle tek yönlü işleyen ve göçmenlerin kendilerini ilgilendiren kararlarda ortak olmadığı entegrasyon politikalarının sınırlarının aşılması ile bunun mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Söz konusu çalışmada etnik çeşitlilikle birlikte asimilasyoncu politikaların ve göçmenlerin ikinci sınıf vatandaş statüsünde tutulmalarının sosyal kaynaşmayı kırılganlaştırdığına işaret edilerek, hükümetlerin sosyal kaynaşmayı sağlayıcı aktif politikalar uygulaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Avrupa Konseyi sosyal kaynaşmayı “kaybolan sosyal uyum sonrası nostaljik bir kavram” olarak ele almak yerine, hakların tanınmasına dayalı, modern toplumun siyasal stratejisini çevreleyen bir mesele olarak değerlendirmekte ve daha cemaatçi bir perspektif sunmaktadır.

OECD, Avrupa Konseyi gibi kurumlar işsizlik, gelir eşitsizliği, yoksulluk, sosyal dışlanma ve bilgi toplumundan dışlanma gibi faktörleri sosyal kaynaşmayı tehdit eden unsurlar olarak ele almaktadırlar (JEANNOTTE, 2000). Genellikle ekonomik ve sosyal tehditler, politik ve kültürel tehditlerden daha güçlüdür ve bu tehditler yönetilebildiği oranda sosyal kaynaşmanın mevcudiyetinden bahsedilebilmektedir (JEANNOTTE, 2000).

Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu (ECLAC) ise, sosyal kaynaşmayı ekonomik ve sosyal farklılıkların ötesine geçerek, “bölgede içirme ve dışlanma yaratan mekanizmalar ve bu mekanizmaların işleyişine yönelik vatandaşların algısı ve tutumlarının diyalektik ilişkisi” olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda politik ve kültürel faktörler de en az ekonomik ve sosyal tehditler kadar önemsenmektedir. (ECLAC 2010). Latin Amerika’da oldukça büyük olan enformel sektör çalışanlarının sosyal ve ekonomik haklara kavuşturulması ve işçi-işveren ilişkilerinin ILO kapsamında düzenlenmesinden, sınırlı sosyal korumanın genişletilmesi stratejilerine kadar çoklu politikalar sosyal kaynaşma bağlamında önem kazanmaktadır.

Kanada’da yürütülen tartışmada ise çeşitlilik yönetimi ya da çokkültürlülük sosyal kaynaşmanın temel sütununu oluşturmaktadır. Burada çokkültürlülük hedefine ulaşmak için sosyal kaynaşma aynı topluma mensubiyete ilişkin ortak bir duygu inşası, etnik kimliklere saygı ve vatandaşların sosyal yaşama tam katılımı olarak tanımlanmıştır. Keza yine 2001 yılında kuzey eyaletlerinde ayaklanmalar yaşayan İngiltere’de İngilizleri bir arada tutan değerlerin erozyona uğradığı tespiti çerçevesinde sosyal kaynaşma eksikliği temel tehdit

olarak görülmeye başlanmış ve ortak değerler ve sosyal kesimlerin etkileşimine dayalı topluluk kaynaşması bir strateji olarak geliştirilmiştir.

Bu türden tanımlama girişimlerine dönük eleştiri, tanımlamaların sorunlardan kaynaklı ortaya çıkmış olması ve siyasal gündeme göre sosyal kaynaşma stratejilerinin değişeceği. Bu kapsamda, etnik/dini vb. temelde ayrıışan bir toplumda sosyal kaynaşmanın ortak değerler ve aidiyet duygusunun oluşturulmasına yöneldiği, ekonomik alanda eşitsizliklerin güçlü olduğu toplumda ise sosyal kaynaşma stratejisinin eşitsizlikleri/ayrımların azaltılmasını hedefleyeceği ifade edilebilir (DUMAN ve ALACAHAN, 2010).

Akademik alanda ise kökleri Emile Durkheim'a uzanan bir sosyal kaynaşma tanımlaması mevcuttur. Durkheim toplumları bir arada tutan nedir? sorusuna cevap veren ilk sosyologdur. Durkheim'a göre modern öncesi toplumlarda sosyal kaynaşma insanların benzerliği üzerine kuruludur. Bu türden toplumlarda herkes tarafından benzer görevler yapıldığından mekanik bir dayanışma doğar. Toplumun vicdanı herkesi etkiler ve sosyal kaynaşma bu kolektif vicdanın bir türevi olarak açığa çıkar. Sanayi devrimi ise toplumları radikal şekilde değiştirmiş ve farklılaşma ve uzmanlaşma gelişmiştir. Bu türden toplumlarda bireylerin birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları artmış ve organik bir dayanışma şekillenmiştir. Bu çerçevede modern toplumlarda toplumları bir arada tutan bu organik dayanışmadır. Ancak aşırı ve radikal toplumsal değişme sosyal hayattaki normlara ilişkin sorunları da beraberinde getirir ki Durkheim bu durumu anomi kavramı ile açıklamaktadır. Durkheim'ın "sosyal dayanışma ve ağlar" üzerinden tanımladığı sosyal kaynaşma tanımı günümüze kadar gelmektedir ve özellikle sosyologlar ve sosyal psikologlar sosyal kaynaşma kavramını odağa almadan ve doğrudan tanımlamadan, kavramı sosyal entegrasyon, istikrar ve sosyal çözölme gibi daha geniş kavramlar içinde ele almaktadırlar. Bu kapsamda Lockwood, ile Gough ve Olofsson çalışmaları örnek oluşturmaktadır (CHAN, 2006). Bu çalışmalar sistemik düzeyde yapılan, bireysel ampirik verilere dayanmayan çözümlemelerdir. Burada bir istisna Lockwood (1999) olup, Lockwood'un çalışması incelendiğinde kaynaşmanın toplumsal entegrasyonun daha özel bir durumu olduğu ve sistem entegrasyonunun aksine bireyler ve sosyal gruplar arası ilişkilerin analize dahil edildiği görölmektedir. Lockwood'un kuramında sosyal entegrasyon iki kısma ayrılmaktadır: birincisi makro düzeyde işleyen sivil entegrasyondur ve bununla kurumsal düzeyde bütünleşmeyi anlatmaktadır. İkinci kısım ise mikro ve mezo düzeyde birincil ve ikincil bağların gücünü ifade eden sosyal kaynaşmadır. Bunların karşıtları sivil yozlaşma ve sosyal çözölme olup, sivil yozlaşma belli bir noktadan sonra sosyal kaynaşmayı tehdit eder hale gelmektedir. Lockwood, makro düzeyde çalışan aktörler (sendika, siyasal partiler, kilise vb.) ile mikro ve mezo düzeydeki aktörleri birbirinden

ayrıştırmakta ve sivil entegrasyon meselesini daha çok kolektif aktörlerle ilişkili olarak tartışmaktadır.

Lockwood'a göre sosyal kaynaşma bir toplumdaki bireylerin birbirlerine ne kadar güçlü bağlarla bağlandığının anlaşılmasına hizmet etmektedir. Burada, bir toplumdaki insanların iki kıstasın aynı anda gerçekleşmesi halinde birbirlerine bağlı oldukları kabul edilmektedir; birincisi bireylerin sosyal dışlanma ile karşı karşıya olmamasıdır. İkincisi toplumsal bütünlüğün korunmasına dair pozitif tutumların paylaşılmasıdır. Bu kıstaslar sosyal kaynaşma kavramının biçimlendirildiği boyutları tanımlamaktadır. Sivil entegrasyon üç boyutta açığa çıkmaktadır: politik, ekonomik ve sosyal refah boyutları. Yüksek düzeyde siyasal entegrasyon demokrasiye dönük destekte belirginleşmektedir; yüksek düzeyde seçimlere katılım, siyasi partilere üyelik, buna karşın siyasal yozlaşma anti demokratik hareketlere ve terörizme destekte gözlemlenmektedir. Ekonomik entegrasyon yatırım, tasarruf, tüketim gibi ekonomik etkinlikler alanına iştirak ve istihdamda ifadesini bulurken, ekonomik yozlaşma vergi kaçakçılığı gibi ekonomik suçlarda, kayıtdışı, yasal olmayan, paralel işlerde çalışıyor olmakta kendini açığa vurmaktadır (PHILIPS, 2006). Yüksek düzeyli sosyal refah entegrasyonu sosyal hakların ve sosyal refah sisteminin kapsayıcılığı, kurumsallığı ile ölçümlenirken, yoksulluk ve yoksunluğun yüksekliği sosyal refah yozlaşmasıdır. Sosyal kaynaşma ve sosyal çözülmenin açığa çıkışı ise gönüllü örgütler, geleneksel suçların varlığı ve ailenin çözülmesi ile ilişkili olarak ele alınmaktadır.

Sosyal kaynaşmaya dönük diğer bir girişim ise sosyal kaynaşmayı toplumsal kümeler/vatandaşlar arasındaki etkileşim durumuna göre tanımlamaktadır. Bu konuda Regina Berger-Schmitt (1992), Chiesi (2004), Chan (2006), Whelan ve Maître (2005b) çalışmaları örnek oluşturmaktadır. Bu çalışmalar mutlak surette sosyal sermayeye atıfta bulunmakta olup, bunlara göre sosyal sermaye sosyal kaynaşmanın vazgeçilmez unsurudur (BERGER-SCHMITT, 2000). Bu noktada sosyal sermayenin üç boyutu ayırt edilmektedir: ilki sosyal kümeler ve örgütler arasındaki ilişkiler ve etkinlikler; ikincisi ortak değerler, yakınlık duygusu, dayanışma ve güven esasında sosyal ilişkilerin niteliği ve üçüncüsü işbirliği ve sivil bağlılığı olanaklı kılacak şekilde işlevsellik, verimlilik ve istikrar bakımından kurumların niteliğidir (BERGER-SCHMITT, 2002).

Sosyal kaynaşmayı tanımlamak için sosyal etkileşimleri aşan ve sosyal sermaye yanında sosyal kaynaşmayı eşitsizliklerle ve dışlanma/içerme ile ilişkilendirerek tanımlayan çalışmalar da mevcuttur. Kavramın tanımlanmasını bu perspektiften ele alan çalışmalar vardır. Örneğin Woolley(1998), sosyal kaynaşmanın üç unsuruna dikkat çekmektedir. Bunlar; dışlanmanın olmaması, sosyal sermaye temelli etkileşim ve temaslar ile grup kimliğine dayalı topluluk tasavvuru ve ortak değerlerdir. Dahrendorf (1995), sosyal kaynaşmış bir toplumun

eşitsizliklerin azaltıldığı, dışlanmanın olmadığı bir toplum olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Heinz Herbert Noll, sosyal kaynaşmanın iki ana boyutta ele alınabileceğini belirtmektedir: Bunlar; sosyal kaynaşmanın eşitsizlik boyutu ki kaynaşmış bir topluma yönelik temel bir tehdittir ve ikincisi sosyal sermaye boyutudur ki sosyal kaynaşmayı kuvvetlendiren sosyal ilişkiler ve bağlar, katılım, kimlik ve aidiyet gibi unsurları içermektedir. Paralel şekilde Regina Berger-Schmitt (1992) sosyal kaynaşmayı eşitsizlik boyutu ve sosyal sermaye boyutu ile kavramsallaştırmakta; eşitsizlikleri eşit fırsatlar yaratmak ve dışlamayı önlemek hedefi ile ilişkilendirirken, sosyal sermayeyi toplumun sosyal etkileşimlerini, bağlarını güçlendirmek hedefi ile tartışmaktadır.

Kearns ve Forrest (2000), kentler ve yerel topluluklar bağlamında daha geniş kapsamlı bir sosyal kaynaşma tanımına sahiptir ve sosyal kaynaşmanın beş boyutundan bahsetmektedirler: birincisi kaynaşmış bir toplumun ortak değerler ve yaşayan sivil bir kültüre sahip bir toplum olduğudur. Bu tanım kullanıldığında ortak değerlerin zayıflaması nedeniyle sosyal kaynaşma düzeyi ve ortak değerleri güçlendirecek stratejik müdahaleler analiz edilecektir. İkincisi, sosyal olarak kaynaşmış bir toplumu sosyal düzensizliğin olmadığı ve sosyal denetim mekanizmalarının iyi işlediği bir toplum olarak tanımlamaktadır. Bu tanım sosyal kaynaşma kavramının merkezine yerleştirildiğinde ise toplumdaki genel çelişki düzeyi ve mevcut düzene veya sisteme yönelik ciddi meydan okumaların/başkaldırıların olup olmadığı araştırılır. Bu tanım toplumsal düzene yönelik tehditler konusunda uyarı amaçlı kullanılabilir, örneğin sosyal dışlanma bulgulandığı takdirde bu durumun sosyal kaynaşmayı zayıflatacağı ve toplumsal kesimlerin sistemin meşruiyetini reddetmeleri ile sonuçlanabileceği öngörülebilir. Üçüncüsü, kaynaşmış bir toplum zenginlik farklarının azaltılması amaçlı sosyal dayanışma ve stratejilere sahip toplumdur. Bu tanım kullanıldığında sosyal kaynaşma için fırsatların ve mali olanakların gruplar ve bölgeler arasında dayanışmacı yeniden dağıtımı yoluyla toplumun kalkınması meselesine odaklanılır. Bu kapsamda sosyal kaynaşmayı sağlayıcı politikalar da içermek, fırsatlara erişimin iyileştirilmesi gibi alanlara yönelecektir. Dördüncüsü, kaynaşmış toplumlar sosyal ağları ve sivil toplumu kuşatan sosyal sermaye ile tanımlanırlar. Diğer bir deyişle, kaynaşmış toplum toplumsal kümeler-aileler içinde yüksek sosyal etkileşimi olan toplumdur (KEANS ve FORREST, 2000). Beşincisi, toplumun mensupları arasında toprağa bağlı bir aidiyet, ortak kimlik ve mekânsal hareketliliğe odaklanmaktadır. Bir yere aitlik, kimlik ile yer arasında kurulan güçlü bağ sosyal kaynaşmayı kuvvetlendirmektedir (KEARNS ve FORREST, 2000). Bu bağlamda Avrupa Konseyi sosyal kaynaşmanın aidiyet duygusundan oluştuğunu iddia ederek bu aidiyetin bir sosyal gruba, mahalleye, aileye ya da ülkeye yönelik olabileceğini ifade etmektedir. Çoklu kimlik ve aidiyetin mutlak surette güçlendirilmesi sosyal kaynaşmayı artıracaktır. Buna karşıt olarak

etno-kültürel çeşitliliğin sosyal kaynaşmayı zayıflatan bir unsur olarak değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur.

Literatürdeki tanımların ve bu tanımlara kaynaklık eden yaklaşımların farklılığı kavram üzerinde bir mutabakat sağlanmasını zorlaştırmakla birlikte, Chan (2006) iyi bir tanımlamanın sosyal kaynaşmayı sağlayan koşullar ve değerler hakkında değil de terimin asıl unsuru hakkında bilgi vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca kavram günlük kullanıma yakın şekilde, sıradan insanın dilinde tanımlanmalıdır. Bu kapsamda Chan kavramı şöyle tanımlanmaktadır: Sosyal kaynaşma “toplumun üyeleri arasında güven, aidiyet, işbirliği ve yardımlaşma isteği gibi tutumlar kümesince nitelenen yatay ve dikey ilişkilerle ilişkili durumlar ve bunların davranışsal görünümüdür”. Sosyal kaynaşmanın yatay ve dikey boyutları; sivil toplum içerisindeki kaynaşma ile devlet-vatandaş ekseninde bulunan kaynaşmadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi Chan (2006) sadece tutumların, bireysel psikolojilerin değil aynı zamanda davranışların da analize dahil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sivil toplum içerisindeki sosyal kaynaşmanın göstergeleri vatandaşlar arası güven, yardımlaşma ve dayanışma niyeti, aidiyet ve kimlik gibi nitelikler iken, devlet-vatandaş ekseninde bulunan sosyal kaynaşmanın belirleyicileri ise kurumlara güven ve siyasal katılımdır (CHAN, 2006).

Kanadalı sosyal kuramcı Jenson ise kavrama içsel bir eleştiri yönelterek tanımlamaya çalışmaktadır. Jenson (1998) sosyal kaynaşma nosyonunun kapitalizmin artan sosyal eşitsizliklerini maskeleyişini belirtmekle birlikte, sosyal olarak kaynaşmış bir toplumu, tüm kesimler ve bireyler için “aidiyet, içerme, katılım, tanıma ve meşruiyet” duygusu yaratan toplum olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkan Paul Bernard ise Jenson’ın kavramın eşitsizlikleri maskeleyişini önemsemekte ve “eşitlik” kıstasının da ilave edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (DUMAN ve ALACAHAN 2010).

Görüldüğü gibi kavrama ilişkin çok farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Yapılan tanımlamalar neyin analiz edileceği, ölçüleceği, hangi politikaların önerileceği hususlarında ciddi farklılıklar doğurmaktadır. Ancak tanımlar sosyal kaynaşma kavramına ilişkin şu hususları ortaya çıkarmaktadır.

- Sosyal kaynaşma toplumların bir niteliği olarak ve korunması ve güçlendirilmesi gereken bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.
- Sosyal kaynaşma kavramı bazı yazarlarca bir neden bazı yazarlarca bir sonuç olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle kavramın bağımlı mı yoksa bağımsız bir değişken mi olduğu değişebilmektedir. Sosyal kaynaşma iyi politikalarla güçlendirilebileceği gibi kötü ya da tek boyutlu politika sosyal çözülme yaratabilmektedir. Ancak sosyal kaynaşmanın küreselleşme, göç akımları ve çeşitlilik, emek piyasaları, aile ve nüfus

kompozisyonu, gelir kutuplaşması vb. nedenlerle mutlaka yeniden ele alınması gerektiği konusunda kurumlar ve akademisyenler hemfikirdir.

- Kimi yazarlar sosyal sermaye ve güvene, kimi yazarlar ortak değerler, dayanışma ve aidiyete, kimi yazarlar eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal dışlanmanın önlenmesi gibi boyutlara işaret etmektedirler. Ancak kavramın çok boyutlu ele alınması gerektiği hususunda bir mutabakat bulunmaktadır.
- Sosyal kaynaşma üzerindeki ilgi her ne kadar sosyal düzen sorununu dışarıda bırakmasa da bazen sosyal kaynaşma ve sosyal düzen arasında çok güçlü bir ilişki varsayılmaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi'nin ve OECD'nin yaklaşımlarında sosyal düzen ve istikrar hedefleri ön plana çıkmaktadır. Ancak bu durumda da sosyal kaynaşma meselesi Hobbesçu anlamda savaşın olmaması ve sosyal barışın sağlanması noktasına indirgenebilmektedir. Bu çerçevede sosyal kaynaşmanın sağlanması sosyal düzen hedefi için sonuçlar doğursa da, ikisini ayırtırmak önemli gözükmemektedir.
- Kavram bir yandan toplum düzeyi verilerine işaret etmekte, diğer yandan bireysel verilere dayanmaktadır. Bu çerçevede hem nesnel hem de algılanan boyut sosyal kaynaşmanın ölçülmesi bakımından önem taşımaktadır.

2. İlgili Kavramlar

Sosyal kaynaşmaya ilişkin tanımların çoğunluğuna bakıldığında sosyal kaynaşma kavramının özellikle iki boyutunun öne çıkarıldığını söylemek olasıdır (NOLL, 2004). Birinci boyut toplumdaki eşitsizliklerin, ayrımların, bölünmelerin azaltılmasıdır ki sosyal dışlanma kavramı bu eşitsizlikleri kapsamaktadır. İkinci boyut ise sosyal ilişkiler, bağlar ve bağlılıkların güçlendirilmesidir. Bu boyutta da sosyal içerme ve sosyal sermaye kavramları önem kazanmaktadır. Diğer yandan sosyolog ve siyaset bilimcilerin bu zamana kadar yoğun olarak kullandığı sosyal entegrasyon kavramı ile sosyal kaynaşma zaman zaman birbirinin yerine geçen kavramlar olarak kullanılabilmektedir. Bu nedenle her iki kavram arasındaki ayrışmanın da açıklığa kavuşturulması gereği vardır.

a) Sosyal Kaynaşma ve Sosyal Sermaye

(1) Sosyal Sermaye Tanımı

Bir toplumun sosyal kaynaşmasını sağlayan unsurlardan birinin o toplumun sahip olduğu sosyal sermaye olduğu bilinmektedir. Genel eğilim sosyal sermayenin sosyal kaynaşmanın bir alt bileşeni olarak kabul edilmesi ise de sosyal kaynaşma kavramını sosyal sermaye ile eş tutan yaklaşımlar da mevcuttur (BERGER-SCHMITT, 2000).

Sosyal sermayenin sosyal kaynaşma politika çerçevesine alınmasının önemli bir nedeni, insanların homoeconomicus olarak içine sığdırıldığı dar tanımlamanın, iş-istihdam-emek piyasası vasıtasıyla kaynaşmayı merkezine alırken daha yapısal ve işlevsel bir açıklama getirdiği ancak, bu açıklamada dışarıda bırakılan ilişki-etkileşim ve algısal süreçlerin esasen azınlıklar, göçmenler gibi kesimlerin geniş toplumla kaynaşmasında asli işlevler gördüğünün fark edilmesidir. Bu algısal ve ilişkisel boyut, sosyal sermayenin ilgi alanını oluşturmaktadır (PORTES, 1998).

Sosyal sermaye kavramı nasıl tanımlanmakta ve neyi anlatmaktadır? Sosyal sermaye kavramını ilk defa Bourdieu (1986) kullanmış olup, sonrasında, kavram Coleman (1990), Portes (1998), Putnam (1993) ve Kawachi'nin (2004) çalışmaları ile geliştirilmiştir. Çok farklı sosyal sermaye tanımları mevcuttur. Bunun en önemli nedeni farklı disiplinlerden gelenlerin farklı hedeflere dayalı olarak sosyal sermaye kavramını kullanmasıdır. Ancak sosyal sermayenin anlattığı en temel şey ilişkilerin ve ağların önemidir (ALACAHAN ve DUMAN, 2011).

OECD sosyal sermayeyi “gruplar içindeki ve gruplar arasındaki işbirliğini kolaylaştıran ortak normlar, değerler, anlayış ve ağlar” olarak tanımlamaktadır (COTE ve HEALY, 2001). Buna göre sosyal sermaye “sadece toplumu destekleyen kurumların toplamı değil, bunları bir arada tutan tutkaldır da”. Grootaert ve Bastelaer'e göre (2001) sosyal sermaye ise “kurumlar, ilişkiler, tutumlar ve insanlar arasındaki etkileşimleri yöneten değerlerin tamamını kapsar ve ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlar”. Sosyal sermayenin en yaygın atıf alan tanımı Putnam'a aittir. Putnam sosyal sermayeyi “sosyal hayatın belli bir ortak hedef doğrultusunda birlikte davranabilmesini sağlayan—ağlar, normlar ve güven- gibi nitelikler” olarak tanımlamaktadır (PUTNAM, 1995).

Kaynaşmış bir toplumun yüksek sosyal sermaye stoku ile donanmış bir toplum olduğu kabul görmesine rağmen, tek başına sosyal sermaye ölçümü ile sosyal kaynaşma hakkında sonuçlar çıkarmanın çok yanlış olacağı değerlendirilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği sosyal göstergeler sisteminde sosyal sermaye bileşenlerden biri olarak alınmakta ve sosyal kaynaşma kavramı iki amaca hizmet edecek şekilde tanımlanmaktadır: Birincisi farklılıkların, eşitsizliklerin ve dışlanmanın azaltılması, ikincisi ise sosyal ilişkilerin ve bağların güçlendirilmesidir ki bu sosyal sermaye olarak adlandırılmaktadır. Benzer şekilde Kearns ve Forrest (2001), sosyal kaynaşmanın beş boyutunu ortaya koyarlarken bu boyutlardan sadece birisi sosyal sermaye olmaktadır. Bu nedenle sosyal kaynaşma sosyal sermayeyi içine alan ancak ondan daha geniş kapsamlı bir kavram olarak görülmektedir. Diğer ifadeyle sosyal sermaye sosyal kaynaşmanın gerek şartı ancak yeter şartı değildir.

Sosyal sermaye ve sosyal kaynaşma arasında yakın bir ilişki olduğu kabul edilse de, doğrusu yüksek sosyal sermayeli toplumun kaynaşmış bir toplum olmayabileceği, bazen sosyal ağlar ve etkileşimlerin kaynaşma aleyhine çalışabileceği tespit edilmektedir. Nitekim sosyal sermayesi yüksek çıkan çeşitli ülkeler, gettolaşma, paralel yaşamlar gibi sosyal olarak kaynaşmamışlığı gösteren sorunlarla boğuşabilmektedirler. Bununla birlikte yakın aile bağları, sosyal yardım ve destek, gönüllülük genellikle yoksul bölgelerin genel bir niteliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nitelikler insanların yoksullukla baş etme, işsizlik veya dışlanma ile mücadelesini kolaylaştırmaktadır (PUTNAM, 1993). Portes ve Landolt (1996) gettolarda ciddi düzeyde sosyal sermaye olduğunu ancak bunun çok nadiren yoksulluktan kurtulmaya yol açtığını belirtmektedirler. Benzer şekilde İngiltere’de sosyal sermaye ve sosyal kaynaşma arasında çatışma olduğu, sosyal sermayenin dışlanmış toplulukları koruyup, güçlendirdiği buna karşılık, kişinin mekânsal ve sosyal hareketliliği için dışlanmış ve dezavantajlı durumdaki topluluktan ayrılmasının gerektiği ifade edilmektedir. Bu manada sosyal sermaye kendi yıkımının tohumlarını da kendi içinde taşımaktadır.

Sosyal sermaye sadece toplumun kaynaşmasının bir sonucu ya da kaynağı olarak değil, aynı zamanda ulusun zenginliği, ekonomik büyümenin belirleyici unsuru olarak da ele alınmaktadır. Bu kapsamda Fukuyama farklı ülke ve ulusların farklı güven düzeyleri ile ekonomik performansları arasında mukayese yaparak, bir toplumdaki güven düzeyinin refahın ve demokrasinin koşullarını yapılandırıldığını tespit etmektedir (FUKUYAMA, 2001).

Sosyal sermaye bağlamında yapılan araştırmalarda; sosyal sermaye ile sosyo-ekonomik ve demokratik gelişme arasında bağ olduğu, sosyal sermayesi yüksek toplumların demokratik yetkinliğe sahip, dünyanın gelişmiş ülkeleri olduğu bulgulanmaktadır (OECD 2001). Putnam’a göre sosyal sermaye hem birey hem de toplum için özel ve kamusal iyiler üretmektedir. İşbirliği, kolektif eylem, eşgüdüm gibi kamusal iyiler yanı sıra sosyal güven de geleceğe dair birlikte çalışmayı kolaylaştırmaktadır. Sosyal sermaye aynı zamanda politik sonuçlar da üretmektedir: sivil toplum sosyal sermayeyi güçlendirirken, sosyal sermaye de siyasal katılımı artırıp, iyi yönetişimi kolaylaştırmaktadır (NORRIS, 2001). Benzer şekilde sosyal sermayenin aynı zamanda insani gelişme, daha iyi eğitsel başarı (COLEMAN, 1988), daha eşitlikçi gelir (WILKINSON, 1996, KAWACHI vd., 1997), daha iyi sağlık (WILKINSON, 1996), daha düşük suç oranları gibi göstergelerle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu da bulgulanmaktadır (NORRIS, 2001, DUMAN ve ALACAHAN, 2010).

(2) Sosyal Sermaye Bileşenleri

Sosyal sermaye bağlamındaki çalışmalar irdelendiğinde yatay ve dikey sosyal sermaye arasında ayrıştırma yapıldığı görülmektedir. Yatay sosyal sermaye eşit ya da eşite yakın birey ve gruplar arasındaki bağları, dikey sosyal sermaye ise iktidar, kaynak veya statü

bakımından hiyerarşik, eşitsiz ilişkileri ifade etmektedir. Yatay sosyal sermaye içinde ilave bir ayrışma da bağlayıcı (bonding) ve köprü kurucu (bridging) sosyal sermaye arasında yapılmaktadır. Bağlayıcı sosyal sermaye türdeş gruplar içindeki güçlü ilişkileri içermektedir (aile üyeleri, komşular ve yakın arkadaşlar). Köprü kurucu sosyal sermaye ise heterojen grup ilişkilerinde gözlenmektedir ki bunlar, zayıf bağlar olup, farklı etnik, mesleki, sosyo-ekonomik arka plana sahip gruplar arasındaki formel ve enformel ilişkileri içermektedirler.

Sosyal sermayenin bileşenleri bağlamında iki unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan birisi “güven” kavramıdır. Bazıları güveni sosyal sermayenin bir sonucu, bazıları sosyal sermayenin kurucu unsuru, bazıları da her iki şekilde ele almaktadır (COTE ve HEALY, 2001). Modern toplumlarda genelleştirilebilir bir güvenden bahsedilmektedir ve güvensizlik ise sosyal bir patoloji ve sosyal çözülmenin kaynağı olarak değerlendirilmektedir (PUTNAM, 1993).

Brehm ve Rahn (1997) “güveni” sosyal sermayenin tezahürü ve göstergesi olarak değerlendirip “kolektif eylem gerektiren sorunların çözümünü kolaylaştıran vatandaşlar arası işbirliği ilişkileri” olarak tanımlamakta ve güven eksikliğinin sosyal sermayeyi azalttığını gözlemlemektedirler. Fukuyama (1995) ise sosyal sermayeyi güvene indirgemekte ve “örgütler ve gruplar içinde ortak hedefler için birlikte çalışma yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Esasen Fukuyama (2000) işbirliği normunun işlevsel olduğu insan çemberini kastedecek şekilde “güven menzili” kavramını kullanmaktadır.

Güven merkezi yer teşkil etmekle birlikte güvenin belirleyicilerinin ne olduğu konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Birinci görüş, güveni aileden edinilen ve kişilikle alakalı bir değer olduğunu iddia etmekte (USLANER, 1999) ve güven düzeylerindeki farklılıkları açıklamak için din, etnik çeşitlilik gibi tarihi sebeplere odaklanmaktadır (WELCH, 2001). Karşılaştırmalı ülke araştırmalarında genel güvenin dinler arasında hiyerarşinin olduğu toplumlarda daha düşük olduğu bulgulanmaktadır. Benzer şekilde etnik olarak daha çeşitlenmiş ülke ve topluluklarda güven düşük çıkmaktadır (ALESINA ve LA FERRARA, 2002). Putnam (2000) çok şeye sahip olanlarla hiçbir şeye sahip olmayanlar arasında güvenin farklılaştığını, hiçbir şeyi olmayanların daha güvensiz olduklarını, her şeye sahip olanların ise diğerlerinden hep saygı ve değer görmelerinin bunda etkili olabileceğini ifade etmektedir. Güvensizlik özellikle kaybedenlerin genel özelliğidir, daha az eğitilmişler, daha dar gelirli, daha düşük statüdekiler, hayattan memnun olmayanların İkinci görüş, güvene durağan bir olgu olarak yaklaşmamakta, sosyal ilişkilerin ve piyasa etkileşimlerinin güveni kurmakta oynadığı role odaklanmaktadır. Buna göre güven deneyime bağlı olarak değişmekte ve değişen koşullara göre güven ya da güvensizlik duygusu gelişmektedir (WELCH, 2001). Bu da güven göstergesinin toplumun niteliğine ilişkin bilgiler sunduğunu

anlatmaktadır (PUTNAM, 2000). Bu kapsamda özellikle Putnam ve Fukuyama'nın toplum düzeyi bulguları vurgulanmaya değerdir. Fukuyama (1995) yüksek güvenli toplumlar aynı zamanda ekonomik olarak da gelişmiş toplumlardır, tespitini yapmaktadır. Yüksek güvenli toplumlar ayrıca çelişkileri yargı dışında uzlaşma ile çözebilen, kolektif sorun çözme kabiliyeti yüksek ve vatandaşları arasında yüksek düzeyde hoşgörü olan toplumlardır (PUTNAM, 2001). Benzer şekilde sosyal güven gelir eşitliği ve etnik türdeşlikle ölçümlendiğinde sosyal kutuplaşmanın daha az yaşandığı toplumlarda daha yüksek bulgulanmaktadır. (KNACK ve KEEFER, 1997).

Güven dışında sosyal sermayenin diğer önemli bileşeni, sivil bağlılık ve vatandaşların sosyal ağlarıdır. Putnam'da (1993) sivil bağlılık geliştirilmesi ve bu kapsamda özellikle gönüllü örgütlenmeler sosyal etkileşimin ve karşılıklılık normlarının ve sonuçta güvenin en önemli kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Sivil bağlılık ve ağlar kişilerin statü elde etme, işe girme gibi ekonomik bir kazanç ya da sosyal dayanışma gibi toplumsal bir kazanç üretebilmesini sağlamakta ve hayatlarına ilişkin fırsatları çoğaltmaktadır (PUTNAM, 2000). Elbette bu değerlendirme, toplumda ne türden bir gönüllü örgütlenme olduğuna, bunların hedefinin ne olduğuna göre değişecektir. Nitekim bazı ağlar ve örgütlenmeler nepotizmi, nefreti, sekterliği teşvik edebilmektedir. Benzer şekilde bazı kapalı gruplar sadece bir alanda, bir sektörde ya da kendi aralarında yüksek düzeyde güven geliştirebilmektedir. Bu kapsamda diğerleri ile ilişki ve teması dışarıda tutan bağlayıcı sermaye yanında özellikle köprü kurucu bağların düzeyini ve bireysel-ulusal düzeyde güveni araştırmak önem arz edecektir (NORRIS, 2001). Ayrıca küreselleşme süreci ile birlikte insanların ilgi ve çıkarları da farklılaşmakta ve bazı örgütlere gönüllü katılım azalırken, bazılarında artmaktadır. Bu, eş zamanlı bir gelişme olarak gözlenmektedir. Bu itibarla sosyal-kültürel-ekonomik-dini kurumlar ve kulüplerden sivil ve siyasal toplum kurumlarına kadar mümkün olan en geniş ölçekte katılıma bakılması gereği doğmaktadır.

b) Sosyal Kaynaşma ve Sosyal Dışlanma / İçerme

Toplumun sosyal kaynaşmışlık derecesi ile sosyal içerme ve dışlanma arasında güçlü bağlar bulunmaktadır. İçerici bir ekonomide insanlar güven ve bağlılık geliştirip, sosyal sermayeye yatırım yapmaktadırlar ve bu da daha güçlü bir sosyal kaynaşma üretmektedir. Diğer taraftan dışlayıcı ekonomilerde ise sosyal kaynaşma zayıflamaktadır. Sosyal kaynaşmanın hedeflerinden birinin sosyal dışlanma ile mücadele olduğu ya da tersinden dışlanmanın sosyal kaynaşma sorunu olarak ortaya çıktığı akademik ve kurumsal tanımlarda da ortaya konmuştu. Bunlara göre sosyal kaynaşma sosyal dışlanmayı kapsayan ancak onu aşan bir kavram olmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı toplumdaki bağların kurulması ve yeniden üretilmesini sağlayan süreçler yerine, yetersiz sosyal kaynaşmanın nedenleri

üzerinde odaklanmaktadır. Yetersiz sosyal kaynaşmanın en temel belirtisi yoksulluk gibi daha sınırlı bir kavram yerine yoksulluğun çok boyutlu niteliğini dikkate alan sosyal dışlanma olarak kabul edilmekte ve sağlıklı bir toplum durumu için uyarıcı göstergeler olarak değerlendirilmektedir.

Dışlanma kavramı, 1970'li yıllarda Fransa'da sosyal yardımlara referansla ve bu yardımlardan yararlanamayan kesimleri içerecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarda ise refah devletinin yetersiz kalıp, teknolojik değişme ve ekonominin yeniden yapılanması ile şekillenen “yeni yoksulluk ve eşitsizlik” ile ilişkilendirilmiş bir kavram olmaya başlamıştır. Sonraki süreçte uzun dönemli işsizlikten, emek piyasalarının enformelleşmesine, refah devletinin gerilemesinden aile bağlarının/dayanışmanın, milli kimlik ve aidiyetin zayıflamasına kadar sosyal yapıda meydana gelen çözümler dikkate alınarak içeriği genişlemiştir (SARACENO, 2001). Diğer bir ifadeyle, sosyal dışlanma, ekonomik yoksulluk ile sınırlandırılmayan ve birey ile toplum arasında sosyal kaynaşmayı sağlayıcı kurumların yetersizliğine işaret eden ve her türlü yoksunluğu içeren bir kavram niteliğine bürünmüştür (RODGES vd., 1995).

Sosyal dışlanma Britanya örneğinde yapılan bir çalışmada “bireyin içinde yaşadığı toplumun temel etkinliklerine katılamama” olarak tanımlanmıştır (BURCHARDT vd., 2002). Bu tanımlamada dışlanmanın zamana ve coğrafyaya göre değişen göreceli bir kavram olduğuna işaret edilmektedir. Ayrıca dışlanma sorununun bir devletin vatandaşları ile sınırlı bir sorun olarak değil, o ülkede yaşamakla alakalı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Vatandaşlığın reddi bu çerçevede bir dışlanma sebebi olarak ifade edilmektedir. Tanımda ayrıca katılıma vurgu yapılmaktadır. Sosyal dışlanmayı tam vatandaşlığı güvenceleyen asli sosyal sistemlerin bozulması ya da işlevsiz kalması olarak tanımlayan Berghman (1995) da katılım için temel alanları; sivil entegrasyonu sağlayan demokratik hukuk sistemi, ekonomik entegrasyonu sağlayan emek piyasaları, sosyal entegrasyonu sağlayan refah sistemi ve kişilerarası entegrasyonu sağlayan aile ve topluluk sistemi olarak ortaya koymaktadır. Ancak sosyal dışlanma elbette geleneksel yoksulluk analizlerini ikame eden bir çerçeve değildir. Yeterli ve istikrarlı bir gelir, refah mekanizmalarından yararlanma, sosyal hizmet kalitesi gibi göstergeleri korumaktadır. Ancak yoksulluk genellikle ekonomik olarak etkin olmayan işsiz, evsiz ya da engelli kesimleri ilgilendiren bir mesele olarak görülürken, yeni yoksulluk, istihdamda olan ancak düşük ya da niteliksiz veya yüksek nitelikli işlerde çalışan kesimlerin yoksulluk riski ile de ilgilenmektedir. Üstelik yoksulluk kişinin ya da hane halkının gelir/kaynak yokluğu ile bir bölüşüm sorunu olarak meseleyi ele alırken, dışlanma sosyal ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Dışlanma yoksulluk gibi bazen de ayrımcılık ya da ötekileştirme süreçlerinin

(ırkçılık vb) etkisi ile oluşmaktadır. Bu boyutu ise gelirden daha çok sosyal ilişkilerin dışlanmayı ürettiğine işaret etmektedir ki, bu durum etnik ayrımcılığa kapı aralamaktadır.

Ayrımcılıkla da ilişkilendirilen sosyal dışlanma kavramı içeriğindeki bu gelişmeye paralel olarak, önceleri ana topluma uyum sağlayamayan kesimler, sosyal yardımdan yararlanamayan/sosyal güvencesi olmayanları analiz ederken, kavram gittikçe daha geniş grupları içine almıştır. Bugün dışlanma üzerine yapılan ampirik çalışmalarda işsizler, nitelsiz işlerde çalışanlar, topraksızlar, göçmenler, etnik-dini-kültürel azınlıklar, kadınlar, engelliler, diplomasız gençler, sosyal yardım alanlar gibi belirli dezavantajlı kesimlerin ele alındıkları gözlenmektedir (Silver 1995). Bu çerçevede bakıldığında kavramın çok boyutlu ve çok anlamlı olduğu ve birçok çalışmanın birbirinden farklı verileri kullandığı görülmekte, Silver (1995) bu durumu kavramın sağladığı bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Silver (1995) sosyal dışlanma kavramının 3 farklı entelektüel gelenek içerisinde ele alındığını ifade etmektedir. Bunlardan birisi dayanışma paradigmasıdır ki, Fransız Cumhuriyetçi gelenekte izleri sürülebilir ve “sosyal ve kolektif bağlar” ve ortak değerlere dayalı sosyal kaynaşma merkezi önem taşımaktadır. Burada sosyal dışlanma post-modern toplumun bir niteliği olarak görülmekte ve temel sorunun hiyerarşi ve eşitsizlikten daha çok yatay ayrışma ve içermenin reddi olduğu dile getirilmektedir. Bu nedenle de politikalar eşitsizlikleri azaltmaya değil topluma entegre etmeye yönelmektedir (SILVER, 1995). İkincisi, uzmanlaşma paradigmasıdır ki, Anglo-Sakson liberal bireyci geleneğe kökleri uzanmaktadır. Bu tür sosyal dışlanma yaklaşımında kurumsal engellere ve ayrımcılığa vurgu yapılmaktadır. Bir yandan sosyal/toplumsal olana mercek çevrilerek köksüzleşme ve aidiyet dışılığı sağlayan bireysel olmayan mekanizmalara bakılmakta, diğer yandan ise yoksulluğun çoklu boyutuna işaret edilmektedir. Bu ikili bakış “çalışan yoksullar” ve “refah devletinin istenmeyen sonucu olarak bağımlılık” olgularını yaratan mekanizmalarla aynı oranda ilgilenmektedirler. Üçüncüsü, tekel paradigması ki, hiyerarşik güç ilişkileri temelli çelişki nosyonuna dayanan Avrupa sosyal demokrat gelenekte gözlenebilmektedir. Bu yaklaşıma göre bazı güçlü sınıf ve statü grupları -ki belli bir etnik-kültürel kimlik ve kurumlara sahiptirler- değerli olan kaynak ve fırsatlardan (iyi iş, iyi semt, iyi eğitim vb.) diğerlerinin yararlanmasını sınırlandırmaktadırlar. Bu gelenekte içeridekilerin maddi ve kültürel imtiyazlarının dışlanmayı yarattığı değerlendirilmektedir. Topluma vatandaşlık hakları dolayısıyla eşit üyeliğin sağlanması da dışlanmanın önlenmesinde bir politika olarak ortaya çıkmaktadır (SILVER, 1995).

Elbette Silver tarafından ortaya konulan bu tasnif onun sosyal dışlanma süreçlerinin, nedenlerinin ve tezahürlerinin toplumdan topluma değişeceği kabulüne dayanmakta ve ideal toplum tipleri olarak işlev görmektedir. Bu nedenle, toplumun gerçeğine göre dışlanmanın analiz edilmesi önem taşımaktadır. Örneğin Yemen üzerinde yapılan bir çalışmada makro

düzeyde Cumhuriyetçi/dayanışmacı paradigmanın hakim olduğuna ve dinin entegrasyon sağlayıcı işlevine dikkat çekilmekte, mikro düzeyde ise kurumların ve kültürel/kabilevi bağların kıt kaynakları tekelleştirdiği ve tekelci paradigmanın işlediği ifade edilmektedir (ESCWA, 2007).

Avrupa ve Amerika'da özellikle "yeni yoksulluk" ile ilişkilendirilmiş sosyal dışlanma kavramına yapılan vurgu karşısında, Asya-Afrika-Ortadoğu coğrafyalarında yapılan çalışmalarda, kavrama yönelik eleştirel değerlendirmeler yer almaktadır. Bu kapsamda, yoksulluğun daha yaygın ve yoksullukla baş etme stratejilerinin de bu toplumların ailede/kabilede biriken sosyal sermaye gibi sahip olduğu olanaklar ya da ekonomik büyüme ve dağıtım meselesinden kaynaklanmayan dışlanma türleri (okuryazarlık, toplumsal cinsiyet vb) nedeniyle "kuzeyden güneye" kavram ihracının yaratabileceği sorunlara işaret edilmektedir (Rodges vd. 1995). Benzer şekilde Batı Avrupa'da sadece emek piyasalarına erişim ile birlikte değerlendirilen dışlanma kavramının gelişmekte olan ülkelerde emek piyasaları yanı sıra kredilere, teşviklere ve arazilere erişim gibi piyasa yaratan diğer süreç ve mekanizmaları da içermesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Avrupa'da sadece sosyal haklara odaklanan dışlanma kavramsallaştırmasının bu türden ülkelerde sivil ve siyasal hakları da kapsayacak ölçüde genişletilmesi gerektiği belirtilmektedir (RODGES vd, 1995). Bu bağlamda dışlanma bir "eksik vatandaşlık" durumu olarak görülmektedir. Vurgulanan diğer bir nokta da dışlanma/ayrımcılık kuran ya da içermeyi sağlayacak kurumlar ve kurumsal pratikler boyutunda ele alınmasıdır. Kurumsal pratikler her ne kadar dışlanmayı önlemek istese de, aktörlerin niyetlerinden ve amaçladıklarından bağımsız olarak belli dışlama tutum ve sosyal pratiklerinin yerleşik olabileceği dikkate alınmaktadır. Kurumsal önyargı bunlardan birisidir. Bazı başat değer, inanış ve işleyişler sistematik bir dezavantajın yeniden üretilmesini sağlayabilir. Toplumsal cinsiyet sorunu, örneğin kadınların işe alımlarda eşitsiz fırsatlarla karşılaşması, azınlık gruplarının dil engeli ile karşılaşması, engellilerin hizmetlerden ve katılım olanaklarından dışlanması bu kapsamda ele alınmaktadır (ESCWA, 2007). Keza yine özellikle batı dışı toplumlarda toplumsal cinsiyet sorunu birçok başka dezavantajla kolaylıkla birleşebilmektedir. Ancak yine de, kavramın yoksulluğun sadece ekonomik (gelir ve tüketim) boyutu ile sınırlı olmayan analiz odağını bireyden topluma kaydıran bu kavram sayesinde, mahrumiyet yalnızca mal ve hizmetler değil, ayrıca toplumun politika/temsil, iş, refah sistemleri ve kültürel alanlarına katılımda eşit fırsatlar gibi temel vatandaşlık bağlamında da ele alınabilmektedir. Toplumsal kesim ve grupların dışlanma kaynakları birbirinden farklı olabileceği gibi, ekonomik olarak dışlanmayan bir kesim siyasal olarak dışlanmış ya da aynı kesim birden çok boyutta dışlanmaya maruz kalmış olabilmektedir (RODGES, 1995). Bu nedenle de dışlanma araştırmaları eşitsizlikleri çok katmanlı ve çok boyutlu olarak analiz etmektedir.

Çok boyutluluk bağlamında Peall ve Piron, sosyal dışlanmanın unsurlarını şöyle tanımlamaktadırlar: a) belli bireylere/gruplara gönderme yapması, b) sistematik bir dezavantaj durumunu anlatması, c) sosyal ilişkilere yerleşik olması ki bu nedenle güç ilişkilerini analizinin merkezinde tutması, d) dışlama sürecini yaratan kurumsal bir boyut taşıması, e) nedensel bir boyut taşıması bu yönüyle yoksulluğun nedenlerini araştırmak yanı sıra ayrımcılık, eşitsizlik, hoşgörüsüzlük gibi kişinin haklarını kullanmasını engelleyen diğer tür sosyal dezavantajların arkasındaki sebepleri araştırması, f) farklı sosyal dezavantajların çok katmanlılığını/boyutluluğunu dikkate alması (PEALL ve PIRON, 2005).

Görüldüğü gibi sosyal dışlanma çerçevesi sosyal kaynaşmanın oldukça kapsamlı bir boyutunu oluşturmakta ve yoksulluktan ayrımcılığa ve temel insani sermaye niteliklerine kadar sosyal kaynaşmanın özellikle nesnel koşullarının analiz edilmesinde elverişli bir çerçeve oluşturmaktadır. Nitekim ileride detaylandırılacağı gibi Avrupa Konseyi'nin sosyal kaynaşma hedeflerinden biri sosyal dışlanmanın önlenmesi olmaktadır.

c) Sosyal Kaynaşma ve Sosyal Entegrasyon

Genel olarak, sosyal kaynaşma kavramı güçlü bir geleneğe sahip olmadığından, entegrasyon kavramı ile de ilişkilendirilebilmektedir. Entegrasyon ve sosyal kaynaşma ilişkisini ele alan çalışmalarda iki eğilim görülmektedir. Bunlardan birincisi entegrasyonu daha kapsayıcı bir kavram olarak ele almaktadır. Buna göre bireylerin, grupların ve kurumların birbiriyle sıkı bağlarla bir bütünü oluşturdukları toplumsal durum entegrasyon olarak adlandırılmaktadır. Nitekim Lockwood'un sosyal kaynaşma alanındaki çalışması incelendiğinde kaynaşmanın toplumsal entegrasyonun daha spesifik bir durumu olduğu ve sistem entegrasyonunun aksine sadece bireyler ve sosyal grupların analize dahil edildiği görülmektedir.

Diğer eğilim ise sosyal kaynaşmayı "çeşitliliği yüksek toplumda farklılıklar arasındaki birlikte yaşama sorunu" etrafında ele almakta, entegrasyonda ise daha çok "göçmen-yerli ilişkisi" analiz edilmektedir. Bu ayrım da çoğunlukla entegrasyonun asimilasyona dayalı olarak ele alındığı varsayılmaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi (2001), sosyal kaynaşmayı geleneksel sosyal entegrasyon biçimlerine dayalı türdeşleştirici bir kavram olarak görmediklerini, açık ve çokkültürlü bir toplumun kavramı olarak ele aldıklarını ifade etmektedir. Benzer şekilde Kanada'da yapılan tartışmalarda entegrasyon söylemine yöneltilen temel eleştiri asimilasyona yakın, çoğunluğa benzetme iddiası içerdiğiidir. Örneğin göçmenlerin entegrasyonunun İngilizce veya Fransızca'yı iyi düzeyde kullanabildikleri, göçmen mekânlarında yoğunlaşmaktan vazgeçtikleri, ana akım sosyal ve siyasal etkinliklere katılım sağladıkları zaman gerçekleştiği kabul edilmektedir. Aksi durumun entegrasyona ve ortak değerlere zarar verdiği değerlendirilmektedir. Esasen entegrasyonun bu şekilde kullanımı bir

şekilde farklılığı tehdit gören bir söyleme yol açmaktadır (LI, 2003). Nitekim 1970'lerde Kanada ile birlikte resmi kültürel çoğulculuk politikalarını uygulayan Avustralya'da sosyal entegrasyonun göçmenleri ve onların kültürlerini kabul etme yönünde gönülsüz olduğu; göçmenlerin kendi evlerinde kültürel ve etnik farklılıklarını sürdürmesine izin verildiği ancak bunların kamusal görünüm kazanmasına müsaade edilmediği eleştirileri yapılmaktadır.

Esasen entegrasyon asimilasyona dayanmak zorunda olmadığı gibi entegrasyon çok kültürlü toplum gerçeğini ıskalamak zorunda da değildir. Bilindiği gibi asimilasyon ulus-devletleşme sürecinde ön plana çıkmış olup, vatandaşların ortak bir kültürü ve iyi yaşam tercihini paylaşmadıkça kaynaşmış bir toplum olmayacağını varsaymaktadır. Ulus devlette politik ve kültürel topluluğun çakıştırılması ve türdeş bir ulusal kültür yaratma çabası asimilasyonu başat bir seçenek haline getirmiştir. Asimilasyonculara göre göçmenler ya da ana çoğunluktan farklı olanlar, eşit vatandaşlıktan yararlanabilmek için ulusal kültüre asimile olmalıdırlar. Kendi kültürlerine sarılıp, kendi ülkeleri ile sıkı bağlarını sürdürüp, farklılıklarını canlı tutarlarsa kendilerine eşit davranılmamasından şikâyetçi olmamalıdırlar (PAREKH,2005). Asimilasyona alternatif olarak geliştirilen sosyal kaynaşma politikası ise çoğunlukla çokkültürlük olarak ele alınmaktadır. Çeşitliliği değerli bulan çokkültürcüler, ulus-devletin yerel kültürleri unutturarak inşa ettiği kuşatıcı ve tek kültürel kalıbına itiraz etmektedirler.

Özellikle göçmenlerle ilgili olarak genel kabul gören bir yaklaşım olan entegrasyon ise esasen kültürel değil, sosyo-politik bir kavramdır. Entegrasyon, hiçbir kişi ya da grubun toplumdan dışlanmayacağı ve ikinci sınıf muamelesi göremeyeceği kabulüne dayanmaktadır. Avustralya ve Kanada'da örneğin sosyal entegrasyon daha çok sosyal dışlanmanın tersi bir durum olarak anlaşılmaktadır.

Bu türden entegrasyoncu bakış açısında toplumu bir arada tutan türdeş bir milli kimlikten çok; ortak kurumlar, değerler ve pratiklerdir. Bu kapsamda entegrasyon üç şeyi talep etmektedir: Birincisi, göçmenlerin geldikleri ülkeye bölünmeyen bir sadakat ve bağlılık geliştirmeleridir. İkincisi, göçmenlerin yaşadıkları ülkeden kendilerini ayırtmaması aksine ortak yaşama katılmalarıdır. Üçüncüsü yaşadıkları toplumun kurumları ve değerlerini benimsemeleri ve o ülke vatandaşlığının yaşamlarını biçimlendirmesidir.

Entegrasyon kavramının bir yandan birbirine karşıt iki farklı kültürün olduğunu varsaydığı ve diğer yandan ise entegre olması gereken grup türdeşmiş gibi kabul edildiği değerlendirilmektedir (SAMERS, 1998). Bu kapsamda sosyal entegrasyon kavramının bu niteliğinin madunluğu yeniden ürettiği de iddia edilmektedir. Buna göre hakim değerler sistemi ve bunlara sahipler üstün konumda, imtiyazlı iken, hakim değerlerin dışında kalanlar da aşağı statüdekiler haline gelmektedir. Bu nedenle sosyal entegrasyonun devlet merkezli

politikalarla sağlanması düşünülmektedir. (HABİB, 2008). Buna karşılık sosyal kaynaşma eşitler arası bir ilişki varsaymakta ve hakim değerleri benimseme ve içselleştirme düzeyini değil, kesimler ve aktörlerin iletişim-etkileşim düzeylerini ve herkesin kadim/evrensel ortak değerleri paylaşmasına odaklanmaktadır.

Diğer yandan farklılıkları olsa da, asimilasyoncu ve entegrasyoncu yaklaşımın her ikisi de tek yönlü bir süreç tasarlamakta; uyum ve değişimi göçmenlerden ya da hakim gruptan farklı olanlardan beklemektedir. Oysa toplumun kültürel, siyasal ve politik yapısı yeni gelenlerle ve farklılıkların etkileşimleri ile birlikte değişime uğramaktadır. Entegrasyoncular da asimilasyoncular gibi farklılıklar konusunda şüpheli ve “ya hep ya hiç” mantığı içinde gözükmektedirler. Sorunlardan birisi de entegrasyonun uygulamada tanımını aşan bir nitelik kazanmasıdır. Öyle ki ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve ahlaki alanların tümünü kuşatan bir entegrasyon talep edilebilmektedir. Ekonomik ve politik olarak uyum sağlayıp da, evlilik-akrabalık-komşuluk-arkadaşlık ilişkileri ve bağlılıkların kendi grup üyelerine yönlendirildiği entegrasyon durumlarını da ayrılık talebi olarak değerlendirilebilmektedirler (PAREKH,2000).

Entegrasyona türdeşleştirici, asimilasyoncu perspektiften yaklaşmayanlar da bulunmaktadır. Bunlar her ne kadar tüm vatandaşların eşit haklarla katılabileceği ve sivil birlik ve beraberliğin üretildiği bir milli alan üretimini önemseseler de, entegrasyonun asimilasyondan daha çok çokkültürlü toplumlara geçişi anlatan bir terim olmaya başladığı iddiasındadırlar. (FAVELL, 2001). Bu kapsamda entegrasyon, temel hukuki ve sosyal koruma, ayrımcılık yasaları, kaynakların dağılımı, konut politikaları, hukuk ve düzen, hoşgörü, dil ve çokkültürlü eğitim gibi çok geniş bir alanı ölçümlemekte ve entegrasyonun amacı başarılı, iyi işleyen, çokkültürlü bir toplumu inşa etmeyi nihai noktada hedeflemektedir (FAVELL, 2001).

3. Sosyal Kaynaşmanın Ölçülmesi ve Göstergeleri

Daha önce belirtildiği gibi sosyal kaynaşma, tanımı, boyutları ve bileşenleri itibariyle üzerinde mutabakat sağlanan bir kavram değildir. Üstelik Bernard’ın vurguladığı gibi kavramın hibrid bir zihinsel inşa olması yani yarı kavram niteliği toplumların nitelikleri, sorunları; ekonomik gelişmişliği ve işgücü piyasasının niteliği, sahip oldukları refah rejimi, demokrasi düzeyi, vatandaşlık yaklaşımı ya da kurumların amaçları ile yakından ilişkili olarak neyin ve nasıl ölçüleceğini değiştirmektedir. Anlaşıldığı üzere sosyal kaynaşma kavramsal çerçevesi daha çok Avrupa temellidir. Avrupa temelli olması, meselenin özellikle insanların hizmet kapasitesini artırmak suretiyle topluma daha aktif katılımına odaklanmasını da beraberinde getirmektedir. Keza yine Avrupa temellilik sosyal sermayenin aile dışında aranmasına yol açmakta ve sosyal kaynaşmada ailenin rolü dışarıda bırakılmaktadır. Eşitsizliklerin, etnik/dini/cinsiyet temelli çelişkilerin yoğun olduğu yerel bağlamlarda inşa

edilen göstergelerle sosyal kaynaşmayı anlamak pek de mümkün olmamaktadır. Bu yönüyle de ihraç bir kavramın yerele uyarlanması hem kavramsal hem de ölçme sorununda uyarlama yapma gereğini beraberinde getirmektedir. Diğer deyişle sosyal kaynaşmanın nasıl tanımlandığına göre nasıl ölçüleceği ve bu bağlamda göstergeleri de ülkeden ülkeye farklılaşabilmektedir. Bu nedenle de her ülke/bölge, kurum kendisi bir sosyal kaynaşma göstergeleri oluşturmaktadır.

Esasen Avrupa Birliği ölçeğinde de sosyal kaynaşma göstergesi oluşturabilmek pek de kolay değildir. Neticede sosyal demokrasi temelli refah devleti geleneği olan İskandinav ülkeleri ile liberal temelli refah devleti uygulamasına sahip İngiltere gibi ülkelerin ya da birey temelli çokkültürlülük uygulamasına sahip ülkeler ile grup temelli çokkültürlülük uygulamasına sahip ülkelerin sosyal kaynaşma tanım ve ölçümlerinin birbirinden farklılaşacağı açıktır. Uyarlama ya da ortak bir göstergeler sistemi geliştirebilmek Avrupa Birliği'nin de hala gündemindedir.

Bu nedenle öncelikle Avrupa Konseyi'nin yaklaşımı ve bu yaklaşımın eleştirisine dayalı ECLAC yaklaşımı ele alınacak, bu kapsamdaki araştırmalarda kullanılan göstergeler aktarılacaktır.

a) Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi üye ülkelerin tamamında karşılaştırma yapmaya imkan verecek şekilde sosyal kaynaşmayı ölçmesinden dolayı tüm ülkelerde toplanabilen kurumsal istatistiki verilere bağımlı kalmakta ve nesnel-toplum düzeyi verileri ile bu ölçümü gerçekleştirmektedir. 31 Mart 2004 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulunca onaylanan "Gözden Geçirilmiş Sosyal Kaynaşma Strateji Belgesi" sosyal kaynaşmayı; toplumun, tüm bireylerinin refahını güvenceleme yeteneği olarak tanımlamakta ve refahı dört boyutu ile ele almaktadır: haklara erişimde eşitlik, her insanın onuru ve tanınması, özerklik ve şahsi gelişim ile topluma tam bir üye olarak katılım.

Sosyal kaynaşmanın nihai hedefleri şöyledir:

- hakların kullanımında eşitlik, ki bu ilkenin sağlanması halinde hukuki sistemin meşruiyet üreteceği ve bu ilke ile çoğulcu topluma yer açılabilceği kabul edilmektedir.
- onurun tanınması ya da insan olarak her bireyin özerk varoluşuna ve belli ifade biçimlerine saygı gösterilmesi, bu ilke olmadan modern hukuk temelli toplumun çoğulcu ve açık bir toplum olduğu düşünülemez.

- özerklik ve şahsi, ailesel ve mesleki gelişim, diğer deyişle her bir bireyin kendi yaşamını idame ettirecek, kendi tercihlerini yapabilecek koşullarda yaşaması,
- katılım ve bağlılık, ki bunlarsız sosyal seçimlerde bireysel ya da kolektif bir etkilemenin olmayacağı ve toplumun kendini yenileme dinamizmini yitireceği öngörülmektedir (EUROPEAN COMMISSION, 2004).

Sosyal kaynaşmanın temel unsurları aşağıdaki ilkelerde bulunmaktadır:

- geleneksel bağları (aile-kimlik temelli) ya da sistemik bağları (ekonomik ve kurumsal etkinliklerle bağlantılı) kesen bağlar geliştirilmesi: Birbirlerinden ayrı olarak birarada duran, hatta güvensiz ve çatışmacı bir atmosferde bulunan gruplar arasında kültürlerarası diyalog ve demokratik kapasite yaratarak köprü kurabilmesi,
- her türlü itimat biçimlerinin desteklenmesi (insanlar arasında, demokratik kurumlara ve toplumun geleceğine dönük),
- haklara ve karşılıklı sorumluluk ile farklılıklara duyarlı aidiyet duygusunun paylaşımı,
- adalet, dayanışma, hoşgörü, sosyal sorumluluk ve kamusal iyi gibi, sivil değerlerin yaygınlaşması,
- nefret, gücenme gibi duyguların tam tersine sivil değerlerin içselleştirilmesi suretiyle kamusal meseleler ile aktif olarak bağlantılı özerk ve onurlu bir yaşama ilişkin tatmin duygusu (EUROPEAN COMMISSION, 2004) oluşturulması.

Bu kapsamda geliştirilen Avrupa sosyal göstergeler sisteminin Berger-Schmitt tarafından AB ülkeleri arasında karşılaştırmaya olanak verecek şekilde geliştirilen kavramsal şeması aşağıdaki gibi olup, sosyal kaynaşma toplum düzeyinde ve refah ile ilişkili olarak ölçümlenen bir göstergedir (NOLL, 2003). Burada sosyal kaynaşma kavramının analitik olarak ayrıştırılabilir iki önemli hedefi bulunmaktadır: Birincisi ayrımların, eşitsizliklerin ve dışlamanın azaltılması; İkinci hedef boyutu ise, sosyal ilişki, etkileşim ve bağların güçlendirilmesidir (EUROPEAN COMMISSION, 2004).

	Refah ölçümü	Sosyal değişmenin izlenmesi
Bireysel düzey	<i>Yaşam kalitesi</i> ▪ Yaşam koşulları ▪ Öznel iyilik/refah/esenlik	<i>Değerler ve tutumlar</i> ▪ Posmateryalizm ▪ Cinsiyet rolleri ▪ Parti tercihleri
Toplum düzeyi	<i>Toplumun niteliği</i> • Sürdürülebilirlik doğal sermaye ve insan sermayesinin korunması • Sosyal kaynaşma - <i>Farklılıkların, eşitsizliklerin ve dışlanmanın azaltılması</i> ▪ Bölgesel farklar ▪ Eşit fırsatlar yaratılması ve eşitsizliklerin giderilmesi (cinsiyet, kuşaklar, sosyal tabaka, engelliler, etnik gruplar, vatandaş grupları temelinde) ▪ Sosyal dışlanma - <i>Sosyal ilişkilerin ve bağların güçlendirilmesi (sosyal sermaye)</i> ▪ Sosyal bağlar ve ilişkilerde yer alma ▪ Ortak değerler, dayanışma ve çelişkiler ▪ Kurumlara güven ▪ Avrupa'ya özel konular (Avrupalılık kimliği vb.)	<i>Sosyal Yapı</i> ▪ Demografik yapı ▪ Sosyal sınıflar ▪ İstihdam vb.

Bununla birlikte Avrupa Konseyi'nin ve AB'nin birçok projesinde kullanılan sosyal kaynaşma göstergeleri ise şöyledir (JENSON, 2010):

- Demografi
- İşgücü piyasasına katılım
- Gelir dağılımı
- İstihdam
- Sosyal yardımlar
- Konut

- Eğitim
- Sosyal, siyasal ve kültürel hayata katılım

Bu araştırmalara ırkçılık ve ayrımcılık sorununu kurumsal düzeyde yaşadıkları için bu türden göstergeler de eklenmektedir:

- Irkçılık ve ayrımcılık davranışları
- Irkçı şiddet suçları
- Ayrımcılık şikayetleri

Ancak ifade etmek gerekir ki Avrupa Konseyi'nce kabul gören göstergeler sistemine eleştiriler de yöneltilmektedir. Buna göre bu yaklaşımda öznel olmaları ve dolayısıyla ölçümlemenin zor olması nedeniyle sosyal kaynaşmanın çok temel unsurları gözmezden gelinmektedir. Bu unsurların analize dahil edilmemesi sosyal kaynaşmanın mekanik bir kavramsallaştırmasına yol açmakta ve sadece eylem ve politikalar etkileşimini ve nesnel durumları (istihdam, gelir, konuta erişebilirlik vb.) dikkate alan sınırlı bir yaklaşım olmaktadır. Diğer eleştiriler ECLAC yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır.

b) ECLAC

Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu (ECLAC, 2010) Avrupa yaklaşımını eleştirerek kendilerine uygun sosyal kaynaşma göstergeler sistemi geliştirmektedir. Bu eleştiriler şöyledir: Birincisi ECLAC eşitsizliklerin dünyada en derin yaşandığı bir coğrafya olarak bölgeyi görmektedir. Elbette eşitsizliklerin bireylerce nasıl algılandığı özellikle aidiyet boyutu dikkate alındığında sosyal kaynaşmanın merkezinde yer almaktadır. Oysa Avrupa Birliği'nde öznel bir sorgulama ve gösterge bulunmamakta, nesnel göstergeler kullanılmaktadır. Ancak Latin Amerika örneğinde eşitsizliklerin sadece öznel değerlendirmesinin yeterli olmayacağı, meşruiyet meselesi bağlamında kurumların ve nesnel koşulların da ortaya konması gerektiği ifade edilmektedir. İkincisi ailenin sosyal kaynaşma sorunlarını önlemede en önemli kurum olarak ortaya çıktığını tespit etmektedir. Dolayısı ile sosyal kaynaşma stratejilerinde aile ve birincil ilişkilerin kapasitesinin artırılması öncelikli görülmektedir. Oysa Avrupa'da sosyal sermayenin aile dışı ortamlarda geliştiği varsayılmaktadır. Ayrıca, Avrupa'nın neticede ileri demokrasi standartlarına sahip olması ya da demokratik rejiminin güçlü olması, demokrasi sorunlarını da dışarıda bırakmasına neden olmaktadır. Oysa Latin Amerika örneğinde demokrasinin yeterince tesis edilememesi, sosyal kaynaşmanın kurumsal boyutuna; kurumsal işlevler ve onların meşruluğunun demokratik bir sosyal kaynaşmayı ne derece inşa edebileceği sorusuna odaklanmayı gerektirmektedir. Örneklemek gerekirse temel ihtiyaçları karşılanamamış ya da yargısına güven geliştirmeyen

bir toplumda demokratik bir sosyal kaynaşma nasıl temin edilecektir, sorusu Latin Amerika gündemini teşkil etmektedir. Dördüncüsü, uçurumların ekonomik alan dışında da gözlendiği toplumlarda elbette sosyal kaynaşma meselesi bireylerin ya da grupların bir diğerini ne derece tanıdığı sorunundan ayrı düşünölemeyecektir. Diğer deyişle kaynaşmış bir toplum, mensuplarının bir diğerini tanıdığı, “meşru öteki” olarak gördüğü ve kurumlarının hedef ve önceliklerinin bu tanımayı güvence altına aldığı bir toplumdur. Bu yönüyle de sosyal kaynaşma sosyal düzenden daha çok mensupların meşruiyetini dikkate almaktadır. Latin Amerika örneğinde dışlanma ve makbul görünmeyen vatandaşlar sorunu sosyal kaynaşmanın belki de en sıcak gündemlerinden biridir. Bu da diğerinin eksik vatandaşlığının işareti olarak bir başka kimliği inkar etme sürecinden yani toplumdaki karşılıklılık normları ve bağlarının yeterince üretilmemesinden bağımsız gelişmemektedir. Ayrımcılık süreci sadece eğitim, iş, mali kaynaklara ulaşma alanlarında yaşanmamaktadır. Dışlanma aynı zamanda onların değerleri ve yaşam tarzlarının da siyasal ve kültürel tanınmamasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ECLAC demokrasi, çokkültürlülük, hoşgörü gibi değerlerin diğerinin meşru öteki olarak göröldüğü bir toplumda inşa edilebileceğini ve bu nedenle de demokrasi ve sosyal kaynaşma arasında oldukça güçlü bir ilişki olduğunu kabul etmektedir.

Latin Amerika’nın tarihsel koşulları ve sosyolojik yapısını dikkate alarak ECLAC (2007) sosyal kaynaşmayı, “toplumdaki içirme ve dışlanma mekanizmaları ve bu mekanizmaların işleyişine karşı toplumun algısı ve tutumlarının diyalektik ilişkisi” olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanım da hangi göstergelerin kullanılacağı, hangilerinin dışarıda bırakılacağı konusunda sorgulamayı gerektirmektedir. Neredeyse hiçbir göstergeyi dışlamayan geniş bir sosyal kaynaşma çerçevesi işlevsel olmayacaktır. Yukarıda belirtilen eleştiriler çerçevesinde, önceleri nesnel ve çoklu göstergeler (işsizlik oranı, yolsuzluk algısı, vergi yükünün kompozisyonu, okul bırakma oranı, özel okul harcamaları gibi) takip eden ECLAC, 2010 yılında gözden geçirme yapmıştır. Bu çerçevede ECLAC, sosyal kaynaşmanın inşa edileceği sütunları, sosyal kaynaşma alanlarından ayıştırmaktadır. Sosyal kaynaşmanın alanları toplumdan topluma göre değişebilecektir.

ECLAC tarafından Latin Amerika’da sosyal kaynaşmayı ölçmek için belirlenen sütunlar her türlü uçurum, kurumlar ve aidiyet olmak üzere üç tanedir. Alanlar ise sosyal ilişkiler, vatandaşlık, piyasa ve sosyal koruma olmak üzere dörde ayrılmakta ve bunlar arasında karşılıklı ilişkiler olduğu kabul edilmektedir (ECLAC, 2010).

Sosyal ilişkiler alanında sosyal kaynaşmanın boyutları en yakın ilişki olan aileden başlamakta, birincil ilişkilere uzanmakta (sosyal yaşam, arkadaşlar, komşular vb.) ve toplumun üyelerine genel güvenle sonlanmaktadır. Vatandaşlık alanında üç boyut ayırt edilmektedir: hukukun üstünlüğü, temsil ve demokrasi. Piyasa alanında çalışma/iş, tüketim

kapasitesi ve sosyal hareketlilik üç boyutu oluşturmaktadır. Sosyal koruma alanında ise 2 boyut ilave edilmektedir: sağlık sorunu ve yaşlılık hallerinde sahip oldukları güvence (ECLAC, 2010).

ECLAC Göstergeleri şu şekilde bir ızgara oluşturmaktadır (2007).

Uçurumlar	Kurumlar	Aidiyet
Gelir eşitsizliği	Demokrasinin etkililiği	Çokkültürlülük
Yoksulluk	Devlet Kurumları	Güven
İstihdam	Piyasa Kurumları	Katılım
Eğitim	Aile	Sosyal Dayanışma
Hareketlilik Beklentisi		
Sağlık		
Konut		
Emeklilik		
Dijital Bölünme		

4. Sosyal Kaynaşmanın Ölçülmesi

Sosyal kaynaşma nasıl ölçülecektir? Bu konuda üç farklı yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Yöntemlerden birincisi tek bir sosyal kaynaşma endeksinin oluşturulmasıdır. Sosyal kaynaşma birçok boyuta sahip bir kavram olduğundan bu boyutlarda ele alınan göstergelere ağırlık tanımlamak suretiyle operasyonelleştirilmekte ve tek bir sosyal kaynaşma endeksi oluşturulmaktadır. Tek bir sosyal kaynaşma endeksi oluşturulurken tüm alanların aşağı yukarı diğeri ile aynı ağırlıkta olduğu varsayılmak durumundadır. Ayrıca nesnel ve öznel göstergeler aynı ağırlıkta ele alınmak durumundadır, ya da hangi alanın ya da göstergenin ağırlığının ne olacağına nasıl karar verilecektir? gibi çok temel bir itiraz ile karşılaşabilmektedir. Ayrıca sentetik tek bir sosyal kaynaşma endeksi oluşturmanın alandan toplanan birçok bilginin de kaybolmasına yol açacağı belirtilmektedir (BRANDOLINI, 2007). İkinci bir alternatif ölçüm ise sosyal kaynaşmanın temelleri ve alanları itibariyle farklı sosyal kaynaşma tipolojileri geliştirmektir. Buna göre sosyal kaynaşmanın derecesini alanlar için “az ya da çok” şeklinde ayırtırmak yoluna gitmeden her bir alanda bir sosyal kaynaşma endeksi geliştirilebilecektir. Tipolojiler geliştirmenin analitik gücünün daha yüksek olacağı değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bazı durumlarda sosyal kaynaşmanın inşası daha çok kurumsal alana bağlı olarak ortaya çıkabilecekken, bazı örneklerde de sosyal ilişkilere dayalı olarak inşa edilmesi gerekecektir. Tipoloji yaklaşımı aynı zamanda yoksulluk düzeyi ve orta sınıf büyüklüğü aynı olsa da yoksulluğun azaldığı ve orta sınıfın güçlendiği bir ülke ile yoksulluğun arttığı ve orta sınıfın daraldığı bir ülke arasında ayırım yapabilmeyi de sağlayabilecektir.

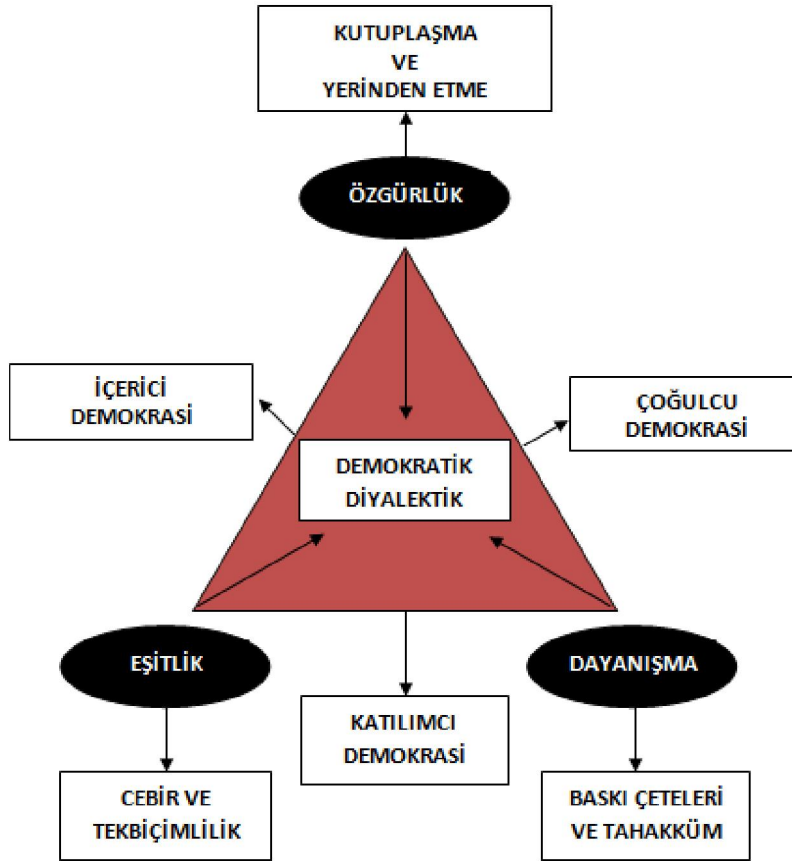
Kanada’da sosyal kaynaşmayı ölçmek için Bernard’ın çerçevesini kullanan Fernando Rajulton vd. (2007), öncelikle keşfedici (exploratory) faktör analizi ile asli göstergeleri ve yüklerini belirlemekte, arkasından doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi yaparak her bir alan için asli göstergeleri tespit etmektedir. Böylelikle ekonomik, sosyal ve politik alanlar için ayrı ayrı üç endeks geliştirmekte ve ekonomik alanın %40, sosyal ve politik alanların ise %30 ağırlığını varsayarak tüm dağılımları standartlaştırmakta ve tek bir endeks haline getirmektedir. Üçüncü bir ölçüm türü ise bireysel niteliklerin bağımsız analizi olup, hiçbir değişkeni indirgmeden her bir boyutta bireysel nitelikler ile değişkenler arasındaki korelasyon anlaşılmasına çalışılmaktadır ki veri kaybını önleyen bir ölçüm türüdür. Bu yöntemin diğer bir avantajı ise basit olmasıdır. Ancak sosyal kaynaşma birçok değişkenle ölçülmeye çalışıldığından, senteze ulaşmak ve kesin/kati yorumlar çıkarmak da bu yöntem ile zorlaşacaktır. Yine de bu yöntem yaygın olarak kabul görmektedir (BRANDOLINI, 2007).

E. Paul Bernard Tarafından Geliştirilen Sosyal Kaynaşma Kavramsal Çerçevesi (1999)

Paul Bernard’ın sosyal kaynaşma bağlamında ürettiği “Social Cohesion: A Critique” (1999) başlıklı bir makalesi vardır ve tüm kuramsal/kavramsal çerçevesi bu temel makalede aktarılmaktadır. Bernard bu makalesinde sosyal kaynaşma meselesini “kıt kaynaklar üzerinde rekabetin kıyasıya olduğu sivil toplumda barışçıl bir arada yaşama nasıl mümkündür?” şeklindeki Hobbes’tan beri sosyal ve siyaset bilimcilerin gündemindeki soru ile ilişkilendirerek ele almaktadır.

Bernard (1999) barışçıl şekilde birlikte yaşamının üç temel değere dayandığını iddia etmektedir. Bunlar özgürlük-eşitlik ve dayanışma değerleridir. Bernard bu değerlerden sadece birisini önceleyen farklı siyasi ideolojilerin kendi çerçevesinden çıkmazlarını şöyle analiz etmektedir: O’na göre özgürlüğü temel ve vazgeçilmez bir değer olarak gören klasik liberaller piyasa temelinde teşekkül eden bireysel tercihlerin, sözleşme ve mübadele serbestliğinin ve bireyin gönüllü eylemlerinin önemine işaret ederler. Klasik liberallere göre görünmez el, gönüllülük ve bireysel gelişim daha esnek ve barışçıl bir sosyal düzenin inşasını gerçekleştirecektir. Sosyal demokratlar ise bireysel menfaat ve avantajların sosyal bir denetim olmadan sürdürülmesinin sosyal düzeni tehdit edeceğini iddia ederek sosyal kurumların ortak değerler etrafında sosyal kaynaşmayı sağlaması gerekliliğine işaret ederler. Meseleye önceliği eşitliğe vererek daha sınıfsal ve Marksist pencereden bakanlar ise sosyal sınıflar ve kesimler arasındaki uçurum ve adaletsizliğin sınıfsal çelişkiyi artıracak ve keskin çelişkilerin ayaklanmaya yol açacak bir noktaya gelmesi halinde ise mevcut sosyal düzenin ortadan kalkacağını iddia ederler. Bernard ise özgürlük- eşitlik ve dayanışma değerleri üzerinde ve hepsini dikkate alan bir sosyal kaynaşma tanımı yapmaya çalışmaktadır. O’na

göre özgürlük-eşitlik ve dayanışma demokrasinin birbirinden ayrılamaz ve vazgeçilemez üç temel umdesidir. Ancak sosyal düzen bu değerlerden bir ya da ikisi ihmal edildiğinde bozulur. Gerçek özgürlük; insanlar görece eşit ve diğerleri ile belli değerleri ki en azından özgürlüğü paylaşmaları halinde hayata geçirilebilir. Gerçek eşitlik ise kölelere ait bir değer olmayacaktır, ancak ortak ve paylaşılan bir kader duygusu ile hayat bulacaktır. Dayanışma ise varlığı varsayılmaz ya da dışlanma ile mücadeleye hizmet etmezse tümüyle anlamsızlaşacaktır. Ancak açıktır ki bu üç değer birbiri ile çelişmektedir. Özgürlük özellikle neoliberal biçimi ile ekonomik alanla sınırlı bir özgürlük, eşitliği tehdit eder ve kişiler arası davranış ve eylemlerle dayanışmayı azaltır. Denetlenmeyen bir eşitlik tahayyülü ise özgürlüğü yarattığı tekbiçimlilikle boğar ve bir değer olarak dayanışmanın ortaya çıkmasına engel olur. Yine dayanışmanın bazı yorumları hem özgürlüğün düşmanı hem de eşitsizliklerin sürdürülmesinin bahanesi haline gelebilir. Bernard bu kapsamda demokratik bir düzenin bu değerler arasında kurulacak mutabakata göre farklı biçimler alabileceğini ifade eder. Ancak bu değerlerden bir ya da ikisinin tüm alanı kapsayacak şekilde genişlemesi halinde Bernard'ın sosyal düzenin çarpıklaşması dediği durumlar açığa çıkmaktadır (BERNARD, 1999).

a) Tek Kutuplu Çarpıklık

Bernard'a göre, eşitlik ve dayanışmayı dikkate almayan bir özgürlük anlayışı toplum kategorisini ortadan kaldırarak "piyasa" her şeydir noktasına erişir ki bu onun tek kutuplu çarpıklık dediği durumu oluşturur: Kutuplaşma ve yerinden etme. Dayanışma ve özgürlükle dengelenmeyen eşitlik ideali ise sosyal kaynaşmanın cebri şekilde yeniden üretilmesini ve tekbiçimliliği getirecektir ki bu Bernard'ın tanımladığı diğer tek kutuplu çarpıklıktır. Özgürlük ve eşitliği dikkate almayan dayanışma ise belli baskı çetelerinin tahakkümünü inşa edecektir (BERNARD, 1999).

Bernard (1999) özgürlüğü karın sürdürülebilmesi ve piyasa temelinde bireysel tercihlerin, gönüllü sözleşme ve mübadelenin gerçekleşeceği vasat olarak önemsemekte ancak politik ve kültürel alanda bu türden bir özgürlüğün insanları birleştiren değil ayırtıran/bölen bir vasıf kazanacağını ileri sürmektedir. Bu durumda ekonomik alan toplumsal düzen ve birliğin aleyhine çalışmaya başlayacaktır. Bu türden bir toplum ise vatandaşların değil tüketici ve müşterilerin toplamından ibaret bir toplum yapısı ortaya çıkaracaktır. Ancak Bernard'a göre piyasanın "tek ve her şey" olduğu bir noktaya ulaşmanın önünde engeller her zaman vardır. Neticede piyasanın kazananları ve kaybedenleri arasındaki eşitsizlikler güçlü kutuplaşmalara dönüşerek mevcut sosyal mutabakatı ortadan kaldıracaktır. Mesele sadece devlet-sivil toplum ve piyasa arasında yeni bir denge kurulması ihtiyacı ile sınırlı olmayacak, bundan daha güçlü bir çelişki de yine ekonomik alandan neşet edecektir. Kutuplaşmış bir toplum ekonomik kaynaklarını yeterli şekilde kullanamayacaktır. Ekonomik gelişmenin ön şartı olan inşaat ve altyapı, örgün eğitim, çevrenin korunması gibi uzun dönemli yatırımlar her şeyin piyasaya bırakıldığı bir sosyal düzende tedarik edilemeyecektir (BERNARD, 1999).

Bernard'a (1999) göre eşitlik ekseninin öncelenmesi durumu ise her halükarda devletin kötüye kullanılmasına yol açacaktır. Bernard bu kapsamda iki alternatiften bahsetmekte olup, birisi kapitalizme mündemiç eşitsizlikleri tümüyle ortadan kaldırmaya yönelmek ki komünist bir despotizmle yaşamayı getirecektir, diğeri eşitsizlikleri dengelemek için piyasaya yönelik müdahaledir ki 1945 sonrası dünyada yükselen bürokratik ve hantal refah devleti seçeneğini yeniden gündeme getirecektir. Her iki durumda da devletle vatandaş arasındaki ilişki patronaja dayalı olarak şekillenecektir. Bu kapsamda Bernard'a göre devletin eşitleştirici eylemi ekonomik aktörlerin özgürlüğü ile dengelenmek zorundadır. Ancak bunun sınırı maddi koşulların tüm ekonomik aktörler için aynılaştırma iddiasından uzak durulmasıdır.

Bernard'a (1999) göre özgürlük piyasadan, eşitlik bürokrasiden fazla ise dayanışma ortak değerler etrafında toplanamaz. Bu türden bir sosyal düzende dayanışmanın baskıcı

yönü ortaya çıkacak, kendilerini yetkilendirilmiş görenler kurallara uymakla kendilerini yükümlü hissedenler üzerinde tahakküm oluşturacaktır. Bireyciliğin muzaffer olduğu toplumlarda elbette bu sorun fazlaca yaşanmayacaktır. Ancak bu türden toplumlarda bile iki karşıt sürecin gelişmesi dikkatlerden kaçmamalıdır: birincisi otoriter popülizm, ikincisi ise ekonomik ve politik belirsizliklerin kabilevi/ilkel refleksleri ve örgütlenme tiplerini canlandırmasıdır. Neticede böylesi bir durumda eşitlikten ve özgürlükten umudunu kesenler bakımından ortak değerler birleştiren ve aynı zamanda bölen/ayıran değerler olmaya başlar ki bu nedenle ortak değerlerin varlığı sosyal düzenin sürdürülmesini garanti edemeyecektir.

b) Kırılğan İki Kutuplu Denge

Bernard'a (1999) göre her bir değer diğerinden müstakil olarak ele alınıp korunmaya çalışılınca sosyal kesimler arasında uçurum yaratıp sosyal kaynaşmayı tehdit eder hale gelmektedir. İki değer bir araya gelip korunduğu durumlara ilişkin ise Bernard 3 farklı sosyal düzen tipolojisi oluşturmaktadır. Birinci tipoloji; özgürlük ve eşitlik ekseninin korunduğu sosyal düzen olup, içerici demokrasidir (inclusive democracy). İkincisi eşitlik ve dayanışma ekseninin korunduğu katılımcı demokrasi (participatory democracy), üçüncüsü ise özgürlük ve dayanışma ekseninin korunduğu çoğulcu demokrasidir (plural democracy). Bernard devamında özgürlük-dayanışma eksenine odaklanır ki O'na göre sosyal kaynaşmayı neoliberalizme karşı bir cevap olarak geliştirenler daha çok çoğulcu demokrasi içerisinde yer almaktadırlar (BERNARD, 1999).

Bernard içerici demokrasiyi temsili eden model olarak Refah devletini gösterir ki sosyal ve ekonomik hakları kurumsallaştıran içerici demokrasinin her zaman mali krizler ve kamu harcamalarının baskısı altında olduğu bugün sağ ve solda yer alan tüm siyasal ideolojilerin eleştirileri arasındadır. Devlet eliyle yapılan bu hizmetler neticesinde oldukça bürokratik, pahalı ve standart bir hizmet üretildiği genel kabul görmektedir. Temel hizmetlerden/sosyal refahtan herkesin eşit şekilde yararlanması diğer deyişle evrensel sosyal ve ekonomik haklar kurumsallaşmıştır ancak bu modelde Bernard'a göre dayanışma yoktur. Bernard bu kapsamda sağlık hizmetlerini ya da eğitim hizmetini satın almaya gücü yeten birinin sağlık hizmetinden yararlanmasına nasıl karşı çıkacağız? Sorusunu yöneltirken dayanışmaya vurgu yapmaktadır (BERNARD, 1999).

İskandinav sosyal demokrasisi ise katılımcı demokrasi modeline örneklik teşkil etmektedir. Bu modelde eşitliği sağlamak için devlet müdahalesi barizdir ve topluluk dayanışması önemsenmektedir. Ancak yine de bu ülkelerde de gerilimler mevcuttur; vergilerin yüksekliği ya da eğitimin yaygınlaştırılması politikasının işgücü piyasasında cinsiyet temelli bir bölünmenin sürdürülmesine yol açması bu kapsamdadır (BERNARD, 1999).

Çoğulcu demokrasi ise serbest ekonominin yarattığı sıkıntıları hafifletmeye çalışan bir dayanışma ifadesidir. Jane Jenson'a göre sosyal kaynaşma, tam da bu noktada, neoliberalizmin eşitsizliklerini ortaya koymakta başarısızlığını dengelemekle malüldür; devlet çıkarlar arasındaki çelişkileri çözmek yerine değerler üzerinde mutabakat sağlamaya çalışmaktadır. Bernard'a göre (1999) sosyal kaynaşma kavramının yarı kavram niteliği en çok da burada açığa çıkmaktadır. Tanım fırsat eşitliği dışında bir eşitlikten bahsetmemektedir. Bernard sosyal kaynaşma konusundaki zorluğun kuramsal olduğu kadar reel bir zorluk olduğunu ifade eder. Örneğin sosyal sermaye bir yandan dışlayıcı bir iyidir; temas ve ağ içinde olanlar bu erişim imtiyazını ağ dışındakilere genişletmek istemezler. O zaman sosyal kaynaşma dışlanmışlar dışında kalanlar arasında gerçekleşir. Keza yine sivil toplumun dayanışmasının cazibesi devletin temel eşitlikçi misyonunun reddine ve sorumluluğun üçüncü sektöre devrine yol açabilecektir (BERNARD, 1999).

Bernard (1999) devamında özgürlük-dayanışma ekseninin çoğulcu demokrasi olarak neden tanımlandığını şöyle açıklamaktadır? Birincisi kültürel çeşitlilik artık günümüz çağdaş toplumlarının kaçınılmaz bir niteliğidir. Bu çeşitliliği dikkate almayan bir dayanışma beklenen birleştirici etkiyi gösteremeyecektir. İkincisi neoliberal saldırı dayanışmanın temellendirilebileceği pek az ortak değer içermektedir. Özgürlük ortak bir ideal olarak benimsenmediği gibi esasen piyasa ile sınırlıdır. Dayanışma alt grupların ve sosyal kesimlerin/kategorilerin sınırlarını kolayca aşamaz ve eşitliğin sosyal adalet idealine bu modelde yer yoktur. Bu nedenle de dayanışma çoğulcu ve birleştirici olmaktan ziyade ayrıştırıcı/bölücü hale gelir. Üçüncüsü farklılıklara saygıya odaklanan ama devletin sosyal hakları korumasını talep etmeyen bir dayanışma, her bir topluluğun refahı meselesini o topluluğun mensuplarına ve ilişkilerine terk eder. Bu çerçevede çoğulculuk dayanışmanın hem bir şartı hem de temelidir. Ancak bu durum paradoksaldır, çünkü sosyal güvenceden yoksun bir toplum herkesi kendisine daha fazla sosyal koruma sağlayacak bir topluluğa mensup olma peşine düşürdüğü gibi, her toplulukta sahip olduklarını başkaları ile paylaşmaktan imtina edecektir.

Bernard'ın ortaya koyduğu bu tipolojiler bir toplumdaki mevcut gerilimleri anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda Bernard sosyal kaynaşma ve liberalizm arasında yeni dinamik bir dengenin yeniden kurulmasından daha öte bir ihtiyaca ve eşitlik-özgürlük-dayanışma arasındaki diyalektik dinamiklerin daha karmaşık gerekleri olduğuna dikkat çeker. Neticede Bernard'ın analizi bu dengenin kurulamaması halinde ortaya çıkan tek kutuplu çarpıklık ya da kırılğan iki kutuplu dengenin sonuçlarını anlatmaktadır.

Bu kapsamda Bernard, Jane Jenson ile paralel bir yol izleyerek sosyal kaynaşmanın içeriden eleştirisini yapar ve eşitlik-özgürlük-dayanışma unsurlarını kavramsal çerçevesine

katarak ve bunlar arasında diyalektik bir denge kurarak kavramın çerçevesini gözden geçirir. Ancak bu sefer sosyal düzene ilişkin evrensel siyasal ideallerden başlamadan.

Bilindiği üzere sosyal kaynaşma düzeyini anlamak için Jenson 5 boyut önermektedir: Bunlar:

- 1) Aidiyet / izolasyon: sosyal kaynaşma aynı topluluğun bir parçası olma duygusunu, ortak değerler alanını önemsemektedir.
- 2) İçerme / Dışlama: Sosyal kaynaşma özellikle emek piyasası olmak üzere pazarın eşit paylaşımını varsaymaktadır.
- 3) Katılım / kayıtsızlık: Sosyal kaynaşma politik kayıtsızlığa karşıt olarak ulusal ve yerel düzeyde kamusal meselelere katılımı önemsemektedir.
- 4) Tanıma / Red: Sosyal kaynaşma çoğulculuğu dikkate almakta ve farklılıklara hoşgörüyü talep etmektedir.
- 5) Meşruluk / Gayrı meşruluk: Sosyal kaynaşma kamu ve özel kurumların çelişki çözömlemesindeki arabulucu konumunda olduğunu varsaymaktadır.

Bernard bu bileşenleri ait oldukları alana göre ayırt etmektedir. Buna göre ikinci bileşen ekonomik alana, üçüncü ve beşinci bileşen politik alana, birinci ve dördüncü bileşen sosyo-kültürel alana aittir. Daha sonra Bernard ekonomik bileşene ayrıca eşitlik-eşitsizlik eksenini ilave etmektedir. Böylece Bernard'a göre sosyal kaynaşma 6 boyutta irdelenmelidir (BERNARD, 1999).

Bernard (1999) Jenson'ın şemasına formel ve tözel eksenlerinde bir ayrışma ekler ki bu şöyle bir ayrışmadır: ekonomik alanda, sosyal kaynaşmanın sağlanması için dışlanmanın önlenmesi şarttır ancak daha niteliksel bağlılık eşitlik ilkesinin gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Keza politik alanda vatandaşların kurumlara güveni ve meşruiyet algısı önemlidir ancak daha aktif bir katılımın varlığı sosyal kaynaşmayı güçlendirir. Sosyo-kültürel alanda farklılıklara hoşgörü göstermek tanınmanın önemli bir bileşenidir ancak aidiyet, ortak değerlerin varlığı ve bu değerlerle girilen ilişkinin niteliğine bağlıdır. Bernard ayrıca tözel ve formel bileşenlerin birbirleriyle gerilim içinde olduğunu da kabul etmekte ve diyalektik ilişkiye dikkat çekmektedir. Bu çerçevede ekonomik alanda Bernard eşitlik ve içerme arasındaki ilişkiyi daha derinden incelemekte ve fırsat eşitliği ile koşulların eşitliği arasındaki klasik tartışmayı gündeme taşımaktadır. Bilindiği üzere işlevselciler sosyal eşitsizlikleri yetenek ve ödüllere ilgili olarak önemsemektedir. Ancak Bernard'a göre fırsat eşitliği tek başına içerme sonucunu doğurmayacaktır, koşullar arasındaki eşitsizlikleri azaltmaya yönelik çaba harcanmadan fırsat eşitliği kullanılmayacaktır. Bu itibarla hem fırsat eşitliği hem de koşulların

eşitsizliği azaltılmalıdır. Benzer şekilde politik alanda, katılımın varlığı demokrasiyi ayakta tutmaya yetmeyecektir, belli bir aşamadan sonra biri diğerini zayıflatabilecektir. Nitekim her ne kadar demokrasiye hizmet ettiği iddiasında olsalar da bazı örgütlenmelerin, sivil toplum kuruluşlarının demokrasiyi tehdit ettiği birçok çalışmada ortaya konmaktadır. Sosyo-kültürel alanda çoğulculuk ile ortak değerler ve kimlik arasında denge bulunması gerektiği açıktır. Neticede fazlaca teşvik edilen bir çoğulculuk aidiyet sorununu da beraberinde getirecektir (BERNARD, 1999).

Öte yandan Bernard bu değerlendirmenin sosyal kaynaşmanın tözel boyutunun formel boyuttan daha önemli olduğu gibi bir yoruma ulaşmaması konusunda uyarıda bulunmakta; tersine ikisi arasında diyalektik bir ilişkinin kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Neticede sosyo-kültürel düzeyde bireyler, kendi kaderlerine terk eden bir çoğulculuktan da ortak değerlerin tahakkümünden de azade olmalıdırlar. Politik düzeyde ise ne vatandaşlığın meşruiyetinden mahrum edilmeli, ne de patronaja terk edilip, paydaş ya da müşteri olmaya zorlanmalıdır. Ekonomik düzeyde eşitlik temel hedef olsa da Bernard'a göre bunun son kertede kurulamayacağı bilinmelidir. Neticede piyasa mantığı devletin bu tür müdahalelerinin yeniden değerlemesini mutlaka yapacak bundan daha önemlisi görece iyi pozisyondukları güvence altına alınmış imtiyazlarını bırakmak istemeyeceklerdir. Buna rağmen Bernard eşitliğin teminine yönelik olarak hem fırsat eşitliğinin hem de koşulların eşitliğinin birlikte istenmesinde ısrarcı olmayı vurgulamaktadır (BERNARD, 1999).

Bernard bu kapsamda kavramsal şemasında, etkinlik alanları olarak ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel alanları ve bunlar içinde formel/tözel eksenleri analitik olarak ayrıştırmaktadır. Ayrıca O'na göre sosyal kaynaşma hem bir neden hem de bir sonuçtur. Bu nedenle sosyal kaynaşmayı sağlayan koşullar ile sosyal kaynaşmanın sonuçlarının analitik olarak ayrıştırılması gereği vardır. Böylece, sosyal kaynaşmayı ölçümleyen deneysel çalışmasında hem değerler ve tutumlar hem de davranışsal göstergeler dikkate alınmaktadır (BERNARD, 1999).

Alanlar	FORMEL/Tutumsal (Sosyal kaynaşmayı sağlayan koşullar)	NİTELİKSEL/Davranışsal (Program ve politikaların sonuçları)
Ekonomi	İçerme / Dışlanma	Eşitlik / Eşitsizlik
Siyaset	Meşruluk /Gayrimeşruluk	Katılım / kayıtsızlık
Sosyo-kültürel	Tanırma/ Red	Aidiyet /İzolasyon

Bernard sonuç olarak sosyal kaynaşma üzerindeki iki analitik yaklaşımdan iki yorum çıkarmaktadır: Birincisi, demokratik sosyal düzenin vazgeçilmez unsurlarından biri eşitliktir ve eşitlik özgürlük ve dayanışma ile bağlantılı olup, aralarında diyalektik bir ilişki vardır. İkincisi,

bu diyalektik ancak iki düzeyde ayrıştırma ile sürdürülebilir. Bunlardan formel düzey toplumun tüm üyelerinin temel eşitliği tanıma, içermek ve meşruluk boyutlarında geçerlidir, diğer yandan tözel düzey ortak değerler ve sosyal adaleti talep etmektedir.

C. Türkiye Uygulaması için Bernard Kavramsal Çerçevesinde Kullanılan Göstergeler

1. Siyasal Alan- (Tözel)

Bu alan vatandaşların siyasal katılım düzeylerini ve niteliğini araştırmaktadır (Jenson 1998:16). Yine siyasal ilgiyi ölçmek bu kapsamdaki göstergeler arasında yer almaktadır.

Katılım/ kayıtsızlık eksen:

- a. Legal politik etkinliklere katılım (imza toplamak, boykota katılmak, mitinge katılmak),
- b. İllegal politik etkinliklere katılım (Grev ve işgal vb.),
- c. Politik ilgi (politik meseleleri tartışmak, medyada politikayı takip etmek vb.)
- d. Oy verme (ulusal ve yerel düzeyde seçimlere katılım)

2. Siyasal Alan- (Formel)

Bu alan esas olarak temsil kurumlarının temsil yeteneklerini ve genel olarak siyasal rejimin meşruiyetini araştırmaktadır (JENSON, 1998). Kurumlara ilişkin güvenin düşüklüğü ve kurumların meşruiyetinin sorgulanıyor olması sosyal kaynaşmayı azaltmakta ve ülkeye bağlılığı düşürmektedir. Bu kapsamda devlete ve diğer yönetim organlarına, toplumun ekonomik-sosyal-kültürel kurumlarının hizmet üretme ve sorunları çözme kapasitesi ve politikaları bakımından duyulan güven ve meşruiyet ile sosyal kaynaşma ilişkisine bakılmaktadır. Bu amaçla genel yargı cümleleri ile kurumların “hizmet üretme kapasitesinden duyulan memnuniyet” ve kurumların adil, rasyonel, eşitlikçi olup olmadıklarına ilişkin kanaat tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Meşruluk/Gayrimeşruluk Eksen:

- a. Ulusal Dağıtım Kurumlarına güven (eğitim sistemi, sosyal güvenlik sistemi, sağlık sistemi, adalet sistemi),
- b. Ulusal Kurumlara güven (Medya, sendika, Parlamento, kamu hizmeti)
- c. Otorite kurumlarına güven (Silahlı Kuvvetler, polis /emniyet teşkilatı ve din kurumu)
- d. Siyasal bağlılık /yandaşlık ve demokrasi memnuniyeti (Siyasal partilere güven, siyasete ilgi, siyasal sistemin kalitesi, demokrasinin gelişiminden memnuniyet vb)
- e. Eşit muamele-adaletli yönetim hakkındaki yargılar f)geleceğe güven ve beklentileri

3. Sosyo-kültürel Alan (Formel)

Bu alan çoğulculuk ve çeşitliliğin bir değer olarak varlığını, sosyalleşmenin çerçevesini ve farklılıklar arasındaki etkileşimlerin varlığı ve niteliğini araştırmaktadır (JENSON, 1998). Kişilerin kimliklerinin hem ulus-devlet hem de diğer vatandaşlar nezdinde tanınma düzeyi kadar etnik kimliklerin birbirlerini kabullenme seviyesi de sosyal kaynaşma açısından önem taşımaktadır. Bu noktada Kürt ve Türk'ün birbirlerine ne kadar güvendikleri (ki burada güven bir değer ve davranış olarak sorgulanacaktır), birbirleri ile sosyal mesafeleri ve ne kadar etkileşim içerisinde oldukları irdelenmektedir. Farklı gruplar arası sosyal etkileşimin niteliği kesimlerin birbirini ne derece kabul ettiklerini göstermektedir. Bu nedenle güven yanı sıra etnik kimlikler arası evlilik-akrabalık-ortaklık-komşuluk gibi tanıma ve kabullenme düzeyini ölçecek sorgulamalar yapılmaktadır. Ayrıca Türk ve Kürt kimliklerinin birbirlerine yönelik olumlu ve varsa olumsuz yargıları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Red/Kabul-Onama:

- a. Yakın dayanışma (Mahalle insanları/komşular, bölgedeki insanlar, vatandaşlarla dayanışma, ihtiyaç halinde enformel destek vb)
- b. Dışsal dayanışma ve ilişkiler (din/ırk/etnik köken/sınıf vb. aşan ilişkiler: arkadaşlık, evlilik, ortaklık vb.)
- c. Kişilerarası güven ve komşuluk d) hoşgörü, çokkültürlülüğe bakış ve ayrımcılık deneyimi

4. Sosyo-kültürel Alan (Tözel)

Bu alan ortak değerleri (adalet, hakkaniyet, eşitlik, dayanışma vb), ve aynı topluluğun mensubu olarak paylaşımların niteliğini (ulusal gurur, ülkeye bağlılık, vatandaşlık, ulusal ve etnik kimlik arası gerilim) araştırmaktadır (JENSON, 1998). Sosyal kaynaşmanın aidiyet boyutu hem makro hem de mikro düzeyde ölçülmektedir. Bu itibarla hem ülkeye yönelik aidiyet hem de mahalle temelli aidiyet sorgulaması yapılmaktadır. Ayrıca geleceğe yönelik beklentiler irdelenecektir. Genel olarak bir ülkeye ve topluma bağlılık, sosyal kaynaşmanın en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bunun en temel bileşenleri olarak aidiyet duygusu ve ulusal gurur sosyal kaynaşmanın ölçülmesinde kullanılan temel sorular olmaktadır. Aidiyet; algılar, yargılar ve tutumları içeren öznel bir faktördür. Güçlü bir mikro aidiyet duygusunun varlığı, grupların birbirlerini mikro/alt kimlikleri ile tanımlayıp, kendilerini bir diğerinden uzak hissetmeleri, sosyal kaynaşmanın sorunlu ve toplumsal kutuplaşmanın yüksek olduğu toplumlarda gözlenmektedir. O ülke vatandaşı olmaktan duyulan gurur, bir savaş durumunda askerlik hizmetinde yer alma, başka bir ülkede yaşama isteği, vatandaşlığın kişiler için taşıdığı önem, ya da etnik kökenden duyulan gurur bu kapsamda

sorgulanmaktadır. Aidiyet duygusu ayrıca çok kültürlülüğe bakış, güven, toplumun kurumlarına katılım, ortak değerler ve normlar ile gelecekte beklenenlerle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu da sosyal kaynaşmanın hoşgörü, eşitlik gibi liberal değerlerle ilişkisinden kaynaklı olmaktadır. Bu nitelikteki sorular da Tanıma-red başlığı altında ayrıca sorgulanmaktadır. Bununla birlikte, Kişilerin toplumun kurumlarına katılımları ve etkileşime açık gündelik yaşam pratikleri sosyal kaynaşmayı artırıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda; akraba ve komşu ziyaretleri, düğün ve nişan törenleri, cenaze törenleri, ibadethaneye (cami, cemevi, kilise vb.) gitme sıklığı, sosyal, siyasal, kültürel örgütlere katılım, gönüllü katılıma ayrılan zaman bu amaçlarla ayrılan zaman genel olarak sivil katılım göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Aidiyet/izolasyon:

- a. Sosyal örgütlere katılım (STK üyeliği, gönüllü çalışma vb),
- b. Politik örgütlere katılım (Sendika üyeliği, siyasi parti üyeliği, meslek örgütü üyeliği, gönüllü çalışma süresi),
- c. Kültürel örgütlere katılım (dini cemaat/kurum üyeliği, kültürel grup üyeliği, kadın/gençlik/spor kuruluşu üyeliği),
- d. Gönüllü katılım ve harcanan gönüllü zaman
- e. Vatandaşlık algısı ve gurur vs. etnik aidiyet ve gurur g) kişisel güvenlik

5. Ekonomik Alan (Formel)

Bu alan esas itibariyle piyasa ile ilişkili olup, ekonomik alana katılma fırsatlarının nasıl dağıldığını anlamaya çalışmaktadır (JENSON, 1998). Bu kapsamda fırsat eşitliği araştırılmaktadır. İçerme-dışlanma bağlamında fırsat eşitliği sorusu kişilerin üretim ve tüketimdeki pozisyonları ve temel hizmetlere erişimleri kapsamında yapılmakta, ayrıca görece yoksunlukları ve işlerinden memnuniyet durumları da sorgulanmaktadır. Ayrıca piyasadaki ayrımcılık ve ekonomik dışlanmaya ilişkin algılama ölçülmektedir. Dışlanma ve ayrımcılık duygusu içerisinde olanların sosyal kaynaşma sorunları olduğu bilinmektedir. Ayrımcılık ve dışlanmaya ilişkin piyasa ve işi ve geliri bağlamındaki öznel duyguları ve algıları, daha önce ve günümüzde yaşadıkları deneyim sorgulanmaktadır.

İçerme/Dışlanma:

- a. Tüketim: mal ve hizmet alma kapasitesi,
- b. Üretim: işgücü piyasasında yer edinme (tam zamanlı-yarı zamanlı-formel/enformel),

- c. Emeklilik, sosyal güvenlik, sağlık, sosyal yardım, sosyal hizmet ve eğitim gibi temel hizmetlere erişim ve ayrımcılık deneyimi,
- d. Görece yoksunluk (Gelir-tüketim beklentisi ilişkisi),
- e. İş memnuniyeti,
- f. Hayattan memnuniyet
- g. Ekonomik dışlanma algısı
- h. Gelecek beklentisi

6. Ekonomik Alan (Formel)

Bu alan fırsat eşitliğini değil koşulların eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik bir alan olup, insani sermayenin temel niteliklerini anlamaya yönelmektedir. Gelir, eğitim, istihdam, sağlık durumu gibi göstergeler bu amaçla kullanılmaktadır. Yine çalışma hayatı, işgücü piyasasının bölünmüş niteliği, temel hizmetlerde bölünme, konutun mekansal ayrışması ve refah rejiminin niteliği sosyal kaynaşmanın başlıca boyutları olarak kabul edilmektedir.

Eşitlik/Eşitsizlik:

- a. Ekonomik-sosyal haklarını kullanabilme
- b. Gelir,
- c. Okuryazarlık/eğitim,
- d. İstihdam niteliği
- e. Ev sahipliği,
- f. Sosyal yardım
- g. Mahallenin etnik kompozisyonu
- h. Mahallenin hizmet kapasitesi ,
- i. Çalışma/ sosyal ve mekânsal hareketlilik ilişkisi

II. SOSYAL KAYNAŞMA BAĞLAMINDA KÜRT MESELESİ: ANALİZ

A. Araştırmanın Örneklem ve Yöntemi

Sosyal kaynaşma düzeyinin, sosyal kaynaşma sorun ve kaynaklarının; etnik çeşitliliğin yaşandığı ve etnik kimlikler arası etkileşimlerin kuvvetli olduğu yerler ile etnik bakımdan daha türdeş, etkileşimin sınırlı, birbirlerine dönük algılamanın muhayyel olarak olduğu yerlerde farklılaşacağı varsayılmaktadır. Ayrıca sosyal kaynaşma bağlamında tespit edilebilecek sorunların etnik kökenden bağımsız yoğun göçle mi alakalı olduğu yoksa bir etnikleşme süreci mi yaşandığı ayrıştırılmak zorundadır. Bu çerçevede araştırmada örneklem seçiminde dikkate alınan hususlar şunlardır: 1) Etnik kimlikler arası etkileşimlerin olduğu ve birbirlerine ilişkin algının muhayyel olmaktan öte deneyimlendiği metropol çevrelerde (iki ayrı bölge olarak ele alınmaktadır; Birincisi, İzmir, İstanbul, Ankara bölgesi; İkincisi, yoğun Kürt göçü almış Adana, Mersin, Antalya bölgesi) 2) ilki ile bağlantılı olarak etnik kimlikler arası etkileşim ve algının yoğun göç almışlıkla alakalı olarak ve ev sahibi-göçmen arasında kalıp kalmadığı, diğer deyişle bir etnikleşme içerip içermediğini irdelemek bakımından Kürt göçü almış ve Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı Diyarbakır da araştırma yapılmıştır. 3) Ayrıca etnik bakımdan daha türdeş, etnik kimlikler arası ilişki/algının daha çok muhayyel olarak inşa edildiği yerlerde sosyal kaynaşma düzeyinin, kaynaşma sorunlarının ve kaynaklarının farklı olabileceği varsayımından hareketle yoğun olarak Kürtlerin yaşadığı yerler (Batman, Van, Şırnak, Hakkari) ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerler de (Yozgat, Kırşehir, Kayseri, Samsun) örnekleme dâhil edilmiştir. Araştırma gerek bütçe gerek süre ve sorgulama/analiz alanını genişletmemek bakımından kent merkezleriyle sınırlı yapılmıştır. Bu araştırma aşağıda belirtilen 16 ilde ve toplam 1829 kişi üzerinde anket uygulaması yoluyla yapılmıştır (Tablo 1). Anket sonuçlarından elde edilen bulguların tahlili ve ki kare analizi sonrasında elde edilen sonuçların tutarlılığının test edilebilmesi ve bazı ön tespitlerin derinleştirilebilmesi için daha sonra İstanbul ve Mersin kentlerinde mülakata dayanan saha çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalara yapılan atıflara metin içerisinde parantez içerisinde (İstanbul, M., Mersin M., şeklinde) yer verilmiştir.

Sözkonusu iller dört ayrı bölgede tasniflenmiştir. Ankara, İstanbul, İzmir illeri birinci bölgeyi, Adana, Antalya, Mersin ikinci bölgeyi, Kayseri, Kırşehir, Samsun ve Yozgat üçüncü bölgeyi, Diyarbakır, Batman, Şırnak, Hakkâri, Siirt ve Bitlis ise Dördüncü bölgeyi oluşturmaktadır. Metin içerisinde 1. Bölgeyi oluşturan iller B1, 2. Bölgeyi oluşturan iller B2, 3. Bölgeyi oluşturan iller B3, 4. Bölgeyi oluşturan iller B4 kısaltması ile yer almıştır.

Her bir bölge için, soruları çalışmamızın analitik çerçevesi etrafında oluşturulmuş 115 sorulu 450şer anket yapılması kararlaştırılmış ve anketler nüfuslarına ağırlandırılarak dağıtılmıştır. Araştırma ekibinin yürütmüş olduğu saha çalışması çerçevesindeyse, yine

anket örneklemlerinin demografik özellikleri dikkate alınarak İstanbul'da 19, Mersin'de ise 17 (3 tanesi, toplam 16 kişiyi kapsayan toplu mülakatlar olmak üzere) derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Dağılımı

İL	Sayı	Oran %
ADANA	208	11,4
ANKARA	99	5,4
ANTALYA	132	7,2
BATMAN	93	5,1
BİTLİS	50	2,7
DİYARBAKIR	238	13,0
HAKKÂRİ	16	,9
İSTANBUL	283	15,5
İZMİR	75	4,1
KAYSERİ	259	14,2
KIRŞEHİR	29	1,6
MERSİN	111	6,1
SAMSUN	144	7,9
SİİRT	50	2,7
ŞIRNAK	22	1,2
YOZGAT	20	1,1
Toplam	1829	100,0

B. Demografik Özellikler

Bu çalışmanın da ana eksenini oluşturan etnik kimlik dağılımına baktığımızda katılımcıların ağırlığını Türklerin (%62) oluşturduğu görülmektedir. Türklerden sonra en çok katılımcı etnik kimlik %33,7 ile Kürtlerdir. Arap etnik kimliğine mensup olduğunu ifade edenlerin çalışmaya yansıyan oranı ise %1,8 olarak gerçekleşmiştir. Bunların dışında kendini Zaza ve diğer etnik kimlik mensubu olduğunu ifade edenlerin toplam oranı %2,1 civarındadır (Tablo 2).

Tablo 2: Etnik kökeniniz nedir?

	Sayı	Oran %
Türk	1132	61,9
Kürt	617	33,7
Arap	33	1,8
Zaza	8	,4
Diğer	17	,9
Cevapsız	22	1,2
Toplam	1829	100,0

Bu kimliklerin ve oranların ülkenin etnik kimliğinin tamamını olduğu gibi yansıttığını söylemek mümkün değildir. Etnik kimliklere ve toplam nüfus içindeki oranlarını gösteren resmi bir kayıt

olmaması bu oranların karşılaştırmasının yapılabilmesini imkânsız kılmaktadır. Bölgesel planda etnik kimliklerin dağılımına bakıldığında Türk kimliğini taşıyanların %38 oranla en çok B3’de bulunduğu belirlenmiştir. Bunu %33 ile B1 takip etmektedir. En düşük oranda (%2) B4’de çalışmaya katılmıştır. Kürt kimliğini taşıyanların en yüksek oranda çalışmaya katıldığı bölge ise %69 ile B4 birinci sırada yer almış, en düşük oranda (%1,6) ise B3’de katılım sağlanmıştır.

B1’in %82’si, B2’nin %65’i, B3’ün %96’sı ve B4’ün %6’sı Türk kimliğinden oluşurken, B1’in %15’i, B2’nin %16’sı, B3’ün %2’si ve B4’ün %91’i Kürt kimliğinden oluşmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: Etnik kökeniniz nedir? * Bölge

		Bölge				Toplam
		B1	B2	B3	B4	
Türk	N	378	293	435	26	1132
	% Etnik köken	33,4	25,9	38,4	2,3	100,0
	% Bölge	82,7	65,0	96,2	5,5	61,9
	% of Toplam	20,7	16,0	23,8	1,4	61,9
Kürt	N	70	110	10	427	617
	% Etnik köken	11,3	17,8	1,6	69,2	100,0
	% Bölge	15,3	24,4	2,2	91,0	33,7
	% of Toplam	3,8	6,0	,5	23,3	33,7
Arap	N	1	31	0	1	33
	% Etnik köken	3,0	93,9	0,0	3,0	100,0
	% Bölge	,2	6,9	0,0	,2	1,8
	% of Toplam	,1	1,7	0,0	,1	1,8
Zaza	N	0	2	0	6	8
	% Etnik köken	0,0	25,0	0,0	75,0	100,0
	% Bölge	0,0	,4	0,0	1,3	,4
	% of Toplam	0,0	,1	0,0	,3	,4
Diğer	N	4	8	4	1	17
	% Etnik köken	23,5	47,1	23,5	5,9	100,0
	% Bölge	,9	1,8	,9	,2	,9
	% of Toplam	,2	,4	,2	,1	,9
Cevapsız	N	4	7	3	8	22
	% Etnik köken	18,2	31,8	13,6	36,4	100,0%
	% Bölge	,9	1,6	,7	1,7	1,2%
	% of Toplam	,2	,4	,2	,4	1,2%
Toplam	N	457	451	452	469	1829
	% Etnik köken	25,0%	24,7	24,7	25,6	100,0
	% Bölge	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,0
	% of Toplam	25,0%	24,7	24,7	25,6	100,0

Araştırma kapsamında kişilere mezhepleri sorulmuştur. Katılımcıların mezhep kimliği dağılımına bakıldığında ağırlığını Sünni-Hanefi mezhebine mensup bireyler olduğu (%61,2)

görülmektedir. Hanefi mezhebi mensuplarından sonra ikinci büyük katılım yine Sünni mezheplerden Şafii mezhebi mensupları olmuştur (%26,2). Alevilerden katılım ise %8,0 civarında gerçekleşmiştir. Çalışmanın yapıldığı alanda bu üç kimliğin dışında kalan mezheplerden katılım ise yaklaşık %5 civarında gerçekleşmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: (Varsa) Mezhebinizi belirtir misiniz?

	Sayı	Oran %
Alevi	147	8,0
Hanefi	1119	61,2
Şafii	479	26,2
Hristiyanlık Mezheplerinden (.....)	5	,3
Diğer(.....)	33	1,8
Cevapsız	46	2,5
Toplam	1829	100,0

Tablo 5: (Varsa) Mezhebinizi belirtir misiniz? * Bölge

		Bölge				Toplam
		B1	B2	B3	B4	
Alevi	N	65	66	5	11	147
	% Mezhep Kimliği	44,2	44,9	3,4	7,5	100,0
	% Bölge	14,2	14,6	1,1	2,3	8,0
	% of Toplam	3,6	3,6	,3	,6	8,0
Hanefi	N	336	277	431	75	1119
	% Mezhep Kimliği	30,0	24,8	38,5	6,7	100,0
	% Bölge	73,5	61,4	95,4	16,0	61,2
	% of Toplam	18,4	15,1	23,6	4,1	61,2
Şafii	N	37	74	5	363	479
	% Mezhep Kimliği	7,7	15,4	1,0	75,8	100,0
	% Bölge	8,1	16,4	1,1	77,4	26,2
	% of Toplam	2,0	4,0	,3	19,8	26,2
Hristiyanlık Mezheplerinde	N	0	2	0	3	5
	% Mezhep Kimliği	0,0	40,0	0,0	60,0	100,0
	% Bölge	0,0	,4	0,0	,6	,3
	% of Toplam	0,0	,1	0,0	,2	,3
Diğer(.....)	N	9	15	2	7	33
	% Mezhep Kimliği	27,3	45,5	6,1	21,2	100,0
	% Bölge	2,0	3,3	,4	1,5	1,8
	% of Toplam	,5	,8	,1	,4	1,8
Cevapsız	N	10	17	9	10	46
	% Mezhep Kimliği	21,7	37,0	19,6	21,7	100,0
	% Bölge	2,2	3,8	2,0	2,1	2,5
	% of Toplam	,5	,9	,5	,5	2,5
Toplam	N	457	451	452	469	1829
	% Mezhep Kimliği	25,0%	24,7	24,7	25,6	100,0
	% Bölge	100,0%	100,0	100,0	100,0	100,0
	% of Toplam	25,0%	24,7	24,7	25,6	100,0

Mezhep Kimliğinin bölgesel dağılımına baktığımızda Alevi kimliğinin ağırlıklı olarak B2 (%50), ve B1’de (%44) olduğu görülmektedir. B1ve B2’nin %14 oranlarda Alevi kimliğini barındırdığı görülmektedir. Hanefi mezhebi mensuplarının %39 ile en çok B3’de bulunduğu buna karşılık B3’ün %95’nin Hanefi olduğu görülmektedir. Hanefi mezhebi kimliğini taşıyanların en düşük oranda çalışmaya yansıdığı bölge %7 ile B4 olduğu ve B4’ün %16’sının Hanefi, %77’sinin ise Şafii olduğu görülmektedir. Şafiilerin en düşük oranda çalışmaya yansıdığı bölge ise %1 ile B3 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle Sünni mezheplerden birinin ağırlıklı olduğu yerde diğeri en düşük oranda yer almaktadır. Buna karşın Alevi kimliğinin ağırlıklı olarak B1 ve B2 ‘de yoğunlaştığı söylenebilir(Tablo 5).

Katılımcıların siyasi kimliklerine bakıldığında kendini demokrat olarak tanımlayanların oranı %22,8 olarak gerçekleşmiştir ki bunun, katılımcılar içerisinde en yüksek orandaki siyasi kimlik olduğu görülmektedir. Bu kimliğin en yakın takipçisi %16,1 ile milliyetçilerdir. Yaklaşık %12 oranları ile İslamcılar, Muhafazakârlar ve Sosyal demokratlar, Demokratlar ve Milliyetçilerden sonra gelmektedirler. Kemalist olduğunu ifade edenlerin %5,9, Sosyalist olanların %4,9 oranlarında araştırmaya katıldıkları görülmektedir (Tablo 6). Çalışmaya Liberal ve Ülkücü kimlikler (%2şer) oldukça sınırlı girmiş görülmektedir.

Tablo 6: Kendinizi siyasi düşünce olarak nasıl tanımlamaktasınız?

	Sayı	Oran %
Demokrat	417	22,8
İslamcı	228	12,5
Kemalist	107	5,9
Liberal	37	2,0
Milliyetçi	295	16,1
Muhafazakâr	231	12,6
Sosyal Demokrat	236	12,9
Sosyalist	89	4,9
Ülkücü	44	2,4
Diğer (Belirtiniz).....	54	3,0
Cevapsız	91	5,0
Toplam	1829	100,0

Siyasal Kimliğin bölgesel dağılımlarına bakıldığında Demokrat olduğunu ifade edenlerin en yüksek oranda (%35) B4’de ve en düşük oranda (%15) B3’de, Milliyetçi olduğunu ifade edenlerin en yüksek oranda (%44) B3’de ve en düşük oranda B4’de, Muhafazakâr kimlikten olduğu belirtenlerin en yüksek oranda (%35) B1’de ve en düşük oranda (%14) B2’de, İslamcı kimlik taşıdığını belirtenlerin en yüksek oranda (%35) ile B3’de en düşük oranda ise B1’de, Sosyal Demokrat olduğunu belirtenlerin en yüksek oranlarda (%33) B1 ve B4’de bulundukları görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Kendinizi siyasi düşünce olarak nasıl tanımlamaktasınız? * Bölge

		Bölge				Toplam
		B1	B2	B3	B4	
Demokrat	N	88	121	61	147	417
	Siyasi Kimlik	21,1	29,0	14,6	35,3	100,0
	Bölge	19,3	26,8	13,5	31,3	22,8
	of Toplam	4,8	6,6	3,3	8,0	22,8
İslamcı	N	26	44	80	78	228
	Siyasi Kimlik	11,4	19,3	35,1	34,2	100,0
	Bölge	5,7	9,8	17,7	16,6	12,5
	of Toplam	1,4	2,4	4,4	4,3	12,5
Kemalist	N	25	56	24	2	107
	Siyasi Kimlik	23,4	52,3	22,4	1,9	100,0
	Bölge	5,5	12,4	5,3	,4	5,9
	of Toplam	1,4	3,1	1,3	,1	5,9
Liberal	N	22	2	7	6	37
	Siyasi Kimlik	59,5	5,4	18,9	16,2	100,0
	Bölge	4,8	,4	1,5	1,3	2,0
	of Toplam	1,2	,1	,4	,3	2,0
Milliyetçi	N	80	82	129	4	295
	Siyasi Kimlik	27,1	27,8	43,7	1,4	100,0
	Bölge	17,5	18,2	28,5	,9	16,1
	of Toplam	4,4	4,5	7,1	,2	16,1
Muhafazakâr	N	82	32	55	62	231
	Siyasi Kimlik	35,5	13,9	23,8	26,8	100,0
	Bölge	17,9	7,1	12,2	13,2	12,6
	of Toplam	4,5	1,7	3,0	3,4	12,6
Sosyal Demokrat	N	79	41	38	78	236
	Siyasi Kimlik	33,5	17,4	16,1	33,1	100,0
	Bölge	17,3	9,1	8,4	16,6	12,9
	of Toplam	4,3	2,2	2,1	4,3	12,9
Sosyalist	N	17	27	8	37	89
	Siyasi Kimlik	19,1	30,3	9,0	41,6	100,0
	Bölge	3,7	6,0	1,8	7,9	4,9
	of Toplam	,9	1,5	,4	2,0	4,9
Ülkücü	N	14	6	22	2	44
	Siyasi Kimlik	31,8	13,6	50,0	4,5	100,0
	Bölge	3,1	1,3	4,9	,4	2,4
	of Toplam	,8	,3	1,2	,1	2,4
Diğer (Belirtiniz).....	N	8	5	2	39	54
	Siyasi Kimlik	14,8	9,3	3,7	72,2	100,0
	Bölge	1,8	1,1	,4	8,3	3,0
	of Toplam	,4	,3	,1	2,1	3,0
Cevapsız	N	16	35	26	14	91
	Siyasi Kimlik	17,6	38,5	28,6	15,4	100,0
	Bölge	3,5	7,8	5,8	3,0	5,0
	% of Toplam	,9	1,9	1,4	,8	5,0
Toplam	N	457	451	452	469	1829
	% Siyasi Kimlik	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0
	% Bölge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% of Toplam	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0

Mezhep ve etnik kimliklerle siyasi kimliklerin karşılaştırılması yapıldığında B4'ün ağırlıklı olarak Kürt, Şafii, Demokrat kimlikler barındırdığı, B3'ün Türk, Hanefi, Milliyetçi kimlikler barındırdığı, B2'nin Türk, Hanefi ve Kemalist-Milliyetçi, B1'in Türk, Hanefi, Milliyetçi-Muhafazakâr kimlikleri barındırdığı söylenebilir.

Bu noktada Alevi kimliğinin büyük kent merkezlerinin bulunduğu B1 ve B2’de yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Ülkenin iç kesimlerinde yer alan ve büyük kentlere göçün daha çok yaşandığı küçük ölçekli kent merkezlerinde Alevi kimliğinin her geçen gün daha da azaldığı söylenebilir. Bu kesimin göç nedenleri arasında geçim sıkıntısı, daha iyi bir iş bulmak gibi ekonomik gerekçelerin yanı sıra dışlanma olgusunun da etkili olduğu söylenebilir. Ancak büyük kent merkezlerinde sosyal kaynaşmayı sağlayacak gerek köprü kurucu gerekse bağlayıcı sosyal sermayeye unsurlarını sağlamanın zorluğu ve güven arayışının sonucu olarak içe kapanmaya ve gettolaşmaya dönük yapıların bu kesimde oluşması ihtimalinin daha yüksek olacağı da ifade edilebilir (İstanbul-M9).

Dikkat çeken bir diğer nokta İslamcı kimliğin hemen her bölgeye ve Kürt –Türk, Şafii ve Hanefi kimlikleri arasında önemli oranda yer bulmasıdır. Bireylerin kendilerini İslamcı olarak tanımlamalarının temelinde, bu kimliğin siyasallaşmış boyutundan, siyasi bir duruşun ifadesinden çok, bir inancın dile getirilmesi şeklinde algılandığının göz önünde tutulması gerekir. Bu boyutuyla “İslamcı “ olmak, siyaset dışı bir anlamlandırma ile “Müslüman” olmakla eş anlamlı algılanmasıdır. Bu algı, etnik kimlik vurgusunu dışlayan ve inanç temelli bir sosyal kaynaşmanın referansı olarak görülebilir. Ortak değerlerin ve dini inancın sosyal kaynaşmayı sağlayan güçlü bir sosyal sermaye ögesi olduğu düşünüldüğünde ortaya çıkan bu tablonun önemi daha da artmaktadır (İstanbul-M12).

Araştırmada görüşme yapılan kişilerin cinsiyet dağılımını cinsiyetin ülke nüfusu içindeki dağılıma uygun olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılanların %50,2’si kadın ve %49,8’i erkek görüşmeciden oluşmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Cinsiyet

	Sayı	Oran %
Kadın	918	50,2
Erkek	911	49,8
Toplam	1829	100,0

Görüşülen kadınların büyük çoğunluğunun etnik kökeni Türklerden oluşmaktadır (%64,4). Öte yandan kadınların %31,8’i etnik kimlik olarak Kürt olduğunu ifade etmiştir. Kürt etnik kimliğine sahip olan toplam %33,7 katılımcının %47,3’ünü kadınlar oluştururken %52,7’sini erkekler oluşturmaktadır. Çalışmaya katılanların %1,2’si etnik kimliğini belirtmezken, %1,8 Arap, %0,4 Zaza olduğunu belirtmiştir.

Cinsiyetin mezhebe göre dağılımına baktığımızda Kadınların %62,2’si Hanefi, %25,5’i ise Şafii olduğunu ifade etmiştir. Sünni Mezhepler başlığı altında değerlendirilen bu mezhep

mensuplarının katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturduğu görülmektedir. Kadınlardan Alevi olduğunu ifade edenlerin oranı%8,4 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmaya katılan Alevilerin toplam oranı%8,0 iken bu oranın %52,4'ünü Kadınlar oluşturmaktadır. Mezhebini belirtmeyenlerin toplam oranı ise %2,5 olarak gerçekleşmiştir. Mezhep noktasında resmi kayıtların bulunmaması nedeniyle bu tablodaki dağılımın ülke genelindeki mezhepsel dağılımı yansıtıp yansıtmadığı konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün olamamaktadır.

Tüm bölgelerde araştırmaya katılan kadın erkek oranı aynı seviyede gerçekleşmiştir. B1'den çalışmaya katılan kadınların %86'sı Türk, %13'ü Kürt, erkeklerin %80'i Türk, %18'i Kürt etnik kimliğinden, B2den katılan kadınların %68'i Türk, %21'i Kürt, Erkeklerin %62'si Türk, %28'i Kürt etnik kimliğinden, B3den araştırmaya katılan kadınların %97'si Türk, %1'i Kürt, erkeklerin %95'i Türk, %3'ü Kürt etnik kimliğinden ve B4den katılan kadınların %7'si Türk, %91'i Kürt, Erkeklerin %4'i Türk, %91'i Kürt etnik kimliğinden olduğunu ifade etmişlerdir.

Çalışmaya katılanların yaş dağılımının ülke nüfusunun yaş dağılımına paralel olduğu görülmektedir. 18-38 yaş arası nüfus kategorileri ortalama %22 seviyesinde çalışmaya yansımıştır. Bu yaş aralığı toplam yaş dağılımının %67,5'ini oluşturmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9: Yaşınız?

	Sayı	Oran %
18-24	419	22,9
25-31	399	21,8
32-38	417	22,8
39-45	217	11,9
46-51	178	9,7
52 ++	199	10,9
Toplam	1829	100,0

B1'den çalışmaya katılanların en yüksek oranda yaş aralığı %23 ile 32-38 yaş aralığı iken B2de %23 ve B3'de %22, B4'de %28 ile 18-24 yaş grubu en yüksek oranda araştırmaya katılmıştır. B1'de 18-24 yaş aralığından çalışmaya katılanların oranı %18 düzeyinde gerçekleşmiştir. B3'de 32-38 yaş aralığından çalışmaya katılanların oranı %21 düzeyinde gerçekleşmiştir. B4'de 25-31 yaş grubundan çalışmaya katılanların oranı %27 düzeyindedir. Araştırmaya katılanların %62,5'i evlidir (Tablo 10).

Tablo 10: Medeni Durumuz nedir?

	Sayı	Oran
Evli	1144	62,5
Bekar	685	37,5
Toplam	1829	100,0

Katılımcıların %54,8'inin aile büyüklüğünün 4-7 arası bireyden, %33'ünün 1-3 kişiden, %8,7'sinin ise 8 ve daha yüksek sayıda bireyden oluştuğu görülmektedir. Hanedeki birey sayısının ortalama olarak ülke genelini yansıttığı söylenebilir (Tablo 11).

Tablo 11: Ailenizdeki kişi sayısı

	Sayı	Oran %
1-3 Kişi	603	33,0
4-7 Kişi	1002	54,8
8 ++ Kişi	160	8,7
Cevapsız	64	3,5
Toplam	1829	100,0

Çalışmaya katılanların aile büyüklüğü ortalama olarak B1'de %52, B2'de %57, B3'de %52 ve B4'de %58 ile 4-7 kişiden oluşmaktadır ve etnik kimlik ile aile büyüklüğü arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Kürt etnik kimliğini taşıyanların ailelerinde fert sayısının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 4-7 arasında kişinin bulunduğu ailelerin B1'de %80'i Türklerden, B2'de %68'i Türklerden, %22'si Kürtlerden, B3'de %96'sı Türklerden ve B4'de %6'sı Türklerden %92'si Kürtlerden oluşmaktadır.

Görüşme yapılan bireylerin "aile içi konuşmalarında" hangi dili kullandıklarını tespiti yönelik bu soruda %75 oranında Türkçenin %25 oranında ise Kürtçenin konuşulduğu belirlenmiştir (Tablo 12). Bu oldukça yüksek bir orandır. Dil ve milliyetçilik arasında ilişki kuran yaklaşımlar Kürtçe kullanımının bu yaygınlığını, ulus-devletin bir zaafı olarak niteleyebileceklerdir. Aile içinde Kürtçe konuşmayı tercih eden bu kesim özellikle Şafii Kürtlerdir. Kürtçe kullanımından B4 dışında yoğun ve hızlı göç almış B1 ve B2'de de vazgeçilmemektedir (İstanbul-M13).

Etnik kimlik ile aile içi konuşmalarda kullanılan dil arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Türklerin %99'u aile içi konuşmalarda Türkçeyi kullanırken, Kürtlerin %30'u Türkçe kullanmaktadır. Aile içi konuşmalarda Türkçe kullananların %81'i Türklerden oluşurken, %14'ü Kürtlerden %1,7'si ise Araplardan oluşmaktadır. Aile içi konuşmalarda Kürtçe kullananların %2'si Türklerden, %95,6'sı ise Kürtlerden oluşmaktadır. Kürtlerin %69,7'si Aile içi konuşmalarda Kürtçe kullanırken, Türklerin %0,8'i Kürtçe kullanmaktadırlar.

Tablo 12: Aile içinde konuşmalarda

	Sayı	Oran %
Türkçe	1368	74,8
Kürtçe	450	24,6
Diğer	11	,6
Toplam	1829	100,0

Çalışmaya katılanların B1'den % 94'ü, B2'den % 86'sı, B3'den % 99'u ve B4'den % 21'i aile içinde Türkçe konuşurken B1'den %6'sı, B2'den, %12'si, B3'den %0,4'ü ve B4'den %76'sı Kürtçe konuşmaktadır. B4'de Kürtlerin %82'si aile içinde Kürtçe konuşmaktadırlar. Kürtlerin %17'si aile içinde Türkçe konuşmaktadırlar. Türklerin %27'si aile içinde Kürtçe konuşmaktadırlar. Bölgelerde aile içinde konuşulan dil ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$).

Aile içinde konuşulan dil ile Mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir ($p<0,05$). Aile içinde Türkçe konuşanların %10'u Alevi, %77'si Hanefi ve %9'u Şafii mezhebine mensuptur. Alevilerin %89'u, Hanefilerin %94'ü ve Şafiilerin %25'i aile içinde Türkçe konuştuklarını ifade etmişlerdir. Aile içinde Kürtçe konuşanların %2'si Alevi, %15'i Hanefi ve %75'i Şafii mezhebine mensup olduğunu belirtmişlerdir. Alevilerin ve Hanefilerin %6'sı ve Şafiilerin %75'i aile içinde Kürtçe konuştuklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 13:Aile dışı ortamlarda (cadde, sokak vs)hangi dili kullanıyorsunuz?

	Sayı	Oran %
Türkçe	1652	90,3
Kürtçe	177	9,7
Toplam	1829	100,0

Aile dışı ortamlarda kullanılan dilin tespitine yönelik bu soruda Türkçenin %90, Kürtçenin ise %10 oranında kullanıldığı belirlenmiştir. Etnik kimlik ile aile dışı ortamlardaki konuşmalarda kullanılan dil arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Türklerin %99'u aile dışı ortamlardaki konuşmalarda Türkçeyi kullanırken, Kürtlerin %73,6'sı Türkçe kullanmaktadır. Aile dışı ortamlardaki konuşmalarda Türkçe kullananların %68'i Türklerden oluşurken, %27,5'i Kürtlerden %2'si ise Araplardan oluşmaktadır. Aile dışı ortamlardaki konuşmalarda Kürtçe kullananların %6,2'si Türklerden, %92,1'i ise Kürtlerden oluşmaktadır. Kürtlerin %26,4'ü Aile dışı ortamlardaki konuşmalarda Kürtçe kullanırken, Türklerin %1'i Kürtçe kullanmaktadırlar (Tablo 13).

Çalışmaya katılanların B1'den % 98'i, B2'den % 99'u, B3'den % 99'u ve B4'den % 65'i aile dışında Türkçe konuşurken, B1'den %2'si, B2'den %1'i, B3'den %02'si ve B4'den %35'i Kürtçe konuşmaktadır. B1 ve B2'de aile dışında konuşulan dil ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Kürtlerin %64'ü Aile dışında Türkçe konuşurken

%36'sı Kürtçe konuşmaktadı. Türklerin %69'u aile dışı ortamlarda Türkçe konuşurken %31'i Kürtçe konuşmaktadı.

Aile dışı ortamlarda konuşulan dil ile Mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Aile dışı ortamlarda Türkçe konuşanların %9'u Alevi, %68'si Hanefi %20'si şafii mezhebine mensup olduğunu belirtmişlerdir. Alevilerin %97'si, Hanefilerin %99'u şafiilerin %69'u aile dışı ortamlarda Türkçe konuştuklarını ifade etmişlerdir. Aile dışı ortamlarda Kürtçe konuşanların %3' Alevi, %10'u Hanefi %84' şafii mezhebine mensup olduğunu belirtmişlerdir. Alevilerin %3', Hanefilerin %2'si şafiilerin %31'i aile dışı ortamlarda Kürtçe konuştuklarını ifade etmişlerdir.

III. EKONOMİK BOYUTUYLA SOSYAL KAYNAŞMA

Çalışmamızın bu bölümünde piyasa temelinde ekonomik alana katılma fırsatları anlaşılmasına çalışılmaktadır. İçerme-dışlanma bağlamında fırsat eşitliği sorgusu kişilerin üretim ve tüketimdeki pozisyonları, görece yoksunlukları ve temel hizmetlere erişimleri kapsamında yapılmakta, ayrıca piyasadaki ayrımcılık ve ekonomik dışlanmaya ilişkin algılama, gelecek beklentisi ve hayattan memnuniyetleri çerçevesinde ölçülmektedir. Eşitlik ve eşitsizlik ise fırsat eşitliğini değil koşulların eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik bir alan olup, insani sermayenin temel niteliklerini anlamaya yönelmektedir. Gelir, eğitim, istihdam/meslek, ev sahipliği, sağlık ve sosyal yardım durumu, mekânsal hareketlilik gibi göstergeler bu amaçla kullanılmaktadır.

A. EŞİTLİK/EŞİTSİZLİK

1. Meslek

Eşitlik ve eşitsizliği kuran faktörlerin başında meslek, eğitim, gelir gelmektedir. Frekans dağılımı itibariyle araştırmaya katılanların en geniş kesimini özel sektörde işçi statüsünde çalışanlar oluşturmaktadır (%19,6). Kamu sektöründe işçi olarak çalışan %2,1lik kesim ile birlikte düşünüldüğünde %21,7 oranında işçi, %17,5 oranında esnaf, %4,3 oranında memur örnekleme girmiştir. Araştırmanın kent merkezlerinde yapılmasından dolayı çiftçi varlığı çok sınırlı kalmıştır. Örneklemin %26,3ünü ev hanımları oluşturmakta, %11,2sini ise öğrenciler teşkil etmektedir. Örnekleme yansıyan işsiz oranı %6,6 olup, Türkiye oranının altındadır.

Etnik kökenleri itibariyle bakıldığında Türklerle Kürtler arasında eşitsizliğin bir faktörü meslek ediniminde ortaya çıkmakta, etnik köken ile meslek arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Memurların %65,8ini Türkler oluşturmaktadır. Benzer şekilde kamu sektöründe işçi olanların da %71,1ini Türkler, %23,7sini Kürtler meydana getirmektedir. Bu veri ülke nüfusu içerisinde etnik kökenlerin oranlarına ilişkin bir istatistik bulunmaması nedeniyle bu bağlamda analiz edilemediğinden verinin kendisi devlet görevlerinin Türklere daha açık olduğu şeklinde bir yoruma izin vermektedir. Özellikle 1990'lardan itibaren kamu kurumlarına giriş için konan diploma şartları ve KPSS sınavında başarı gösterebilmek için giderek daha maddi külfet getiren hazırlık süreci (dershaneler gibi), göreceli olarak daha yoksul ve az eğitilmiş Kürt nüfusun kamu görevlerine girmesi önünde önemli bir engel oluşturduğu da söylenebilir. Ancak bu durumun, metropollere yerleşmiş eski göçmen Kürt ailelerin çocukları için geçerli olmayabileceğini göz önünde bulundurmakta yarar bulunmaktadır (Mersin-M2, İstanbul-M4;M13). B1de Kürtlerin %8,6sı, B2de 3,6sı memurdur.

B1 bölgesi Kürtlerin devlet kademelerine ortalamanın üzerinde yerleşebildiğini göstermektedir ki bunun sahip oldukları ilişkiler ağı yani sosyal sermayeleri ile ilişkisi olabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo 14: Mesleğiniz Nedir?

	Sayı	Oran
Memur	79	4,3
İşçi (Kamu)	38	2,1
Serbest Mesl. (Dr.Av. Ecz.vb.)	69	3,8
İşçi (Özel sektör)	358	19,6
Esnaf	320	17,5
Evhanımı	481	26,3
Öğrenci	204	11,2
İşsiz	121	6,6
Çiftçi	12	,7
Tüccar/sanayici	14	,8
Emekli	120	6,6
Diğer (.....)	11	,6
Cevapsız	2	,1
Toplam	1829	100,0

Kürtlerde ev hanımlarının oranı %30,5, Türklerde %24,9dur. Genel olarak Türkiye’de kadının çalışma hayatına sınırlı katıldığı bilinmekle birlikte (ki araştırmaya katılan kadınların %52,4ü ev hanımıdır) eğitim seviyesi ve Türkçeyi konuşabilme gibi faktörler nedeniyle Kürt kadınlarının formel çalışma hayatına daha zor girebildikleri değerlendirilmektedir. Ancak Kürtlerdeki ev hanımı oranı B1 (%27,1) ve B2 bölgelerinde (%24,5) düşmektedir. Göçün yoğun yaşandığı bu bölgelerde istihdam yaratan bir kentleşme yaşandığı ve Kürt kadınların özellikle enformel sektörde olmak üzere daha çok iş olanağı buldukları değerlendirilmektedir. B3 ve B4 bölgeleri Kayseri ve Diyarbakır haricinde endüstriyel kentleşmenin sınırlı yaşandığı illerdir.

Yine işsizlik oranı Türklerde %5,7 iken Kürtlerde %8,4tür. B1de Türklerin %6,1i, Kürtlerin %8,6sı; B2de Türklerin %4,1i, Kürtlerin %5,1i, B4 bölgesinde ise Kürtlerin %9,4ü işsizdir. Bu veriler B2 bölgesinin ortalamanın oldukça altında işsizlik oranına sahip olması daha çok istihdam fırsatı sunan bir bölge olduğunu göstermektedir ki özellikle tarımda (pamuk toplama vb) ve turizm sektöründe bu fırsatın oluştuğu düşünülmektedir.

Belirtilebilecek bir başka husus Kürtlerin özel sektörde işçi olanlarının oranının Türklerden daha fazla olmasıdır (%19,4). Özel sektörde istihdam edilen Kürtlerin oranı B1de %21,4e B2de %26,4e yükselmektedir. Bu durum, kırdan kente göçen ve sermayesi ya da mesleki kalifikasyonu olmayan Kürt nüfusun özellikle ucuz emeğe dayanan sektörlerde

çalışmasıyla yakından alakalıdır (İstanbul-M2;M3;M4;M9). Mersin’de yapılan mülakatlara katılan yeni göçmüş Kürt kökenli işçiler (Mersin-M8; Mersin-M9; Mersin-M15-K3) ile hemen hepsi ve kentte uzun süredir yerleşik olan ve iktisadi anlamda daha sonra yükselmiş göçmenlerin hemen hepsi bu mecburiyet durumunun altını çizmektedir (Mersin-M5; Mersin-M6; Mersin-M12). Ki eğer böyle ise bu durumda istihdam üzerinden etnik kesimler arası rekabetin etnik çelişki ve önyargı üretmesi de olanaklı hale gelecektir. Bu ihtimal B1 ve B2 bölgelerinde iktisadi alan dolayımıyla açığa çıkabilecek bir etnik gerilim riskine işaret etmektedir (İstanbul-M6;M12;M14;M19). Ancak bu gerilim ortaya çıkıp çıkmayacağı, eğer çıkacaksa nasıl bir biçim alacağı, istihdamın gerçekleştiği sektöre ve işyeri tipi/ölçeğiyle de yakından ilişkilidir. Bu meseleye, raporumuzun ilerleyen bölümlerinde yeniden döneceğiz. Yine B2’de serbest meslek sahibi Kürtlerin oranı (%4,5), Türklerin oranından (%4,1) fazla tespit edilmiştir. B2 bölgesi sunduğu istihdam fırsatları, Kürt yoğun bölgeye yakınlığı, iklimi dolayısıyla ısınma maliyetlerinin ve ayrıca konut fiyatlarının görece düşük olması gibi nedenlerle daha çok kişi için cazip hale gelmektedir. Nitekim son 7 yılda göç edenlerin üçte biri B2 bölgesine yerleşmiştir. 8-15 yıl önce göç edenlerin ise %18,4’ü B2 bölgesine, yaklaşık üçte biri B1 bölgesine göç etmiştir (%31,4). Görünen o ki B1 bölgesinin yerini son on yılda B2 bölgesi almakta, ancak B2 bölgesinde göç ve göçle gelen daha görünür olmaktadır. Bunun çeşitli sebepleri olabilecektir; birincisi nüfusun B1’e göre azlığı, ikincisi gelenlerin yüksek oranda akrabası/tanıdığıının ve kendi etnik grubunun olduğu yere yerleşmesi ve bu nedenle Kürt yoğun mahallelerin oluşması (ethnic enclave), başka bir sebep ise göçle gelen bu kesimlerin daha çok çalışma hayatının içinde olmalarıdır. Bu nedenlerle etnik kimlikler arası karşılaşmalar özellikle iktisadi alanda olmak üzere B2 bölgesinde daha sık yaşanacaktır. İstanbul ve Mersin’de gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen bulgular da bunu destekler niteliktedir. Bu gerilimler, daha çok sermaye gerektiren ancak mesleki uzmanlaşmaya ihtiyacın bulunmadığı ulaşım, küçük ölçekli esnafılık (seyyarcılık, pazarcılık) gibi sektörlerde daha çok görülmektedir (İstanbul-M3;M4;M7;M12;M17;M19). Bu gözlemlerimize daha sonra ayrıntılı olarak değineceğiz. Nitekim son 7 yılda göç edenlerin %57,6’sının (%29,9’u öğrenci, %20,1’i ev hanımı, %7,6’sı işsiz) bir mesleği ve geliri olmayan kesimden oluştuğu görülmektedir. 8-15 yıl önce gelenler içinde ise mesleği ve geliri olmayanların oranı daha düşüktür (%43,2). 16 yıldan fazla süre önce göç etmiş olanların %63,2’si mesleksiz ve işsiz kesimdir. Bu veri de iktisadi temelli etnik gerilime açık bir bölge olarak B2’yi işaretlememizi desteklemektedir.

2. Eğitim

Çalışmaya katılanların eğitim durumu dağılımına bakıldığında en yüksek katılımın %46,4 ile lise mezunlarından oluştuğunu görmekteyiz. Bunu %22,3 (102 kişi) ilkokul mezunları takip etmekte ve en düşük katılım %0,7 ile okur yazar olmayanlardan oluşmaktadır (Tablo 15).

Etnik köken bağlamında bireylerin eğitim seviyelerinin ölçümlendiği soruda etnik kimlik ile sahip olunan eğitim seviyesi arasında anlamlı ve önemli bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Kürtlerle Türkler arasında ciddi oranda eğitim seviyesi farkı bulunduğu, okuryazar olmayanların %73,8'ini Kürtlerin, %23,8'ini ise Türklerin oluşturduğu, bununla birlikte Kürtlerin %9,6'sı, Türklerin ise ancak %1,7'sinin okuryazar olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Kürtlerin %9,2'si, Türklerin ise %1,7'si sadece okuryazardır. Kürtlerin %11,7, Türklerin %16,8 oranında üniversite mezununa sahip olduğu, aynı zamanda Üniversite mezunlarının %67,6'sının Türklerden, %25,6'sının Kürtlerden oluştuğu bulunmuştur ($p<0,05$). Kürtlerin %33,5'i lise mezunudur.

Tablo 15: Eğitim Düzeyiniz Nedir?

	Sayı	Oran
Okur yazar değil	3	,7
Okur yazar	10	2,2
İlkokul mezunu	102	22,3
Ortaokul mezunu	61	13,3
Lise mezunu	212	46,4
Üniversite mezunu	69	15,1
Toplam	457	100,0

Bu veriler Kürtlerin Türklerle mukayeseli olarak insani sermayelerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. İnsani sermaye arasındaki bu farklılık, Kürtlerin işgücü piyasasında daha sık ayrımcılık deneyimi yaşaması ve cari sistemin eşit fırsatlarla donatılmadığı inancı ile birleşerek daha güçlü bir ekonomik dışlanma algısı kurmaya aday gözükmektedir. Bu durum, özellikle iktisadi anlamda yukarıya doğru hareketlilik gösteren Kürt kökenli serbest girişimciler tarafından çok daha keskin bir biçimde deneyimlenmektedir (İstanbul-M4;13-Mersin-M6; Mersin-M9). “Sosyo-kültürel Kaynaşmanın Fay Hatları” başlığı altında bu konuyu daha yakından ele alacağız. Bilindiği üzere eğitim, ulus inşasında ve ulus-devletin sadık vatandaş üretiminde kullandığı en önemli mecralarından biridir. Dilin ve ulusal kültürün temellükü en başta eğitim yoluyla sağlanmaktadır. Eğitimin siyasal sisteme ve rejime bağlılığı tedarik edecek başarı ideolojisi olarak da adlandırılan bir dikey hareketlilik umudu üretme işlevi

vardır. Kürtlerin eğitimden daha az yararlanmış olmalarının ulus devlet ideolojisinin de Kürtler arasında yeterince yayılamamasına neden olacağı ve Kürtlerin dikey hareketlilik umutlarının da Türklere göre daha düşük seyredeceği varsayılabilir (İstanbul-M8;M12;M13). Ancak özellikle vasıfsız emek söz konusu olduğunda, benzer bir durumun Türk kökenli göçmenler (Mersin-M16) için de geçerli olduğunu söylemekte yarar bulunmaktadır. Daha sonra, “Dikey Hareketlilik Umudu” bölümünde, bu tespitlerimizi detaylandıracağız.

B2’de yaşayan Kürtlerin %17,3ünün, B1’dekilerin %12,9unun, B4’dekilerin ise %10,1inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Sahip olunan eğitim seviyesi özellikle B4’de Kürtler aleyhine bir durum göstermektedir ki bu bölge aynı zamanda siyasal sisteme ve rejime sadakati daha çok sorgulanan bir bölgedir. Kürtlerin eğitim seviyesinin Türklere göre düşük seviyede gerçekleşmesi bölgenin sosyo-ekonomik kaynakları ile irtibatlandırılabilir gibi, eğitim dili olarak Kürtçenin kullanılmaması, geleneksel geniş aile yapısı ve Kürt yoğun bölgede sürdürülen terör eylemleri gibi değişkenlerin eğitimi ikinci plana ittiği değerlendirilebilir. Eğitim kaynaklarının artması neticesinde yükselecek eğitim seviyesinin, bölgede devam eden dışlayıcı ve eşitsizlik oluşturan süreçlerin azalmasını sağlayacağı beklenebilecek bir sonuçtur. Eğitimdeki eşitsizliklerin ve eğitim çıktılarının dağılımının sosyal kaynaşma üzerinde olumsuz etkiler üretebileceği çeşitli araştırmalarda görülmektedir (Green vd. 2003). Ancak yine de eğitim seviyesindeki düşüklüğün, iktisadi ve sosyo-kültürel dışlanmaya ilişkin algılar arasında bağlantı kurulurken daha fazla etkili olacağı bölgelerin B1 ve B2 olması beklenmelidir (İstanbul-M13). Zira, B4’ün etnik yapısının homojenliği dikkate alındığında, iktisadi eşitsizlik algısı kurulurken bu bölgedeki bireylerin kendilerini doğrudan karşılaştırabilecekleri başka bir etnik grubun olmadığını da dikkate almak gerekmektedir.

3. Gelir

Hanenin aylık gelir tablosu incelendiğinde en yüksek oran %22 ile 600-900 TL arasındaki gelir dilimine aittir. Bu gelir dilimini %18 ile 900-1200 TL, %16 ile 1200-1500 TL arasındaki gelir dilimleri takip etmektedir. En düşük gelir dilimi oranını %4 ile 0-300 TL arası gelir dilimi oluşturmaktadır. Ortalama gelir dilim 900-1200 TL aralığıdır (Tablo 16).

Ailenin aylık gelir seviyesi ile etnik kimlik arasında anlamlı ve önemli bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre Türklere Kürtlerin aylık gelirleri arasında önemli farklılıklar bulunmakta ve aylık geliri 0-300 TL arasında olanların %67’si Kürtlerden, %30,9’u Türklere oluşmaktadır. Kürtlerin %8,3’ünün aylık geliri 0-300 TL arasında iken aynı oran Türklere %2 olarak belirlenmiştir. Aylık geliri 2100 TL’nin üzerinde olanların %79’u Türklere oluşurken, %16’sı Kürtlerden oluşmaktadır.

Tablo 16: Ailenizin aylık geliri ne kadar?(TL)

	Sayı	Oran %
0-300	76	4,2
301-600	188	10,3
601-900	408	22,3
901-1200	333	18,2
1201-1500	293	16,0
1501-1800	162	8,9
1801-2100	148	8,1
2101-++	199	10,9
Cevapsız	22	1,2
Toplam	1829	100,0

Kürtlerin %5'inin aylık geliri 2100 TL üzerinde iken Türklerin %14'ünün aylık geliri 2100 TL ve üzerindedir. Bu çerçevede Kürtlerde gelirin ve gelir dağılımı eşitsizliğinin daha düşük olduğu ifade edilebilecektir. Türklerle Kürtlerin yaklaşık aynı seviyede gelirlerinin olduğu dilim ise 900-1200 TL' aralığıdır. Bu gelir dilimi ülkede ortalama gelir seviyesi olarak görülmektedir.

B4 de 0-300 TL geliri olanların oranı %10 iken, 0-300 TL geliri olanların %61,8i B4de yaşamaktadır. Bununla birlikte B4 halkının %23,2si 301-600 TL aylık gelire sahiptir ve 301-600 TL aylık geliri olanların %58, B4 halkından oluşmaktadır. 601-900 TL aylık gelire sahip olanların % 27,5i B4de yaşamakta olup, B4 halkının yaklaşık dörtte biri bu düzeyde gelire sahiptir. Bu veriden hareketle B4 halkının %57,1inin asgari ücret altı bir aylık hane gelirine sahip olduğu anlaşılmaktadır. B3de asgari ücret altı hane gelirine sahip olanların oranı %35,8dir. B2de bu kesimin oranı %38,8, B1de ise % 16,6 olarak tespit edilmiştir. Bu veriden hareketle B4ün daha yoksul bir bölge olduğu ifade edilebilecektir. Ayrıca B4 bölgesi ailedeki kişi sayısı bakımından Türkiye ortalamasının üzerinde geniş ailelerden oluşmaktadır ki B4de ailelerin %21,5i 8 ve üzeri kişiden oluşmaktadır. Bu durumda elde edilen aylık hane gelirinin geniş aile yapısı dikkate alındığında B4de daha ciddi bir yoksulluk üreteceği not edilmelidir.

B1 ise gelirin en yüksek olduğu bölgedir. Ancak dikkate değer bir husus da 2100 TL ve üzeri gelir elde eden Kürtlerin B1'de %5,7, B2de %13,6, B4de ise %2,3 oranında olmasıdır. 0-300TL gelir elde eden Kürtlerin oranı ise B1'de %1,4, B2'de %4,5, B4'de ise %10,5 dolayındadır. Bu çerçevede B1 ve B2'nin Kürtler bakımından ciddi düzeyde zenginleşme olanağı sunduğu ifade edilebilecektir. Bu itibarla temel saiki ekonomik sebepler

olan Kürt göçünün Kürtlere zenginleşme fırsatı sunarak geri dönme mitinden uzak tuttuğu ifade edilebilecektir (İstanbul-M4;M7;M9). Bu durum, Mersin gibi B2 bölgesinde yer alan kentlerde Kürt nüfus içinde de gelir durumuna bağlı bir ayrışma yaratmaya aday gözükmektedir. Ayrıca, geri dönme düşüncesi duygusal bir istek olarak mülakatlarda dile getirilse bile (İstanbul-M7), zenginleşen Kürtler için geldikleri yerde bulunamayacak imkanlar, en alttaki Kürtler içinse vasıfsız emeğe talebin ancak bu türden kentlerde ortaya çıkması, bir tür mahsur kalma durumuna işaret etmektedir (İstanbul-M6;M7;M8;M11;M12;M13;M19). Raporumuzun ilerleyen bölümlerinde bu tespitlerimize temel oluşturan analizleri ele alacağız.

Bununla birlikte gelir eşitsizliği ile sosyal kaynaşma arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir (GREEN vd., 2003). Gelir dağılımı eşitsizliğinin fazlalığı sosyal kaynaşmayı da olumsuz etkilemektedir. Bölgeler itibarıyla bakıldığında B3'ün geniş bir orta sınıfa sahip olması ve gelir düzeyi farklılaşmasının fazlaca olmaması nedeni ile ekonomik alandan kaynaklı ilave bir sosyal kaynaşma sorunu üretmeyeceği iddia edilebilir. B4 Kürt bölgesi olması ve ekonomik fırsatların dağılımı, yoksulluğun ve görece yoksulluğun yüksekliği nedeniyle (ki TÜİK ve DPT gibi kurumların derlediği makro veriler gerek gelişmişlik sıralaması gerekse yoksulluk bakımından B4 bölgesini en alt sıraya yerleştirmektedir) etnikleşen bir yoksulluk algılaması neticesi etnik bilinci ve çelişkiyi artırarak bir sosyal kaynaşma sorunu üretme potansiyelini hala barındırmaktadır. B4 zayıf kentleşme ve sanayileşme ile malul olsa da yoksulluğun bu bölgede de kentlileştiği dikkate alınmalıdır.

B1 ve B2 orta sınıf varlığına ve Kürtler için geldikleri yerden daha fazla zenginleşme imkanı sunmuş olmasına rağmen, bir yandan Kürt ve Türkler arasında iş ve istihdam imkanları rekabetinin yüksek olduğu, diğer yandan gelir eşitsizliğinin ve gelir grupları arasında tüketim ve yaşam biçimi farklılıklarının daha çok deneyimlendiği bir bölgedir. B1 ve B2'de yaşayan Kürtlerin alt ve üst gelir dilimindekilerinin Türklere ilişkin algısının nasıl oluştuğu ve Kürtlerin kendi içindeki bu gelir farklılaşmasını nasıl algıladığı sorgulanmaya muhtaç konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuları, raporumuzun izleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alacağız. Diğer yandan Kürtlerin geçinme stratejilerinde sahip oldukları sosyal sermayenin de etkili olabileceği ifade edilmelidir. Her ne kadar Türkiye'de aile yardımlarının yoksullukla baş etmeyi sağlayan bir kaynak olarak önemi azalsa da kendi etnik grupları ve iş ve meslek çevresinin, örgütlere katılımları ve ilişki inşalarında daha çok önem arz ettiğini (Sosyo kültürel kaynaşma bölümünde detaylandırılacaktır) bildiğimiz Kürtlerin gerek formal gerekse enformel sektörde iş edinimlerinde bu ağlarını devreye soktuğu ve geçimlerinin temininde aile ve akrabalarından yardım aldıkları öngörülebilecektir. Bunun ayrıca sorgulanması gereği vardır.

Kürtler elbette türdeş bir bütün değildir. Sınıfsal konumları itibariyle farklılaşan Kürtler mezhepleri bakımından ayrıştırıldığında, daha önce de belirttiğimiz üzere bu etnik topluluk içinde işleyen başka bir hiyerarşi var gözükmemektedir. Ailenin aylık gelir seviyesi ile mezhep kimliği arasında anlamlı ve önemli bir ilişki bulunamamıştır. Aylık geliri 0-300 TL arasında olanların toplamdaki oranı %10 seviyesindedir ve Alevilerin %18'inin, Hanefilerin %9'unun ve Şafiilerin ise %10'unun aylık geliri 300 TL seviyesindedir. 2100 TL üzeri gelir dağılımının mezhep kimliğine göre aldığı değerlere baktığımızda Alevilerin %0,2'sinin, Hanefilerin %0,6'sının ve Şafiilerin ise %1,5'inin geliri bu seviyededir. 2100 TL ve daha yukarı gelire sahip olanların %9'unu Aleviler, %27'sini Hanefiler ve %63'ünü ise Şafiiler oluşturmaktadır. Bu veriler Kürt Alevilerin ekonomik dışlanmaya en yakın segment olduğunu göstermektedir. Diğer yandan gelir dışlanma ve içirme algısını kurmakta özellikle Kürtler için önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Geliri artan Kürtlerin yoksulluktan kurtulmak konusunda herkesin eşit fırsata sahip olduğunu düşündüğü ve sınıf atlama umudunun çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle maddi düzeydeki eşitlik ve eşitsizliğin ekonomik alanda içirme/dışlanma algısını kurmakta önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 17: Gelir (KÜRTLER)

	"Yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit şansı vardır " <i>Katılıyorum</i>		"Ne kadar çok çalışsam da sınıf atlayacağımı düşünmüyorum" <i>Katılıyorum</i>		
	Kürtler TO	B2	Kürtler TO	B2	B4
0-300 TL	11,8	0	52,9	80	51,1
301-600 TL	14,2	10,5	55,8	84,2	50
2101TL++	19,4	26,7	35,5	33,3	20

4. Sosyal Sınıf Algısı

Kişilerin kendilerini sosyo-ekonomik olarak hangi sınıfta gördükleri sorulmuş ve %66 oranında bir kesim kendisini orta sınıfta değerlendirmiştir. Alt sınıftan olduğunu ifade edenlerin oranı %9 ve üst sınıftan olduğunu ifade edenlerin oranı ise %3 seviyesinde kalmıştır (Tablo 18).

Kendini sosyal sınıflardan birinde değerlendirme ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Kendini üst sınıfta görenlerin %52'si Türklerden % 36'sı Kürtlerden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle Kürtlerin %3,7'si Türklerin %2,9'u kendini üst sınıfta görmektedir. Kürtlerin %56,6'sı Türklerin ise %71,6'sı kendini orta sınıftan görmektedir.

Kendini alt sınıfta görenlerin %47'si Türklerden %49'u Kürtlerden oluşurken, Kürtlerin %13'ü, Türklerin ise %6,7'si kendini alt sınıftan görmektedir.

Tablo 18: Sosyal Sınıf?

	Sayı	Oran %
Üst sınıf	63	3,4
Orta üstü sınıf	139	7,6
Orta sınıf	1207	66,0
Ortanın altı sınıf	234	12,8
Alt sınıf	162	8,9
Cevapsız	24	1,3
Toplam	1829	100,0

Gelir tablosu ile birlikte değerlendirildiğinde geliri düşük olmasına rağmen kişilerin kendilerini gelirinden daha yüksek bir sınıfsal kategori içinde değerlendirdikleri ifade edilebilecektir. Bunun başkaca geçim kaynaklarına sahip olmakla alakası olabileceği gibi sınıfsal konumun algılarında gelir dışı faktörlerden etkilenmesi de ihtimal dahilindedir. Nitekim kendisini üst sınıfta görenlerin %38,1'ini aylık hane geliri 0-900 TL olanlar yani asgari ücret ve altında gelir elde edenler, %30,2'sini 1801 TL ve üzeri geliri olanlar oluşturmaktadır. Eğitim seviyeleri itibarıyla bakıldığında ise %71,5'ini lise ve üniversite mezunlarının oluşturduğu görülmektedir.

Geliri ile kendisini tanımladığı sosyal sınıf arasındaki farklılık diğer bir ifadeyle maddi/nesnel koşullarının üzerinde bir sınıfsal konumlanma algısının ayrıca kişilerin ekonomik dışlanmalarını azaltıcı bir faktör olarak işlev gördüğü değerlendirilebilecektir.

B1'den çalışmaya katılanların %67'si kendisini orta sınıfta tanımlamıştır.%16'sı ise ortanın altında sınıfta olduğunu belirtmiş, bölgede etnik kimlik ile bulunduğu sınıfı tanımlamak arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Türklerin %71'i, Kürtlerin %54'ü kendisini orta sınıftan tanımlarken, Kürtlerin %14,3'ü, Türklerin ise %5,3 kendilerini alt sınıf olarak konumlandırmıştır.

B2'de ise orta sınıfın oranı %63'tür. Bölgede etnik kimlik ile bulunduğu sınıfı tanımlamak arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Türklerin %66,9'u, Kürtlerin %51,8'i kendisini orta sınıftan tanımlarken, her iki etnik grubunda da yaklaşık %11'i alt sınıfta kendilerini konumlandırmışlardır.

B3 halkının %77'si kendisini orta sınıfta tanımlamıştır. %4'lük dilimleri ise alt sınıf ve üst sınıf olarak tanımlamışlardır. B4 halkının ise %57'si kendisini orta sınıfta, %13'ü alt sınıfta, %4,7'si ise üst sınıfta tanımlamıştır.

B1, B2 ve B3de orta sınıfın genişliği buna karşılık B4de daralması dikkat çekicidir. B3 sosyal sınıf bakımından daha türdeş bir bölgeyi temsil ederken, B4 Kürtler arasında kendilerini Türklerle mukayese etmeden de ekonomik eşitsizliğin daha derin hissedildiği bir bölge izlenimi yaratmaktadır. Ancak buna rağmen B4 bölgesi siyasal olarak türdeş bir bölge olarak davranmaktadır. B1 ve B2 ise sınıfsal ayrışmanın hem Türkler ve Kürtler arasında hem de Kürtlerin kendi içinde daha derin yaşandığı bir bölge olarak ortaya çıkmakta gözükmektedir.

Tablo 19: Gelir* Sınıfsal Konumlanma (0-900 TL geliri olanlar)

	Üst Sınıfta Görenler	Orta sınıfta görenler	Alt sınıfta Görenler
TO %	38,3	32,3	68,5
Kürtler TO %	48,8	46,4	78,8
B1 %	42,9	14,2	50
Kürtler B1 %	0	14,3	50
B2 %	53,4	31,5	64,8
Kürtler B2 %	66,7	36,9	69,3
B3 %	21	32,1	39,5
B4 %	40,9	53,9	85,3

5. Konut Sahipliği

Oturulan konutun mülkiyet durumu sosyo-ekonomik yeterlilik için gösterilen ölçütlerden biridir. Aynı zamanda konut sahibi olmanın ekonomik bir güvence olarak ülke genelinde yaygın şekilde değerlendirildiği de bilinmektedir. Sosyal kaynaşmanın sağlanması ve güçlenmesi için kaynakların ve fırsatların eşitliği ele alındığında konut sahibi olmak önemli bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada katılımcıların % 59'u ikamet ettiği konutun mülkiyetinin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. Kiracı konumunda olduğunu ifade edenlerin oranı ise % 34 olarak çalışmaya yansımıştır. Bu ikisi dışında kalan yaklaşık %5,4'lük bir kesim oturduğu konutun mülkiyetinin kendisine ait olmadığı ancak kira ödemediğini belirtmişlerdir (Tablo 20).

Ekonomik dışlanmayı önleyici faktörlerden olan konut sahibi olmak ile Etnik kimlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Oturduğu konut kendisinin olan Kürtlerin oranı %32, Türklerin ise %63 seviyesindedir. Türklerin % 60'ı konut sahibi iken Kürtlerin %57'si kendi konutunda ikamet etmektedir. Kirada oturan Kürtlerin oranı (%34) ile Türklerin oranı (%33) aynı sayılabilir. Aynı şekilde lojmanda oturan Türkler ile Kürtlerin oranı arasında da önemli bir fark bulunmadığı belirlenmiştir.

Tablo 20: Oturduğunuz bu ev;

	Sayı	Oran
Kendinin	1078	58,9
Kira	617	33,7
Lojman	7	,4
kendinin değil, kira ödemiyor	98	5,4
Cevapsız	29	1,6
Toplam	1829	100,0

B1'den çalışmaya katılanların %57'sinin, B2'den katılanların %56'sının, B3'den katılanların %66'sının ve B4'den katılanların %58'sinin ikamet ettiği konutun mülkiyetinin kendisine ait olduğu tespit edilmiştir. Konut sahibi olmak ile mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır. Konut sahibi olanların %2'si Alevi, %15'i Hanefi ve %80'i ise Şafiilerden oluşurken Alevilerin %45'i, Hanefilerin %53'ü, Şafiilerin ise %60'ı konut sahibi olarak belirlenmiştir.

6. Sosyal Yardım

Katılımcılara resmi ya da özel herhangi bir kurumdan maddi yardım alıp almadıkları sorulmuş ve yardım aldığını ifade edenlerin oranı yaklaşık %7 civarında tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu soruya cevap vermeyen %3,7 oranında bir kesim var ki bunların da yardım alanlara dâhil olduklarını düşünürsek ortalama % 10-11 civarında bir kesim resmi ya da özel bir kurum/kuruluştan yardım almaktadır (Tablo 21).

Tablo 21: Resmi veya özel bir kurumdan maddi yardım alıyor musunuz?

	Sayı	Oran %
Evet	127	6,9
Hayır	1634	89,3
Cevapsız	68	3,7
Toplam	1829	100,0

Etnik kimlik ile resmi veya özel bir kurum/kuruluştan yardım alınması noktasında da önemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Herhangi bir yerden yardım alanların toplam oranı yaklaşık %7 civarındadır ve Kürtlerin %10'u yardım alırken, bu oran Türklerde yarıya (%5'e) düşmektedir. Yardım alanların %51'i Kürtlerden oluşurken Türklerin oranı ise %45 seviyesindedir.

Sosyal yardımların bölgesel dağılımı B4 bölgesini öne çıkarmaktadır. Ekonomik geri kalmışlığı ile B4 sosyal yardımdan en çok kişinin yararlandığı bir bölgedir. B1'de yaşayanların %92'si herhangi bir kurumdan yardım almamaktadır. Yardım alan toplam %6 oranındaki kesimin %75'ini Türkler %25'ini Kürtler oluşturmaktadır. Ancak İstanbul'da yapılan

mülakatlarda katılımcıların hemen hepsi resmi kurumların yaptığı yardımlardan en çok Kürtlerin faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun somut bir göstergesi olmamasına karşın yaygın bir algı olarak dikkat çekmektedir (İstanbul-M3;M4;M6;19). B2 halkının %94'ü herhangi bir kurumdan yardım almamaktadır. Yardım alan toplam %4 oranındaki kesimin %70'ini Türkler %25'ini Kürtler oluşturmaktadır. B3'den çalışmaya katılanların % 92'si herhangi bir kurumdan yardım almamakta, sosyal yardım alan toplam %4 oranındaki kesimin %95'ini Türkler oluşturmaktadır. B4'den çalışmaya katılanların ise %80'i herhangi bir kurumdan yardım almamaktadır. Yardım alan toplam %13 oranındaki kesimin %88'ini Kürtler %8'ini Türkler oluşturmaktadır. Resmi veya özel bir kurumdan yardım alma ile mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Yardım alanların %9'u Alevi, %53'ü Hanefi, %36'sı ise Şafii mezhebine mensup kişilerdir. Öte yandan Alevilerin %8'i, Hanefilerin %6'sı ve Şafiilerin ise %10 yardım aldıklarını belirtmişlerdir.

B. DIŞLANMA/İÇERME

1. Gelir ve işe bağlı dışlanma algısı

İnsanların ekonomik dışlanma algılarında sahip oldukları gelir seviyelerinin ne derece etkili olduğunun sorgulaması “insanların gelirim veya işim nedeniyle bana tepeden baktığını hissediyorum” sorusu ile yapılmıştır. Frekans dağılımı itibarıyla insanların kendilerine “her zaman” tepeden baktıklarına yönelik bir algıya sahip olanların oranı %9 seviyesinde iken, “ara sıra” böyle bir durumla karşılaştıklarını ifade edenlerin oranı ise %18 düzeyinde gerçekleşmiştir. Görüşmecilerin büyük bir kısmı (%72) böyle bir algılama içinde olmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 22).

Tablo 22: İnsanların gelirim veya işim nedeniyle bana tepeden baktığını hissediyorum

	Sayı	Oran %
Herzaman	167	9,1
Ara Sıra	331	18,1
Hiçbir zaman	1324	72,4
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

İnsanların geliri nedeniyle kendisine tepeden baktıklarına olan inanç ile etnik kimlik arasında anlamlı bağıntı belirlenmiştir. İnsanların kendisine geliri nedeniyle her zaman tepeden baktıklarına inananların %44'ü Türklerden ve %53'ü Kürtlerden oluşmaktadır. Türklerin %6,4'ü ve Kürtlerin %14,3'ü insanların kendisine geliri nedeniyle her zaman tepeden baktıklarına inandıklarını ifade etmişlerdir. Etnik köken temelli bu algı ayrışması “hiçbir zaman” yanıtında daha belirgin hale gelmektedir. Türklerin %81,8'i hiç bir zaman böyle bir algıya sahip değilken, bu oran Kürtlerde %54,9'a kadar gerilemektedir. Bu algı farkı

bir ölçüde daha önce de işaret ettiğimiz Kürtler ile Türkler arasındaki gelir farkına bağlanabilir. Kürtlerin toplam %52,3'ünün aylık aile geliri 0-900 TL arasındayken Türklerde bu oran %28,2 düzeyindedir. Aile başına aylık gelirin düşmesi ile tepeden bakılma algısı arasında yakın bir ilgi olduğu düşünülebilir. Ancak ankete katılan bireylerin ifade ettiği bu tepeden bakılma (ya da statü) algısının ne ölçüde etnik köken farklılığından kaynaklandığı da sorulmalıdır.

Bu soruyu, dolaylı da olsa, “gelir durumu” ve “sınıfsal konum” sorularına verilen yanıtlar arasındaki ilişkinin etnik köken temelinde farklılaşıp farklılaşmadığına bakarak ele alabileceğimizi düşünüyoruz. Bunu yaparken, önce her iki etnik grup için de özellikle “alt sınıf” ve “alt orta sınıf” yanıtlarının toplam oranlarına bakacağız. Buna göre Kürtlerin toplam %30'u kendilerini orta sınıfın altında görürken, bu oran Türklerde %17'dir. Bu oranları, bu iki etnik grubun “0-900” TL gelir grubunda yer alan kesimlerine ait oranlara bölersek, sorumuzu cevaplamaya yarayacak kaba bir ölçüm endeksi elde edebiliriz:

$$\text{Kürtler: } 0,30/0,523 = 0,574$$

$$\text{Türkler: } 0,17/0,282 = 0,603$$

Daha önce de belirttiğimiz gibi örneklemimizde yer alan bireyler, gelir durumlarının üzerinde bir sosyal sınıfa kendilerini yerleştirme eğilimindedirler. Yukarıda elde edilen endeks değerlerine bakıldığında, Kürtlerin ve Türklerin bu konuda benzer bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle Kürtlerde kendi sosyal sınıf algılarına ilişkin iyimserlik Türklerle hemen hemen aynı düzeydedir. Öyleyse tepeden bakılma algısını sadece gelirden kaynaklanan bir sınıfsal konum algısına bağlamamakta yarar vardır. Burada etnik köken farkındalığının önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Daha sonra da göreceğimiz üzere, “Türkiye’de birinci sınıf bir etnik kesim var mıdır?” sorusuna verilen yanıtlarda Türklerin %82,4ü bu soruya olumsuz yanıt verirken (yok, herkes eşit vatandaş), bu oran Kürtlerde %53,6’ya düşmektedir (Ayrıntılı tartışma için sosyo kültürel kaynaşma bölümüne bakınız). Bu rakamlar, genel bir etnik ayrımcılık algısı ile iktisadi alan temelli dışlanma algısı arasında da güçlü bir ilişki olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

B1’den çalışmaya katılanların %10,1’i insanların kendisine geliri veya iş nedeniyle her zaman tepeden baktıklarına inandığını ifade etmiştir. “Ara sıra” yanıtı ise %10,7 oranında verilmiştir. Böyle bakıldığında, B1’de gelir/meslek temelli dışlanma algısının daha düşük düzeyde gerçekleştiği söylenebilir. Etnik kökene göre verilen yanıtlara bakılacak olursa, Kürtlerde bu oranlar sırasıyla, %4,3 ve %21,4 düzeyindeyken (hiçbir zaman %74,3), Türklerde %11,1 ve %9,0 (hiçbir zaman %79,9) oranında yanıtlar verilmiştir. Türkiye

genelinde keskin bir biçimde ortaya çıkan etnik temelli algı farklılığının B1’de neredeyse göz ardı edilebilir düzeye indiği görülmektedir (özellikle hiç bir zaman yanıtlarına ait oranlara bakınız) (İstanbul-M10). Algı farklılaşmasındaki bu yakınlaşmaya ilişkin tespitimizi destekleyen bir diğer bulgu ise “Türkiye’de birinci sınıf bir etnik kesim var mıdır?” sorusuna verilen yanıtlarda ortaya çıkmaktadır. Soruya olumsuz yanıt veren Türklerin oranı %91,3’ken (Türkiye geneli %82,4), Kürtlerde bu oran %75,7’dir (Türkiye geneli: %53,6). Her ne kadar her iki etnik grubun yanıtları arasında hala bir dengesizlik görölse de, Kürtlerin genel etnik ayrımcılık algısı bu bölgede belirgin bir biçimde zayıflamaktadır. Ancak şunu da not etmekte fayda var: Alt gelir gruplarında yer alan Kürtlerin gelir/meslek temelli iktisadi dışlanma algısı, aynı gelir gruplarında yer alan Türklere göre çok daha keskin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, daha önce kurduğumuz endeks bölge düzeyinde hesaplanınca ortaya çıkmaktadır:

$$B1\text{-Kürtler: } 0,40 \text{ (alt sınıf+orta sınıf)} / 0,214 \text{ (0-900 TL)} = 1,869$$

$$B1\text{-Türkler: } 0,199 \text{ (alt sınıf+orta sınıf)} / 0,158 \text{ (0-900 TL)} = 1,259$$

Öncelikle, görülmektedir ki Türkiye genelinde gözlemlenen kendini daha üst sınıflara yerleştirme tutumu bu bölgede tersine işlemektedir. Her iki etnik gruba ait bireyler de kendilerini gelir sıralamasındaki yerlerinden daha alt sınıfsal konumlarda görmektedir. Bu eğilimin, bu metropol kentlerde yaşamının parasal maliyetiyle alakalı olduğu düşünülebilir. Ancak yanıtların etnik köken temelinde nasıl farklılaştığına bakıldığında, Türklerle aynı gelir grubunda olan Kürtlerin kendilerini, Türklere göre, daha alt sınıfta gördüğü de ortaya çıkmaktadır. O zaman, B1’de gelir adaletsizliği ile etnik ayrımcılık arasında paralellik kurma eğiliminin esasen alt gelir gruplarındaki Kürtler arasında ortaya çıkması beklenebilir.

Mesleği ve geliri nedeniyle kendisine tepeden bakıldığını düşünenlerin B2’deki oranları şöyledir: “her zaman” %8,0; “ara sıra” %16,0; “hiçbir zaman” % 75,2. Her ne kadar bu bölgede ortaya çıkan genel yanıt örüntüsü B1’e benzemekteyse de, yanıtlar etnik köken temelinde ayrıştırıldığında ortaya çok farklı bir resim çıkmaktadır. Türklerin %5’8’i “her zaman”, %11,9’u “ara sıra”, %81,6’sı ise hiç bir zaman yanıtını vermektedir. Bu yanıtlara ait oranlar, Kürtlerde sırasıyla %14,5, %25,5 ve %59,1 düzeylerindedir. Türkiye genelinde tespit ettiğimiz etnik köken temelli algı farklılığı B2’de de ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, yine bir ölçüde, gelir durumu farklılığıyla açıklanması mümkün olmakla beraber (Kürtler “0-900 TL”: %51,8; Türkler “0-900”: %36,1), iki etnik grup arasında Türkiye genelinde gözlenen etnik gruplar arası gelir dengesizliğinin bu bölgede daha az olduğu da dikkate alınmalıdır (Hatırlatmak gerekirse, “0-900 Türkiye geneli”: Kürtler %52,3; Türkler: %28,2).

B2’de karşılaşılan durum, Türkiye geneline ilişkin olarak vardığımız ön-sonuca paralel olarak açıklanabilir. Yani bu bölgedeki iktisadi dışlanma algısıyla etnik dışlanma algısı arasında bir bağ olabilir. Endeksimize başvurduğumuzda elde ettiğimiz sonuçlar da bu tespitimizi destekler niteliktedir:

$$B2\text{-Kürtler: } 0,354 \text{ (alt sınıf+orta sınıf)/}0,518 \text{ (0-900 TL)} = 0,634$$

$$B2\text{-Türkler: } 0,229 \text{ (alt sınıf+orta sınıf)/}0,361 \text{ (0-900 TL)} = 0,683$$

Öyle görünüyor ki, Türkiye genelinde olduğu gibi bu bölgede de düşük gelir grubundaki bireyler kendilerini daha üst sınıfta algılamakta ve bu eğilim her iki etnik grup içinde benzer oranlarda ortaya çıkmaktadır. O zaman bu bölgede de iktisadi dışlanma yalnızca sınıfsal algıyla ya da gelir grubuyla açıklanamaz. “Türkiye’de birinci sınıf bir etnik kesim var mıdır?” sorusuna verilen yanıtlar, etnik ayrımcılık algısının bu bölgede de iktisadi dışlanma algısının biçimlenmesinde önemli bir rol oynayabileceğini bize göstermektedir (Yok: Kürtler %65,5; Türkler %77,1). Bu durum yalnızca düşük gelir grubunda yer alan bireyler için değil, aynı zamanda daha üst gelir grubunda yer alan Kürt bireyler için de geçerlidir. Bu algının biçimlenmesinde, özellikle iktisadi alanda ortaya çıkan etnik kökenli rekabette siyasi bağlantıların ve kamu kurumlarının oynadığı rol de etkili olmaktadır. Mersin’de yapılan bir mülakatta, kendisi bir halk otobüsü hattına sahip olan ve 37 yıldır Mersin’de yaşayan Kürt kökenli bir katılımcı, etnik boyuta da sahip olan rekabete ilişkin deneyimini şöyle özetlemektedir:

Mersin-M13-K4: “Şimdi örneğin belediye bir karar alsın, lehimize bir karar alsın. Bir güzergah; desinler ki biz o güzergahı alacağız. Bunlar yüzlerce kişi belediye kapısına gidiyorlar baskı yapıyorlar. Yani bir kısmının siyasi gücü vardır, siyasetten güç alır... Biz bugün ne kadar da olsa, ben bugün bir karakola gidip de şikayetimi bildirdiğim zaman, bir de buranın bir yerlisi gittiği zaman arada fark olur. Mesela yani beni dinler, tabii ki benim ifademi alır. Ama o adam buranın yerlisidir, mutlaka bir dostu bir ahbabı benim o ifademin, kendi ifadesine bir ağırlık basar yani. Benimki göz ardı edilir, o haklı bulunur. ... Yani burda güç, siyasi güç her zaman geçerlidir. Sen istediğin kadar haklı ol, devlet dairesine git. Eğer o kuruma bir dava açtıysan, eğer o karşı taraf siyasi olarak senden güçlüyse, sen kesinlikle Mersin’de hakkını elde edemezsin.”

Ancak, Türkiye genelinden farklı olarak B2 örneğiyle ilgili şöyle bir ön-bulgu da göze çarpmaktadır: Yalnızca Kürtlerin değil, aynı zamanda Türklerin de etnik kökenden dolayı iktisadi dışlanmaya uğradığını düşünme olasılığı bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, “birinci

sınıf etnik kesim” sorusuna Türkler arasında verilen olumsuz yanıt oranı Türkiye’de %82,4 ve B1’de %91,3 oranındayken, bu oran B2’de daha düşük çıkmaktadır (%77,1). Diğer bir deyişle, bu bölgede yaşayan Türklerin etnik dışlanma olduğuna ilişkin algısı çok daha belirgindir. B2’de “0-900 TL” gelir grubundaki Türklerin oranının (%36,1) Türkiye ortalamasının (%28,2) üzerinde olması da bu anlamda dikkat çekicidir. Kürtlere ilişkin ön-tespitlerimizle Türklere ilişkin ön-tespitlerimiz arasında bir ilişki olabileceği de dikkate alınmalıdır. Bu durum, daha önce belirtmiş olduğumuz, B2’de etnik gruplar arasında iktisadi temelli bir yarışma olabileceği düşüncemizle birlikte ele alınmalıdır. İlginç bir biçimde, Mersin’de yapılan mülakatların birine katılan ve yine toplu taşımacılık işinde çalışan Türk kökenli bir görüşmeci de yukarıda yapılan alıntıya benzer bir tespiti, diğer taraftan sunmaktadır:

Mersin-M4: ... yeni yeni oluşan, yeni yeni büyüyen şehirlerde çok keskin kuralları yok bu işlerin. Biraz daha esnek. Burada da yine güç devreye giriyor, yani şu an Mersin’de tahminim binin üzerinde dolmuş plakası var, bunun sekiz yüzü doğulularda. ... Yani ben bir ailenin tek evladıyım. Tek başıma çalışıyorum, öbür taraftan halk arkadaşımız, kooperatif arkadaşımızın dört tane çocuğu var. Yani o otomatikman bir baskı unsuru oluyor. Kavga oluyor, hır gür oluyor yani en fazla illegal işlerin yaşandığı sektör dolmuş... Yani bu olaylar bıktıra bıktıra biz çekildik. Bizim gibi bir sürü insan da çekildi yani. Güç dengeleri o tarafa kayınca onlarda kendi borusunu öttürdü.

Görüldüğü kadarıyla, özellikle iktisadi rekabetin düzenlenmediği ve denetlenmediği bir ortamda (özellikle metropollerde) formel ve enformel güç ilişkileri devreye girmekte; bunun sonucunda da rekabete giren etnik grubun her ikisinde de birbirini besleyen bir karşılıklı dışlanma algısı ortaya çıkmaktadır. Ancak, ve tüm bunların yanı sıra, bu bölgede gelir grupları arasındaki uçurumun etnik gruplar içinde de büyük olması, toplumsal adaletsizlik algısının yalnızca etnik kökene indirgenmesini engeller görünmektedir. Bu tespite daha sonra ayrıntılı olarak değineceğiz.

B3 ve B4’de meslek ve gelir temelli iktisadi dışlanma algısı ele alınırken dikkat edilmesi gereken bir husus bulunmaktadır: Kayseri ve Diyarbakır dışarıda bırakılacak olursa, bu bölgelerde yer alan kentlerin ekonomilerinin canlılık gösterdiği söylenemez. Aynı zamanda, bu bölgelerin etnik anlamda neredeyse homojen olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenlerden ötürü bu bölgelerde iktisadi dışlanma algısının ekonomik kaynaklar etrafında dönen (sınıflar arası) bir yarışmadan/mücadeleden ya da bölge içindeki etnik gerilimlerden kaynaklandığını ileri sürmek daha zordur. Eğer bu bölgelerde bir iktisadi

dışlanma algısı tespit edilecek olursa, başka etkenlerin de etkili olabileceği düşünülebilir. Bu genel uyarımızdan sonra bölge tahlillerine dönelim. Bölge tahlillerinde, yalnızca o bölgede yaşayan ana etnik grubun verdiği yanıtları dikkate alacağız (diğer etnik grup/ların temsil oranları, sağlıklı analizler yapılmasına olanak vermeyecek kadar küçüktür.). Bölgeleri tahlil ederken B3 ve B4 hakkındaki çözümlememizi karşılaştırmalı olarak da sunacağız.

“Tepeden bakılıyor” sorusuna B3’de Türklerin verdiği yanıtlar şöyledir: “her zaman” %2,8; “ara sıra” %12,2; “hiçbir zaman” %84,6. Diğer bölgeler ve Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, B3’de iktisadi dışlanma algısının çok daha zayıf olduğu göze çarpmaktadır. Bu zayıf algının daha adaletli bir gelir dağılımıyla ilişkili olduğunu söylemek kolay değildir; zira bu bölgede “0-900 TL” gelir grubunda yer alan Türklerin oranı (%33,8), Türkiye ortalamasının da üzerindedir (%28,2). Üstelik, gelir gruplarına göre bu bölgede verilen “hiç bir zaman” yanıtı ayrıştırıldığında da, alt gelir grupları ile üst gelir grupları arasında belirgin bir farklılaşma olmadığı ortaya çıkmaktadır: “0-300” %80; “301-600” %80; “601-900” %81,4; “901-1200” %80,2; “1201-1500” %88,3; “1501-1800” %93,3; “1801-2100” %82,6; “2101+” %85,1.

Gelir grupları temelinde de belirgin bir farklılaşma çıkmaması, B3’de yaşayan bireylerin statü algılarını iktisadi olmayan etkenler üzerinden kurduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Akla bir kaç olası açıklama gelmektedir ve bu açıklamaların saha çalışmasında mülakatlar yoluyla sorgulanmasında yarar bulunmaktadır: a) B3’de toplumsal statünün belirlenmesinde aile kökeni, yaşanan yerin yerlisi olma ya da dindarlık türünden etkenler devrede olabilir; b) B3’de iktisadi etkinlik içinde bulunan bireyler arasında ekonomik temelli bir mücadele ya da rekabet olmayabilir. Bu durum işçi-işveren ilişkisinin daha az kurulduğu sektörlere dayanan bir iktisadi yapıdan kaynaklanabileceği gibi, farklı sektörler/meslek grupları arasında sınırları daha belirgin bir işbölümü ve uyumun olduğu da düşünülebilir; c) B3’ün ana etnik grubu olan Türklerin genel anlamda bir etnik ayrımcılık algısına sahip olmaması, böyle bir etkenin iktisadi dışlanma algısını biçimlendirme olasılığı zayıflamaktadır (“Herkes eşit vatandaş”: %80,0)

Aynı soruya B4’de Kürtlerin verdiği yanıtlara bakıldığında, B3’ün aksine bu bölgedeki meslek ve gelir durumu temelli iktisadi dışlanma algısının diğer tüm bölgelerden daha keskin olduğu ortaya çıkmaktadır: “her zaman” %16,2; “ara sıra” %33,5; “hiçbir zaman” %50,1. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, B4’deki Kürtlerin sahip olduğu dışlanma algısının, B1 ve B2’de yaşayan Kürtlerin ifade ettiği dışlanma algısından da yoğun olmasıdır. Bu iki bölgede dışlanma algısının gelişmesinde Kürtlerin bu metropollerde içine girdiği iktisadi ilişkilerin ve etnik köken temelli gelir adaletsizliğinin önemli olabileceğini tartışmıştık. Ancak

B4 bölgesinin içinde Kürtlerin kendilerine referans olarak alabileceği başka bir etnik grup bulunmamakta, üstelik bu bölgede Diyarbakır dışında ekonomik canlılığa sahip başka bir kent de bulunmamaktadır. Bu durum, yine B3 örneğinde olduğu gibi, statü algısının iktisadi ilişkiler alanı dışındaki etkenler tarafından biçimlendirildiği düşüncesini uyandırmaktadır. Ancak bu düşüncüyü daha iyi temellendirebilmek için “tepeden bakılma” algısının gelir grupları temelinde anlamlı bir farklılaşmaya gidip gitmediğine de bakmamız gerekiyor.

Farklı gelir grupları içinde “hiçbir zaman” yanıtını verenlerin oranları şöyledir: “0-300” %51,1, “301-600” %50,5, “601-900” %60,7, “901-1200” %52,2, “1201-1500” %39,4, “1501-1800” %39,3, “1801-2100” %66,7, “2101+” %36,4. Bu sayılar çarpıcı bir bulguyu ortaya koymaktadır: ailenin ortalama gelirinin yükselmesi meslek/gelir temelli dışlanma algısını törpülememektedir. Hatta kimi üst gelir gruplarının dışlanma algısı (1501-1800 ve 2101+) en düşük gelir gruplarının dışlanma algısından çok daha keskindir. Özellikle bu bulgu, meslek/gelir grubu nedeniyle iktisadi dışlanma algısının esas nedeninin iktisadi olmayan süreçlerde yattığı düşüncemizi oldukça güçlü bir biçimde desteklemektedir. Yine benzer bir durum, çok belirgin olmasa da, B3 için de söz konusudur. B3’de iktisadi dışlanmışlık algısı “0-1200” aralığındaki gelir grupları için hemen hemen aynı düzeydeyken, bu algı “1201-1800” aralığındaki gruplarda zayıflamakta, ancak “1801-2101+” aralığında yeniden nüksetmektedir. Farklı derecelerde de olsa her iki bölgede de bu gelir gruplarının meslek/gelir kökenli dışlanma algısının daha fazla olması, bu gelir gruplarında kimlerin yer alabileceği sorusunu akıllara getirmektedir.

Burada iki ihtimal akla yakın geliyor: a) Bu grupta yer alanlar bu kentlere dışarıdan gelen, özellikle memur kökenli aileler olabilir. O zaman yerli olup olmama meselesi önemli bir belirleyici durumuna gelecektir; b) Bu grupta yer alanlar, yerli olup ancak yeni zenginleşmiş kişiler olabilir. Bu durumda, gelirden bir sıçrama bir tür sosyal dışlamayı da beraberinde getirebilir. B4 örneğinde özellikle ilk açıklamanın dikkate alınmasında yarar olabilir. Daha sonra tartışacağımız üzere (sosyo-kültürel kaynaşma bölümüne bakınız) bölge halkının etnik ayrımcılık algısıyla kamu kurumları/kamu çalışanlarıyla girdiği etkileşim arasında anlamlı bir ilişki olması ihtimali bulunmaktadır. Bu durumda, gelir durumuna bakılmaksızın meslek temelinde bir dışlama söz konusu olabilir.

Ancak B4’de ortaya çıkan gelir grubu temelli yanıt farklılaşması yalnızca mesleklere indirgenebilecek gibi gözükmemektedir; zira bu bölgede düşük gelir grupları arasında da iktisadi dışlanma algısı farklılaşmakta ve düzenli bir örüntü ortaya çıkmamaktadır. Bu durumu açıklamak için başvurulabilecek diğer iki önemli etken, bölgedeki kentlere gelen iç göç de dikkate alınacak olursa, kentin yerlisi olup olmama durumu ve aile/aşiret mensubiyeti gibi

görülmektedir (sosyo-kültürel kaynaşma bölümünde bu bölgedeki akrabalık bağlarının niteliği ve önemi hakkında ayrıntılı tahlillere yer verilmektedir.)

B4de yerlilerin gelir veya işi nedeniyle kendilerine tepeden bakıldığını “hiçbir zaman” düşünmeyenlerinin oranı %54,5 olup, son 7 yılda gelenlerde bu oran %54,1dir. B3te ise yerlilerde bu kesimin oranı %86, son yedi yılda gelenlerde %79,6dır. Buna karşılık yerli-göçmen bölünmesi B1 ve B2de daha keskin bir ayrışmayı kurmaktadır. B1de yerlilerde geliri veya işi nedeniyle kendisine tepeden bakıldığını hiçbir zaman düşünmeyenlerin oranı %85,6 iken, son yedi yılda gelenler içinde bu kesimin oranı %60a gerilemektedir. B2de ise bu oranlar sırasıyla %84,7 ve %62,9dur. Bu çerçevede B1 ve B2ye son dönemde gelenlerin gelire ve mesleğe bağlı dışlanma algısının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu algı, hem Kürt hem de Türk kökenli göçmenlerde benzer bir biçimde tezahür etmektedir. Özellikle Mersin’de gerçekleştirilen mülakatlarda, “Mersin’e gelenlerin kaderi[nin] ortak” (Mersin-M6) olduğu vurgusu; özellikle farklı etnik kökene sahip yeni göçmenlerin sözbirliği etmişçesine Mersin’i “Gariban Yurdu” olarak nitelendirmesi oldukça çarpıcıdır. Bu oranlar etnik temel ayrışmasından daha güçlü gözükmektedir. Kentlere son yedi yılda gelenlerin B1de %81,5i B2 ise %62,9u Türk’tür. B2’de son yedi yılda gelenlerin üçte biri Kürt’tür. Ayrıca son yedi yılda B1 ve B2ye gelenlerin eğitim durumlarının görece yüksek olduğu ve ağırlıklı kesimin lise ve üniversite mezunlarından oluştuğu dikkate alındığında yeni göçmenlerdeki dışlanma algısının enformel-formel sektör ayrımında aranması da akla yatkın gözükmektedir.

2. Tüketim ve Görece Yoksunluk

Ekonomik dışlanma algısını kuran faktörlerden birinin ailenin tüketim kapasitesi ve bu çerçevede oluşabilecek görece yoksunluğu olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında sorulan sorular insanların geniş çoğunluğunun varlığını sürdürebilme, temel ihtiyaçlarını karşılama üzerine bir geçinme stratejisi içinde olduklarını göstermektedir.

Katılımcılara hem kendilerinin hem de çocuklarının sosyo-kültürel etkinliklere katılımları için aile bütçesinden para ayırıp ayırmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların yaklaşık %47,2si yani yarıya yakını “hayır” cevabını vermiştir. Zaman zaman bu alandaki etkinliklere para ayırdığını ifade edenlerin oranı %39,5 iken, düzenli ve her zaman böyle bir bütçe ayırdığını belirtenlerin oranı ise %11,5 civarında çalışmaya yansımıştır (bekarlar hariç) (Tablo 23).

Çocuklarının ve kendilerinin sosyo-kültürel etkinliklere katılımları ve bu noktada gelişim sağlamak için aile bütçesinden pay ayırmak ile etnik kimlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Bu amaçlı kaynak ayırmayanların oranı yaklaşık % 30 seviyesindedir.

Bu noktada Kürtlerin %34'ü, Türklerin ise %27'si kaynak ayırmamaktadır. Kürtlerden bu amaçlı her zaman kaynak ayıranların oranı %5, Türklerin oranı ise %8 seviyesindedir. Bu kapsamda Kürtlerin görece yoksunluklarının daha fazla olduğu ifade edilebilecektir.

Tablo 23: Çocuklarınız ve sizin sosyo-kültürel etkinlikleriniz için bütçenizden bir miktar para ayırabiliyor musunuz?

	Sayı	Oran %
Hayır	540	29,5
Evet-Zaman zaman	453	24,8
Evet-Her zaman	132	7,2
Cevapsız	19	1,0
Bekar	685	37,5
Toplam	1829	100,0

B1'den çalışmaya katılanların %29'u Çocuklarının ve kendilerinin sosyo-kültürel etkinlikleri için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %10'u Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bütçe ayıranların %82'si Türklerden %16'sı Kürtlerden oluşmaktadır. B2 halkının %28'i Çocuklarının ve kendilerinin sosyo-kültürel etkinlikleri için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %8'i Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bölgenin etnik kimliği ile bu amaçlı para bütçe ayırma arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Bütçe ayıranların %84'ü Türklerden %5'i Kürtlerden oluşmaktadır.

B3'den çalışmaya katılanların %27'si çocuklarının ve kendilerinin sosyo-kültürel etkinlikleri için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %6'sı Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. B4'den çalışmaya katılanların %34'ü çocuklarının ve kendilerinin sosyo-kültürel etkinlikleri için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %5'i Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bütçe ayıramayanların %5'ini Türkler %90'nını Kürtler oluşturmaktadır.

B1, B2, B3, B4 sıralaması bu soruda da geçerli gözükmemektedir. Kürtler her bölgede daha dezavantajlıdır. Bunun elde edilen gelirle ilişkisi olduğu düşünülebilir ki Kürtlerin daha düşük gelire sahip oldukları bu kapsamda hatırlanmalıdır.

Dar gelirliler bu türden bir bütçeyi ayırmakta daha çok zorlanmakta, 0-300TL geliri olanların %15,8i zaman zaman ve her zaman böyle bir bütçeyi ayırdıklarını ifade ederken, 2101TL ve üzeri geliri olanlarda bu kesimin oranı %42,2ye yükselmektedir. Bu da ekonomik imkânlarla bağlantılı olarak ihtiyaç tanımının değişebildiği ve gelir arttıkça çocuklarının sosyo-kültürel gelişimi için bütçelerinden kaynak ayrılabilirdiğini göstermektedir.

Günümüz şartlarında sosyo-kültürel etkinliklere katılımdan daha zorlayıcı ve aile bütçesine etki eden bir diğer ekonomik içerikli faaliyet, bir ailenin çocuğunun eğitime ve meslek edinmesine katkı sağlayıcı çabalar gelmektedir. Alınan eğitimin büyük oranda sahip olunan ekonomik kaynağın boyutuna göre şekillendiği günümüzde bireylerin çocuklarının okul haricinde eğitimlerinin gelişimine destek ve katkı sağlayıcı kaynaklardan faydalanmak için bütçelerinde para ayırıp ayırmadıkları sorulduğunda (624 kişi) %54,5 oranında “ hayır”, “zaman zaman” kaynak ayırdığını ifade edenlerin (337) oranı 29,4 %, “evet böyle bir bütçeyi her zaman” ayırdığını belirtenlerin (162 kişi) oranı ise % 14,1 olarak gerçekleşmiştir (bekarlar hariç) (Tablo 24).

Tablo 24: Çocuklarınızın okul haricinde eğitimlerine destek için (dershane, özel ders vb) bütçenizden bir miktar para ayırabiliyor musunuz?

	Sayı	Oran
Hayır	624	34,1
Evet-Zaman zaman	337	18,4
Evet-Her zaman	162	8,9
Cevapsız	21	1,1
Bekar	685	37,5
Toplam	1829	100,0

Çocuklarının okul haricinde eğitimlerine destek için (dershane,özel ders vb) aile bütçesinden para ayırma ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur($p<0,05$). Bu amaçlı her zaman düzenli olarak para ayıranların %81,5'i Türklerden oluşurken, Kürtlerin oranı ise %15 seviyesindedir. Etnik kimliklerin bu amaçlı faaliyetlerine bakıldığında Türklerin %12'si, Kürtlerin ise sadece %4'ü kaynak ayırabilmektedirler. Her iki etnik kimliğin eğitimi geliştirme amaçlı özel bir bütçe ayırma oranları oldukça düşüktür ki bu oranlar ekonomik yetersizliğin bir sonucu olarak değerlendirilebileceği gibi eğitime verilen önemin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda bölgeler arası ayrışmaya bakmak anlamlı olabilecektir. Bölge ayrışması B2nin B1e göre Kürtler için daha yaşanabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu hem elde edilen gelir karşısında yaşamın maliyetinin yüksek olması hem de B1de görece yoksunluk olgusunun daha çok hissediliyor olması ile ilgili gözükmemektedir.

B1 halkının %37'si Çocuklarının okul haricinde eğitim kaynaklarından faydalanmaları için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %10'u Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bütçe ayıranların %82'si Türklerden %16'sı Kürtlerden oluşmaktadır. B2 halkının %32'si Çocuklarının okul haricinde eğitim kaynaklarından faydalanmaları için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %15'i Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını

belirtmişlerdir. Bölgenin etnik kimliği ile bu amaçlı bütçe ayırmak arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur($p<0,05$). Bütçe ayıranların %88'ini Türklerden %10'unu Kürtlerden oluşmaktadır.

B3'den çalışmaya katılanların %29'u Çocuklarının okul haricinde eğitim kaynaklarından faydalanmaları için bütçelerinden para ayıramadıklarını, %12'si Her zaman bu amaçlı bir bütçe ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bütçe ayıranların %98'i Türklerden %2'si Kürtlerden oluşmaktadır. B4'de ise bu kesimin oranı %38 olup, %3ü Çocuklarının okul haricinde eğitim kaynaklarından faydalanmaları için bütçelerinden her zaman para ayırdıklarını, belirtmişlerdir. Bütçe ayıramayanların %7'si Türklerden %92'si Kürtlerden oluşmaktadır. Bölgenin etnik kimliği ile bu amaçlı bütçe ayırma arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur($p<0,05$).

3. Yoksulluktan Kurtulmaya Dair Fırsat Eşitliği Algısı

“Türkiye’de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsatı olduğu” yargısına katılıp katılmadığı sorusuna katılımcıların %29’u katıldığını belirtirken, %70 oranındabir kesim katılmadığını, fırsat eşitliğinin bulunmadığına inandığını ifade etmiştir (Tablo 25). Bu cevap genel olarak fırsat eşitliğine ilişkin yapısal bir sorun olduğu değerlendirmesini önümüze koymaktadır. Bunun ekonomik sistemle siyasal sistemin birbirinden ayrıışmaması ve ekonomik alanın hukukunun oluşmaması ile yakından ilgisi vardır. Bu algı ekonomik alanı örgütleyen ve ekonomik fırsatları ve kaynakları dağıtan merkezi ve yerel idarenin tarafsız işlemediğine dair güçlü bir algıdır. Hal böyle olunca insanların yoksul olmalarının nedenini de bireysel faktörlerle açıklamayacağı açıktır (İstanbul-M8).

Tablo 25:Türkiye’de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsatı vardır.

	Sayı	Oran %
Katılıyorum	531	29,0
Katılmıyorum	1289	70,5
Cevapsız	9	,5
Toplam	1829	100,0

Etnik kimlik ile bu yargıya katılma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu yargıya katılanların toplamdaki oranı %29 olarak belirlenmiş ve bu oranın %74’ünü Türkler, %21’ini ise Kürtler oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle “Türkiye’de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsatı vardır” yargısına Türklerin katılma oranı %35, Kürtlerin ise %17 civarında bulunmuştur.

B1’den çalışmaya katılanların %35’i Türkiye’de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsata sahip olduğunu belirtirken, %65’i bu kanaatte olmadığını ifade etmiştir. B2’den

çalışmaya katılanların %32'si Türkiye'de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsata sahip olduğunu belirtirken, %68'i bu kanaatte olmadığını ifade etmiştir. B3'den çalışmaya katılanların %34'ü Türkiye'de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsata sahip olduğunu belirtirken, %65'i bu kanaatte olmadığını ifade etmiştir. B4'den çalışmaya katılanların %16'sı Türkiye'de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsata sahip olduğunu belirtirken, %83'ü bu kanaatte olmadığını ifade etmiştir. Bölgenin etnik yapısı ile yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsata sahip olduğu inancı arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir ($p<0,05$).

Türkiye'de yoksulluktan kurtulmak için herkesin eşit fırsatı olduğu inancına 0-300 ve 301-600 TL aylık geliri olanların daha azının sahip olduğu anlaşılmaktadır. 0-300 TL geliri olanların %13,2'si, 301-600TL geliri olanların %18,1, 2101 ve üzeri geliri olanların %26,1'i bu önermeye katılmaktadır. Diğer bir ifadeyle dar gelirli yoksulluktan kurtulma konusunda eşit fırsatlara sahip olmadıklarını düşünmektedir ki bu algı onları ekonomik olarak daha dışlanmış kılmaktadır. Nitekim 0-300TL geliri olanların %22,4'ü, 301-600TL geliri olanların ise %13,3'ü "insanların geliri veya işi nedeniyle kendilerine tepeden baktıklarını" düşündüklerini ifade etmiştir.

4. Ekonomik Ayrımcılık Deneyimi

Bireylere etnik kimlikleri nedeniyle çalıştığı herhangi bir işyerinde görev bölüşümü, görevde yükselme ve benzeri konularda haksızlığa uğrayıp uğramadığı sorulmuş ve %88 oranında bir kesim bu tarz bir uygulamaya maruz kalmadığını ifade etmiştir (Tablo 26).

Tablo 26: Etnik Kimliğiniz nedeniyle işyerinde görev bölüşümü ya da görev yükseltmelerde size haksızlık yapıldı mı?

	Sayı	Oran
Evet	90	4,9
Bazen	122	6,7
Hayır	1608	87,9
Cevapsız	9	,5
Toplam	1829	100,0

İşyerinde görev bölüşümü veya görevde yükselmelerde haksızlığa uğramakla Etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir. Türklerin %95,6'sı Kürtlerin ise %73,2'si böyle bir haksızlığa maruz kalmadığını ifade etmiştir.

B1'den çalışmaya katılanların %94'ü B2 halkının % 92'si işyerinde görev bölüşümü ve görevde yükselmede haksızlığa uğramadığını belirtmiştir. B1de bu soru ile etnik köken arasında anlamlı bir bağıntı olmayıp, Kürtlerin Türkiye ortalamasının üzerinde bir oranla

(%85,7) haksızlığa uğramadığını ifade ettiğini not olarak düşelim (İstanbul-M13). Bununla birlikte Türklerin Kürtlerin kendi etnik kimliğinden olanları diğerlerine tercih ettikleri yönünde bir algıları olduğunu da belirtmek gerekir. (İstanbul-M2;M6;M11;M4). Ancak B2de etnik kimlik ile işyerinde görevde yükselmede haksızlık yapılması olgusu arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). B2de Türklerin %98,3ü, Kürtlerin ise %73,6sı haksızlığa uğramadığını söylemiştir. Bu çerçevede bakıldığında B2, B1 ile kıyaslandığında etnik köken ayrımcılığının iktisadi alanda daha çok devreye girdiği ve hissedildiği bir bölge olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da, görev bölüşümü ve görevde yükselmede yaşanan sorunların özellikle büyük ölçekli iktisadi girişimlerde/iş alanlarında ortaya çıkmakta olduğudur (Mersin-M4; Mersin-M9; Mersin-M15-K6). Bu ayrımcılık yalnızca işverenin kendi etnik/mezhep grubundan bireyleri kollaması yoluyla değil, aynı zamanda çalışanlar arasındaki ilişkileri manipüle etme girişimlerinde de ortaya çıkmaktadır (Mersin-M15-K1/K3/K5). Mersin örneğindeki ayrımcılık örneklerinde, bu durumun aynı zamanda mezhep ekseninde de gerçekleşebildiği görülmektedir (Mersin-M4)

B3'den çalışmaya katılanların %95'i işyerinde görev bölüşümü ve görevde yükselmede haksızlığa uğramadığını belirtmiştir. Bölgenin etnik kimliği ile bu görevde yükselmede haksızlıkla karşılaşma durumu arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Türklerin %95'i Kürtlerin %90'ı böyle bir haksızlıkla karşılaşmadığını ifade etmişlerdir.

B4'den çalışmaya katılanların %72'si işyerinde görev bölüşümü ve görevde yükselmede haksızlığa uğramadığını belirtmiştir. %10 seviyesinde bir kesim haksızlığa uğradığını ifade etmiştir. B4deki bu algının kaynağının ne olduğu sorgulanmaya muhtaçtır. Neticede B4 etnik olarak homojen bir bölgedir. B4de etnik köken dışındaki faktörlerin öne çıktığı düşünülmektedir. Mezhep farklılığı bu kapsamda anlamlı gözükmemektedir çünkü bu bölgede ağırlık Şafii mezhebine mensuptur ve mezhep ile bu soru arasında ki kare analizi anlamlı bir bağıntı olmadığını göstermektedir. Meslekleri itibarıyla bakıldığında ise işyerinde görev bölüşümü ve görevde yükselmelerde haksızlığa uğradığını en fazla düşünen kesimin özel sektörde işçi olarak çalışanlar olduğu görülmektedir.

Mezhep kimliği bağımsız değişken olarak alındığında ise İşyerinde görev bölüşümü ve görevde yükselmede haksızlık yapılma arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Görevde yükselmede haksızlığa uğradığını ifade edenlerin %3'ü Alevi olduğunu, %27'si Hanefi olduğunu ve %63'ü Şafii olduğunu belirtirken, Şafiilerin %12'si, Hanefilerin ve

Alevilerin %2'si ve Hristiyanlık mezheplerinden olanların %20'si görevde yükselme ve görev dağılımında haksızlığa uğradığını ifade etmişlerdir.

Yine etnik kimliği nedeniyle işe alımlarda kendisine herhangi bir ayrımcılık yapıp yapılmadığı sorusuna bireylerin %85'i yapılmadığını ifade etmişlerdir (Tablo 27).

Tablo 27: Etnik Kimliğiniz nedeniyle iş alımlarında size ayrımcılık yapıldı mı?

	Sayı	Oran %
Evet	126	6,9
Bazen	131	7,2
Hayır	1562	85,4
Cevapsız	10	,5
Toplam	1829	100,0

İşe alımlarda ayrımcılığa uğramakla Etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir. Böyle bir ayrımcılığa maruz kaldığını ifade edenlerin %77,8'i Kürtlerden oluşurken %18,3'ü ise Türklerden oluşmaktadır. Kürtlerin %16'sı, Türklerin ise %2'si bu noktada ayrımcılığa uğradığını ifade etmiştir.

Bölgeler itibariyle bakıldığında ise hem B1 hem de B2de her iki düzeyde de ($P<0,05$ ve $p<0,01$) etnik köken ile işe alımlarda etnik kökeni nedeniyle ayrımcılığa uğrama olgusu arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir. B1'den çalışmaya katılanların % 93'ü işe alımlarda ayrımcılıkla karşılaşmadığını belirtmiş ve Türklerin %95,8i, Kürtlerin ise %78,6sı ayrımcılığa uğramadığını beyan etmiştir. Öte yandan B1 bölgesinde yapılan mülakatlarda Kürtlerin işe eleman alırlarken kendi etnik kimliklerine öncelik verdikleri yönünde yaygın bir kabul olduğu belirlenmiştir (İstanbul-M2;M4;M6).B2'den çalışmaya katılanların % 93'ü işe alımlarda ayrımcılıkla karşılaşmadığını belirtirken, Türklerde bu kesimin oranı %96,2, Kürtlerde ise %69,1dir. B2 B1e göre Kürtlerin daha yüksek ayrımcılık deneyimi yaşadığı bir bölgedir. Türklerin etnik kökeni nedeniyle ayrımcılık yaşamayanlarının oranının B1den yüksek olması da ayrıca anlamlıdır. Bu farklılığın özellikle özel sektörde işçi olarak çalışanlar ve işsizlerce yaşandığı düşünülmektedir. Bu, B2de iktisadi temelde işleyen rekabetin etnik ayrımcılıkla birlikte geliştiğini teyit eden bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

B3'den çalışmaya katılanların % 95'i işe alımlarda ayrımcılıkla karşılaşmadığını belirlenmiştir. B4'den çalışmaya katılanların % 66'sı işe alımlarda ayrımcılıkla karşılaşmadığını belirtmiştir. Ayrımcılıkla karşılaştığını ifade eden toplam %16'lık kesimin %93'ü Kürt etnik sahip bireylerden oluşmaktadır. B4deki bu ayrımcılık algısı çiftçilerde, işsizlerde ve özel sektörde işçi olarak çalışanlarda daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle işe alımlarda etnik ayrımcılık algısını kuran devlet ve kamu kurumları olmamaktadır.

İşyeri ile ilgili etnik ayrımcılığın B4de üç temel sebep üzerinden gelişebileceği düşünülmektedir: Birincisi B4de işe girmenin ya da iktisadi alanda gelişmenin cemaat aidiyetleri ya da siyasi parti tercihleri ile ilişkili olabileceği, ikincisi burada yatırım yapanların özellikle Türkleri işe almak istedikleri (ki bölgede Türklerin yatırım yaptığı, zenginleşen ve batıya göç eden Kürtlerin kendi doğdukları yere yatırım yapmaktan kaçındıkları bu kapsamda hatırlanmalıdır)(İstanbul-M6;M7;M8,M11;M12;M13), üçüncüsü ise Şafii olmayan Kürtlerin özellikle işe alınmadığı seçeneklerine bizi götürmektedir.

Her ne kadar Türkiye genelinde mezhep kimliği ile işe alımlarda kendine ayrımcılık yapılma durumu arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuş olsa da ($p<0,05$ ve Şafiilerin %17'si, Hanefilerin %3'ü ve Alevilerin %1'i işe alımlarda ayrımcılıkla karşılaştığını ifade etmiştir.) B4 için ise aynı anlamlılık yoktur. Diğer yandan BDP seçmeninin daha çok böyle bir ayrımcılık deneyimi yaşadığı görülmektedir: BDP seçmeninin %58,7'si, AKP seçmeninin ise %72,7'si işe alımlarda etnik kökeni nedeniyle ayrımcılık yaşamadığını beyan etmiştir.

5. Hizmetlere Erişim

Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadıklarına yönelik inanç seviyesinin ölçümlendiği bu soruda görüşmecilerin % 13'ü "Her zaman" faydalandırılmadıklarına inanırken, %64'ü böyle bir inanç taşımadığını belirtmişlerdir (Tablo 28).

Tablo 28: Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz

	Sayı	Oran %
Herzaman	241	13,2
Ara Sıra	408	22,3
Hiçbir zaman	1176	64,3
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Etnik kimlik ile Kamu hizmetlerinden yararlandırılmama düşüncesi arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Türklerin %9'u ve Kürtlerin %19'u kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadıkları düşüncesindedir. Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadıklarını inananların %42'si Türklerden ve %49'u Kürtlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadığına ilişkin algının ekonomik dışlanmayı etkileyen faktörler arasında altlarda sıralabilecek bir faktör olduğu ifade edilebilecektir.

B1'den çalışmaya katılanların %12'si Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadıklarını ifade ederken, %77'si böyle bir engelle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bölgede etnik kimlik ile kamu hizmetlerinden faydalandırılma durumu arasında

anamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Her zaman faydalandırılmadıklarını düşünenlerin %87'si Türklerden, %9,3'ü Kürtlerden oluşmaktadır. Türklerin %12'si, Kürtlerin ise %7'si kamu hizmetlerinden her zaman faydalandırılmadıklarını ifade etmektedirler.

B2'den çalışmaya katılanların %20'si Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadıklarını ifade ederken, %61'i böyle bir engelle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bölgede etnik kimlik ile kamu hizmetlerinden faydalandırılma durumu ile anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Her zaman faydalandırılmadıklarını düşünenlerin %42'si Türklerden, %37'si Kürtlerden oluşmaktadır. Türklerin %13'ü, Kürtlerin ise %37'si kamu hizmetlerinden her zaman faydalandırılmadıklarını ifade etmektedirler.

B3'den çalışmaya katılanların %3'ü Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmadıklarını ifade ederken, %80'i böyle bir engelle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. B4'de ise bu oranlar sırasıyla %18 ve %40 olarak ölçülmüştür. Bu çerçevede B4 kamu hizmetlerinden en az yararlanan bölge olmakla birlikte B2deki Kürtlerin algısı da B4den fazlaca uzaklaşmamaktadır. B1de ise Türklerdeki kamu hizmetlerinden yararlandırılmadığı algısı daha yüksektir. Türkiye'de genel olarak kamu hizmetlerinin yetersiz olduğu düşünülmektedir ki siyasetin hizmet yarışı olarak sunulması da bu algının popülerleştirilmesidir. Ancak B2deki algının B4den yüksek çıkması akla iki farklı seçeneği getirmektedir: birincisi bu sonucun etnikliğin mekânsal yoğunlaşması ve mekânsal ayrışma ile ilişkisi olabileceği, ikincisi ise bu sonucun kamu hizmetlerinin reel düzeyinden daha çok siyasal kimlik ve tercih ile alakalı olabileceğidir. Bu çerçevede B2deki Kürtlerin daha geniş çoğunluğunun etnik, dini ve mezhebi bakımdan çeşitliliği olan mahallelerde yaşadığı ifade edilmelidir. Nitekim B2de Türklerin %32,8i, Kürtlerin ise %16,4ü çeşitlenmemiş mahallelerde oturmaktadır. Diğer yandan B2de bu kanaatte olanların özellikle BDP ve CHP seçmeni olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasına göre BDP seçmeninin %30,5i, CHP seçmeninin ise %65,8i, B2de ise BDP seçmeninin %37,3ü, CHP seçmeninin ise %58i kamu hizmetlerinden faydalandırılmadığını hiçbir zaman düşünmemektedir. Bu veri bize yerel ve merkezi yönetimde iktidarda bulunan siyasi parti ile kişinin siyasal tercihi farklılaşmasının bu algıda payı olduğu yorumunda bulunmamıza olanak sunmaktadır. Zaten B2'de ileriki bölümlerde detaylandırılacağı gibi siyasi bölünmüşlük ve kutuplaşma yüksektir ve bu bölünmüşlük yerel yönetim seçimlerine de yansımıştır.

6. Dikey Hareketlilik Umudu

İnsanların elde ettiği kaynaklara çalışarak kavuştuklarına, kendisinin de çalışarak toplumsal sınıfında daha üst bir konuma gelebileceğine olan inancın ne düzeyde olduğunun

tespitine yönelik bu soruda katılımcıların yarıya yakını (%48,3) böyle bir inanca sahip olduğunu belirtmiştir (Tablo 29).

Bu oran toplumsal sınıf oluşumunun ve kaynaklara ulaşmada herkesin eşit fırsatlara sahip olduğu inancının yeter düzeyde olmadığı, sosyo-ekonomik sınıfların oluşumunda bireylerin kendi kazanımlarının dışında farklı unsurların bulunduğu inancın güçlü bir şekilde zihinlerde yer ettiğinin ölçütü olarak alınabilir.

Tablo 29: Ne kadar çok çalışsam da sınıf atlayacağımı düşünmüyorum

	Sayı	Oran %
Katılıyorum	884	48,3
Katılmıyorum	929	50,8
Cevapsız	16	,9
Toplam	1829	100,0

Sosyo-ekonomik sınıfın daha iyi bir seviyeye ulaşmasının bireyin çalışmasına bağlı olduğu inancı ile etnik kimlik arasında aranan bağıntıda anlamlı bir bağıntı belirlenememiştir. Bu yargıya katılanların toplamdaki oranı %48dir. Kürtlerin %50'si Türklerin ise %48'si böyle bir yargıya katıldığını ifade ederken, bu inancı taşıyanların %61'ini Türkler, %35'ini ise Kürtlerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu oranlar toplumun yarısının bu yargıya katıldığını ve bunun etnik kimlikten bağımsız olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede sınıfsal konum değiştirmenin yani dikey hareketliliğe yol açabilecek edinimlerin insanın çalışması dışında faktörlerle belirlendiği yargısının yaygınlığı siyasal alanda da partizanlık, patronaj, klientalizm gibi sistemik bir soruna işaret ettiği dikkatlerden kaçmamalıdır.

B1'den çalışmaya katılanların %52'si için çalışma ve dikey hareketlilik arasındaki bağ kopmuş durumdadır. Yani bu kesim ne kadar çalışırsa çalışsın sınıf atlayamayacağı yargısını taşıırken, %47'si böyle bir kanaatte olmadığını ifade etmiştir. Bölgede bu çalışmakla sınıf atlamaya olan inanç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiş ve çalışarak sınıf atlayacağını belirtenlerin %87'si Türklerden %10'u Kürtlerden oluşmaktadır. Özellikle Kürt kökenli olan başarılı, ya da en azından belirli bir düzeyde tutunabilen, girişimcilerin yükselme hikayelerine bakıldığında, sosyal ağlar kurabilme yeteneğinin ve/veya bireysel güvenilirliği ön planda tutma eğiliminin ön plana çıktığı görülmektedir (Mersin-M5; Mersin-M6; Mersin-M8; Mersin-M12). Böyle bir tavrın, iktisadi girişimlerde engel olabilecek etnik köken farklılığını aşma çabasının ürünü olduğunu söylemek olanaklıdır.

B2'den çalışmaya katılanların %55'i ne kadar çalışırsa çalışsın sınıf atlayamayacağını belirtirken, %45'i böyle bir kanaatte olmadığını ifade etmiştir. Çalışarak sınıf atlayacağını belirtenlerin %66'sı Türklerden %21'i Kürtlerden oluşmaktadır.

B3'den çalışmaya katılanların %42'si, B4'ün %45'i ne kadar çalışırsa çalışsın sınıf atlayamayacağını belirtirken, bu iki bölgede sırasıyla halkın %57'si ve %54'ü böyle bir kanaatte olmadığını ifade etmiştir.

B1 ve B2'de ortaya çıkan göreceli olarak daha umutsuz tablo ile bu bölgelerdeki kentlerin göçlerle büyüyen kentler olması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle 1990'lar ve sonrasında göçenlerin, özellikle düşük ücretli istihdam talebinin yükseldiği, kentte barınılacak ucuz konut stokunun giderek azaldığı ve iktisadi krizlerin giderek sıklaştığı bir dönemde kentlere gelmiş olması bu durumu daha da keskinleştirmektedir. Bu anlamda, sınıf atlama umudunun, özellikle yeni göçmenler arasında çok daha düşük olması beklenmelidir (İstanbul-M10;M12;M18). Mersin kentinde yapılan mülakatlarda bu durum belirgin bir biçimde gözlenmiştir (Mersin-M3-K2; Mersin-M7; Mersin-M8; Mersin-M16). Yeni gelenlerin başarı şansı çok daha düşüktür (Mersin-M5; Mersin-M6; Mersin-M12; Mersin-M13-K2/K6) ve Mersin'e gelen yoksul göçmenlerin artık gidecek bir yeri bulunmamaktadır (Mersin-M9). Bu durum, farklı etnik/mezhepsel kökene sahip tüm yeni kuşak göçmenler için geçerli görünmektedir.

Ayrıca, eski kuşak göçmenlerin de kente iktisadi ve sosyal anlamda tutunmaya başlamaları da oldukça uzun bir süre almaktadır. Bu anlamda, Mersin-M8 nolu katılımcının şu sözleri oldukça çarpıcıdır:

“..Ben kendi ailemi ve kendi yaşadığımı söylüyorum. Dedemler, büyük babam diyelim, ya çok süründüler, gençleri yoktu, tek bir oğlu vardı. “Nenem yaşlı, dedem yaşlı.. Kira derdi o yaşlılık haliyle inek beslemeye başladılar burada. Hayvancılıkları uğraşmaya başladılar. Ya baya zorluk çektiler tabii ki şu zaman kadar, uzun süreyle en azından 30 35 yıldır buradayız , daha yeni yeni bir düzen kurmaya başladılar.”

Mezhep kimliği ile çok çalışmanın sosyo-ekonomik olarak sınıfın yükselmesine katkı sağlamayacağına olan inanç arasında anlamlı bir bağlantı belirlenmiştir. Çalışmanın genelinde bu fikre katıldığını ifade edenlerin oranı %48 olarak belirlenmiştir. Böyle bir fikre sahip olanların %10'u kendini Alevi, %59'u Hanefi ve %27'si Şafii mezhebi mensubu olduğunu belirtmişlerdir. Alevilerin %59'u Hanefilerin %46'sı Şafiilerin ise %49'u böyle bir fikre sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu fikre katılmayıp çalışarak sınıf atlayacaklarına inananların %6'sı Alevi, %64'ü Hanefi ve %26'sı olduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte Alevilerin %39,5'i, Hanefilerin %53'ü ve Şafiilerin %50,5'i bu inanca katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Çok çalışarak sınıf atlayacağına olan inanç ile siyasal kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır. Bununla birlikte bu fikre katılanların toplamdaki oranı %48 düzeyinde tespit edilmiştir. Bu fikre katılanların en yüksek temsil edildiği siyasal kimlik %68,2 ile Ülkücüler ve %52 ile Sosyal Demokratlar ve Sosyalistlerdir (%50,6).

7. Gelecek Beklentisi

Ülkenin geleceğinin şimdiki duruma göre ne yönde değişeceğine ilişkin inançların sorulduğu soruya % 36 oranında bir kesim İyi olacak cevabını verirken %33 Kötü olacak şeklinde cevap vermiştir (Tablo 30).

Tablo 30: Ülkenin geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?

	Sayı	Oran %
İyi olacak	659	36,0
Karasız	560	30,6
Kötü olacak	603	33,0
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Etnik kimlik ile ülkenin geleceğinin bugüne göre ne yönde değişeceği hakkındaki düşünce arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Ülkenin geleceğinin iyi olacağını belirtenlerin %27'si Kürtlerden ve %70'i Türklerden oluşmaktadır. Türklerin %41'i ve Kürtlerin %28'i ülkenin geleceği hakkında iyimserdir.

B1'den çalışmaya katılanların %45'i ülkenin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %22'si daha kötü olacağını belirtmiştir. Bölgede ülkenin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, iyi olacak diyenlerin %85'ini Türkler, %13'ünü Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %20'si, Kürtlerin ise %29'u ülkenin geleceğinin daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

B2 halkının %26'sı ülkenin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %49'u daha kötü olacağını ifade etmiştir. İyi olacak cevabı verenlerin %69'u Türkler, %22'si Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %42'si, Kürtlerin ise %60'ı ülkenin geleceğinin daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

B3'den çalışmaya katılanların %45'i ülkenin geleceğinin iyi olacağını %28'i ise daha kötü olacağını dile getirmiştir. İyi olacak diyenlerin %95'ini Türkler, %4'ünü Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %29'u, Kürtlerin ise %10'u ülkenin geleceğinin daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

B4 halkının %28'i ülkenin geleceğinin iyi olacağını, %33'ü daha kötü olacağını belirtmiştir. İyi olacak diyenlerin %89'ini Kürtler, %8'ini Türkler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %38'i, Kürtlerin ise %33'u ülkenin geleceğinin daha kötü olacağını ifade etmiştir.

Ülkenin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç ile mezhebi kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır. Bununla birlikte Alevilerin %27'si, Hanefilerin %40'ı ve Şafiilerin %25'i Ülkenin geleceğinin daha iyi olacağına inandığını ifade etmiştir. Ülkenin geleceğinin daha iyi olacağını düşünenlerin %2'si Alevi, %23'ü Hanefi ve %69'u Şafii olduğunu belirtmişlerdir.

Siyasi kimlik ile ülkenin geleceğinin bugüne göre ne yönde değişeceğine olan inanç arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Liberallerin %62'si, Muhafazakârların %55'i İslamcıların %40'ı ülkenin geleceğinin bugüne göre daha iyi olacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Ülkenin geleceğinin bugüne göre daha iyi olacağına inananların %20'si kendini demokrat, %19'u Muhafazakâr ve Milliyetçi, %14'ü İslamcı siyasi kimlikten olduğunu belirtmiştir.

İkamet edilen şehrin geleceğinin şimdiki duruma göre ne yönde değişeceğine ilişkin inançların sorulduğu soruya % 44 oranında bir kesim İyi olacak cevabını verirken %26 Kötü olacak seklinde cevap vermiştir. Bu konuda kararsız olanların oranı ise %30 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 31).

Tablo 31: Şehrin geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?

	Sayı	Oran %
İyi olacak	798	43,6
Kararsız	545	29,8
Kötü olacak	481	26,3
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Etnik kimlik ile ikamet edilen şehrin geleceğinin bugüne göre ne yönde değişeceği hakkındaki düşünce arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Şehrin geleceğinin iyi olacağını belirtenlerin %69'u Türklerden ve %27'si Kürtlerden oluşmaktadır. Türklerin %48'i ve Kürtlerin %35'i şehrin geleceğinden umutludur.

B1'den çalışmaya katılanların %46'sı şehrin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %19'u daha kötü olacağını belirtmiştir. İyi olacak diyenlerin %83'ü Türkler, %15'ini Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %17'si, Kürtlerin ise %26'sı şehrin geleceğinin daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

B2'den çalışmaya katılanların %35'i şehrin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %39'u daha kötü olacağını belirtmiştir. Bölgenin etnik kimliği ile şehrin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). İyi olacak diyenlerin %69'u Türkler, %22'sini Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %35'i, Kürtlerin ise %46'sı şehrin geleceğinin daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

Genel anlamda, B2'de yeralan metropollerin gelen yeni göçü iktisadi anlamda masetme kapasitesinin B1'de yeralan metropollere göre daha düşük olması ihtimali, B2'de, B1'e göre, daha karamsar bir tablonun ortaya konmasına neden olmuştur denebilir. En azından Mersin'de yapılan mülakatlarda bu durum sıklıkla vurgulanmıştır (Mersin-M4; Mersin-M5; Mersin-M6; Mersin-M12; Mersin-M13-K4/K6).

B3'den çalışmaya katılanların %59'u şehrin geleceğinin iyi olacağını %20'si daha kötü olacağını söylemiştir. B4'den çalışmaya katılanların ise %35'i şehrin geleceğinin daha iyi olacağını %26'sı daha kötü olacağını dile getirmiştir.

Yaşadığı şehrin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç ile mezhebi kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır. Bununla birlikte Alevilerin %46'sı, Hanefilerin %49'u ve Şafiilerin %32'si Şehrin geleceğinin daha iyi olacağına inandığını ifade etmiştir. Şehrin geleceğinin daha iyi olacağını düşünenlerin %3'ü Alevi, %23'ü Hanefi ve %71'i Şafii olduğunu belirtmişlerdir.

İkamet edilen şehrin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç ile siyasi kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Şehrin geleceğinin bugünden daha iyi olacağına inananların %19'u kendini Milliyetçi, %21'i Demokrat, %17'si Muhafazakâr ve %14'ü İslamcı olduğunu belirtmiştir. Demokratların %40'ı, İslamcılarının %50'si, Liberallerin %68'i ve Muhafazakârların %59'u şehrin geleceğinin bugüne göre daha iyi olacağına inandığını ifade etmiştir.

Tablo 32: Ailenin geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?

	Sayı	Oran %
İyi olacak	999	54,6
Karasız	524	28,6
Kötü olacak	303	16,6
Cevapsız	3	,2
Toplam	1829	100,0

Görüşmecilerin ailelerinin geleceğinin şimdiki duruma göre ne yönde değişeceğine ilişkin inançların sorulduğu soruya % 55 oranında bir kesim İyi olacak cevabını verirken %27

Kötü olacak seklinde cevap vermiştir. Bu konuda kararsız olanların oranı ise %30 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 32).

Etnik kimlik ile ailesinin geleceğinin bugüne göre ne yönde değişeceği hakkındaki düşünce arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Ailesinin geleceğinin iyi olacağını belirtenlerin %66'sı Türklerden ve %30'u Kürtlerden oluşmaktadır. Türklerin %58'i ve Kürtlerin %49'u Kürtlerden oluşmaktadır.

B1'den çalışmaya katılanların %56'sı ailesinin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %10'u daha kötü olacağını belirtmiştir. İyi olacak diyenlerin %88'i Türkler, %11'i Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %9'u, Kürtlerin ise %19'u ailesinin geleceğinin daha kötü olacağını belirtmişlerdir.

B2 halkının %47'si ailesinin geleceğinin daha iyi olacağını %22'si ise daha kötü olacağını belirtmiştir. Bölgenin etnik kimliği ile ailesinin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inançla anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. İyi olacak diyenlerin %70'nii Türkler, %21'ini Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %18'i, Kürtlerin ise %22'si ailesinin geleceğinin daha kötü olacağı fikrindedir.

B3'den çalışmaya katılanların %62'si ailesinin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %14'ü daha kötü olacağını belirtmiştir. B4'den çalışmaya katılanların %53'ü ailesinin geleceğinin iyi olacağını belirtirken %21'i daha kötü olacak cevabını vermiştir.

Ailesinin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç ile mezhebi kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır. Bununla birlikte Alevilerin %46'sı, Hanefilerin %59'u ve Şafiilerin %52'si Ailesinin geleceğinin daha iyi olacağına inandığını ifade etmiştir.

Siyasal kimlik ile ailesinin geleceğinin ne yönde değişeceğine olan inanç arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Demokratların %58'i, İslamcıların %62'si, Liberallerin %73'ü, Muhafazakârların %64'ü ailelerinin geleceğinin bugünden daha iyi olacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Ailesinin geleceğinin bugünden daha iyi olacağına inananların %17'si kendini Milliyetçi, %24'ü Demokrat, %15'i Muhafazakâr ve %14'ü İslamcı olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada en karamsar olan kesimlerin Sosyalistler (%46), Sosyal Demokratlar (%42) ve Kemalistler (%43) olduğu belirlenmiştir.

Görüşmecilerin kendi geleceklerinin şimdiki duruma göre ne yönde değişeceğine ilişkin inançların sorulduğu soruya % 52 oranında bir kesim "iyi olacak" cevabını verirken %17 "kötü olacak" seklinde cevap vermiştir. Bu konuda kararsız olanların oranı ise %31 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 33).

Tablo 33: Kendi geleceği hakkındaki hissiniz nasıl?

	Sayı	Oran %
İyi olacak	947	51,8
Karasız	572	31,3
Kötü olacak	305	16,7
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Etnik kimlik ile kendi geleceğinin bugüne göre ne yönde deęiŖeceęi hakkındaki düşünce arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuŖtur ($p<0,05$). Kendi geleceğinin iyi olacağını belirtenlerin %65'i Türklerden ve %30'u Kürtlerden oluŖmaktadır. Türklerin %55'i ve Kürtlerin %47'si Kürtlerden oluŖmaktadır.

B1'den çalıŖmaya katılanların %53'ü kendi geleceğinin iyi olacağını belirtirken %10'u daha kötü olacağını ifade etmiŖtir. İyi olacak diyenlerin %86'sını Türkler, %12'sini Kürtler oluŖturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %9'u, Kürtlerin ise %14'ü kendi geleceğinin daha kötü olacağını belirtmiŖlerdir.

B2 halkının %46lık kesimi kendi geleceğinin iyi olacağı, %22'si ise daha kötü olacağı kanaatinde olduklarını bildirmiŖtir. Bölgenin etnik kimliği ile kendi geleceğinin ne yönde deęiŖeceęine olan inanç arasında anlamlı bir iliŖki belirlenmiŖtir. İyi olacak diyenlerin %70'ini Türkler, %20'sini Kürtler oluŖturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %17'si, Kürtlerin ise %25'i kendi geleceğinin daha kötü olacağını belirtmiŖlerdir.

B3'den çalıŖmaya katılanların %59'u, B4'ün %50'si kendi geleceğinin iyi olacağını ifade ederken, daha kötü olacağını söyleyenlerin oranları sırasıyla B3de %14, B4de %20 olarak tespit edilmiŖtir.

Gelecek beklentileri ile ilgili vurgulanabilecek hususlardan biri ülkenin geleceği ile kiŖinin kendisinin ve ailesinin geleceği hakkındaki yargılarının farklılaŖmasıdır. Ülkenin geleceği hakkında kötümserlik kiŖinin kendisi ve ailesinin geleceği sözkonusu olduğunda daha fazla iyimserliğe yerini bırakmaktadır. Kendisi ve ailesinin geleceğinin ülkenin geleceği ile bu derece ayrıŖtırılmasının nedenlerinin sorgulanması önem taŖır gözükmemektedir. Diğer yandan iyimserlik kiŖilerin güvenceli iŖlerde çalıŖmalarından kaynaklı değildir çünkü hemen hemen her meslek grubu bu iyimserliği paylaŖmaktadır. Eğitim seviyesi itibariyle de gelecek beklentisi arasında anlamlı bir iliŖki bulunmamaktadır. Gelir seviyesi ayrıŖması açasından ise özellikle 0-300TL ve 301-600 TL aylık geliri olanların daha geniŖ çoğunluğunun kötümser olduğunu ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Kürtlerin gelir durumuna göre kendi geleceği hakkındaki kanaatinin geliriyle yakından ilgili olduğu düşünölmektedir. 0-300 TL geliri olan

Kürtlerin kendi geleceklerinin daha iyi olacağını düşünenlerinin oranı %35,3 iken, 2101 ve üzeri gelire sahip Kürtlerde bu oran %54,8'e yükselmektedir. Benzer durum kötümserler için de geçerli olup, kendi geleceğini kötü olacağını düşünen Kürtlerin oranı 0-300TL gelir grubunda %29 iken, 2101++gelir grubunda %12,9 olarak ölçülmüştür.

Tablo 34: Gelir* Kendi Geleceğiniz (KÜRTLER)

	İYİ OLACAK %	KÖTÜ OLACAK %
0-300TL	35,3	29
301-600 TL	41,7	25,8
1801-2100TL	66,7	11,1
2101 TL++	54,8	12,9

Bu iyimser algının ayrıca siyasal istikrardan ya da mevcut iktidarla kurulan ilişkiden etkilenme olasılığı da vardır. Siyasal kimlik ile kendi geleceğinin bugüne göre ne yönde değişeceği hakkındaki inanç arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Geleceğinin bugünden daha iyi olacağına inananların %23'ü siyasi kimliğini Demokrat, %17'si Milliyetçi, %15'i Muhafazakâr ve %15'i İslamcı olarak tanımlamıştır. Böyle bir inancı en düşük oranda taşıyanların ise Sosyal demokratlar (%39), Sosyalistler (%48), Ülkücüler (%48) ve Kemalistler (%41) olduğu belirlenmiştir. Liberallerin %68'i, İslamcıların %61'i, Muhafazakârların %60'ı ve Demokratların %53'ü geleceklerinin daha iyi olacağına inandıklarını ifade etmişlerdir. Siyasal kimliklerin gelecek beklentilerinin bu şekilde oluşması mevcut siyasi iktidarı onaylayıp onaylamamakla alakalı bir algı oluşumundan bahsetmeyi olanaklı kılmaktadır. Diğer yandan gelecek beklentisi olumlu olanların ekonomik dışlanma algılarının ayrıca analiz edilmesi gerekmektedir.

8. Yaşam Standardı Beklentisi

Geleceğe ilişkin umut ve beklentilerin ne olduğunun göstergesi olarak bireylerin bugün sahip oldukları yaşam standartlarının yarın çocukları için nasıl şekilleneceğini düşündüklerini belirlemek amacıyla “Çocuklarımla yaşam standartlarının benden daha iyi olacağına inanıyorum” yargısına katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Çocuklarının geleceklerinin kendi geleceklerinden daha iyi olacağına inananların toplamdaki oranı %56 seviyesindedir (Tablo 35). Bu yargıya inanç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Bu oranın etnik kimlikler arasında dağılımına bakıldığında Türklerin %59'unun, Kürtlerin ise %52'sinin bu inançta olduğu belirlenmiştir. Bu inancı taşıyanların %65'ini Türkler %32'sini ise Kürtler oluşturmaktadır.

Tablo 35: Çocuklarının yaşam standartlarının benden daha iyi olacağına inanıyorum

	Sayı	Oran %
Katılıyorum	1029	56,3
Katılmıyorum	787	43,0
Cevapsız	13	,7
Toplam	1829	100,0

B1'den çalışmaya katılanların %62'si çocuklarının yaşam standartlarının kendi yaşam standardından daha iyi olacağına inandığını ifade ederken, %38'i böyle bir kanaatte olmadığını ifade etmiştir. Çocuklarının yaşam standartlarının daha iyi olacağına inananların%82'si Türklerden %16'sı ise Kürtlerden oluşmaktadır (İstanbul-M13).

B2'den çalışmaya katılanların %49'u çocuklarının yaşam standartlarının kendi yaşam standardından daha iyi olacağına inandığını ifade ederken, %51'i böyle bir kanaatte olmadığını ifade etmiştir. Çocuklarının yaşam standartlarının daha iyi olacağına inananların %69'u Türklerden %24'ü ise Kürtlerden oluşmaktadır.

B3'den çalışmaya katılanların %62'si, B4 halkının ise % 53ü çocuklarının yaşam standartlarının kendi yaşam standardından daha iyi olacağına inandığını ifade ederken, B3ün %37'si B2nin ise %47'si böyle bir kanaatte olmadığını ifade etmiştir.

Mezhep kimliği ile çocuklarının gelecekteki yaşam standartlarının kendilerinin yaşam standartlarından daha iyi olacağı inancı arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Alevilerin %34'ü böyle bir inanç taşıırken, Hanefilerin %62'si, Şafiilerin %51'i çocuklarının gelecekteki yaşam standartlarının kendilerinininkinden daha iyi olacağına inanmaktadırlar. Böyle bir inancı taşıyanların %5'i Alevi, %68'i Hanefi ve % 24'ü ise Şafii olduğunu ifade etmişlerdir. Böyle bir inancı taşımayanların dağılımına bakıldığında %12'si kendini Alevi, %53'ü Hanefi ve %30'u Şafii olarak tanımlamaktadır. Öte yandan Alevilerin %65'i Hanefilerin %37'si ve Şafiilerin %49'u böyle bir inanca sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Çocuklarının yaşam standartlarının kendi yaşam standartlarından daha iyi olacağı fikri ile siyasal kimlik arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Bu fikre katılanların %23'ü Demokratlardan, % 17'si Milliyetçilerden, %15'i Muhafazakârlardan ve %16,6'sı İslamcılardan oluşmaktadır. Liberallerin %70'i, Muhafazakârların %69'u, İslamcıların %66'sı, Demokratların %57,3'ü ve Milliyetçilerin %59,7'si böyle bir fikre katıldığını ifade etmişlerdir. Bu fikre katılmayanların en yüksek olduğu siyasal kimlik Kemalistler (%62,6), Sosyal Demokratlar (%55,1) ve Sosyalistlerdir (%51,7). Bu da daha önce belirttiğimiz analizi güçlendirmekte ve gelecek beklentisinin bireysel ekonomik faktörlerden “gelir” kadar mevcut siyasi iktidarı onaylamakla da ilişkili olduğu düşünülmektedir.

9. Hayattan Memnuniyet Algısı

Görüşme yapılan bireylerin genel anlamda mutlu olup olmadıkları sorulmuş ve Çok mutlu ve mutlu olduklarını ifade edenlerin oranı %66 olarak tespit edilmiştir. Çok mutsuz olduğunu ifade edenlerin oranı ise %2 seviyesinde kalmıştır. Mutsuz olduğu ifade edenlerle çok mutsuz olanların toplamdaki oranı %15 seviyelerindedir (Tablo 36). Etnik kimlik ile Mutluluk duyma arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir ($p<0,05$). Çok mutlu olduğunu ifade edenlerin %69'u Türk ve %27'si Kürt kimliğine sahiptir. Başka bir ifadeyle Kürtlerin %8'i ve Türklerin %11'i Çok mutlu olduğunu ifade etmişlerdir. Çok mutsuz olduğunu belirtenlerin %62'si Türk ve %32'si Kürt olduğunu belirtmiştir. Kürtlerin ve Türklerin %2'si çok mutsuz olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 36: Mutluluk Durumu

	Sayı	Oran %
Çok Mutluyum	173	9,5
Mutluyum	1041	56,9
Kararsızım	313	17,1
Mutsuzum	245	13,4
Çok Mutsuzum	37	2,0
Cevapsız	20	1,1
Toplam	1829	100,0

B1 halkının %55'i mutlu %14'ü ise mutsuz olduğunu ifade etmiştir. Bölgede mutluluk düzeyi tanımlamaları ile etnik kimlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ($p<0,05$), mutlu olduğunu söyleyenlerin %86'sını Türkler, %12'sini Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %12'si, Kürtlerin ise %26'sı mutsuz olduğunu belirtmiştir.

B2'den çalışmaya katılanların ise %58'i mutlu olduklarını %18'i ise mutsuz olduklarını dile getirmiştir. Mutlu olduğunu söyleyenlerin %66'sını Türkler, %23'ünü Kürtler oluşturmaktadır. Bölgedeki Türklerin %16'sı, Kürtlerin ise %26'sı mutsuz olduğunu belirtmiştir.

B3'den çalışmaya katılanların %61'i mutlu olduklarını %7'si ise mutsuz olduklarını ifade etmişlerdir. B4 halkının ise %53'ü mutlu olduklarını %15'i ise mutsuz olduklarını dile getirmiştir.

Mutluluk durumu ile mezhebi kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunamamıştır. Ancak mutluluk düzeyi ile siyasal kimlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Çok mutlu olduğunu ifade edenlerin %23'ü kendini Demokrat, %14'ü İslamcı ve %20'si Milliyetçi siyasi kimliklerde iken, İslamcılarının %11'i, Kemalistlerin %12'si ve

Ülkücülerin %18'i çok mutlu olduğunu ifade etmişlerdir. Çok mutlu olma noktasında en düşük oranların % 5 ile Liberaller ve %6 ile Sosyal demokratlara ait olduğu belirlenmiştir.

10. Göç- Mahalle ve Yerleşme

Çalışmamızın bu bölümünde sosyo kültürel kaynaşma kısmına geçmeden genel olarak bölgelerin göç olgusuna göre niteliklerini ayrıştırabilmeyi hedeflemekteyiz. Bilindiği gibi bireylerin yaşadıkları yerin yerlisi olup olmadıkları ya da göç etmişlerse ne kadar zaman önce taşındıkları sosyal kaynaşma açısından önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Araştırma kapsamında dört ayrı bölgeleme yapılmasının temel hedeflerinden biri bölgelerin etnik türdeşlik ve heterojenliği yanında kesimler arasında benzer sosyal kaynaşma göstergelerine sahip olup olmadıkları ve sahip değillerse bunun evsahibi-göçmen ilişkisi mi yoksa etnik kesimler arası bir sorun mu olduğu hakkında tespit yapabilmektedir. Bu nedenle yoğun Kürt göçü almış Diyarbakır'ın içinde yer aldığı Kürt bölgesi, yoğun Kürt göçü almış etnik heterojenliğin olduğu B1 ve B2 bölgeleri ile ne derece farklılaşmaktadır önemli bir sorgulama alanıdır.

Frekans dağılımı itibariyle %48,9unun şehrin yerlisi olduğu örneklemede, göç edenlerin dörtte biri 16 yıldan daha uzun süre kent merkezine taşınmıştır. Son 7 yılda daha yüksek oranda bir göçmen topluluğunun olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 37).

Tablo 37: Bu şehre ne zaman geldiniz?

	Sayı	Oran %
0-7 yıl önce	264	14,4
8-15 yıl önce	185	10,1
16 yıldan daha fazla	462	25,3
Şehrin yerlisi	895	48,9
Cevapsız	23	1,3
Toplam	1829	100,0

Öncelikle belirtmek gerekir ki özellikle B4 yarısı göçle oluşmuş bir bölge görünümündedir. B4'ün %49,3ü şehrin yerlisidir. B1 (%44,2) ve B2de (%39) şehrin yerlisi daha düşük oranda olup, göçe daha çok muhataptır. B3 ise yerli oranının en yüksek olduğu bölgedir (%63,3). Ancak ifade etmek gerekir ki frekans değerleri itibariyle tüm bölgelerde halkın %73,2si bulundukları şehirde kalmayı (bunların %18,6sı bulundukları şehirde başka bir mahalleye taşınmak istemektedir), kalanı ise yeniden göç etmeyi düşünmektedir. Bu oranlar göç edenlerin yeterince kentle bütünleşemediklerini göstermektedir. Temel saiki ekonomik sebepli olan göçmenlerin daha çok ekonomik sebeplerle kentle bütünleşemedikleri yorumlanabilir. B1'de Kürtlerin %27,2si, Türklerin %19,3ü bulundukları şehirden taşınmak

istemektedir. B2de Kürtlerin %30,9u, Türklerin %22,1i, B4de Kürtlerin %31,6sı Türklerin %50si taşınmak istemektedir. Kürt yoğun B4te yaşayan Türklerin yarısının taşınmak istemesi önemli bir bulgudur. Yine yurtdışına gitme isteği duyan en geniş kesim B4de yaşayan Kürtler ve Türklerdir. Diğer yandan özellikle halkın %4,8i geldiği yere geri dönme isteği duymaktadır ki bu zorunlu göçün bir sonucu gibi gözükmemektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, özellikle büyük metropollerde bütünleşememe sorunu yaşayan yoksul göçmenlerin gidebileceği başka bir yer de fazla bulunmamakta, daha çok göçtükleri metropole hapsolmaktadırlar. Yani, bu türden kentler bir tür son durak işlevi görmektedir. Mersin’de, örneğin, geri dönenlerin sayısının son dönemde arttığı belirtilmekle birlikte, bu seçenek, özellikle geldiği yerde can güvenliği sorunu yaşayabilecek bireyler için çok da geçerli değildir. Diğer bir deyişle, iktisadi anlamda tutunamamaktan dolayı taşınma düşüncesi ortaya çıkmakta, ancak, mülakat katılımcılarının geri dönme ve/veya başka metropollere göçerek bu sorunların aşılabileceği düşüncesinin oldukça zayıf olduğu gözlemlenmektedir (İstanbul-M8; İstanbul-M9; İstanbul-M10; İstanbul-M11; Mersin-M5; Mersin-M6; Mersin-M7; Mersin-M9; Mersin-M14). Bu durum, iktisadi anlamda daha başarılı olan, ancak yükselme sürecinde zorlukla karşılaşan eski göçmenlerin bir kısmında da söz konusudur. Mersin-M13-K4 nolu katılımcının, “37 yıldır Mersin’in yabancısıyım” sözü, bunu çarpıcı bir ifadesidir. Görüldüğü kadarıyla, göçülen yere mahkum olma durumu, hayal kırıklığını ve yabancılık hissini derinleştirmekte ve kalıcı hale getirmektedir.

Kent merkezine göç süresi ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Kürtlerin %40,5’i, Türklerin %53,3’ü şehrin yerlisidir. Göç süresinin etnik kimlikle olan ilişkisine bakıldığında toplamda Türkler ile Kürtler arasında önemli bir farklılık olmadığı, yaklaşık aynı oranlarda göç edildiği belirlenmiştir. Ancak göç etme geçmişine bakıldığında 0-7 yıl arasında kent merkezine göç edenlerin %61,4’ü Türklerden, %32,2si Kürtlerden oluşmaktadır. 0-7 yıl içinde Kürtlerin %13,8’i Türklerin %14,3’ü kent merkezine göç etmişlerdir. Bu dikkatle değerlendirilmesi gereken bir bulgudur. Çünkü göç genellikle Kürtlere ait bir olgu olarak düşünülmektedir. Ancak son yıllarda Türklerin artan oranda yer değiştirip kent merkezlerine göç ettiği anlaşılmaktadır. Türklerin %8,8i, 8-15 yıl önce, %22,1i 16 yıldan uzun süre önce göç etmiştir. Aynı oranlar Kürtlerde sırasıyla %12 ve %32,7 olarak tespit edilmiştir. Türklerin göçünün artmasında, özellikle 1990’lardan itibaren artan iktisadi krizlerin önemli bir rolünün olduğu; krize bağlı işsizlik ve iflasların, Kürtlere göre daha yerleşik ve geçmişte iktisadi anlamda daha başarılı olan Türklerin göç kararı almasına sebep olduğu, özellikle İstanbul ve Mersin’de gerçekleştirilen mülakatlarda keskin bir biçimde gözlemlenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, bu türden bir göç örüntüsünün kırdan-kente göçten çok, kentten kente (hatta metropolden metropole) göç

biçimde gerçekleşiyor olmasıdır (İstanbul-M12-M18 / Mersin-M3-K2; Mersin-M4; Mersin-M7; Mersin-M13-K1/K2).

Bölgelere göre etnik kimliklerin kent merkezlerine göç ettikleri zaman süreci incelendiğinde B1'den çalışmaya katılanların % 14'ü, B2'den % 20'si, B3'den % 11'i ve B4'den % 13'ü ikamet ettiği kent merkezine son 7 yıl içinde göç etmiştir. Bununla beraber, B1'den katılanların %27'si, B2'den % 33'ü, B3'den %16'sı ve B4'den %24'ü 16 yıl ve daha fazla bir zaman önce göç etmiştir. Bölgelerde göç edilen süre ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Son yedi yıl içinde göç edenlerin B1'de %82'sini Türkler %17'sini Kürtler, B2'de %63'ünü Türkler %30'unu Kürtler, B3'de %94'ünü Türkler %2'sini Kürtler ve B4'de 11'ini Türkler %75'ini Kürtler oluşturmaktadır. Bu çerçevede B2 bölgesinin yoğun Kürt göçü almış bir bölge olduğu; son yedi yılda göç eden her üç kişiden birinin Kürt olduğu anlaşılmaktadır.

İkamet edilen kent merkezine göç edilen zaman ile mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Son 7 yıl içinde kent merkezine göç edenlerin %11'i Alevilerden, %61'i Hanefilerden ve %21'i Şafiilerden oluşmaktadır. Alevilerin %19'u, Hanefilerin %15'i, Şafiilerin %12'si son 7 yıl içinde kent merkezine göç ettiklerini ifade etmişlerdir.

Kırsal kesimden kent merkezlerine taşınmanın en önemli nedeninin ekonomi (%24) olduğunu söylemek mümkündür. Bireyler iş bulmak (%14,5) ve geçim sıkıntısından (%9,9) kurtulmanın yolu olarak göç etmişlerdir (Tablo 38). Diğer bir ifadeyle göç itici faktörler üzerinden gelişmektedir. Bunu takip eden ikinci önemli sebep çocukların eğitimidir (%6,3). Bu iki olgunun dışında dikkati çeken en önemli göç sebebi %5,3 ile zorunlu göç olup, bunun şehirlerin Alevi-Sünni, Türk-Kürt demografik yapısını değiştirerek sosyal kaynaşma üzerinde etkide bulunduğu anlaşılmaktadır (Tablo 38). Zorunlu göç sadece Kürtlerin muhatap olduğu bir sosyal sorun değildir, Türklerin %1,6'sı, Kürtlerin %12,5'i zorunlu olarak göç ettirilmişlerdir. Gönüllü göç ile zorunlu göç arasındaki en temel farklılık geldikleri yere uyum konusunda kendisini göstermektedir. Zorunlu göç özneleri kendilerini yeni yerleşim yerine uyum sağlamakta zorlanırken, yerli/ev sahibi konumundakilerin de bu süreci bazen zorlaştırdıkları da bilinmektedir. Bu nedenle özellikle Kürtlerin zorunlu göç mağduru olarak yeni yerleşimlerinde kaynaşma sorunu yaşayacakları aşikardır. Ancak bu durumun, özellikle yeni kuşak göçmenler için geçerli olduğunun da vurgulanmasında yarar bulunmaktadır. Yeni kuşak göçmenler, yoksulluğun yoğunlaştığı mahallelere yerleşmekte ve bu mahallelere diğerleri tarafından atfedilen suç merkezi olma niteliği, Kürt kökenli göçmenlerden çok – veya bunun da ötesinde – özellikle belirli mahallelerde yaşayan göçmenlere yönelik bir

tepki/mimleme biçimini almaktadır (İstanbul-M2;M3;M12;M13;M15-Mersin-M2; Mersin-M4; Mersin-M16).

Kent merkezine göç nedeni ile etnik kimlik arasında anlamlı bir sonuç bulunmuştur ($p<0,05$). Geçim sıkıntısı nedeniyle göç edenlerin %49,7'sini Türkler oluştururken Türklerin %8'i, Kürtlerin %13,6'sı geçim nedeniyle kent merkezlerine göç etmişlerdir. Daha iyi bir iş bulmak amacıyla göç edenlerin %63,8'ini Türkler oluştururken, %32,1'ini Kürtler oluşturmaktadır. Kürt ve Türkler yaklaşık aynı oranlarda (%13,8-%14,9) daha iyi bir iş bulmak amacıyla kent merkezlerine göç etmişlerdir. Türklerin %0,3'ü Terör nedeniyle göç ettiğini ifade ederken, Kürtlerin %1,8'i göç etmesine sebep terörü göstermiştir. Devletin kendisini göçe zorladığını ifade edenlerin %18,6'sını Türkler %79,4'ü Kürtler oluşturmaktadır (Türklerin %1,6'sı, Kürtlerin %12,5'i).

Tablo 38: Buraya gelmenizin en önemli sebebi nedir?

	Sayı	Oran %
Geçim sıkıntısı	181	9,9
Daha iyi bir iş bulmak	265	14,5
Çocukların eğitimi	115	6,3
Sağlık sorunları	19	1,0
Terör tehdidi	14	,8
Devlet gönderdi (zorunlugöç)	97	5,3
Kan davası/düşmanlık	9	,5
Başka (belirtiniz)	46	2,5
Ailevi nedenler	42	2,3
Tayin	20	1,1
Akrabalara yakın olmak için	10	,5
Göç (isteğe bağlı)	12	,7
Evlilik ve eş durumu	49	2,7
Deprem	5	,3
Emeklilik ve ev alma	10	,5
Şehrin yerlisi	895	48,9
Cevapsız	40	2,2
Toplam	1829	100,0

B1 bölgesi ekonomik temelli itici faktörlerin etkisi ile göç almış gözükmemektedir (%30,8) Büyükşehirin sağlık, eğitim gibi çekici faktörleri göçü çok belirlememiştir. Devlet tarafından gönderilenlerin oranı %1,1dir. Bölgede kent merkezine göç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Türklerin %27'si Kürtlerin %62,9'u ekonomik sebeplerle göç ettiğini ifade ederken, Terör nedeniyle göç edenlerin (%0,7) hemen hepsi Kürtlerden oluşmaktadır. Devlet tarafından göçe zorlananların %40'ını Türkler %60'ını ise Kürtler oluşturmaktadır (İstanbul M1;M2;M6;M7;M10;M12;M13;M18;M19).

B2 halkının %30,5i ya geçim sıkıntısı ya da daha iyi bir iş bulmak umudu % 59,5i ise çocukların eğitimi için göç etmiştir. B2 Kürtlerin özellikle göç ettiği bir bölgedir ki burada daha önce yerleşmiş akraba ve tanıdıkları olmakla birlikte bulundukları yere coğrafi yakınlık ve iklimi nedeniyle ısınma vb. maliyetler ve konut fiyatlarının görece ucuzluğu bölgeyi cazip kılmaktadır, ki bu durum Mersin’de gerçekleştirilen mülakatların hemen hepsinde katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. Burada altının çizilmesi gereken bir diğer konu ise, bu algının özellikle tüketim imkanlarının kolaylığı etrafında oluşmasıdır. Gelir getirici iş bulmaya yönelik böyle bir kolaylık/imkan algısının, tüketim-temelli kolaylık algısı kadar çekici ve güçlü olduğunu söylemek zordur.

Bölgede kent merkezine göç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Türklerin %7’si ile Kürtlerin %9’u geçim nedeniyle göç ettiğini ifade ederken, Terör nedeniyle göç edenlerin hemen hepsi Kürtlerdir. B2’de zorunlu göç oranı %4,7dir. Devlet tarafından göçe zorlananların %24’ünü Türkler %67’sini ise Kürtler oluşturmaktadır.

B3’den çalışmaya katılanların %5’i geçim sıkıntısı, % 13,9u ise daha iyi bir iş bulmak amacıyla göç etmiştir. Katılımcıların %0, 7’si Terör nedeniyle %2’si devletin zorlaması ile göç ettiğini ifade etmiştir. Bölgede kent merkezine göç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Geçim nedeniyle göç ettiğini ifade edenlerin %91’ini Türkler oluşturmaktadır. Devlet tarafından göçe zorlananların tamamını Türkler oluşturmaktadır. Bu çerçevede B3 Kürt etnik kökenlilerin çok da tercih etmediği ve devletin de zorunlu göçte etnik kompozisyonu bozmak istemediği bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki gönüllü göçte de kişiler tanıdık ve akrabalarının olduğu yerleri öncelikle tercih etmektedirler.

B4’den çalışmaya katılanların %11’i kent merkezine göç etmeye sebep geçim sıkıntısını gösterirken %0, 4’ü Terör nedeniyle %13’ü devletin zorlaması ile göç ettiğini ifade etmiştir. Bölgede kent merkezine göç ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Türklerin %8’i ile Kürtlerin %11’i geçim nedeniyle göç ettiğini ifade ederken, Terör nedeniyle göç edenlerin hemen hepsi Kürtlerden oluşturmaktadır. Devlet tarafından göçe zorlananların %4’ünü Türkler %95’ini ise Kürtler oluşturmaktadır.

Kent merkezine göç etme nedeni ile mezhep kimliği arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Geçim sıkıntısı nedeniyle göç edenlerin %9’u Alevi, %51’i Hanefi ve %36’sı Şafii mezhebine mensup olduğunu ifade etmişlerdir. Şafiilerin %14’ü, Hanefilerin %8’i ve Alevilerin %12’si geçim sıkıntısı nedeniyle kent merkezine göç ettiğini ifade etmişlerdir. Devlet tarafından göç ettirildiğini ifade edenlerin %6’sı Alevi, %27’si Hanefi ve %64’ü Şafii olduğunu belirtirken, Şafiilerin %13’ü, Hanefilerin %2’si ve Alevilerin %4’ü Devlet tarafından göç ettirildiğini belirtmişlerdir. Evlilik ve eş durumundan dolayı göç edenlerin %10’u Alevi,

%74'ü Hanefi ve %8'i Şafii olduğunu belirtirken, Şafiilerin %0,8'i, Hanefilerin ve Alevilerin %3'ü evlilik ve eş durumundan dolayı kent merkezine göç ettiklerini ifade etmişlerdir.

Kent merkezine göç sebebi ile siyasal kimlik arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Geçim sıkıntısı nedeniyle göç edenlerin %22'si kendini demokrat olarak tanımlarken, %16'sı Muhafazakâr, %15'i Milliyetçi ve %14'ü İslamcı olarak tanımlamıştır. Terör tehdidi nedeniyle göç ettiğini söyleyenlerin %29' muhafazakâr olduğu belirtmiştir. Yaklaşık aynı oranlarla (%14) terör tehdidi nedeniyle göç ettiğini belirtenler demokrat, sosyal demokrat, Sosyalist ve İslamcı olduklarını belirtmişlerdir. Devletin göçe zorladığını ifade edenlerin %42'si kendini demokrat ve %18'i sosyal demokrat ve %13'ü İslamcı olduğunu belirtmiştir. Demokratların %10'u, Sosyal Demokratların da %7'si devlet tarafından göç ettirildiklerini belirtmişlerdir.

Bireylere ikamet ettikleri mahallenin sorunlarının neler olduğu yönündeki soruya %26 oranında alt yapı olduğu cevabı alınmıştır. Bu oran diğer sorunlara ilişkin oranların neredeyse iki katına denk düşmektedir. Bu durum göçün yarattığı kentleşme karşısında verilen kentsel hizmetlerin yetersizliğinin ifadesi olarak değerlendirilebilir. Yine aşırı göç yükü kentsel mekânlarda güvenlik ve asayiş sorununu da beraberinde getirmektedir ve bu olguya ilişkin verilen cevapların oranı %15 seviyesindedir. Ulaşım ve Temizlik hizmetlerinin yetersizliğine ilişkin oranların ise yaklaşık aynı seviyelerde olduğu görülmektedir (%13) (Tablo 39).

Tablo 39: Mahallenizin en önemli sorunu nedir?

	Sayı	Oran %
Altyapı eksikliği	480	26,2
Güvenlik ve asayiş	284	15,5
Okul ve diğer eğitim kurumları yetersizliği	51	2,8
Park Bahçe alanı yetersizliği	213	11,6
Temizlik hizmetleri	240	13,1
Sağlık Ocağı eksikliği/yetersizliği	51	2,8
Ulaşım/İmar hizmetleri	243	13,3
Mahallemizin istenmeyen ve kötü bir yer olarak tanımlanması	55	3,0
Diğer	31	1,7
Sorun yok	79	4,3
Cevapsız	102	5,6
Toplam	1829	100,0

İkamet edilen mahallenin sorunları ile etnik kimlik arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Kürtlerin önemli sorun olarak değerlendirdikleri konuların sıralaması altyapı (%24,8), güvenlik ve asayiş (%20,4), temizlik hizmetleri (%15,2) şeklinde iken, Türklerin sorun sıralaması Altyapı eksikliği (%27), Ulaşım hizmetleri (%15,9), Güvenlik ve asayiş (%13,2) şeklindedir. Güvenlik ve asayiş sorununun sıralaması etnik kökene göre değişse de ilk sıralarda yer alması dikkat çekicidir. Bu sorun mahalle düzeyindeki sosyal kaynaşmaya zarar veren ve mahallede yaşayanları birbirine karşı güvensiz kılan bir sorundur.

Kaldı ki güvenlik ve asayiş sorunu etnik kimliklerin birlikte yaşadıkları, karşılaştıkları B2 bölgesinde önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenlik ve asayiş sorununun kaynağında etnik kimliklerin birbirlerini görmesi ya da bu sorun dolayısıyla etnik önyargıların ve hatta ayrımcı tutumların oluşması olanak dahilindedir ki dikkatle değerlendirilmelidir. Mahallede hiçbir sorun yok diyenlerin %84,8'i Türklerden oluşurken, aynı konuda Kürtlerin oranı ise %6,3 düzeyinde kalmıştır. Diğer yandan mahallenin istenmeyen bir yer olarak algılanması Türklerin %2,3ü, Kürtlerin %4,2'since mahalli bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

B2'de yer alan Mersin'de yapılan mülakatlarda, güvenlik ve asayiş meselesine ilişkin algıların oluşmasında üç boyutun olduğu ortaya çıkmaktadır: a) Belirli mahallelerde yaşayan – özellikle yeni kuşak - göçmenlerin, kentin diğer mahallelerinde yaşayanlar tarafından bir genel asayiş sorunu olarak tarif edilmesi (Mersin-M2; Mersin-M16); b) Yeni göçmenlerin mahallelerinde yaşayanların bizzat deneyimlediği güvenlik sorunları (Mersin-M1; Mersin-M8; Mersin-M16); c) Göçmenlerin kamu kolluk güçleri ya da diğer kamu görevlileri ile kurduğu ilişkilerden türeyen korku ve çekingenlik (Mersin-M1; Mersin-M10; Mersin-M11).

Ağırlıklı yeni kuşak Kürt göçmenlerin yaşadığı mahallelerden kaynaklandığı söylenen güvenlik sorunlarının, Kürtler hakkında olumsuz bir genel imaj yarattığı düşünülse de bu algı Kürtler hakkında yapılan bir genellemeden daha çok belirli mahallelerin imlenmesi üzerinden ortaya çıktığını dikkate almakta yarar bulunmaktadır. En azından, Mersin'de yapılan mülakatlara (farklı etnik kökenden olan) katılanların çok büyük bir çoğunluğu bu durumu daha çok “şehir hayatına uyum sağlayamama ve yoksulluk”tan kaynaklanan bir sorun olarak görmektedir. Eski kuşak Kürt göçmenler hakkında belirgin bir olumsuz görüş beyan edilmemektedir. Mesele, böyle bir mahallede büyümüş olan Sivaslı eski bir göçmen ailenin çocuğu olan Mersin-M2 nolu katılımcıya göre:

“O zamanki, bizim yetiştiğimiz zamanda, yeni yetişen çocuklar ailenin daha ziyade kontrolündeydi, hani aile kontrol edebiliyordu bir şekilde ama şu an kontrol

çok zor, yani ailelerin yüzde sekseni-doksanı yeni yetişen gençleri kontrol edemiyor. Hem şöyle kontrol edemiyor: uyuşturucu yönünden kontrol edemiyor bizim oralarda ziyade bu çok yaygın, hani almak isteyenler bu muhitlerden bile oralara gelip, alıp, temin edip çıkıyor... bizim yetiştiğimiz zamandaki çocuklar daha usluymuştu. Hani nasıl söyleyeyim, daha hayata bağlıydı, hayatla ilgili planları vardı yani. Okumak, vesaire gibi.”

Mersin'in yerlisi olan, Silifke'den Mersin merkezine yerleşmiş Mersin-M16 nolu katılımcı da benzer tespitlerde bulunduktan sonra, uzun yıllar kaldığı ve köken anlamında karışık bir mahallede karşılaştığı – ve özellikle çocukların karıştığı - vandalizm olaylarına bakışının iyileştirici/öğretici olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“O çocukları sürekli uyardım, o ağaçları koruduk. Şimdi çocuklar onu [ağaçları] kendileri koruyorlar. Bunu onlara öğrettim, onlara anlatarak. Eğer sopalasam, zaten aileleri kapıya dayanırdı. Çünkü psikopatlar var... eskiden hapiste [yatmış], özellikle onun çocuğu yapıyordu... [çocuğun babası] etraftakileri sindirmiş. O adam vardı sorun çıkaran bir tek.”

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, ortaya çıkan sorunların daha çok bireysel ya da aileler düzeyinde tarif ediliyor olmasıdır. Bu nedenle, en azından Kürt olmayan bireylerin Kürtlere, özellikle de göçmenlere ilişkin algılarının keskin ve başka bir etnik gruba yansıtılan bir tepkisellikten çok, daha kararsız ve arada-kalmış olduğunu söylenebilir. Bu kadar keskin bir algının ortaya çıkmamasıyla, artık göçmen mahallelerinden taşınmış olan bu türden bireylerin, yeni kuşak Kürt göçmenlerle daha önce birarada yaşama deneyimine sahip olması arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek de olanaklıdır. Özellikle etnik anlamda homojen olan yeni göçmen mahallerinde yaşanan güvenlik sorununun, bu mahallelerde yaşayan kişiler tarafından daha keskin ve günlük temelde deneyimlendiğinin de dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır. Aynı etnik kökenden, hatta aynı ilden göç etmiş olmak, mahallede güvenlik içinde yaşamak için yeterli olmamakta, akrabalık ilişkileri daha çon önem kazanmaktadır. Bu türden bireylerin yansıttığı kaygılar, özellikle çocuklarının güvenliği üzerinden ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Mersin-M8 nolu katılımcının şu ifadeleri oldukça çarpıcıdır:

“Yani şöyle kendi çevremi diyeyim. Ben kendi çevremden hiç memnun değilim yani çocuklar olsun, çocuğumu tek başına okula göndermiyorum. Ben götürüp bırak, gelip alıyorum. Sokağa bırakamıyorum. Kötü alışıyor, o çocuğa bakıyor, öbürüne bakıyor. Burada herkes serbest, herkes kendi istediği şekilde.. Yani kim nasıl becerebiliyorsa o şekil hayatına devam ediyor. Yani kötü alışkanlıklar çok.... Çoğunluk

Adıyaman'ın bir köyü burada çok. Çok yoğunlukta. Ama bizim yok. Biz de Adıyamanlıyız ama tekiz burada.... Onlar tutucular. Bağlılar birbirlerine kopmazlar, yani herhangi bir maddi olsun, manevi olsun birbirlerini bırakmazlar, tutucular.”

Daha önce de vurgulandığı üzere, yukarıda ele alınan boyutların ortak noktası, meselenin sürekli olarak iktisadi dışlanma ile yakından ilişkili olduğunu gösteriyor olmasıdır. Ancak, sosyal sınıf ve statüyü aşan bir diğer gerilim noktası, göçmenlerin kamu kolluk kuvvetleri ve diğer kamu görevlileri ile kurduğu ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu korku ya da kaygı, yoksullar kadar üst gelir grubu ya da eğitilmiş olan, hem eski hem de yeni kuşak Kürt kökenli göçmenler için geçerlidir (Mersin-M1; Mersin-M10; Mersin-M13-K4).

Daha önce kendisiyle yapılan mülakattan alıntı yapılmış olan ve kendisini “37 yıldır Mersin'in yabancısı” olarak niteleyen Kürt kökenli halk otobüsü hattı sahibinin kamu kurumlarında adaletsizlikle karşılaştığına ve bunun karşısında çaresiz kaldığına ilişkin yakınması (Mersin-M13-K4); ya da yüksek lisans yapmakta olan Bingöl'ü genç bir katılımcının (Mersin-M1) anlattığı, “12 (Bingöl) plakalı bir araçta giderken, doğu kökenli olduğu için arabanın trafikte kenara çekilmesi”ne ilişkin anektodu, bu türden bir korku ya da kaygının sadece yoksul yeni göçmen mahallesindeki bireyler tarafından deneyimlenmediğini göstermektedir.

İlginç bir biçimde, yoksul bir gettoda yaşayan, Kürt kökenli bir kadın katılımcının (Mersin-M10), “Mersin denince aklınıza ne geliyor?” sorusuna verdiği şu yanıt, bu türden gettolardaki güvenlik algısıyla, Mersin'in diğer mahallelerinde bu türden gettolara duyulan korkunun karşılıklı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Diğer bir deyişle, gettoda yaşayan yeni göçmenlerde korku bulunmaktadır:

“Mersin deyince aklıma korku geliyor. Yani memleketimle aynı çağrışımı yapmıyor... Mardin'de duyduğum güveni Mersin'de duyamıyorum, burada o özgüvenle hareket edemiyorum. İnsanın evi neredeyse orası güzeldir. Yani doyduğu yer daha güzeldir.”

B1'den çalışmaya katılanların % 24'ü oturduğu mahallenin en önemli sorunu olarak altyapı eksikliğini görmektedir. Güvenlik ve asayiş en önemli sorun görenlerin oranı ise %11 seviyesindedir. Bölgede etnik kimlik ile oturan bölgenin en önemli sorununu tanımlama arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Güvenlik ve asayiş en önemli sorun görenlerin %75'ini Türkler %23'ünü ise Kürtler oluşturmaktadır. Ki bu yukarıda ifade ettiğimiz şekilde özellikle Türklerin sorunsallaştırdığı bir durumdur ve etnikleşmiş bir algıya açık gözükmektedir. Toplamda %24 oranında en önemli sorun olarak belirtilen ulaşım

hizmetlerinin yetersizliğinden Türklerin %25'i Kürtlerin %20'sinin şikâyetçi oldukları belirlenmiştir.

İstanbul'da yapılan mülakatlarda İstanbul'un her zaman göç aldığı, bu göçün dönem dönem gerçekleştiği, bir dönem Karadeniz'den daha sonra İç Anadolu'dan özellikle Sivas ilinden göç aldığı belirtilirken bu göç dalgalarında fazlaca rahatsızlık duyulmadığı, hatta bunun normal bir süreç olduğu vurgusunun yapıldığı gözlenlenmiştir. Buna karşın son yıllarda özellikle ülkenin doğu bölgelerinden aldığı göçün İstanbul'un görünümünün değiştiği, güvenli bir yer olmaktan çıkardığı hatta belli bölgelerin kurtarılmış bölgelere dönüştüğü şeklinde bir tehdit ve tehlike olarak algılandığı ve bunun insanlarda ciddi rahatsızlık oluşturduğu gözlemlenmiştir.

İstanbul- M3;

"Kasımpaşa'nın oraları tümüyle ablukaya aldılar. Ve bizi de etkiliyor. Bunların olduğu yerlerde davranışlar da çok farklı ve rahatsız edici. Küfürlü konuşmalar, el kol hareketleri vs. Çocuklarımızın beynini yıkıyorlar, onların davranışları her şeyleri tamamen değiştiriyor". derken,

İstanbul -M6;

"Kültürsüz insanlar, kendini geliştirmemiş. Bir sürü haldır huldur doluştular buraya. Ne yapacağım ben bunu, benim çocuklarım, torunlarım yaşıyor. O torunlarımın da şivelerini bozdular, davranışları bozuldu. Küfür öğrendi, her şey öğrendi bunlardan. Hangi okula göndereyim benim öyle kolejlere gönderecek param da yok. Ben bunlarla yaşamak zorunda mıyım?..... Kadınlar pazarı. Orası Kürt dolu ben orada oturuyorum fakat barındırmıyorlar. Fiilen bir şey yok ama hareketleriyle bakışlarıyla huzursuz ediyorlar."

İstanbul- M12

"Bazı bölgelerde toplanıyorlar. Gazi mahallesi gibi yerlerde, ucuza ev satın alıyorlar ve belli bölgelerde yoğunlaşıyorlar."

ifadeleri bu kaygı ve güvensizliğin işaretlerinden sayılabilir.

B2 halkının % 31'i oturduğu mahallenin en önemli sorunu olarak altyapı eksikliğini görmektedir. %16'sı güvenlik ve asayiş, %11'i ulaşım hizmetlerinin yetersizliğini en önemli sorun olarak değerlendirmektedir. Bölgede etnik kimlik ile oturan bölgenin en önemli sorununu tanımlama arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Güvenlik ve asayışı en önemli

sorun görenlerin %68'ini Türkler %25'ini ise Kürtler oluşturmaktadır. B2deki güvenlik ve asayiş sorunu yine özellikle Türklerin adlandırdığı bir sorun olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun, basitçe etnik gruplar arasında ortaya çıkan karşılıklı bir güvensizlik olarak ele alınmasının yeterli olmadığını yukarıda göstermiştik. %11 oranında en önemli sorun olarak belirtilen ulaşım hizmetlerinin yetersizliğinden Türklerin %11'i Kürtlerin %10'u şikâyetçidir.

B3 halkının %29u altyapı eksikliğini, %13ü güvenlik ve asayiş, %11i ulaşım hizmetlerinin yetersizliğini mahallenin en önemli sorunu olarak görmektedir. Bölgede etnik kimlik ile oturan bölgenin en önemli sorununu tanımlama arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Güvenlik ve asayiş en önemli sorun görenlerin %95'inin Türkler %4'ünü ise Kürtler oluşturmaktadır. Toplamda %11 oranında en önemli sorun olarak belirtilen ulaşım hizmetlerinin yetersizliğinden Türklerin %11'inin şikâyetçi oldukları belirlenmiştir.

B4'den çalışmaya katılanların % 21'i oturduğu mahallenin en önemli sorunu olarak altyapı eksikliğini görmektedir. B4 de güvenlik ve asayiş en çok kişinin kümелendiği sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (%22) ki bu bölge PKK'nın faaliyetlerini yürüttüğü bir bölgedir. Bu nedenle anlaşılır bir durumdur ancak B1 ve B2 halkının bu sorun etrafında kümelenmesi derinlemesine görüşmelerde vuzuha kavuşturulması gereken bir soruna işaret etmektedir. Toplamda %15 oranında en önemli sorun olarak belirtilen park bahçe hizmetlerinin yetersizliğinden Türklerin %12'si Kürtlerin %15'i şikâyetçi oldukları belirlenmiştir.

Mezhep kimliği ile oturan mahallede görülen en önemli sorun arasında anlamlı bir bağıntı bulunmuştur ($p<0,05$). Altyapı eksikliğini en önemli sorun görenlerin %10'u Alevi, %63'ü Hanefi ve %24'ü Şafii olduğunu belirtmişlerdir. Alevilerin %33'ü, Hanefilerin %27'si ve Şafiilerin %24'ü altyapı eksikliğini en önemli sorun olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Güvenlik ve asayiş en önemli sorun görenlerin %7'si Alevi, %53'ü Hanefi ve %35'i Şafii olduklarını belirtmişlerdir. Başka bir ifadeyle Şafiilerin %21'i, Hanefilerin ve Alevilerin %13'ü Güvenlik ve asayiş oturan mahallenin en önemli sorunu olarak görmektedirler. Mahallenin istenmeyen ve kötü yer olarak anılmasını sorun olarak görenlerin %6'sı Alevi olduğunu, %60'ı Hanefi ve %27'si Şafii mezhebine mensubu olduklarını belirtmişlerdir.

IV. SOSYO-KÜLTÜREL KAYNAŞMA

Çalışmamızın görgül çözümlemeye dayanan bu bölümü, kuramsal çerçevemize uygun olarak iki ana bölüme ayrılmıştır: “Tanıma/Red” ve “Aidiyet/İzolasyon”. Bu altbaşlıkları, bu bölümdeki kuramsal tartışmalardan sonra ayrıntılı olarak ele alacağız. Sosyo-kültürel kaynaşma meselesini görgül temellerde çözümleyebilmek için raporumuzun kavramsal çerçevesinde geliştirdiğimiz tartışmaları operasyonel hale getirecek iki anahtar kavramdan söz etmekte yarar bulunmaktadır. Bunlardan ilki “sosyal mesafe”, ikincisi ise “etnik ayrımcılıktır”.

Sosyal mesafe kavramının geliştirildiği yazın, sosyal kaynaşmanın farklı kanallar üzerinden ve farklı düzeylerde gerçekleştiğini göstermektedir. Çalışmamıza temel oluşturan verileri sosyo-kültürel kaynaşma bağlamında tahlil ederken, bu yazının önermiş olduğu evlilik/akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, iş arkadaşlığı/meslektaşlık ve ülkeden dışlama kategorilerinden yararlandık. Ayrıca bu son kategori ile aynı ülke vatandaşlığı kategorileri, sosyal kaynaşmanın siyasal boyutunu ele alırken de yararlı oldu. Çalışmamızın bu bölümünde tahlillerimizi üç temel eksen üzerinden geliştirdik: ülke geneli, etnik temelli farklılaşmalar ve bölgeler arası farklılaşmalar.

Çalışmamızın izleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, yukarıda anılan kaynaşma ve güven kurma mekanizmalarının hem etnik köken hem de bölgeler temelinde farklı derecelerde önem kazandığı ve birbirileri ile farklı biçimlerde ilişkilendikleri ortaya çıkmaktadır. Burada hemen söyleyelim; bölgeler arasında görülen sosyo-kültürel profil farklılaşmasında dört temel değişkenin farklı kombinasyonları bu yanıt örüntülerini üretmektedir: a) Kentlerin büyüklüğü ve buna paralel olarak sundukları maddi imkanlar (metropol kentlere karşı küçük kentler); b) Bölgelerde yer alan kentlerin kimlik, özellikle de etnik kimlik anlamında ne kadar türdeş olduğu ya da olmadığı; c) Özellikle aile ve akrabalık bağlarının (tüm etnik gruplar için) ne kadar güçlü işlediği (ya da işlemediği); d) Kentlerde yaşayanların maddi dayanışma içine girme gereksinimlerini belirleyen sınıfsal pozisyonları.

Ancak tüm bu farklılaşmaları yatay olarak kesen bir diğer değişken daha bulunmaktadır: Bireylerin etnik kökeni. Sosyo-kültürel, siyasal ve iktisadi dışlanma/kaynaşmaya ilişkin tüm bulgularımız – ve özellikle sosyo-kültürel alana ait bulgular, grup-içi bağlar açısından Kürtler ile Türkler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu, ancak bu bağların kentlerin büyüklüğüne ve etnik kompozisyonuna göre farklı işlevler üstlendiğini göstermektedir. Dahası, kentlerin etnik kompozisyonun ve büyüklüğünün, etnik köken temelli dışlanma algısını ve buna bağlı olarak aidiyet ve izolasyon duygularını, özellikle Kürtler için,

farklı biçimlerde etkilediği de görülmektedir. Bu meseleyi analitik anlamda derinleştirebilmek için “etnik ayrımcılık” bölümünde kısa bir kuramsal tartışmaya da girişeceğiz.

Ayrıntılı çözümlemelere girişmeden önce önemli bir izlenimimizi de burada özet olarak verelim. Her ne kadar bu çalışmada kompozit (bileşik) bir sosyal kaynaşma ve güven göstergesi geliştirilmediyse de, gözlemlerimize dayanarak farklı bölgeler (kent kümeleri) arasında, kaynaşmışlık ve güven ilişkilerinin düzeyi açısından kabaca şöyle bir sıralama yapılabilir (en çoktan en aza doğru): 1) İstanbul, Ankara ve İzmir’den oluşan “Birinci Bölge” (B1); 2) Adana, Mersin ve Antalya’dan oluşan “İkinci Bölge” (B2); 3) Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Siirt ve Şırnak’tan oluşan “Dördüncü Bölge”(B4); d) Kayseri, Kırşehir, Samsun ve Yozgat’tan oluşan “Üçüncü Bölge” (B3).

Bu sıralamanın arkasında, kuramsal tartışmalarımızı da destekleyen, iki bulgumuz yatmaktadır: a) Büyük kentlerde sosyal kaynaşmayı üreten mekanizmalar daha etkin işlemektedir; b) Kürtler ile Türkler arasında, diğer etnik gruba duyulan güven ilişkisinde bir dengesizlik söz konusudur. Kürtlerin Türklere bakışı, Türklerin Kürtlere bakışından daha olumludur. Ancak bu olumlu bakışın yalnızca din temelli olmadığını, özellikle B2 ve B3’de dinin bir kaynaşma mekanizması olarak işlevini kaybetme eğiliminde olduğunu da not edelim.

A. Sosyal mesafe ve sosyo-kültürel kaynaşma

Uluslararası sosyolojide yoğun olarak kullanılan bir kavram olan sosyal mesafe ilk defa Chicago Okulu sosyologlarından Robert E. Park tarafından gündeme getirilmiştir. Park (1924) sosyal mesafeyi duygusal bir mesafe olarak, şahsi ilişkileri ve genelde sosyal ilişkileri biçimlendiren mahremiyetin ve anlayışın derecesi olarak tanımlamıştır. Sosyal mesafenin uluslar arası kabul gören ilk psikolojik ölçeğini ise Emory Bogardus (1925, 1947) geliştirmiştir. Sosyal mesafe kavramı bir ırki/etnik grubun diğerine yakınlığını ve kabul seviyesini ölçmekte olup, Bogardus beyaz Amerikalıların farklı sosyal durumlarda azınlıklarla etkileşim kurma istekliliğini anlamak amacıyla bu ölçeği geliştirmiştir. Yüksek sosyal mesafe ırklar arası etkileşimlerin ve temasların azlığına işaret etmektedir. Sosyal mesafenin kısılması ortak bir kimlik duygusu, yakınlık ve diğerini sosyal olarak eşit görmeyi getirmektedir.

Yoğun olarak ırki ve etnik gruplar için kullanılsa da sosyal mesafe sınıf, statü, cinsiyet temelli tüm grupların sosyal temas ve yakınlığını anlamak için uygulanabilmektedir. Sosyal mesafe araştırmalarında genellikle birçok grup sıralanmakta ve bu grupların her biri için kişinin komşuluk, iş arkadaşlığı, evlilik türü ilişkiler kurma yönündeki kabul seviyesine

bakılmaktadır. Elbette bu sorgulama kişilerin diğer gruptan birinin gerçekten komşusu ya da arkadaşı olması durumunda ne yapacağı hakkında bir fikir vermemektedir. Sosyal mesafe ölçeği esasen bireyin bir grupta eşit bir ilişki kurma yönündeki isteksizliğini ölçmektedir.

Bogardus (1925) ölçeklendirmesi 1-7 puan arasındadır ve “1” sosyal mesafenin yokluğu anlamına gelmektedir. Bogardus’un ölçeği kümülatif bir ölçektir ve birini onaylamak kendisinden sonra gelenleri de onaylamak anlamına gelmektedir.

- Evlilik/Akrabalık (1 puan)
- Yakın arkadaşlık/dostluk (2 puan)
- Komşuluk (3 puan)
- İş arkadaşlığı/meslektaş (4 puan)
- Aynı ülke vatandaşlığı (5 puan)
- Ülkeye ziyaretçi olarak kabul etme (6 puan)
- Ülkeden dışlama (7 puan)

Bogardus’a göre sosyal mesafe iki grup üyeleri arasındaki duygusal mesafenin bir işlevidir ve sosyal mesafe araştırmalarında dikkatin yöneldiği alan bireyin diğer bireylere ve bir gruba yönelik tepki duygusu üzerinedir (BOGARDUS, 1947). Ancak sosyoloji literatüründe Bogardus’un kavramsallaştırması tek değildir. Birçok başka sosyolog sosyal mesafenin farklı gruplar arası etkileşim ve temasların sıklığı ya da bir toplumdaki, “içerden”, “dışarıdan” normatif ayrıştırmaya dayalı olarak yapılmasını önermektedirler (KARAKAYALI, 2009).

Sosyal mesafe araştırmaları sosyal mesafenin kişinin karakter özellikleri, şahsiyeti ve kültürel bağlamından etkilendiğini göstermektedir. Laumann (1965) Amerikan toplumunda mesleki statünün sosyal tabakalaşmanın en önemli belirleyicisi olduğu varsayımına dayalı olarak kentsel alanda sosyal etkileşimin mesleki sıralama ile ne derece belirlendiğini analiz etmekte ve meslek gruplarına yönelik sosyal mesafenin kişinin kendi mesleği ve sınıfsal konumundan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Buna göre 1) kişiler kendilerine benzer meslekleri olanlarla daha mahrem ilişkiler kurmaya yönelmektedir (benim gibi o da hipotezi), 2) mesleki konumuna bakmaksızın kişiler daha yüksek mesleki konumları olanlarla mahrem ilişkiler kurmaya yönelmektedir (prestij hipotezi). Laumann prestij hipotezinin sosyal mesafe üzerinde daha belirleyici olduğunu tespit etmektedir (LAUMANN, 1965).

Triandis (1960) ise, kolej öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada beyaz öğrenciler için ırk ve sosyal sınıfın din ve milliyetten daha belirleyici faktörler olduğunu tespit etmiştir. Yapılan araştırmalarda beyaz Amerikan öğrencilerde ırk, Yunanlı öğrencilerde din, Alman ve

Japon öğrencilerde mesleki statü sosyal mesafe kararlarında önemli etkiye bulunmaktadır (DION, 1985).

Azınlıklara yönelik araştırmalarda sosyal mesafede mutabakata dayalı etnik bir hiyerarşinin var olduğu bulunmaktadır. Sosyal mesafe zaman içinde değişmektedir. 19 ve 20. Yüzyıl Atlantik göçmen dalgasında ev sahibi çoğunlukla Avrupalı göçmenler arasında sosyal mesafe yüksek iken bugün Avrupalı gruplar en üstte, Müslümanlar en altta yer almaktadır (HRABA vd., 1989). Bu çerçevede örneğin Kleg ve Yamamoto (1998) çalışmasında Amerikanların Ortadoğulular, Doğulular ve Afrikalı-Amerikalılara karşı sosyal mesafelerinin yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Avustralya'da Ray (1983) tarafından yapılan çalışma azınlık gruba bağlı olarak sosyal mesafenin değiştiğini göstermektedir. Müslüman olmayan Avustralyalıların Müslümanlara yönelik tutumu diğer azınlık gruplardan daha farklı olmaktadır. Ayrıca, Pettigrew ve Tropp (2006) tarafından 500 çalışmadan alınan 713 bağımsız örneklemin analizinin yapıldığı çalışma, gruplar arası temasın önyargıyı ve sosyal mesafeyi azalttığını göstermektedir.

B. Etnik Ayrımcılık

Etnik ayrımcılık için iki genel tanım yapılabilmektedir. Birincisi, egemen grup ve azınlık grubu arasındaki asimetrik ilişkiye dikkat çekmekte ve etnik ayrımcılığa egemen grubun azınlık grubuna zarar verici eylemleri olarak yaklaşmaktadır. Diğeri ise daha geniş olup, grup mensubiyetleri dolayısıyla bireylerin farklı ve adil olmayan muameleye tabi tutulması olarak tanımlanmaktadır (YANG, 2000). Bu geniş tanım çoğunluk grubun azınlık, azınlık grubun çoğunluk ve azınlık grubun başka azınlık grup üzerinde ayrımcı eylem ve davranışlarını da kapsadığından daha işlevsel bulunmaktadır.

Eylem düzeyinde etnik ayrımcılık bireysel ve kurumsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu, etnik ayrımcılık sözkonusu olduğunda en önemli sınıflandırmadır. Bireysel ayrımcılık bireyler tarafından uygulanan ayrımcı tutum ve davranışlardır. Bir birey diğerine etnik kökenine bağlı olarak adaletsiz/haksız davrandığında ayrımcılık yapmış olacaktır.

Kurumsal ayrımcılık, sosyal kurumların hukuki düzenlemeler, politikalar ve uygulamalarının bir etnik grubu diğeri aleyhine kayırması/üstün tutması durumunda oluşur ki kurumsal ayrımcılığın etkileri daha yüksektir. (YANG, 2000). Kurumsal ayrımcılık, bireysel ayrımcılıktan daha karmaşık bir olgu olup, bireysel bir önyargıdan değil artık toplumun dokusuna sinmiş, tarih ve kültürce beslenen bir ayrımcılık türüdür. Tarihsel olarak bir kesime şüphe, acıma gibi duygularla yaklaşmak, toplumsal yaşamdan dışlayacak tutum ve davranışlar geliştirmek bu kapsamdadır.

İfade edilme biçimine göre etnik/ırki ayrımcılık aleni/kasten (overt discrimination) ve örtük(covert discrimination) olabilmektedir. 1996'da Stanford'da okuyan 5 Asyalı kız öğrencinin ev sahibi tarafından Beyaz Amerikalı kimselerin talebi olduğundan, ırkları nedeniyle kiracılığa kabul edilmemesi aleni/kasten ayrımcılıktır. 1980'lerde Berkeley Üniversitesi'nin üniversiteye devam şartları içinde başarı ortalamasını 3,75'den 3,90'a çıkararak genel bir koşul belirlese de, bu ortalamaları daha düşük gerçekleştiren Asyalı Amerikalılar aleyhinedir ve örtük ayrımcılığa örnek oluşturur (YANG, 2000).

Son dönem araştırmaları etno-ırkçılık/ayrımcılığın özellikle kaçınmacı (aversive) olduğunu göstermektedir (GAERTNER ve DOVIDIO, 1986). Bu kapsamda da özellikle renk körlüğü (Seni siyah olarak görmüyorum), stereotip varsayım, idealizasyon (güçlü, siyah bir kadın olarak bu sorunu aşacağına inanıyorum), meritokrasi miti (siyahlar daha sıkı çalışırlarsa diğerleri gibi başarılı olabilirler), ırki/kültürel meseleleri hafifletme gibi özellikle Afrikalı Amerikalılara yönelen farklı kaçınmacı ırkçılık/ayrımcılık türleri tespit edilmektedir. (CONSTANTINE, 2007)

Etnik ayrımcılığa ilişkin kuramsal çerçeve hala gelişmektedir. Önyargı ve ayrımcılık arasında farklılık olmasına rağmen ki bu tutum ve inançlar ile eylem ve davranış arasındaki farktır, çoğunlukla etnik ayrımcılık ve önyargı kuramları birlikte anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Sınıf çelişkisine dayalı kuramlara göre etnik ayrımcılık sınıf mücadelesi içerisinde anlaşılır ve sınıf çatışmasının bir uzantısı olarak değerlendirilir. Etkili kuramcılardan Edna Bonacich'in (1972) bölünmüş işgücü piyasası analizine göre azınlık işçilerine yönelik ayrımcılık, işveren-işçi arasındaki sınıf çelişkisinden kaynaklanmakta, emeği ucuzlatmak ve karı artırmak ile güdülenmektedir. Beyaz işçiler kendi çıkarlarını korumak için azınlık işçilerini dışlamakta, daha ucuza ve istenmeyen işlerde çalışmaya zorlamaktadırlar. Ayrımcılıktan faydalanan beyaz işçiler olmaktadır. Başka bazı Marksistler ise ayrımcılıktan en çok yarar görenin kapitalist sınıf olduğu iddiasındadırlar. Buna göre işçileri bölmekle kapitalist sınıf onların bir araya gelip daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma koşulları yönünde talepte bulunmasını engellemiş olmaktadır. Etnik ayrımcılıkla işçiler arasındaki dayanışma çözülmekte, sendikaların gücü zayıflatılmaktadır.

Sosyal baskı kuramına göre önyargının varlığı ya da yokluğunda sosyal baskıların ayrımcılık yaratabileceği değerlendirilmektedir. Bir grubun bireyleri diğer grup üyelerine önyargılı olmasalar bile içinde bulundukları grubun yarattığı sosyal baskılar nedeniyle ayrımcılık yapabilmektedirler. Bu demektir ki bireylerin grup normlarına uygun hareket etmesi beklenmektedir, diğer durumda grup tarafından dışlanabilmektedirler.

Önyargı kuramına göre ise etnik ayrımcılığın temel nedeni etnik önyargı, stereotip ve damgalamadır. Önyargı ırk/etnik köken gibi bir takım insani niteliklere dayalı olarak ortaya çıkan olumsuz yargı ve tutumlarla ilgili iken, ayrımcılık davranış ve eylemlerle ilişkilidir. *Sterotipler* ise etnik/ırk köken gibi bir takım insani niteliklere dayalı olarak çoğunlukla çarpıtılmış ve fazlaca genelleştirilmiş bilişsel etiketlemelerdir (HARRELL, 2000).

Belli bir sosyal ortamda değersiz görülen bir sosyal kimliği anlatan nitelik ve vasıflara sahip olan ya da olduğuna inanılan bireyler damgalanmış bireylerdir (CROCKER vd., 1998). Damgalama ırk, cinsiyet ya da obezite gibi görünür, ideoloj/mezhep, eşcinsellik gibi gizlenebilir de olabilir. Görünür damgalar kişileri açıkça önyargının ve ayrımcılığın hedefi haline getirirken, görünmez damgalar önyargıdan kaçınabilme imkanı verir. Ancak her halükarda damgalama egemen grubun lehine olan statü ve kaynak eşitsizliğini meşrulaştırabilir.

Önyargı toplumsal olarak onaylandığı zaman sistematik kitlesel ayrımcılık uygulamaları yaşanabilmektedir. Güney Afrika'daki Apartheid sistemi ya da Avustralya ve ABD'de yerli halkların rezervasyonlarda yaşamak zorunda kalması bu kapsamdaki örneklerdir. En uç tür ise Holocaust gibi doğrudan ya da Avustralyalı Aborjinlerin, Kanadalı Eskimoların yaşadığı türden dolaylı soykırımdır.

Etnik önyargı ve etnik ayrımcılık birbirleri ile ilişki halindedir ve etnik önyargı ayrımcılığa neden olabilmektedir. Örneğin siyahların güvenilmez ve şiddete yatkın oldukları önyargısı kolaylıkla bir ev sahibinin siyalara ev kiralamaması gibi ayrımcılığa neden olabilmektedir. Öte yandan önyargı kısmen ayrımcılığın bir sonucudur (YANG, 2000).

Önyargının nasıl bir tutuma dönüşeceği konusunda ise mutabakat olmasa da, olumsuz stereotipler ve duygular, gruplar arası etkileşimin yokluğunda yani sosyal mesafe ile birbirlerini etkileyerek önyargılı bir tutum oluşturabilmektedir. Önyargıyı ölçmenin bir yolu sosyal mesafeyi baz almak, diğer bir deyişle insanların psikolojik ve fiziksel olarak birbirleri ile ne denli yaklaştıklarına bakmaktır. Sosyo-psikolojik çalışmalar gönüllü temasların sıklığı ve niteliği ile tutumlar arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Keza yine ayrımcılığın sosyal olarak kabul edilir olup olmadığı, ayrımcılığın maliyeti (özellikle hukuki yaptırımlar), çevredeki diğer insanların gözetimi ayrımcılıkta belirleyici olabilmektedir (MAKKONEN, 2000).

Kazanç/işlevselcilik kuramı ise ayrımcı tutum ve davranışların ekonomik, politik, psikolojik faydalar üretmesine vurgu yapmaktadır. Buna göre örneğin bir konut alanının belli

bir etnik kesim tarafından kullanılmaya başlamasının o konut bölgesinde rantları düşüreceği hesap edilebilmekte ve ayrımcılık bu bağlamda fayda üretebilmektedir.

C. TANIMA/RED

1. Sosyo-kültürel kaynaşmanın fay hatları

Çalışmamızın bu bölümünde, Bernard (1999)'ın çerçevesinde ortaya koyduğu “sosyal kaynaşmayı sağlayan sosyo-kültürel koşullar”ın Türkiye’yi kapsayan örneklem genelinde, ve çalışmanın coğrafi çerçevesini oluşturan dört ayrı bölge (il kümeleri) temelinde, ne türden bir resim ortaya koyduğu ele alınacaktır.

İzleyen tartışma, “*Size cadde, pazar, lokanta gibi kamusal alanlarda saygısızlık yapıldı mı?*” sorusuna verilen yanıtlar üzerinden geliştirilmektedir. Bu soruya verilen yanıtlar çözümlenirken dikkat edilmesi gereken husus, sorunun özellikle “gruplar arası yatay kaynaşma”nın fay hatlarının/gerilim hatlarının fiziksel olarak kendini göstereceği kamusal mekanlara gönderme yapmasıdır. Diğer bir deyişle, farklı etnik kimliklere sahip kişilerin gündelik hayat pratiği içinde karşılaştığı, bir araya geldiği ve ilişkilerin özellikle “sosyal statü”nün kurgulandığı/ belirginleştirildiği tüketim mekanlarında yaşanan gerilimler söz konusudur. Kişiler, evlerinin ve yakın sosyal çevrelerinin güvenli mekanlarından uzaklaşmakta ve böylece grup aidiyetleri ile sosyal statüleri arasındaki ilişkiyi göreceli olarak daha az güvenli ve gerilime daha çok açık mekanlarda kurmaktadır. Bu noktada, toplumsal gruplar arası yatay kaynaşmanın anlaşılabilmesi için bu mekanlarda nelerin yaşandığını anlamak önem kazanmaktadır.

Tablo 40: Size cadde, Pazar, lokanta gibi kamusal alanlarda saygısızlık yapıldı mı? (Etnik kimlik nedeniyle)

	Sayı	Oran
Evet	90	4,9
Bazen	168	9,2
Hayır	1563	85,5
Cevapsız	8	,4
Toplam	1829	100,0

Soruya verilen yanıtlara bakıldığında, Türkiye geneline ait örneklemin toplam %14,1'i etnik kökenleri nedeniyle kamusal alanlarda saygısızlığa maruz kalmıştır; ve buna düzenli olarak maruz kalan kişi sayısı toplam örneklemin %4,9'una denk düşmektedir. Eğer bu sayılardan yola çıkacak olursak farklı etnik kimliklere sahip kişiler arasında, en azından benzer sosyal statüye sahip olan farklı etnik kimlik grupları arasında, bu türden bir gerilim ortaya çıkmamakta; ve eğer varsa da bu türden bir gerilim, bu durum fiziksel/sözlü iletişim

üzerinden su yüzüne çıkmamaktadır. Ancak, bu soruya verilen yanıtlar etnik köken temelinde ve araştırmaya konu olan bölgeler temelinde ayrıştırıldığında, ortaya çok daha farklı bir resim çıkmaktadır.

Ki kare analizi etnik köken ile kamusal alanlarda maruz kalınan saygısızlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kürtlerin toplam %30,6'sı en az bir kere böyle bir sorunu yaşamışken, Türkler'de bu oran %5,0'dır. Kürtlerin kamusal alanda etnik kökenleri nedeniyle bu türden gerilimlere maruz kalma sıklığı göz ardı edilemeyecek kadar yüksek bir oranda gerçekleşmektedir. Daha sonra da tartışacağımız gibi, bu türden vakaların yarattığı duygusal travmaların yalnızca olaya doğrudan maruz kalanlarla kısıtlı kalmayacağı ve ortaya çıkan kaygı ve gerilimin kaçınılmaz olarak yakın çevreye yansıtacağı da dikkate alınmalıdır.

Bölge temelli analizimize gelecek olursak, araştırmanın coğrafi çerçevesini oluşturan bölgelerin şu temellerde birbirlerinde farklılaştığını baştan söylemekte yarar bulunmaktadır: a) Etnik temelde daha homojen, ancak kültürel olarak daha kozmopolit büyük metropollerin (İstanbul, Ankara ve İzmir) oluşturduğu 1 nolu bölge (B1); b) Etnik olarak daha karışık, özellikle Türk ve Kürt nüfusun birlikte yaşadığı Akdeniz bölgesindeki metropol kentleri (Adana, Antalya ve Mersin) içine alan 2 nolu bölge (B2); c) Etnik anlamda neredeyse homojen olan ve ağırlıklı olarak Türklerin yaşadığı (Kayseri, Kırşehir, Samsun ve Yozgat) 3 nolu bölge (B3); d) Etnik anlamda neredeyse homojen olan ve ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı (Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Siirt ve Şırnak) 4 nolu bölgeden (B4) oluşmaktadır. Bu soruya verilen yanıtları bölge temelinde yorumlamadan önce, bu bölgelerin etnik yapısına ilişkin tabloları da vermekte yarar bulunmaktadır:

Tablo 41: Etnik kökeniniz nedir?

B1	Sayı	Oran
Türk	378	82,7
Kürt	70	15,3
Arap	1	,2
Diğer	4	,9
Cevapsız	4	,9
Toplam	457	100,0

Bu soruya farklı bölgelerde verilen yanıtlar aşağıdaki biçimde farklılaşmaktadır (Cevapsız şıkkına verilen yanıtlar gözardı edilebilir): B1: Evet (%2,0) / Bazen (%7,0) / Hayır (%91); B2: Evet (%5,8) / Bazen (%5,1) / Hayır (%88,9); B3: Evet (%2,0) / Bazen (%2,7) / Hayır (%94); B4: Evet (%9,8) / Bazen (%21,5) / Hayır (%68,4). Bu sayılar bir kaç çarpıcı bulguyu ortaya koymaktadır:

Tablo 42: Etnik kökeniniz nedir?

B2	Sayı	Oran
Türk	293	65,0
Kürt	110	24,4
Arap	31	6,9
Zaza	2	,4
Diğer	8	1,8
Cevapsız	7	1,6
Toplam	451	100,0

Tablo 43: Etnik kökeniniz nedir?

B3	Sayı	Oran
Türk	435	96,2
Kürt	10	2,2
Diğer	4	,9
Cevapsız	3	,7
Toplam	452	100,0

Tablo 44: Etnik kökeniniz nedir?

B4	Sayı	Oran
Türk	26	5,5
Kürt	427	91,0
Arap	1	,2
Zaza	6	1,3
Diğer	1	,2
Cevapsız	8	1,7
Toplam	469	100,0

Öncelikle, ağırlıklı olarak Kürt nüfusun yaşadığı B4, diğer bölgelerden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Bu bölgede, örnekleme dahil olan kişilerin toplam %31,3'ü en az bir kere kamusal alanda etnik köken nedeniyle saygısızlığa uğramıştır. Bu bölgeyi, toplam %10,9 sıklıkla, yine Kürt nüfusun belirgin olarak varolduğu B2 izlemektedir, ki buna rağmen aradaki fark oldukça büyüktür. Burada dikkat edilmesi gereken konu, B4'ün etnik anlamda homojen olmasıdır. Bu nedenle, yaşanan saygısızlığın başka bir etnik grup üyesinden gelmesini beklemek çok da anlamlı değildir. Diğer bir deyişle, burada yaşanan gerilim gerçek anlamda bir etnik gruplar arası gerilim değildir. O zaman, bu gerilimin nedeni ne olabilir?

Bölgenin siyasal koşulları göz önüne alındığında, dikkate alınabilecek makul bir açıklama, bölgede kamu otoritesini temsil eden kişilerle bölgede yaşayan vatandaşlar

arasında yaşanan olası gerilimlerin bu türden bir yanıt sıklığına sebep olmasıdır. Yani, B4’de yaşayan Kürt vatandaşların etnik kimliklerini kurgularken “olumsuz anlamda referans alınan öteki”nin Türk etnik kimliğinden çok devletin, devlet kurumlarının bizzat kendilerinin olması kuvvetle olasıdır. Diğer bir deyişle, burada ortaya çıkan durum, Kürtler ile Türkler arasındaki yatay kaynaşmanın doğası hakkında bir bilgi vermemekte; daha çok siyasal sistem ve devlet ile Kürt vatandaşlar arasındaki güven ilişkisinin (dikey kaynaşma) mevcut durumunu ortaya koymaktadır. Ancak, bu bölgede yaşayan Kürt vatandaşlar bir Türk algısı geliştiriyorlarsa, bunun da yine devlet ve devleti temsil eden kişiler üzerinden gerçekleştiği ileri sürülebilir. Böylece, Kürt kimliğinin inşasında etnik Türk kimliği doğrudan değil, dolaylı bir rol oynamaktadır. Daha çok, devletin temsil ettiği Türklük, Kürt kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Yine nüfusu etnik anlamda homojen olan B3’de ilgili soruya verilen yanıtlara bakıldığında, bu türden bir sorunla en az bu kentlerde karşılaşılmaktadır. Bu durum, hem bölgenin etnik anlamda homojen olması ile hem de bölgenin siyasal sistem ile herhangi bir çatışma içinde bulunmamasıyla açıklanabilir. Yine de, bu bölgede yaşanan saygısızlık olayları etnik gruplar temelinde ayrıştırıldığında, B3’de örnekleminde toplam 9 Türk vatandaş bu soruya “evet” yanıtını verirken (Türkler içindeki oranı %2,1), bölgede yaşayan Kürt vatandaşlar evet şikkini seçmemişlerdir. “Bazen” yanıtına gelince, aynı örneklem içinde yine 9 Türk vatandaş (%2,1) ve 2 Kürt vatandaş (bölge örnekleminde yer alan ve kendini Kürt olarak tarif eden vatandaşların %20’si) bu şikkı işaretlemiştir. Bu sayılar dikkate alındığında, Türk nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı B3’de, etnik Türkler arasında yaşayan Kürtlerin, en azından yüzyüze iletişim ortamında sistematik bir gerilimin ortasında bulunmadığı söylenebilir.

B1 ve B2 örneklemelerinde ortaya çıkan resim ise, bize bir dizi başka bulgular sunmaktadır. Bunlardan ilki, farklı etnik kökene sahip insanların bir arada yaşadığı ve kozmopolit kültüre sahip kentlerin oluşturduğu B1’de, kamusal mekanlarda bu sorunun yaşanma sıklığının, B3 hariç, diğer bölgelere göre düşük olmasıdır (ki “evet” yanıtında da aynı sıklığa sahiptirler. Ancak “bazen” yanıtında, B1’de bu sıklık artmaktadır: %7). Bu durum, birazdan aşağıda açıklayacağımız üzere, B1 ile B1’de yer alan kentlere benzer özellikler taşıyan (kozmpolit metropoller) B2 bölgesi karşılaştırıldığında daha belirgin hale gelmektedir. B1’de bu türden gerilimlerin Türkiye ortalamasının altında olması, kimi zaman birbirine alternatif olabilecek bir kaç olası hipotezin ortaya konmasına olanak vermektedir:

- a) Farklı etnik kimliğe sahip kişiler, bu türden büyük metropollerde birbirlerine değmeden yaşamakta (gettolaşmakta), dolayısıyla etnik kimlik temelli sürtüşmelerin

ortaya çıkmasını sağlayacak mekansal koşullar, ya da imkanlar, ortadan kalkmaktadır.

b) Özellikle sınıf ve statü temelli ayrışmanın mekansal olarak derinleştiği bu büyük metropollerde, ve özellikle statünün inşa edildiği toplu tüketim mekanlarında, bu ayrışmalar etnik kimlik temelli ayrışmaların önüne geçmektedir. Bu nedenle, bu türden mekanlarda bir araya gelen kişilerin kurduğu iletişim ve ilişki, etnik köken üzerinden değil, sınıfsal konum ya da toplumsal statü üzerinden kurulmaktadır. Buralarda bir araya gelen bireylerin sınıfsal konumlarına/toplumsal statülerine ilişkin farkındalığı, etnik köken farkındalığının önüne geçmektedir. Ancak, eğer benzer sınıfsal konuma/toplumsal statüye sahip kişiler arasında bir gerilim ortaya çıkarsa, bunun çok daha şiddetli bir biçimde gerçekleşmesi olasıdır: Eğer benzer sınıfsal konumda olan/toplumsal statüye sahip farklı etnik gruplar, o sınıfa/statü grubunun erişebileceği iktisadi kaynaklar/maddi olanakları paylaşmakta yarışıyorlarsa (örneğin farklı etnik gruplara ait sokak satıcılarının işlek bir cadde üzerinde yer kapma kavgaları gibi).

c) Dahası, eğer sınıfsal ayrışmalar etnik temelli bir ayrışmaya da tekabül ediyorsa, kolay kolay bir araya gelmeyen farklı sınıf/statü grubuna ait bireyler arasındaki gerilimlerde (örneğin: büyük bir AVM'den elinde alışveriş torbalarıyla çıkan genç bir çift ile onlara selpak mendil satmaya çalışan çocuk arasındaki çekişme; ya da lüks bir barın önünde valelik yapan kişi/koruma görevlisi ile bara giden kişiler arasındaki anlaşmazlık), saygısızlığa maruz kalan kişi, bu durumu etnik kökenden çok statü/sınıf farklılığına bağlayabilir. Ya da tam tersi bir biçimde, sınıf/statü farklılığından kaynaklanan bir gerilim, etnik köken farklılığına bağlanabilir. Bu durum yanıtların sıklığını belirleyen bir etken olabilir.

d) Türkiye coğrafyasının her köşesinden nüfus çeken büyük metropollerin sahip olduğu (ve yeniden ürettiği) kültürel çeşitlilik ve mekansal büyüklük, herhangi bir etnik grubun kendi kimliğini kurmak için referans alabileceği belirgin bir toplumsal “öteki”yi tarif etmesini, böyle bir “öteki” ile düzenli olarak (fiziksel anlamda) karşılaşmasını çok daha zor kılabilir. Bu nedenle, kamusal alanda bireyler arasında yaşanan herhangi bir gerilimin basitçe “etnik köken”e bağlanması da mümkün olmayabilir.

B2’de ortaya çıkan resim, bir ölçüde, B1’e benzemektedir. Örnekleimde yer alan kişilerin toplamda %10,9’u en az bir kere kamusal alanda etnik köken temelli saygısızlığa maruz kalmıştır. Ancak, burada çarpıcı olan durum, diğer tüm bölgelerden farklı olarak, soruya “Evet” yanıtı verenlerin sıklığı (%5,8) “Bazen” yanıtı verenlerin sıklığını (%5,1), az da olsa, geçmektedir. Diğer bir deyişle, bu duruma maruz kalan kişilerin en az yarısı, birden

fazla kere aynı gerilimi yaşamıştır. Sorun, B2’de daha keskin ve sistematik bir hal arz etmekte, daha şiddetli yaşanmaktadır.

B2’nin kendisini B1’den ayıran bir yönü, bu örnekleme yer alan kentlerde Türk, Kürt ve Arap kökenli vatandaşların birlikte yaşamasıdır. Diğer bir deyişle, B1’e ilişkin olarak geliştirilen “d” hipotezinin bu örnekte geçerli olması çok daha zayıf bir olasılıktır. Kentlerin etnik kompozisyonundaki heterojenlik daha çok ikili bir yapı sergilemekte (Arap nüfusun sayısal anlamda ağırlığı daha düşüktür) ve bir etnik grubun kendi kimliğini kurgularken net olarak referans noktası oluşturabilecek bir etnik “öteki” bulunmaktadır.

Bölgelerde bu sorunun yaşanma sıklığı etnik köken temelinde sorgulandığında (Ki kare testi her iki bölgede de anlamlı sonuçlar vermektedir), her ikisinde de bu sorunla esasen Kürtlerin karşılaştığını görmemize karşın, bu etnik grup temelinde verilen cevaplar sıklık ve yoğunluk açısından farklılaşmaktadır. B1 de “evet” yanıtı %5,7 ve “bazen” yanıtı %20,0 oranlarına sahipken, B2’de bu oranlar sırasıyla %19,1 ve %10,9’dur. Bu yanıtlar, sorunun B2’deki yaşanma biçimiyle ilgili tespitimizi desteklemektedir. Ancak, “Göç – Mahalle ve Yerleşme” başlığı altında yaptığımız tespitlerden yola çıkarak, bu türden olayların basitçe Kürtlerle Türkler arasında yaşanan kategorik bir gerilimden çok Kürt kökenli ve yoksul yeni göçmenler – özellikle gençler - ile (etnik konumdan göreceli olarak bağımsız bir biçimde) daha yerleşik olan ve daha iyi ekonomik konumdaki, artık başka mahallelere taşınan eski göçmenler arasında yaşandığını söylemek olasıdır. Bu tespit en azından Mersin örneğinde, (c) hipotezini daha çok destekler görünmektedir.

B1’e ilişkin bulgulardan yola çıkarak öne sürdüğümüz hipotezleri takip ederek (özellikle “b” hipotezi)(İstanbul-M4;M12;13), B2 kentlerinde yaşanan bu türden olayların benzer statü gurubunda/sınıfsal konumda bulunan bireyler arasında yaşanması muhtemeldir diyebiliriz. Mersin’de yapılan mülakatlarda, bu türden gerilimlerin daha çok serbest girişimci olan kesimler arasında, özellikle işyeri niteliğine sahip kamusal mekanlarda ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır. Mersin’in göreceli olarak yoksul mahalleleri etnik anlamda ayrılmış durumdadır ve bu türden mahallelerin kamusal mekanlarında yaşanan gerilimlerin etnik kökenli olduğunu söylemek zordur. Daha üst sınıf/statüye sahip aileler ise daha çok karışık ve/veya eski mahallelerde yaşamaktadır. Bu türden mahallelerde ise etnisite/mezhep türlü gerilimlere, en azından gündelik yaşamda, kolay kolay rastlanmamaktadır (Mersin-M13-5; Mersin-M17). 2009 yerel seçimlerinde bağımsız muhtar adayı olan Mersin-M17 nolu katılımcının mülakatta yapmış olduğu şu tespit oldukça çarpıcıdır:

“Burası daha çok memurların ve emeklilerin yaşadığı bir yer. Tamamen daha önceden yerleşmişlikten kaynaklı böyle bir algı var. Geçmişte de burası Pozcu olarak gelir düzeyi olarak yüksek bilinen bir mahalleymiş ama şu an için oturanların çoğu dediğim gibi emekli ve memur olanlar. Yansımayı [uyumun yansımasını] oturduğum apartman çerçevesinde dile getirmem gerekirse mesela karşı komşum MHP’li, aşağıdaki komşum AKP’nin özellikle çok da aktif bir elemanı. Üst kattaki komşum ise DSP’li. Apartman içerisinde bu durumun mahalleye yansımasını aktarmam gerekirse apartman içerisinde dahi birbirimizle gayet uyumluyuz ve davranışlarımız bile belli bir nezaket içerisinde. Mesela ben 14 yıldır buradayım...”

B1 ve B2 bölgelerinde yaşanan bu türden gerilimlerin yaşanma sıklığı etnik gruplara göre ayrıştırıldığında, şu bulgulara varılmaktadır: B1’i oluşturan örneklemde Türk kökenli vatandaşların toplam %5,5’i (evet: %1,3; bazen: %4,2), Kürt kökenli vatandaşların ise toplam %25,7’i (evet: %5,7; bazen: %20) bu sorunla en az bir kere karşılaşmıştır (Arap kökenli vatandaşlar, böyle bir olay bildirmemiştir). B2’yi oluşturan örneklemde ise, Türk kökenli vatandaşların toplam % 3,8’i (evet: %1,4 ; bazen: %2,4), Kürt kökenli vatandaşların toplam %30’u (evet: %19,1; bazen: %10,9) ve Arap kökenli vatandaşların toplam %9,7’si (evet: %0,0; bazen: %9,7) bu sorunla en az bir kere karşılaşmıştır. Açık bir biçimde, bütün bu metropollerde kamusal alanda yaşanan bu türden gerilimlere daha çok Kürt kökenli bireyler maruz kalmaktadır. Bunu yanısıra, hem B1’de yaşayan Kürt kökenli bireylerin, hem de B2’de yaşayan diğer etnik grup üyelerinin durumuyla karşılaştırıldığında, B2’de yaşayan Kürt kökenli bireyler bu sorunla daha keskin ve düzenli olarak karşılaşmaktadır (Evet ve Bazen yanıtlarını karşılaştırınız).

Ayrımcılık deneyimine ilişkin soruya verilen yanıtlar üzerinden geliştirilen tartışma, etnik gruplar arasındaki olası gerilimler üzerinden yatay kaynaşma (farklı etnik gruplar) ve dikey kaynaşmanın (devlet-etnik gruplar) fay hatları üzerine giriş niteliğindedir. Bu tartışmanın geliştirilebilmesi için sosyal kaynaşmanın ortaya çıktığı aile, akrabalar/akrabalık, komşuluk, mahalle, dini cemaatler, işyeri, yaşanan kent gibi toplumsal ilişki mecralarını odağına alan bir çözümlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Analizin izleyen bölümünde, araştırma anketinde sorulan 59-64 ve 69-73 nolu sorulara Türkiye örneklemini genelinde ve bölgeler özelinde verilen yanıtlardan yola çıkarak bu mecralarda sosyal kaynaşmanın nasıl ve ne ölçüde gerçekleştiği ele alınmaktadır.

59-64 nolu sorular, “Şimdi size bazı grupları sayacağım, bunlardan hangisinin komşunuz olmasını istemezsiniz?” sorusuna, aşağıda belirtilen her bir özel kategori için ayrı ayrı verilen yanıtları kapsamaktadır (59: Aleviler; 60: Gayri Müslimler; 61: Geniş aileli

insanlar- Aşiretler; 62: Kürtler; 63: Tarikat ve cemaat üyesi olanlar; 64: Türkler). Bu sorunun kategorilerinde üç temel temanın yer aldığı görülmektedir: Etnik köken; Dini/Mezhepsel köken; Komşunun parçası olduğu sosyal bağların niteliği. Bu üç temel eksen, özellikle eğer mahalleler benzer sınıfsal profile sahip ailelerden oluşuyorsa, bir komşuluk biriminde oturan aileler arasındaki sosyal ilişkilerin ve kültürel etkileşimin doğasını belirleyecek etkenlerdir. Bu soruların ele aldığı alt kategoriler ise, özellikle komşuluk birimlerinde ortaya çıkabilecek gerilim hatlarını ve bu gerilimlerin altında yatan önyargıların derecesini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu farklı temalara verilen yanıtları karşılaştırarak bireylerin sosyal ilişkilerini kurarken bu eksenlerin hangisine daha çok önem verdiği, hangilerini geri planda tuttuğuna ilişkin bir takım ipuçlarını elde etmek de olanaklıdır.

Analiz öncelikle Türkiye genelini ele alacaktır. İlgili tablolar aşağıda verilmektedir. Ancak, çözümlemeyi ve tartışmanın izlenmesini kolaylaştırmak için bu üç grubun yanıtları öncelikle özet bir tabloda topluca verilecektir (esas tablolardan aktarılan veriler geçerli yüzdeleri göstermektedir).

Tablo 45: Komşuluğa bakış, özet tablo

(%)	Gayri Müslim	Alevi	Tarikat ve Cemaatler	Geniş aile- Aşiret	Kürtler	Türkler
İsterim	40,1	48,6	31,9	36,9	45,9	61,9
İstemem	22,2	12,7	32,0	27,3	19,6	4,0
Farketmez	36,6	37,9	35,0	34,7	33,5	33,0
Cevapsız	1,1	,8	1,1	1,1	1,0	,1

Özet tabloda ortaya çıkan en belirgin sonuç, göreceli olarak söylenecek olursa, “tarikat/cemaat üyesi olanlar” ile “geniş aileler/aşiretler”e komşu olarak çok da olumlu bakılmadığıdır. Özellikle tarikat ve cemaat üyelerine olumsuz bakış ile olumlu bakış eşittir (ki diğer hepsinde istemem yanıtı isterim yanıtından azdır). Bu iki kategorinin ortak noktası, komşuların parçası olduğu sosyal bağların niteliğine gönderme yapmasıdır (tarikat/cemaat üyesi olmak, bağlı bulunan dini grup, mezhep hakkında bir bilgi barındırmamaktadır). Peki bunun nedeni ne olabilir?

Aşiretler/büyük aileler ve cemaat/tarikatler kendi kendilerine yeten, dayanışma temelli, üye olmayanları dışlayan, kendini koruma refleksine sahip, üye profili ve dünya görüşü açısından homojen, çevreleri ile uyumun ise çevrelerinde bulunanların kendi işgörme (conduct) biçimlerine koşut davranması halinde mümkün olabileceği yapılardır. Diğer bir deyişle, bu türden yapılar kuramsal tartışmada sözünü etmiş olduğumuz “bağlayıcı (bonding)” sosyal sermayeye dayanmakta, bu türden bir sosyal sermayeyi üretmektedir. Bu ise, farklı grupların bir arada olmasını sağlayan türden “gruplarası (bridging)” sosyal

sermayenin, ya da sosyal bağların oluşmasını engelleyecektir. Bu durumda, birlikte yaşayabilmenin, komşuluk yapabilmenin ilk şartı olarak komşuyla iletişim ve ilişki kurma, sonrasında ise komşuyla dayanışma ilişkilerinin geliştirilebilmesi imkanının var olup olmadığıdır.

Türkiye genelinde cemaat ve tarikat üyeleriyle komşuluğa bakışa ilişkin olarak verilen yanıtlar etnik köken temelinde incelendiğinde, Ki kare analizinin her iki düzeyde de (0,05 ve 0,01) anlamsız sonuç verdiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, insanlar hangi etnik kökene sahip olursa olsun tarikat ve cemaatlere bakışları benzeşmekte ve komşuluk söz konusu olduğunda olumsuz bir resim çizmektedir. Daha sonra da göreceğimiz gibi, tarikat ve cemaat türü yapılar ikamet mekanlarında kurulan birincil ilişkilerden çok kamusal alanda kurulan ikincil ilişkiler üzerine oturmaktadır.

Ancak, aşiretler ve büyük ailelerle komşuluğa bakış söz konusu olduğunda, etnik köken temelinde verilen yanıtlar anlamlı bir biçimde ayrılmaktadır (Ki kare analizi her iki düzeyde de “anlamlı” sonucunu vermektedir). Türkler arasında “istemem” yanıtı %31,5 düzeyindeyken, Kürtlerin %18,3’ü olumsuz görüş beyan etmektedir. “İsterim” yanıtında da benzer bir durum söz konusudur. Türklerin %34,5’i, Kürtlerin ise %41,5’i doğrudan olumlu görüş bildirmektedir. Kürtlerin bu olumlu bakışıyla aile yapıları ve akrabalık ilişkilerine verdikleri önem arasında yakın bir bağ olduğunu, Türklerin olumsuz bakışının altındaysa büyük aile/aşiret olgusuyla Kürt algıları arasında bir ilginin olduğunu söylemek mümkün görünüyor. Bu ön tespitlere tekrar döneceğiz.

Dini/mezhepsel köken temelli sorulara bakıldığında, özellikle Gayri Müslim kökenli komşulara ilişkin olarak belirgin bir çekingenliğin olduğu aşıkardır. Yine de, olumlu yanıt olumsuz yanıtın (%22,2) yaklaşık olarak iki katıdır. Ancak burada çarpıcı olan husus, bugün Türkiye’de çok az sayıda gayri müslim vatandaş yaşamasına – ve bu nedenle gerçek hayatta gayri müslim bir aile/kişi ile komşuluk deneyimi yaşanma olasılığının çok düşük olmasına - karşın, belirgin ölçüde bir olumsuz yanıtın ortaya çıkmasıdır. Bu durum, ya yanıtlayanların aşırı dini hassasiyetlere sahip olmasından ya da toplumda gayri müslimlere karşı olan bir önyargıdan kaynaklanmaktadır denebilir. Ancak Kürtlerin Gayri Müslimlere bakışının Türklere göre biraz daha olumlu olduğu da not edilmelidir. Bu durum özellikle olumsuz yanıtlarda ortaya çıkmaktadır. Ki kare analizinin anlamlı sonuç verdiği etnik köken çapraz tablosuna göre Kürtlerin ve Türklerin yanıtları şöyle farklılaşmaktadır: Kürtler, “isterim” %38,4, “istemem” %19,9, “farketmez” %40,2; Türkler, “isterim” %39,8, “istemem” %24,2, “farketmez” %35,1.

Alevi kökenli komşulara bakış, diğer kategorilere göre daha olumludur. Her ne kadar %12,7 oranında olumsuz bir yanıt verilmişse de, bu oran tüm sorulara verilen olumsuz yanıtlar içindeki en düşük ikinci orandır (ve yine olumlu yanıtlar içinde de ikinci yüksek orana sahiptir).

Alevilik kültürünün hoşgörü ve açıklık vurgusu ve bu kültürde komşuluk ve sosyal dayanışmaya verilen önemin bu görece olumlu tavrı ürettiğini düşünülebilir. Özellikle Aşiretler/büyük aileler ve cemaat/tarikatlar türünden kapalı yapılara karşı ortaya konan çekingen tutum da bu sonucu desteklemektedir. Bu soruya verilen yanıtlar arasında ise etnik köken temelinde bir farklılaşma ortaya çıkmamaktadır (Ki kare analizi her iki düzeyde de anlamsız çıkmaktadır).

Komşunun etnik kökenine ilişkin olarak verilen yanıtlar dikkate alındığında, etnik kökenin diğer iki eksene göre (alevilerle komşuluk hariç) daha az dikkate alındığı görülmektedir (reaksiyoner anlamda). Ancak, Kürtler'e ve Türkler'e bakış karşılaştırıldığında, yanıtlarda belirgin bir biçimde farklılaşma gözlemlenmektedir. Türklerle komşuluğa bakış, tüm kategoriler içinde en yüksek orana sahiptir (%61,9). Aynı durum, olumsuz yanıtlarda da kendini göstermektedir (en düşük oran: %4,0). Kürtler ile komşuluğa bakış ise, bu resimden çok daha olumsuzdur (isterim: %45,9; istemem: %19,6; farketmez yanıtı her iki örnekte de aynı).

Bu durumun ne ölçüde toplumun genelinde – ve özellikle Kürt kökenli olmayan kesiminde – oluşan Kürt algısına bağlanabileceği ve ne ölçüde Kürtler'in kültürel özellikleri ve komşuluk pratiğine ilişkin bir deneyimden, ya da karşılaşmadan, kaynaklandığına ilişkin bir sonucun bu sayılardan çıkarılması olanaklı değildir. Ancak, özellikle Türkler ve Kürtler söz konusu olduğunda, diğer etnik grup üyeleriyle komşuluğa bakışla ilgili olarak beyan edilen olumsuz görüşler arasında bir asimetri/dengesizlik olduğunu belirtmek elzem görünüyor. Her ikisi de Ki kare analizinde anlamlı sonuç veren çapraz tablolara göre (Etnik köken ve Kürtlerle/Türklerle komşuluk) , Türklerin %29,5'i Kürtlerle komşuluğu istemezken (isterim: %36,5; farketmez: %33,1), Kürtlerin yalnızca %7,0'ı olumsuz görüş beyan etmektedir (isterim: %49,1; farketmez: %42,6).

Tablolar açık bir biçimde Kürtlerin Türklere bakışının, Türklerin Kürtlere bakışından çok daha olumlu olduğunu göstermektedir. Ki bu sorunun özel alanı dair olan komşuluk ilişkisini konu ettiğini hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Bu tespitimizi bölge temelli çözümlemelerimizde geliştireceğiz.

Tablo 46: Aleviler

	Sayı	Oran
İsterim	889	48,6
İstemem	232	12,7
Farketmez	693	37,9
Cevapsız	15	,8
Toplam	1829	100,0

Tablo 47: Gayrı Müslümler

	Sayı	Oran
İsterim	733	40,1
İstemem	406	22,2
Farketmez	669	36,6
Cevapsız	21	1,1
Toplam	1829	100,0

Tablo 48: Geniş aileli insanlar- Aşiretler

	Sayı	Oran
İsterim	675	36,9
İstemem	499	27,3
Farketmez	634	34,7
Cevapsız	21	1,1
Toplam	1829	100,0

Tablo 49: Kürtler

	Sayı	Oran
İsterim	840	45,9
İstemem	358	19,6
Farketmez	613	33,5
Cevapsız	18	1,0
Toplam	1829	100,0

Tablo 50: Tarikat ve cemaat üyesi olanlar

	Sayı	Oran
İsterim	583	31,9
İstemem	585	32,0
Farketmez	640	35,0
Cevapsız	21	1,1
Toplam	1829	100,0

Tablo 51: Türkler

	Sayı	Oran
İsterim	1133	61,9
İstemem	73	4,0
Farketmez	603	33,0
Cevapsız	19	1,1
Toplam	1829	100,0

Bu sorulara verilen yanıtlar bölgeler düzeyinde çözümlendiğinde ise, oldukça farklı yanıt örüntüleri ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle her bir soru için verilen yanıtların (özellikle “isterim” ve “istemem” şıkları ele alınarak) bölgeler üzerinden karşılaştırmalı çözümlemesi yapılacak, daha sonra bölgelerin her biri için bir değerlendirme sunulacaktır.

Aleviler ile komşuluğu ele alan 59 nolu soruya verilen yanıtlara bölgeler temelinde bakıldığında (Türkiye Ortalaması/TO: “isterim” %48,6; “istemem” %12,7) metropoliten kentlerin yer aldığı kozmopolit bölgelerde olumlu tavır belirgin biçimde öne çıkmaktadır. B1’de “isterim” şıkkı %58 oranında seçilirken, bu oran B2’de %62,1’e çıkmaktadır. B1 ve B2’ye ilişkin olarak not edilmesi gereken önemli bir husus, bu bölgelerin örneklem ortalaması (%8) üzerinde Alevi nüfusa sahip olmasıdır (B1 örnekleminin %14,2’si, B2 örnekleminin %14,6’sı kendisini Alevi olarak tanımlamıştır). Burada vurgulanması gereken husus, bu iki bölgede yaşayan ve Alevi kökenli olmayan aile/bireylerin Alevi kökenli aile/bireylerle sosyal ilişkiye girme ve komşuluk deneyimi kazanma şansının diğer bölgelere göre (B3 ve B4) daha yüksek olmasıdır. Birlikte yaşama pratiğinin eksikliği ile Aleviler’e karşı, en azından, komşuluk ilişkisi üzerinden geliştirilen olumsuz tavrın yükselmesi arasında bir paralelliğin olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, kentleşmenin ve özellikle metropol kentlerin farklı kimliğe sahip insanları birbirileri ile karşılaştırması ve ilişki kurmasını sağlaması (hatta bir ölçüde buna zorlaması) farklılıklara dayanan bir kimlik çatışmasını tetiklemekten çok “kimlikler/gruplarası (bridging)” sosyal sermayenin, ya da sosyal bağların oluşmasına katkıda bulunabilir.

Mersin’de yapılan mülakatlardan çıkan ve daha önce belirtmiş olduğumuz bir bulgunun burada hatırlanmasında yarar bulunmaktadır. Özellikle daha yüksek gelir grupları karışık ve/veya eski mahallelerde yaşamaktadır. Bu kategoride yer alan kent sakinlerinin, eski göçmenler (ve onları izleyen kuşaklar) olduğundan söz etmiştik. Mersin’de yaşayan alevi kökenli bireylerin, özellikle eski göçmenler olduğu ve artık giderek sözü edilen türden mahallelerde yaşamaya başlamasıyla, yukarıda tespit edilen olumlu görüşün oluşması arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek zor olmasa gerektir.

Ancak, kentleşmenin kendiliğinden – ve her metropolde - böyle bir süreci başlatacağını ya da destekleyeceğini söylemek olanaklı değildir. Kentleşme süreci ve metropol kentler, sadece bu grupların karşılaşma olasılığını artırmaktadır. Bunun iyi bir kanıtı, B1 ve B2 örneklemelerinde bu soruya verilen olumsuz yanıtlar karşılaştırıldığında elde edilmektedir. Az önce görüldüğü üzere, B2'nin olumlu tavrı B1'in biraz önündedir. Ancak özellikle olumsuz yanıtların dökümüne bakıldığında, ortaya daha net bir resim çıkmaktadır (“istemem”: TO: %12,7; B1: %11,2; B2: %5,1; B3: %19,0; B4: %15,4). Burada çarpıcı olan durum, B1 ile B2 örneklemelerinde aynı oranda Alevi kökenli bireyin yer almasına karşın, B1'in olumsuz tavrının, B2'ye göre çok daha olumsuz çıkmasıdır. Peki bu durum hangi etkenlere bağlanabilir? Akla muhtemel üç açıklama gelmektedir:

a) Metropollerin komşuluk birimlerinin homojen ya da heterojenliği (gettolaşmanın varlığı), ki 74 nolu soruya (Mahalleniz etnik/dini/mezhepsel anlamda ne derece farklı kesimlerden oluşuyor?) verilen yanıtlar bölgeler düzeyinde ayrıştırıldığında, B2'nin B1'e göre daha heterojen bir mahalle yapısına sahip olduğu görülmektedir (bu soru daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacaktır).

b) Başka etnik/dini/mezhepsel ilişkilere ilişkin algının yalnızca komşuluk birimlerinde, mahallelerde değil, aynı zamanda işyerinde (iktisadi ilişkiler üzerinden) ve kamusal alanlarda (özellikle tüketim mekanlarında) da gelişmesi. Bu durumda, metropolün nüfus ve coğrafi büyüklüğü ile birlikte sınıfsal konum/statü grubu anlamında kompozisyonu da önem kazanacaktır.

b1) İşyeri ilişkileri söz konusu olduğunda, ev-işyeri mesafesinin uzunluğu/kısalığı ve işyerlerinin mekansal olarak dağınık ya da toplu olarak konumlanmasına göre farklı kimliklere ait bireylerin – kendi homojen mahallelerinde yaşasalar bile – en azından işyerlerinde bir araya gelebilme olasılığı ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda, B2 örneğinde yer alan daha küçük ölçekli metropollerin B1 de yer alanlara oranla bu türden bir karşılaşmaya daha fazla olanak sağlayacağı düşünülebilir.

b2) Ancak, yukarıdaki hipotezin altında önemli bir varsayım yatmaktadır: “İktisadi ilişkiler etnik/dini/mezhepsel gruplar içinde, ya da bu temeller üzerinden örgütlenmemektedir”. Eğer durum böyle değilse, o zaman işyerinde bir araya gelen kişilerin benzer kimlik profillerine sahip olma ihtimali yüksek olacaktır, ki bu da farklı kimlik gruplarıyla karşılaşma olanağını azaltacaktır. Daha sonra ayrıntılarına gireceğimiz “B1 örneğinde dini cemaat/tarikatların maddi temelli/iktisadi destek mekanizmaları olarak işlev görmesi” tespitinin de işaret ettiği üzere, farklı kimliklere

sahip kişilerin işyerinde karşılaşmasının, B2’de yer alan metropollere göre daha zayıf bir olasılık olduğu düşünülebilir.

b3) Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplu tüketim mekanları benzer sosyal sınıflara/statü gruplarına ait bireyleri bir araya getirmektedir. Böyle bir durumda, farklı kimlik gruplarına ait bireylerin bu türden kamusal mekanlarda bir araya gelebilmesi için, herşeyden önce, benzer sınıflara/statü gruplarına ait olması gerekir. Böyle bir durumda, söz konusu metropol kentteki refah dağılımının ve statü grubu ayrışmasının etnik bir temel üzerinde oluşmaması gerekir. Diğer bir deyişle, en azından, gelir dağılımının etnik gruplar arasında (ve diğer kimlik grupları arasında) göreceli olarak daha eşit dağılması, bu türden bir karşılaşmayı daha olanaklı kılacaktır.

c) Ayrıca, söz konusu metropollerin kültürel ve siyasi atmosferi de bu yanıtların içeriğini etkileyebilir. Burada ilk olarak akla gelen, bu metropollerin ne ölçüde sekülerleşmeye açık olduğudur. Sekülerleşmenin din/mezhep temelli ayrışmaları ve gerilimleri azaltma etkisi göz önüne alındığında, B1 ile B2 örneklemelerinde yer alan kentlerin her birinin kendi kültürel tarihinin de ele alınmasında yarar vardır. Ancak, bu etkenin tamamıyla belirleyici olduğunu söylemek olanaklı değildir. Bir kentte hayatta kalmanın ve o kente bağlılık geliştirmenin, bireyin o kentte kendisini güvende hissetmesi ile doğrudan ilişkisi vardır. Bu anlamda, seküler kültürün gelişebilmesi ve bireyin seküler kültürün olduğu bir kente kendini bağlı hissedebilmesi – sekülerliğe karşı kendini koruyucu, muhafazakar tepkiler geliştirmemesi - için bu sekülerliğin kapsayıcı ve dışlamayan bir sekülerlik olması gerekir. O nedenle, sekülerliğin yeter şart olduğunu söylemek kolay değildir. Ancak birey kendisini bu seküler ortamda güvende hissediyorsa (sosyal bağlarını sürdürmesinin önünde bir engel yoksa, kendi değerlerini sürdürmesi olanağı korunuyorsa) o zaman, metropollerin sekülerleştirme etkisi kendisini kapayan değil, açan kimlik grupları yaratacaktır. Diğer bir deyişle, getto üretmeyen bir hakim seküler kültürün olması durumunda sekülerlik gruplar-arası sosyal sermayenin gelişmesi olasıdır.

Aleviler ile komşuluğa bakışta B3 ve B4’ün tavırları birbirilerine oldukça benzemekte ve diğer iki bölgeye göre daha olumsuz bir portre çizmektedir. Bu durum, daha önce belirtilen “istemem” yanıtlarının yüksekliğinden görülebilir. Ancak bu durumu daha da belirginleştiren şey, “isterim” yanıtının, B1 ve B2 ile karşılaştırıldığında, bu iki bölge de çok daha düşük olmasıdır (Tekrar etmek gerekirse, “isterim” yanıtının dağılımı şöyledir: TO: %48,6; B1: %58; B2:62,1; B3: %35,4; B4: %45,4). Burada ilgi çekici olan durum, bu iki bölgenin etnik kompozisyonlarının birbirilerinden oldukça farklı olmasına karşın Alevi kökenli aile/bireylerle komşuluğa benzer bir bakışa sahip olmalarıdır.

Bunun olası sebeplerinden biri, yukarıda geliştirilen “c” hipotezine bağlanabilir. İzleyen iki tablodan da görüleceği üzere, hem B3 hem de B4 örneklemelerinde nüfus mezhep aidiyeti anlamında homojendir. Her iki bölge de ağırlıkla Sünni mezheplerine (Hanefi ve Şafii) bağlıyken, B3 örnekleminin %1,1’i, B4 örnekleminin ise %2,3’ü Alevi inancına sahip olduğunu bildirmiştir. Açıkçası, Alevi kökenli vatandaşlar bu bölgelerde çok da görünür değildir ve Alevi olmayan bireylerin kendileriyle gündelik yaşamda karşılaşma olasılığı da oldukça düşüktür. Sünni olmayan mezheplere ait bireyleri bu bölgelere çekebilecek bir kentleşme dinamiği de bulunmamaktadır. Bu iki bölge, B3’de yer alan Kayseri ve B4’de yer alan Diyarbakır dışarıda bırakılırsa, göreceli olarak daha az kentleşmiş durumdadır ve sekülerleşmenin bu bölgelere nüfuz etme olasılığı çok daha düşüktür. Farklı mezheplere bağlı bireylerin biraraya gelerek kültürel ve iktisadi etkileşime girme olanağı da ortadan kalktığına, tarihten gelen önyargılar bu türden görüşlerin gelişmesinin ortamını hazırlamaktadır.

Tablo 52: Varsa Mezhebinizi belirtir misiniz?

B3	Sayı	Oran
Alevi	5	1,1
Hanefi	431	95,4
Şafii	5	1,1
Diğer(.....)	2	,4
Cevapsız	9	2,0
Toplam	452	100,0

Tablo 53: Varsa Mezhebinizi belirtir misiniz?

B4	Sayı	Oran
Alevi	11	2,3
Hanefi	75	16,0
Şafii	363	77,4
Hristiyanlık Mezheplerinden (.....)	3	,6
Diğer(.....)	7	1,5
Cevapsız	10	2,1
Toplam	469	100,0

Her ne kadar 59 nolu soruya verilen yanıtlara göre (bütün bölgelerde) daha olumsuz bir resim çıksa da Gayri-Müslimler ile komşuluğu ele alan 60 nolu soruya verilen yanıtların bölgeler temelinde farklılaşmasında, çarpıcı bir biçimde, “Alevilerle komşuluk” sorusuna verilen yanıtların oluşturduğu örüntü tekrarlanmaktadır. Soruya verilen yanıtların dağılımı şöyledir: TO: “isterim” %40,1, “istemem” %22,2; B1: “isterim” %47,0, “istemem” %24,1; B2: “isterim” %53,7, “istemem” %13,1; B3: “isterim” %29,0, “istemem” %29,6; B4: “isterim”

%30,9, “istemem” %22,0. Bu farklılaşmaya göre B1 ile B2 bölgeleri daha olumlu ve B3 ile B4 bölgeleri daha olumsuz bir resim çizmektedir. Bu durum, “Alevilerle komşuluk” başlığı altında geliştirilen analizleri destekler niteliktedir.

Tartışmamızın izleyen bölümünde etnik kökeni merkezine alan 62 (Kürtlerle komşuluk) ve 64 nolu (Türklerle komşuluk) sorulara verilen yanıtlar ve bunların bölgesel farklılaşması karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Ancak, bu iki soruya verilen yanıtların anlamlı bir bağlama oturtulabilmesi için öncelikle 53 nolu “Aile ve akrabalarınız dışında farklı etnik kökenden insanlarla görüşüp konuşuyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtların bölgeler düzeyinde analiz edilmesi gerekmektedir. Bundan kasıt, sorulara yanıt veren kişilerin diğer etnik kökenlerden kişilerle kurduğu sosyal mesafenin ilişkisini ölçmektir. Bu türden bir analiz, özellikle birden fazla etnik grubun bir arada yaşadığı kentlerdeki (B1 ve B2) durumu anlamak için gereklidir. Burada alternatif senaryolardan söz edilebilir (aşağıdaki + ve – değerler görecelidir

a) Komşuluk (-) / Görüşme (+): Örneğin, bir etnik grupla komşuluğa bakış göreceli olarak olumsuzken konuşma ve görüşme daha sık gerçekleşiyorsa, o zaman farklı gruplar arasında özel alandan çok kamusal alanda (iş vs) ilişki kurulduğu ön-sonucuna varılabilir. Eğer bu ilişki özellikle mesleki/iş nedenleriyle kuruluyorsa, böyle bir durumda işyeri (ve diğer kamusal mekanlarla) ile yaşama mekanları (özel mekanlar) arasındaki mesafenin nispeten yakın olması ve konut/arazi fiyatlarının da bireyleri maddi refah durumuna göre toplanmaya ve diğer etnik gruplarla yaşamaya zorlamayacak ölçüde ucuz olması gerekir.

b) Komşuluk (-) / Görüşme (-): Eğer her ikisi de benzer oranlarda olumsuz yanıtlar içeriyorsa, bu etnik gruplar arasında bilinçli ya da zorunluluktan kaynaklanan bir sosyal kopukluğa işaret edebilir.

c) Komşuluk (+) / Görüşme (-): Eğer komşuluğa karşı daha olumlu bir tavır varken görüşme sıklığı düşüyorsa iki olasılıktan söz edilebilir: c1) Birlikte yaşamaya zorlayan maddi koşullar ve/veya benzer sosyal sınıfa/statü grubuna ait olmanın bilinci baskın gelmekte, ancak yine de kültürel olarak belirli bir mesafe korunmaktadır. Burada, birlikte yaşama mecburiyetine ilişkin bir tür farkındalıktan söz edebiliriz, ki bu durumun özellikle metropollerdeki yoksul mahallelerde gözlemlenmek olasıdır; c2) Kültürel uyumsuzluk söz konusu değildir, ya da önemsenmemektedir. Ancak, komşularla görüşme ya da mekansal olarak bir arada yaşama konusunda bir mecburiyet durumu yoktur. Komşuluk kültürü gelişmemiştir. Böyle bir durumu da müreffeh mahallelerde gözlemlenmek daha olası görünmektedir. O zaman, bu iki alternatife ilişkin olarak geliştirdiğimiz hipotezlerden yola

çıkarak sınıfsal/statü temelli ayrışmanın uç noktalarında bu türden bir durumu gözlemek mümkündür denilebilir.

d) Komşuluk (+) / Görüşme (+): Bu durumda etnik köken farklılıkları çok önemsenmemekte, hem yaşam hem de çalışma/tüketim mekanları arasında etnik temelli belirgin bir ayrışma bulunmamaktadır. Bu durumda etnisite sosyal sermayenin kurulduğu bir mecra olma niteliğini kaybetmektedir.

Bu senaryolara, 53 nolu soruya verilen yanıtları tartıştıktan sonra, 62 ve 64 nolu sorularda geri döneceğiz. Öncelikle ülke geneline ilişkin tablo aşağıda verilmektedir.

Tablo 54: Aile ve akrabalarınız dışında farklı etnik kökenden insanlarla görüşüp konuşuyor musunuz?

	Sayı	Oran
Evet her zaman	904	49,4
Evet bazen	682	37,3
Hayır görüşmüyorum	227	12,4
Cevapsız	16	,9
Toplam	1829	100,0

Görüldüğü üzere, ülke genelinde farklı etnik kökenden insanlarla görüşüp konuşma sıklığı oldukça yüksektir. Açık bir tepkiselliğe işaret eden “görüşmüyorum” yanıtı oldukça düşüktür. Dahası, bu soruya verilen yanıtlar içinde etnik köken temelli belirgin bir ayrışma görülmemektedir (Ki kare analizinde 0,01 düzeyinde anlamsız, 0,05 düzeyinde ise anlamlı sonuç çıkmaktadır). Ancak bölgeler arasında, yine bu konuda da, belirgin bir farklılaşma bulunmaktadır. B1 ve B2 örneğinde yer alan kozmopolit kentlerde “her zaman” yanıtının oranları, sırasıyla %55,1 ve %71’dir. Etnik yapısı daha homojen olan bölgelerde ise bu şıkkı tercih edenlerin oranı belirgin bir biçimde düşmektedir (B3: %36,3; B4: %35,8). Burada akla gelen ilk açıklama, zaten nüfusun etnik anlamda homojen olmasının böyle bir karşılaşma, bir araya gelme olanağını ortadan kaldırdığı ve heterojenliğin de bu olasılığı güçlendirdiğidir.

Ancak, özellikle ilk iki bölge örneği incelenirken, farklı etnik grupların aynı kentte bir arada yaşamasının, bu gruplara ait bireylerin düzenli ve sık olarak görüşmesi sonucunu kendiliğinden doğuracağı düşüncesine dikkatli yaklaşmak gerekmektedir. Bu bölgeler, kendi aralarında bu konuda ayrışmaktadırlar, ki bu hususa daha sonra döneceğiz. Son olarak, B2’de gözlemlenen yoğun görüşme sıklığına da daha ayrıntılı değinilmesinde yarar bulunmaktadır. Bu meseleyi de, tartışmanın izleyen bölümünde yeniden ele alacağız.

B3 ve B4 bölgelerinde görüşme sıklığı, diğer iki bölgeye göre çok daha düşüktür. Bu durum, belirttiğimiz gibi, bir ölçüde bu bölgelerin etnik homojenliğine bağlanabilir. Ancak,

diğer şıklara verilen yanıtlara bakıldığında (B3: “bazen” %39,6, “görüşmüyorum” % 23,2; B4: “bazen” %47,3, “görüşmüyorum” %15,4), başka bir önemli bulguyla daha karşılaşılmaktadır. Açık bir biçimde B3 etnik gruplar arası ilişkilerin kurulmasına çok daha mesafeli ve tepkisel bakmaktadır. Bu durum, yalnızca etnik homojenlikle açıklanabilecek gibi görünmemektedir.

Kürtlerle komşuluğa bakışın resmini çeken 62 nolu soruya verilen yanıtların bölge temelli dökümü şöyledir: TO: “isterim” %45,9, “istemem” 19,6; B1: “isterim” %49,2, “istemem” %19,3; B2: “isterim” % 53,4 , “istemem” %15,1; B3: “isterim” %23,7, “istemem” % 41,6; B4: “isterim” %56,9, “istemem” %3,0.

Aleviler ve Gayri-Müslimlerle komşuluk sorularında olduğu gibi, bu soruda da B1 ve B2 ortalamanın üzerinde olumlu yanıtlar vermektedir. Ancak, komşuluk meselesinde ortaya çıkan bu göreceli olumlu tavır, yine bu iki bölgede 53 nolu soruya (farklı etnik grup üyeleriyle görüşme/konuşma) verilen yanıtların içeriğiyle karşılaştırıldığında, daha farklı bir resim ortaya çıkmaktadır. Bu resmi belirginleştirmek için izleyen iki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 55: Farklı etnik gruplarla görüşmeye bakış ve Kürtlerle komşuluk (B1 ve B2)

(%)	Görüşme (+) (evet her zaman)	Komşuluk (+) (isterim)	Görüşme (-) (hayır görüşmüyorum)	Komşuluk (-) (istemem)
B1	55,1	49,2	4,6	19,3
B2	71,0	53,4	6,4	15,1
TO	49,4	45,9	12,4	19,6

Her iki bölgede de farklı etnik gruplarla görüşmeye yansıyan olumlu tablo, Kürtlerle komşuluğa bakıldığında göreceli olarak olumsuz yönde bir değişime uğramaktadır. Üstelik, bu bölgelerde varlığı belirgin olan Kürt nüfusun Kürtlerle komşuluk sorusuna olumsuz yanıt verme ihtimali daha düşük olduğuna göre, bu durumda Kürt olmayan (özellikle Türk) nüfusta Kürtlerle komşuluğa olumsuz bakışın daha da yüksek oranlarda ortaya çıkacağı görülebilir. Bu durum özellikle B2 için çok belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Burada ilginç olan durum, farklı etnik kökenden insanlarla görüşmenin tüm bölgeler içerisinde açık ara en yüksek oranda gerçekleştiği B2’de Kürtlerle komşuluğa bakış Türkiye ortalamasına çok yakın bir değere inmesi, bu bölgede Etnik gruplar arasında kurulan bağların, en azından Kürt kökenli olmayanlarla Kürtler arasındaki sosyal ilişkinin, özel alandan çok kamusal alanda kurulduğu düşüncesini güçlü bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

Bu durum, yukarıda tartışılan “a” senaryosuna yakınlık göstermektedir. Türkler ile Kürtlerin B2’de yer alan kentlerde özellikle kamusal alanlarda (üretimin ya da tüketimin gerçekleştiği alanlarda) karşılaşma sıklığının yüksekliği ile yine bu bölgede Kürt

vatandaşların kamusal alanda saygısızlığa uğrama sıklığının yüksekliği ve yoğunluğu (Bkz: 13 nolu soru üzerinden geliştirilen tartışma) arasındaki paralellik de bu anlamda dikkat çekicidir. Mersin’de yapılan mülakatlara katılan, işveren, özel sektörde işçi ya da kendi işinin sahibi bireylerin hemen hepsinin (Mersin-M3; Mersin-M4; Mersin-M5; Mersin-M6; Mersin-M9; Mersin-M12; Mersin-M13; Mersin-15; Mersin-M16) diğer etnik gruplardan kişilerle birarada ya da aynı sektörde çalışmak durumunda olduğu görülmüştür. Bu katılımcıların diğer etnik grup üyeleri ile karşılaşmaları, çatışmacı deneyimler üretebildiği gibi (Mersin-M4; Mersin-M6; Mersin-M9; Mersin-M13-K4), dayanışma ve kaynaşma deneyimlerinin ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır (Mersin-M12; Mersin-M13; Mersin-M15). İş alanındaki bu yakın dirsek teması, diğer yandan – daha önce de tespit ettiğimiz üzere, yaşama alanlarına doğrudan yansımamaktadır. En azından bu durum, özellikle en-alt gelir gruplarının yaşadığı getto türü mahalleler için geçerli değildir. Daha üst gelir gruplarının birlikte yaşadığı mahallelerde ise, göreceli olarak mesafeli ancak seviyeli birliktelik sürdürülmektedir (Mersin-M17).

Aynı analiz, Türklerle komşuluk meselesi merkeze alınarak tekrar edildiğinde, yukarıda varılan sonuçlar bir ölçüde desteklenmekte ve bir takım başka bulgulara da ulaşılmaktadır. Öncelikle ilgili karşılaştırma tablosunu verelim:

Tablo 56: Farklı etnik gruplarla görüşmeye bakış ve Türklerle komşuluk (B1 ve B2)

(%)	Görüşme (+) (evet her zaman)	Komşuluk (+) (isterim)	Görüşme (-) (hayır görüşmüyorum)	Komşuluk (-) (istemem)
B1	55,1	74,0	4,6	4,6
B2	71,0	68,1	6,4	1,8
TO	49,4	61,9	12,4	4,0

B2 özelinde varılan sonuçlar, bu tablo tarafından da desteklenir durumdadır. Her ne kadar aradaki fark daha düşük olsa da, aynı Kürtlerle komşuluğa bakışta olduğu gibi, farklı etnik gruplarla görüşmeye karşı alınan tavır Türklerle komşuluğa bakıştan daha olumludur. Bu durumda, ağırlıklı olarak ikili bir etnik kompozisyona sahip bu kentlerde etnik gruplar arasındaki ilişkinin özel alandan çok kamusal alanda kurulduğu savı desteklenmektedir.

B1 örneğine ilişkin veri çözümlendiğinde ise şu bulgulara ulaşılmaktadır: Öncelikle bu bölge, Türklerle komşuluğa en olumlu bakan bölgedir. Hatta bu bölgede 64 nolu soruya verilen “isterim” yanıtının oranı (%74,0), nüfusu neredeyse tamamıyla Türk kökenli olan B3’deki oranın (%65,7) da üzerindedir. Bu durumu açıklamakta “c1” senaryosuna başvurulabilir. Burada, bu örnekte yer alan metropollerde sınıfsal ayrışmanın daha belirgin olduğu dikkate alınmalıdır. Eğer özellikle maddi koşullar farklı etnik gruplara ait aile/bireyleri bir arada yaşamaya zorluyor ve aile/bireyler bu ortamda kültürel mesafelerini de

korumaya çabalıyorlarsa, bu durumda, aynı etnik gruba ait aile/bireylerle birlikte yaşama arzusu daha çok vurgulanacaktır (B1 örnekleminin de ağırlıklı olarak, %82,7, Türk kökenli olduğunu burada tekrar vurgulayalım).

Nüfusu etnik anlamda homojen olan B3 (Türk) ve B4 (Kürt) bölgelerinde 62 nolu “Kürtlerle komşuluk” ve 64 nolu “Türklerle komşuluk” sorularına verilen yanıtlar çapraz olarak okunduğunda ise, daha önceki analizlerimizde (özellikle 13 nolu soru örneğinde) ipucunu yakaladığımız ve daha çok asimetrik bir nitelik arz eden karşılıklı bir etnik önyargının varlığı ortaya çıkmaktadır. İzleyen tabloda, B3’de Kürtlerle komşuluğa, B4’de ise Türklerle komşuluğa bakış birarada verilmektedir:

Tablo 57: B3 ve B4 bölgelerinde farklı etnik gruplarla komşuluğa bakış

(%)	İsterim	İstemem	Farketmez
B3 (Kürtlerle komşuluk)	23,7 (TO: 45,9)	41,6 (TO: 19,6)	34,5 (TO: 33,5)
B4 (Türklerle komşuluk)	40,7 (TO: 61,9)	8,1 (TO: 4,0)	50,3 (TO: 33,0)

Görüldüğü üzere, her iki bölgede de diğer etnik grupla komşuluğa bakış, Türkiye ortalamasına göre daha olumsuz bir tablo çizmektedir. Burada dikkate alınması gereken husus, bu bölgelerin etnik anlamda neredeyse homojen nüfuslara sahip olmalarıdır. Yani, tekrar edecek olursak, diğer etnik grupla birlikte yaşama deneyimleri bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, ortaya çıkan bu olumsuz tavırların önyargılar üzerinden kurulduğunu söylemek mümkündür. Burada değinilmesi gereken bir diğer bulgu B3’de Kürtlerle komşuluğa bakışın, B4’de Türklerle komşuluğa bakıştan çok daha olumsuz ve keskin olmasıdır. Etnisite temelli bir siyasal gerilim ve sürekli çatışma ortamının hakim olduğu B4’de karşıt etnik gruba ilişkin olumsuz tavrın, böyle bir gerilimi gündelik temelde ve yaşam çevrelerinde deneyimlemeyen B3 sakinlerinin tavrına göre çok daha çekişken olması dikkate değer bir husustur.

“Komşunun parçası olduğu sosyal bağların niteliği”ne gönderme yapan 61 nolu (Geniş aileler/aşiretlerle komşuluk) ve 63 nolu (Tarikat ve cemaat üyeleriyle komşuluk) sorulara verilen yanıtlar bölgeler temelinde ayrıştırıldığında ise, din ve etnik köken temelli sorulara verilen yanıtlarda kendini tekrarlayan B1 ile B2’ye karşı B3 ve B4 gruplaşması bir ölçüde sürmektedir. Daha önce de tespit ettiğimiz üzere, kapalı sosyal yapılarla aynı yerde birlikte yaşama, diğer kategorilerle karşılaştırıldığında, çok daha az istenen bir durumdur. Ancak bu durum bütün bölgeler için geçerli değildir. İlginç bir biçimde, kırsal niteliği belirgin olan ve komşuların dini ve mezhepsel profilinin çok daha fazla önemsendiği B3 ve B4’de din temelli topluluklara ve yine kırsal bölgelerde daha sık görülmesi beklenen büyük ailelere daha mesafeli bakılmaktadır. B1’de (tarikat ve cemaatler) ve B2’de (geniş aileler/aşiretler) ise

bu türden yapılara, genel anlamda, daha olumlu bakılmaktadır. Ancak bu olumlu bakışın sebeplerinin B1 ve B2 özelinde farklı nedenlerinin olabileceğini daha sonra tartışacağız.

Tablo 58: Kapalı sosyal yapılara komşuluk üzerinden bakış

(%)	B1		B2		B3		B4		TO	
	<i>Geniş</i>	<i>Tarikat</i>	<i>Geniş</i>	<i>Tarikat</i>	<i>Geniş</i>	<i>Tarikat</i>	<i>Geniş</i>	<i>Tarikat</i>	<i>G</i>	<i>T</i>
İsterim	40,9	40,3	50,1	34,1	25,4	26,3	31,3	26,9	36,9	31,9
İstemem	28,0	32,6	18,6	34,8	40,3	30,5	22,4	30,1	27,3	32,0
Farketmez	30,9	26,9	28,2	27,9	33,8	42,9	45,4	42,0	34,7	35,0

61 nolu soruya (geniş aileler/aşiretler) verilen yanıtlar, B2'nin tüm bölgeler içinde en olumlu tavıra sahip olduğunu göstermektedir. Bu oran aşiret düzeninin etkin olduğu B4'den çok daha yüksektir. "İstemem" yanıtı da yine B2'de en düşük düzeydedir. Kozmopolit olan B1 ise geniş aileler/aşiretlerle komşuluğa bakışta bölünmüş görünmektedir (hem "isterim" hem de "istemem" yanıtları Türkiye ortalamalarının üzerindedir).

Etnik açıdan homojen olan B3 ve B4'e gelince, özellikle B3'de geniş ailelerle komşuluk istemeyenlerin oranı tüm bölgeler içerisinde en yüksek değere sahiptir. Bu olumsuz tavır ile yine B3'de Kürtlerle komşuluğa olumsuz bakış arasındaki ilişki sorgulandığında, ortaya ilginç bir bulgu çıkmaktadır. B3'de geniş aileler/aşiretlerle komşuluk yapmak istemeyenlerin %77,1', aynı zamanda Kürtlerle de komşuluk yapmayı istememektedir. Benzer bir biçimde, bu bölgede Kürtlerle komşuluk yapmaya olumlu bakanların ("isterim"), geniş aileler/aşiretlerle komşuluğa olumlu bakanlar içindeki oranı %88,8'dir. Diğer bir deyişle, olumsuz ya da olumlu olsun, bu bölgedeki Kürt imajı, bu etnik grubun kültürel özellikleri üzerinden çok sosyal yapısı hakkındaki yargılar üzerinden kurgulanmaktadır.

Ancak, yukarıda anılan stereotipleştirmenin çok da geçerli olmadığı, özellikle B4'de geniş aileler/aşiretlerle komşuluğa bakıştan anlaşılmaktadır. Her ne kadar B4'de geniş ailelerle komşuluğa olumsuz bakış (%22,4) Türkiye ortalamasının (%27,3) altındaysa da, yine bu bölgenin olumlu bakışı da (%31,3) aynı ölçüde Türkiye ortalamasının (%36,9) altındadır. Diğer bir deyişle, B4'de geniş ailelerle/aşiretlerle birlikte yaşamaya karşı daha çekingen bir tutumun ortada olduğu söylenebilir. Aşiret düzeni ve geniş ailelerde yaşama bu bölgedeki sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde önemli bir role sahip olsa bile B4'de yaşayanların bu durumdan tamamıyla memnun olduğu anlamı çıkmamaktadır. Daha sonra ayrıntılı olarak tartışacağımız üzere, 50 nolu soruya B4'de verilen yanıtlar incelendiğinde, eş, dost, komşularla görüşme ve sosyal etkinliklere birlikte katılma (düğün, nişan, sünnet vb) sıklığının Türkiye ortalamasının, B2 ve B3'ün, altında kaldığı görülmektedir. Eğer geniş aileler/aşiretlerle birlikte yaşama beklendiği gibi yaygın bir durum olsaydı – ve eğer yaygınsa

da bu duruma olumlu bakılsaydı - bu türden etkinliklere katılımın oldukça yüksek bir sıklıkta gerçekleşmesi beklenirdi. Bu bulgular, ya bölgede geniş/aile gibi bağların artık çözülmeye başladığı, ya da en azından bireyler/aileler için önemini kaybetmeye başladığı düşüncesini uyandırmaktadır.

Burada açıklayıcı olabilecek etkenlerden biri, bölgedeki nüfusun giderek Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki metropollerde (Diyarbakır, Van, Şanlıurfa, Gaziantep) toplanmaya başlamasıdır. Özellikle Diyarbakır gibi kentlerde kırdan gelen aileler yoksul mahallelerde toplanmakta ve oldukça olumsuz fiziksel koşullarda yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar (B4 örneğine dahil olan 469 anketin yarısı, 238, Diyarbakır'dan gelmektedir). Özellikle herkesin yoksulluğu paylaştığı bir ortamda sosyal dayanışmayı destekleyecek bu türden yapıların maddi anlamda önemini kaybetmesi olasıdır. Dahası, özellikle yoksul mahallelerde fiziksel anlamda sıkışık bir ortam da yaşamının da bu çekimser tavrın oluşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Dini cemaat/tarikat üyeleri ile komşuluğa bakışın bölgeler göre farklılaşmasına bakıldığında - ve bu tablo geniş aileler/aşiretlerle komşuluğa bakışla karşılaştırıldığında şu sonuçlar çıkmaktadır: Daha önce de belirtildiği gibi dini motiflerin toplumsal hayatı etkilemekte olduğu, daha muhafazakar ve kırsal olan B3 ve B4'de, cemaat ve tarikat üyeleri ile komşuluğa bakışta da belirgin bir paralellik, çekimserlik söz konusudur. Üstelik bu benzerlik, bu iki bölgenin etnik ve dini anlamda birbirinden belirgin bir biçimde farklılaşmasına rağmen ortaya çıkmaktadır. Bu tespitle ilgili olarak bir kaç farklı açıklama getirilebilir:

a) Nüfusun bu bölgelerdeki kültürel homojenliği göz önüne alındığında, tarikat/cemaat türü içine kapalı sosyal yapıların bu türden bölgelerde bir tür bilinmeyen, yabancı ve tehdit kaynağı olarak algılanması muhtemeldir.

b) Ağırlıkla Sünni mezhebine bağlı bu bölgelerde yaygın olan din yorumunun, cemaat ve tarikatleri üreten ve bir ölçüde mistisizme kayan bir İslam yorumundan farklı olması söz konusu olabilir. Diğer bir deyişle, devletin (Diyanet İşleri aracılığıyla) denetlediği ve yeniden üretilmesine katkıda bulunduğu, daha çok sivil alanda ortaya çıkan ve denetim dışı dini yapılara sıcak bakmayan resmi İslam yorumunun bu bölgelerde baskın olması söz konusu olabilir;

c) O zaman bu bölgelerde ortaya çıkacak bir muhafazakarlık, sosyal hayatta dine verilen önemden çok bu bölgede yaşayan nüfusun kültürel anlamdaki homojen sosyal hayatlarını koruma refleksinden kaynaklanıyor olabilir. Yine bu mantığı izleyerek, bu

bölgelerde sosyal sermayenin din temelinden çok akrabalık ilişkileri üzerinden inşa edildiği sonucuna da varabiliriz.

Yukarıda verdiğimiz tablonun işaret ettiği bir diğer bulgu ise kozmopolit kentleri barındıran B1 ve B2 bölgelerinde kapalı sosyal yapılara bakışın çok daha olumlu olmasıdır. Burada ilgi çekici olan bulgulardan biri, Türkiye’de bugün faaliyet gösteren pek çok cemaat/tarikatın doğum yeri ve düşünsel merkezi olan B4’ün çekingen yanıtlarına karşın, B1’in (İstanbul, Ankara, İzmir) bu yapılara, komşuluk anlamında, en olumlu tavrı sergilemesidir. Burada, büyük metropol kentlerin heterojenliğinin – ve komşuluk ilişkilerinin çözülmesine paralel olarak da ortaya çıkan - olası hoşgörü ortamı ile kente yeni gelenlerin kentleşmenin seküleştirme etkisine karşı ortaya koyduğu tepki, olası etkenler olarak dikkate alınabilir.

Ancak, hemen akla gelebilecek bu düşüncelerin ötesinde, elde bulunan veriler başka bir takım açıklamaların da geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Öncelikle, büyük metropollerde akrabalık bağları çözüldüğü ölçüde, bu türden bir sosyal sermayeyi ikame eden yeni yapılar türemektedir. Cemaat ve tarikatlar, bu anlamda, bir tür sosyal sermaye kurma aracı olarak boşluğu dolduran ve özellikle büyük metropollerde ortaya çıkan bir olgudur. Diğer bir deyişle, bugün sosyal alanda görünür olan cemaat ve tarikatlar, tarihsel kökenleri hangi coğrafyada olursa olsun, kırsal değil kentsel, büyük kentlere özgü bir olgudur.

Yukarıdaki hipotezi destekleyen bir bulgu, B2’nin tarikat ve cemaatlere bakışından çıkmaktadır. Diğer pek çok konuda, komşuluk ve diğer meselelerde B1’e göre daha açık bir tavır sergileyen B2, bu konuda çok daha çekingen davranmaktadır. Bu çekingenliği açıklamakta ilk başvurulabilecek düşünce, B2’yi oluşturan kentlerin (Adana, Antalya ve Mersin) kültürel atmosferinin daha seküler olduğudur. Ancak, ayağı yere daha çok basan bir açıklama, yukarıda geliştirilen hipoteze dayanarak getirilebilir. Daha sonra 50 nolu soruya verilen yanıtlar tartışıldığında göreceğimiz üzere, B2’de akrabalık (ve diğer) temelli sosyal sermaye bileşenleri oldukça güçlüdür ve cemaat/tarikat türünden alternatif mekanizmalara çok da ihtiyaç duyulmamaktadır. Geliştirdiğimiz bu açıklama, ayrıca birazdan göreceğimiz gibi, “güven” konusunu merkeze alan sorulara verilen yanıtlar tarafından da desteklenmektedir.

Güven ilişkileri etnik ve bölgesel temelde nasıl farklılaşıyor?

Raporumuzun izleyen bölümünde, “Genel olarak değerlendirdiğinizde aşağıda belirtilen kesimlere ne oranda güvenirsiniz?” sorusuna “Arkadaşlar” (69), “Komşular” (71), “Başka dinden olanlar” (70), “Kürtler” (72) ve “Türkler” (73) kategorilerinde verilen yanıtlar

çözümünecektir. Bu kategorilere ilişkin çözümleme, a) Sosyal dayanışma mekanizmalarına gönderme yapan “arkadaşlar ve komşular”; ve b) Kimlik algılarına gönderme yapan “başka dinden olanlar, Kürtler ve Türkler” kategorilerini içeren iki bölüm halinde yapılacaktır. Her bir bölümde, öncelikle Türkiye geneline ilişkin tablolar, daha sonra ise bölgesel karşılaştırmaları içeren bir tablo verilecek ve tartışma bu tablolar üzerinde yürütülecektir.

Çözümlemelere öncelikle “b” bölümündeki kategorilerle başlanacaktır. Bu kategorilerde verilen yanıtların, 59-64 nolu sorular (komşuluğa bakış) üzerinden geliştirilen tartışmaları desteklediğini baştan belirtmekte fayda var.

Tablo 59: Başka dinden olanlara

	Sayı	Oran
Güvenirim	590	32,3
Az	703	38,4
Güvenmem	521	28,5
Cevapsız	15	,8
Toplam	1829	100,0

Tablo 60: Kürtlere

	Sayı	Oran
Güvenirim	845	46,2
Az	591	32,3
Güvenmem	383	20,9
Cevapsız	10	,5
Toplam	1829	100,0

Tablo 61: Türklerle

	Sayı	Oran
Güvenirim	1012	55,3
Az	623	34,1
Güvenmem	181	9,9
Cevapsız	13	,7
Toplam	1829	100,0

Tablolarda yer alan veri, bireyler arasında güven ilişkisini kuran temel unsurun, etnik kökenden çok din olduğunu göstermektedir. Sorunun üstü örtük bir biçimde işaret ettiği “başka din”lerin İslam dışındaki dinler olduğunu belirtmekte yarar var. Yine de, dini kökenin güven ilişkisi tesis etmekte oynadığı rolün etnik gruplar için, az da olsa, bir ölçüde farklılaştığını söylemek gerekir. İlgili çapraz tabloya göre (Ki kare analizi her iki düzeyde de anlamlıdır), Kürtlerin ve Türklerin soruya verdiği yanıtlar sırasıyla şöyledir: Türkler, “güvenirim” %31,4, “az güvenirim” %35,2, “güvenmem” %32,8; Kürtler, “güvenirim” %32,4,

“az güvenirim” %45,2, “güvenmem” %21,9. Komşuluk sorusundaki bulgularımızı destekler biçimde Kürtlerin başka dinden olanlara duyduğu güvenin, göreceli de olsa, Türklere göre daha yüksek olduğunu görüyoruz. Ancak, şüphe barındırmayan tam güven beyanında her iki etnik grubun da paralel algılara sahip olduğunu not etmeliyiz.

Din meselesinin güven ilişkisini kurmakta anahtar bir etkin olduğunu özellikle 114 ve 115 nolu sorulara verilen yanıtlar da desteklemektedir. Ana soru olan “Çocuklarınızın evleneceği kişinin hangi özelliğine öncelik ve önem verirsiniz?” sorusuna “kız çocuk” (114) ve “erkek çocuk” özelinde yanıt aranmıştır. Türkiye geneline ilişkin tablolar aşağıdadır.

Tablo 62: Kız

	Sayı	Oran
Akraba veya tanıdık olması	178	9,7
Aynı dini inançtan olması	540	29,5
Aynı etnik kökenden olması	117	6,4
Aynı mezhepten olması	152	8,3
Bekar	685	37,5
Cevapsız	157	8,6
Toplam	1829	100,0

Tablo 63: Erkek

	Sayı	Oran
Akraba veya tanıdık olması	158	8,6
Aynı dini inançtan olması	541	29,6
Aynı etnik kökenden olması	125	6,8
Aynı mezhepten olması	155	8,5
Bekar	685	37,5
Cevapsız	165	9,0
Toplam	1829	100,0

Bu soruya verilen yanıtların önemini artıran şey, çocuklar üzerinden bir yanıt veriliyor olmasıdır. Evlilik sonunda akrabalık ilişkisi kurulacaktır. Bu tespit dikkate alınarak yanıtlar incelendiğinde, her iki kategori için de, şu önem sıralaması ortaya çıkmaktadır (kız ve erkek çocuklar arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir): “Aynı dini inanç” – “akraba/tanıdık” – “aynı mezhep” – “aynı etnik köken”. Her ne kadar bu sıralama bölgeler arasında değişse de, “aynı dini inanç” yanıtı, hem kız hem de erkek çocuklar için birinci sırada gelmektedir (yanıt şıkları kısaltılarak verilmektedir):

B1 (K): din (29,5) – mezhep (12,0) - akraba/tanıdık (10,5) – etnik (7,2)

B1 (E): din (29,8) – mezhep (12,0) - akraba/tanıdık (10,7) – etnik (7,7)

B2 (K): din (22,8) – akraba/tanıdık (10,6) – etnik (7,8) – mezhep (4,4)

B2 (E): din (23,1) – akraba/tanıdık (8,4) – etnik (7,8) – mezhep (4,9)

B3 (K): din (35,4) – mezhep (12,4) – etnik (6,4) – akraba/tanıdık (4,4)

B3 (E): din (35,0) – mezhep (12,4) – etnik (6,6) – akraba/tanıdık (4,0)

B4 (K): din (30,3) – akraba/tanıdık (13,2) – mezhep (4,5) – etnik (4,3)

B4 (E): din (30,5) – akraba/tanıdık (11,3) – etnik (5,3) – mezhep (4,7)

Burada ayrıca not edilmesi gereken bir diğer husus ise “başka etnik köken”den kişilerle çocuklarının evliliğine bakışta Türkler ile Kürtlerin farklı görüşlere sahip olmasıdır (bu soruların etnik kökenle çapraz analizine ait Ki kare değerleri anlamlı çıkmaktadır). Kürtler söz konusu olduğunda, kız çocuklarının evleneceği kişinin etnik kökenini temel ölçüt olarak alanların oranı %4,1 iken Türklerde bu oran %7,6’dır. Erkek çocuklarda da benzer bir durum söz konusudur: Türkler %7,7; Kürtler %5,2.

Karşılıklı evlilikler üzerine yapılan araştırmalar endogaminin (aynı grup içinde evlilik) ve homogaminin (benzer sosyo-ekonomik statü ve eğitim seviyesi olan kişiler arası evlilik) ağırlıklı eğilim olduğunu göstermektedir (İstanbul-M11). İstanbulda yapılan mülakatta “kürt biriyle evlenir misin” sorusuna “evet” cevabı verilmiş ve etnik kimlik değişkeninin dışında kalan değişkenlere önem verilmesi gerektiği, hatta Türkiye’de evliliklerde etnik kimliğin belirleyici bir unsur olmasının mümkün olmadığı vurgusu yapılmıştır. İstanbul-M15). Yapılan bir araştırmada Türk ve Kürtlerde 1960-90 arası dönemde kendi etnik grubu ile evlenmenin azaldığı bulunmuştur. (HOŞGÖR ve SMITS 2002).

Mersin’de gerçekleştirilen mülakatlarda, daha genç olan (40 yaş altı), yoksul ve yeni göçmen evli çiftlerin, Mersin’e gelmeden önce evlendikleri görülmüştür. Bu durum hem Kürt hem de Türk kökenli yeni göçmenler için geçerlidir (Mersin-M8; Mersin-M9; Mersin-M10; Mersin-M14). Dahası, aynı etnik köken ve ilden gelmenin bile yoksul mahallelerde yaşayan aileler arasında güven ilişkisi kurulmasında yeterli olmayabileceğini daha önce göstermiştik (Mersin-M8) Bu bulgulardan yola çıkarak, etnik köken ve mezhepten çok akrabalık ilişkisinin B2 bölgesinde daha çok vurgulanmasının anlamlı bulunabileceğini söyleyebiliriz.

Hoşgör ve Smits'in tespitinin, daha çok iktisadi anlamda tutunabilmiş eski göçmenlerin tutumları konusunda daha çok açıklayıcı olduğu söylenebilir. Daha önce, iktisadi alanda yaşanan etnik temelli gerilimleri açıklamakta görüşlerini incelediğimiz Mersin-M13-K4 nolu katılımcının aşağıda alıntılanan sözleri, bu anlamda oldukça çarpıcıdır.

“..Şimdi iki tarafta da vardır. Yani şimdi bir kesimde bir kere bir ideoloji, bir psikoloji şeyi vardır, yani oluşmuştur. Yani doğu insanına karşı vardır. Sen onu ne yaparsan yap, bir ırkçılık taşıyordur içinde. Sen onu ne yaparsan yap, zaten o bizden kız istemez, biz de ondan istemeyiz, çünkü vermez. Yani bir yüzde otuzu, yüzde kırkı bu Türkiye genelinde, bir ırkçılık şeyi vardır bu insanlara karşı. Ama yani benim şu anda mesela gelirim Kayserili. Ben mesela dedim, baldızlarım şu anda buranın yerlisi. Üç tanesi de evli, ve memnundurlar. Benim ablamın kızı şu anda Trabzon asıllı bir insanla, polis kendisi, evlendi. Yani mesela bundan on gün önce, benim yine bacanağımın kızı, kendisi şu anda Aliağa'da oturuyor, o buranın yerlisidir. Teyzemin kızı evlidir. Şu anda kızı Trabzonlu bir vatandaşla evlendirildi. Yani gittik, tabii ailem yirmi yirmibeş kişi gittik orda kaldık. Çok memnun kaldılar, sevindiler. Yani ne oldu biz yirmi yirmibeş kişi oraya gidince, bizi gördüler. Ya bu anlatıldığı gibi değil, bu insanlar bizim gibi insanlar. Bir inançları var, bir ideolojileri var, onlar da Türk vatandaşdır... Yani bir kaynaşma oluyor, vatandaş arasında bir kaynaşma oluyor. Ama belli bir kesimde mesela bu her ülkede vardır yani, bir ırkçılık vardır. Bu ırkçılık da insanlara, her iki vatandaşa da zarar veriyor. Hem Kürde hem Türke de zarar veriyor. Bunun belli bir ideolojisi vardır yani, bu ırkçılık bu ülkeden kalkması lazım. Bunun da devlet eliyle olması lazım, yasaların değişmesi lazım.”

Alıntı, etnik-gruplar arasın evliliğin, sosyal mesafenin aşılmasında oldukça önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamanın yanı sıra, bireysel ya da aile düzeyinde kurulan bu türden yakınlıkların yeterli olmadığının altını çizmesi açısından oldukça önemlidir. Alıntıda ortaya çıkan ruh hali, bir tür arada kalmışlık durumunu yansıtmaktadır. Bu arada kalmışlığın, bireysel ya da aile temelli olumlu deneyimler ile daha çok iktisat ve siyaset alanında karşılaşılan olumsuz deneyimlerin aynı anda yaşanmasından kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Bu anlamda, siyaset alanına giren yapısal nitelikli çözümlerin, etnik gruplar arasındaki mesafelerin aşılmasında oldukça bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir bu alıntı bizlere.

Özellikle 72 nolu soruya verilen yanıtlardan çıkan ve dikkat edilmesi gereken bir konu daha bulunmaktadır. Kürtlere güvene ilişkin olarak verilen “az güvenirim” ve “güvenmem” sorularına verilen yanıtların toplam oranı %53,2'dir. Başka dinden olanlar kategorisinde bu

toplam %66,9'dur. Din kategorisiyle karşılaştırıldığında, Kürtlere güven sorusuna verilen yanıtlar alarm vericidir, zira "az güvenirim" kategorisi şüpheyi de barındırmaktadır. Dahası, kesin yargı içeren "güvenmem" yanıtında da Kürtler kategorisindeki oran (%20,9), Başka dinden olanlar kategorisinden (%28,5) çok da düşük değildir. Bu anlamda, din meselesinin Kürtlerle Türkler arasında her zaman bağdaştırıcı unsur olmayabileceği, ya da beklendiği ölçüde etkili olamayabileceğini dikkate almakta büyük yarar bulunmaktadır. Türklerle güven daha yüksektir. Ancak, buradaki güven çok da baskın bir nitelik arz etmemektedir. "Az güvenirim" ve "güvenmem" yanıtlarının toplam oranı %45'dir. Diğer bir deyişle, etnik kökenin toplumda "güven" inşa etmekte çok da etkili bir kategori oluşturmadığı bu yanıtlardan ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, etnik gruplar arasındaki karşılıklı güven incelendiğinde, komşuluk sorularında verilen yanıtlara benzer bir örüntü ortaya çıkmaktadır. Kürtlerin Türklerle duyduğu güven, Türklerin Kürtlere duyduğu güvenden daha fazladır. Her ikisinde de Ki kare analizi anlamlı sonuç üreten çapraz tablolara göre Kürtler'in Türklerle güven durumu şöyle yansımaktadır: "güvenirim" 44,6; "az güvenirim" %41,3; "güvenmem" %13,5. Türklerin Kürtlere güven beyanı ise şöyle bir resme sahiptir: "güvenirim" %36,1; "az güvenirim" %34,0; "güvenmem" %29,4. Komşuluk sorusuyla ortaya çıkan bu paralellik, meselesinin basitçe komşuluk ve özel alanın, gündelik hayat pratiğinden çıkan deneyimlerin ötesinde daha genel ve daha kamusal bir temele, ön-yargılara oturduğunu göstermektedir. Yukarıda yapılan mülakat alıntısı üzerine geliştirmiş olduğumuz çözümleme de bu tespitimizi destekler niteliktedir.

Bu sorulara verilen yanıtların bölgeler temelinde nasıl farklılaştığına bakmak için aşağıdaki tablolar oluşturulmuştur. Belirgin bir biçimde bütün bölgeler içinde göreceli olarak en az güven duyulan kimlik kategorisi "başka dinden olanlar"dır. Ancak, B1 ve B2'de bu kategoriye duyulan güven, B3 ve B4'le karşılaştırıldığında, çok daha yüksektir. Etnik anlamda farklı olmalarına karşın B3 ve B4'ün dini aidiyetlerindeki güçlülüğün bu yanıt örüntüsünü ürettiğini söylemek olanaklıdır.

Kürtlere duyulan güvene gelince, bu kategoride resim farklılaşmaktadır. Burada, duyulan güven anlamında, en çoktan en aza doğru gidecek olursak, B4, B1, B2 ve B3 sıralaması yapılabilir. Kürt nüfusa sahip B4 ile Türk nüfusun ağırlıklı olduğu B1'in bu konuda verdiği yanıt örüntüleri birbirilerine oldukça yakındır. B1'in bu olumlu tavrı, daha önceki analizlerimizden yola çıkarak, farklı grupların birbirilerine daha az değerek yaşayabildiği büyük metropol kentleri kapsamıyla açıklanabilir. İstanbulda yapılan mülakatta Türk etnik kimliğinden olan katılımcıya "Resmi bir görev için bir ekip kuracak olsan Kürt birini ekibin başına getirir misin? sorusuna

“Getiririm tabi güvendenikten sonra neden getirmeyeyim” şeklinde cevap alınmıştır. (İstanbul-M14)

Ancak, yine büyük ölçekli kentleri barındıran B2’de, belirgin olmasa da, Kürtlere daha düşük oranda güven duyulmaktadır. Bu durum, daha önceki anketlere ve mülakatlara dayanan analizlerimizi desteklemektedir. Diğer bir deyişle, Kürtlerin ve Türklerin en sık ve doğrudan yüzyüze geldiği B2’de ortaya çıkan gerilim güven ilişkilerinde de kendini hissettirmektedir. İlginç bir biçimde, B2 ve B3’de “başka dinlerden olanlara duyulan güven” ile “Kürtlere duyulan güven” hemen hemen aynı oranlarda seyretmektedir. Bu tespitten yola çıkarak, B2 ve B3’deki kentlerde dinin etnik gerilimleri yumuşatarak gruplararası sosyal bağları sürdürme kapasitesi sınırlarına ulaşmış görünmektedir. B4’de “Türlere duyulan güven” ile “başka dinden olanlara olan güven”e ilişkin yanıtlar incelendiğinde de benzer bir resim ortaya çıkmasına karşın, bu bölge için dini aidiyet faktörünün, görel olarak daha önemli bir yapıstırıcı olduğı görölmektedir. B4’de, diğeri bir deyişle, henüz bu kapasite varlığını sürdürmekle birlikte, sınırlarına yaklaşılmaktadır.

Türlere duyulan güvene ilişkin olarak verilen yanıtlara bakınca, daha önceki çözümlerimizi destekler biçimde Türlere duyulan güvenin en yüksek olduğı bölgenin B1 olduğı görölmekte, bu bölgeyi B2 takip etmektedir. Ancak, ilginç bir biçimde, neredeyse tamamı Türlerden oluşarı B3’de Türlere duyulan güven, B1 ve B2’ye göre çok daha düşük düzeydedir. B1’de Türlilerle komşuluğā bakış tartışılırken bunun olası sebeplerine bir ölçüde değinmiştik. Ancak, güven duyma meselesinde B1 ile B3 arasındaki fark çok daha büyük ve belirgindir (ayrıca, B3’de, örneğın, Türlilerle komşuluğā “isterim” yanıtı %65,7 oranındayken, “güvenirim” yanıtı %55,3’tür).

Acaba nüfusun neredeyse tamamı Türlilerden oluşarı B3’de neden Türlere çok daha düşük bir güven sergilenmektedir? Bu durumu açıklayabilecek önemli etkenlerden birisinin bu bölgede yaşayanların kendi etnisite algılarını nasıl kurduklarıyla alakalıdır. Belirgin bir biçimde, B3’de yaşayan insanlar kendi aralarındaki ilişkileri etnisite üzerinden kurmamaktadır. En azından bölge içinde sosyal sermayeyi üreten etken etnisite değildir. Dolayısıyla, bölge içindeki sosyal sermayeyi ve güveni eriten başka olası dinamikleri dikkate alırken, bunu Türlere güven sorusuna tercüme etmiş olabilirler. Ayrıca, yine bu yorumlardan yola çıkarak Türlük algısının dayanışmaya dönük olumlu içsel referanslarla değil, dışsal referanslarla, tepkisel ve diğeri etnik grupları temeline alarak kuruluyor olması olasıdır denilebilir.

Raporumuzun bu bölümünde sosyal dayanışma mekanizmalarına gönderme yapan “arkadaşlar ve komşular”ā duyulan güven meselesi ele alınacaktır.

Tablo 64: B1’de kimlik temelli güven ilişkileri

%	Başka dinden	Kürtler	Türkler
Güvenirim	40,9	55,1	69,6
Az	32,2	28,9	24,7
Güvenmem	26,3	15,5	5,5

Tablo 65: B2’de kimlik temelli güven ilişkileri

%	Başka dinden	Kürtler	Türkler
Güvenirim	43,9	47,2	61,4
Az	32,4	31,5	31,9
Güvenmem	22,6	20,4	5,8

Tablo 66: B3’de kimlik temelli güven ilişkileri

%	Başka dinden	Kürtler	Türkler
Güvenirim	19,2	22,1	55,3
Az	38,1	34,5	31,6
Güvenmem	42,0	42,9	12,4

Tablo 67: B4’de kimlik temelli güven ilişkileri

%	Başka dinden	Kürtler	Türkler
Güvenirim	25,2	59,7	35,6
Az	50,7	34,3	47,5
Güvenmem	23,2	5,5	15,8

Sonuçların tahliline girilmeden önce bu iki kategori üzerinden geliştirilecek karşılaştırmalı tartışmanın analitik temellerini ele almak yerinde olacaktır.

Doğal olarak arkadaş kavramının içeriği çok geniş bir biçimde tarif edilebilir. Ancak komşuluk meselesi ile karşılaştırılırken şu hususun dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır: Komşularla temas büyük ölçüde yaşam mekanlarında gerçekleşmektedir. Arkadaş olarak tarif edilen kişiler ise büyük ölçüde ikamet edilen mekan dışında birlikte vakit geçirilen kişilerdir. Bu birlikte vakit geçirme ve sosyalleşme durumu, işyerinde, okulda, tüketim mekanlarında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kişilerin güven ilişkilerini mahallelerinde mi yoksa daha kamusal alanlar üzerinden mi kurduğu/geliştirdiği sorusuna odaklanılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, “mahalle olgusu bugün ne ölçüde bir sosyal tutkal işlevi görmektedir?” sorusunun yanıtlanmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye geneline bakıldığında, örneklemin yarısı komşularına tam güven duyduğunu bildirirken arkadaşlara güven çok daha yüksek oranlarda beyan edilmektedir.

Tablo 68: Arkadaşlarınıza

	Sayı	Oran
Güvenirim	1162	63,5
Az	523	28,6
Güvenmem	137	7,5
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Tablo 69: Komşularınıza

	Sayı	Oran
Güvenirim	924	50,5
Az	700	38,3
Güvenmem	193	10,6
Cevapsız	12	,7
Toplam	1829	100,0

Ayrıca etnik gruplar arasında da bu konuda bir farklılaşma bulunmamaktadır (çapraz tablonun Ki kare analizi anlamsız sonuç üretmektedir). Buradan yola çıkarak güven ilişkilerinin daha çok ikamet alanları dışında kurulduğu ön-sonucuna varabiliriz. Bu durum tüm bölgeler için geçerli olmakla birlikte, yine de bölgeler arasında önemli farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Aynı durum, çok belirgin olmamakla birlikte etnik gruplar temelinde de ortaya çıkmaktadır. Çapraz tabloların Ki kare analizinin olumlu sonuç verdiği bu tahlile göre Kürtlerin komşularına duyduğu güven Türklere göre biraz daha fazladır (Kürtler: “güvenirim” %52,0, “az güvenirim” %39,2, “güvenmem” %8,3; Türkler: “güvenirim” %49,6, “az güvenirim” %38,0, “güvenmem” %11,8).

Bu farklılaşmaları daha ayrıntılı olarak tartışmadan önce, bölgelerde karşılıklı güven ilişkisinin kurulabileceği destek alternatiflerinin doğal sınırlarından söz etmekte yarar bulunmaktadır. Bundan kasıt şudur: bireylerin ne kadarı güven ilişkisi kurabilecekleri, ön-güven ilişkisinin/koşullarının halihazırda bulunduğu insanlarla aynı kentte yaşamaktadırlar? 68 nolu “ikamet ettiğiniz bu bölgede eş-dost ve akrabanız var mı?” sorusuna verilen yanıtlar bize bu anlamda yol gösterici olacaktır.

Tablo 70: İkamet ettiğiniz bu bölgede eş-dost ve akrabanız var mı?

	Frequency	Percent
Var	1560	85,3
Yok	206	11,3
Cevapsız	63	3,4
Toplam	1829	100,0

Tablonun da gösterdiği üzere, Türkiye örneklemini oluşturan kentlerde yaşayanların %85,3'ü güven ilişkisinin tesis edilebileceği bireylere erişebilecek durumdadır. Bu soruya olumlu yanıt Kürtlerde %88,8, Türklerde ise % 83,7 oranındadır (Ki kare analizi anlamlı çıkmaktadır). Bu durumun Kürtlerin komşuluğa daha olumlu bakmasıyla ilişkili olabileceğini de söylemekte yarar bulunmaktadır. Peki bu durum bölgeler düzeyinde bir farklılaşma göstermekte midir? Bu sorunun yanıtı “hemen hemen hayır”dır. Bu soruya “evet” yanıtını verenlerin bölgesel dökümü şöyledir: B1 %85,8; B2 %87,6; B3 %82,5; B4 %85,3. Açıkça görüldüğü üzere, bu bölgelerde yaşayan bireylerin güven ilişkisi tesis etme şansı neredeyse eşittir. Ancak, B2'nin az da olsa ortalamanın üstünde, B3'ün ise az da olsa ortalamanın altında değerlere sahip olduğunu yinelemekte yarar bulunmaktadır. B2'de bulunan bireylerin güven ilişkileri kurma olanağı biraz daha fazlayken, B3'de durum tersinedir. Tartışmamızın izleyen bölümünde geliştirilen tahliller, özellikle B3 üzerine, bu bulguları desteklemektedir. Şimdi arkadaşlar ve komşulara duyulan güven hakkındaki çözümlememize dönebiliriz.

Daha önceki sorulara ilişkin analizlerde ortaya çıkan “B1 ve B2” ile “B3 ve B4” arasında ortaya çıkan gruplaşma burada da kendini tekrar etmektedir. B1 ve B2'de arkadaşlara ve komşulara duyulan güven, B3 ve B4'den daha fazladır. B3 ve B4'de arkadaşlara tam güven beyanının yarı yarıya olması, komşulara güvenin ise çok daha düşük değerlerde gerçekleşmesi (aynı biçimde güvensizliğin belirgin biçimde yükselmesi) bu bölgelerde güven ilişkilerinin, B1 ve B2'den farklı olarak, daha çok başka mekanizmalar üzerinden tesis edildiği düşüncesini uyandırmaktadır. Burada akla gelen ilk alternatif akrabalık ilişkileridir. Bu mesele çalışmamızın izleyen bölümünde sorgulanacaktır.

B1 ve B2'de arkadaşlara ve komşulara duyulan güvenin, özellikle B1'de, oldukça yüksek değerlerde seyretmesi (B1- “güvenirim”: arkadaşlar %79,0, komşular %65,6; B2- “güvenirim”: arkadaşlar %65,2, komşular %55,4), büyük metropollerde dayanışma ve güven ilişkilerinin kurulmasında, akrabalığın yanı sıra yeni dayanışma mekanizmalarının da işin içine girdiğini göstermektedir. Ayrıca, B1 örneğinde tarikatlar ve cemaatlere ilişkin olumlu bakış ile ilgili bulgularımız da bu tespitimizle uyum içindedir. Özetle, büyük kentlerde güven ilişkisi tesis etme ihtiyacının arttığı ve bu ihtiyacın güven kurma kanallarının çeşitlenmesine neden olduğu söylenebilir.

Özellikle komşulara duyulan güven söz konusu olduğunda, B1'de bu güven kentte geçirilen süreye paralel olarak artmaktadır. Ancak bu, yaklaşık olarak 16 yıldan sonra daha fazla mümkün olmaktadır. B1'deki kentlerde 0-7 yıl süre geçiren kişilerin komşuya duyduğu tam güven düzeyi %46,2 ve sınırlı güven (az güvenirim) düzeyi %46,2; 8-15 yıl geçirenlerde bu oranlar sırasıyla %46,6 ve %37,9; 16 yıldan fazla yaşayanlarda %70,9 ve %22,8'dir.

Görüldüğü kadarıyla, B1 metropollerinde komşularla güven ilişkisi tesis etmek uzun zaman almakta, ancak bu sürenin sonunda kurulan güven ilişkisi oldukça güçlü bir karaktere bürünmektedir. Dahası, bu kentlerin yerlilerinde güven düzeyi en yüksek oranlara sahiptir: %74,8 (güvenirim); %19,8 az güvenirim. Bu duruma iki olası açıklama getirilebilir: a) Metropollerin halihazırdaki kozmopolit niteliği, yerlilerin yeni gelenleri bir tehdit olarak görmesini engellemektedir; b) ya da kentin yerlileri ile yeni gelenler birbirlerinden kopuk olarak, farklı mahallelerde yaşamaktadır. Bu metropollerin mahalle yapılarının göreceli olarak daha türdeş olduğuna ilişkin tespitlerimizden yola çıkarak her iki açıklamanın da anlamlı olabileceğini düşünüyoruz.

B2’de de komşulara güvenin yüksek olduğundan söz etmiştik. Ancak, B1’den farklı olarak bu bölgede yer alan kentlerde iki önemli özellik öne çıkmaktadır. Öncelikle bu bölgede komşularla güven ilişkisi daha hızlı tesis edilmekte, ancak kentte geçirilen zaman arttıkça bu güven ilişkisi zayıflamaktadır. Özellikle ikinci dalga göçle gelenlerin (8-15 yıl) akrabalarıyla birlikte göçerek mahallelere birlikte yerleşmiş olmaları, örneğin, akla yatkın bir açıklama gibi görünmektedir. Böyle bir durumda güven ilişkisinin tesis edilmesi kolaylaşıyor olabilir. İlk kuşak göçmenlerin (16+) duyduğu güvenin daha düşük olması ise, a) özellikle alt-gelir grubunun yaşadığı mahallelerde, bu kuşak göçmenlerin yeni gelenlerle etnik farklılıktan kaynaklanan uyum sorunları yaşamasından; b) ya da maddi durumun iyileşmesi sonucunda geçiş yapılan üst gelir gruplarının yaşadığı mahallelerin etnik anlamda karışık ve ilişkilerin daha bireysel kurulduğu yerler olmasıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Mersin kentinde yapılan mülakatlar ve bunlardan yola çıkılarak daha önce geliştirmiş olduğumuz analizler de bu duruma işaret etmektedir.. Yine benzer nedenlerden ötürü kent yerlilerinin oldukça muhafazakar bir tepki verdiği de söylenebilir. Zira, bu bölgede komşularına en az güven duyanlar, B1’in tam tersine, kentlerin yerlileridir. Bu bölgede, kentte kalış süresine göre komşuya duyulan güvene ilişkin oranlar şöyledir: “0-7” güvenirim %58,4, az güvenirim %31,5 ; “8-15” güvenirim %70,6, az güvenirim 17,6; “16+” güvenirim %61,5, az güvenirim %29,1; “yerli” güvenirim %46,0, az güvenirim %41,5.

B3 ve B4’de komşulara duyulan güvenin, B1 ve B2’ye göre daha düşük olduğunu ifade etmiştik. Bu bölgelerde yer alan kentlerde geçirilen zaman arttıkça güven de artmaktadır. Ancak bu artış, B1 ve B2 örneklerine göre oldukça zayıftır. Diğer bir deyişle, bu bölgelerdeki komşuluğa dayalı güven ilişkisinin geliştirilmesi çok daha zordur ve kente yeni gelenlerin kentteki sosyal yapıya entegrasyonu sınırlı kalmakta, zamanla derinleşmemektedir. Ancak, B3 ile B4 arasında önemli bir fark bulunmaktadır. B4’de komşulara en çok güvenen yerlilerken, B3’de durum bunun tam tersidir. B3’de yer alan kentlerin muhafakazar yapısı ve kent yerlilerinin yerel aidiyet duygusunun güçlü olduğu

dikkate alınır, ortaya çıkan yanıt oranının tepkisel olduğu düşünülebilir. B4'deki yüksek yanıt oranı ise, komşuluk ilişkileriyle akrabalık ilişkisi türünden ağların örtüşmesiyle açıklanabilir. Ayrıca, B4'e gelen göçmenlerin, B3'e gelenlere göre, entegrasyon kapasitesinin daha düşük olduğu da söylenebilir. Bu bölgelere ilişkin rakamlar şöyledir:

B3: "0-7" güvenirim %40,8, az güvenirim %34,7; "8-16" güvenirim %45,5 , az güvenirim %48,5; "16+" güvenirim %46,1, az güvenirim %35,5; "yerli" güvenirim %32,9 az güvenirim %49,3.

B4: "0-7" güvenirim %29,5, az güvenirim %55,7; "8-16" güvenirim %35,0, az güvenirim %56,7; "16+" güvenirim %39,6, az güvenirim %52,3; "yerli" güvenirim %52,8, az güvenirim %39,0.

Özellikle B3 hakkında bir gözlemin de burada aktarılmasında yarar görüyoruz. Türklere duyulan güvenin, göreceli de olsa, düşüklüğü üzerinden geliştirdiğimiz tartışmada bu bölgede sosyal sermayenin zayıflığından söz etmiştik. Sosyal dayanışma temelli güven ilişkilerinde çarpıcı bir biçimde düşük çıkan güven oranları da bu gözlemimizi destekler niteliktedir. Ayrıca, arkadaşlara duyulan tam güven ile komşulara duyulan tam güven arasındaki farklara bakıldığında, yine B3 öne çıkmaktadır ("arkadaşlar_güvenirim%" – "komşular_güvenirim%"): B1: %13,4; B2: %9,8; B3:%19,7; B4:%9,4.

Burada ilgi çekici ve açıklanmaya muhtaç olan durum B1 ile B3'ün ve B2 ile B4'ün birbirilerine benzer tablolar sergilemeleridir. Her ne kadar bütün bölgelerde arkadaşlık ilişkileri bireyler arasında güven tesis etmekte öne çıksa da, bu durum özellikle ilk iki bölge için belirgin bir durumdur. B1 örneğinde bu durum bireylerin çalışma, eğitim vb nedenlerle ikamet mekanları dışında daha fazla zaman geçirmesiyle açıklanabilir. B3 örneğinde de ikamet edilen mekanların ve burada kurulan ilişkilerin bireyler için fazla önem taşımadığı görülmektedir. Ancak, B1'den farklı olarak B3'de yer alan kentler (Kayseri dışında) büyük ölçekli kentler değildir. Bu nedenle, harcanacak zamanın ikamet mekanıyla üretim/tüketim vb mekanlar arasında bölüştürülmesi zorunluluğu kendisini fazla dayatmamaktadır. O zaman bu durumun daha bilinçli bir tercih olduğu düşüncesi akıllara gelmektedir.

Burada, bir ölçüde birbirilerini tamamlayan iki ayrı olasılık dikkate alınabilir:

a) Bu kentlerin küçüklüğü dikkate alındığında mahalle baskısı komşuluğa bakışta caydırıcı bir etken olabilir;

b) Bireyleri yaşadıkları kente bağlayan temel unsur, tarihsel anlam yüklü, duygusal bağlardan çok iktisadi alana ait maddi (üretim ve toplu-tüketim) olanaklar olabilir. Aksi taktirde, yaşadıkları kente kendilerini bağlayacak etkenler, diğer bölgelere göre, daha zayıftır.

Son olarak, her ne kadar B2’de arkadaş ve komşulara duyulan güven B4’den fazla ise de, bu iki kategori arasındaki fark her iki bölge için de (B1 ve B3 ile karşılaştırıldığında) göreceli olarak daha düşük düzeydedir. Akla gelen olasılıklardan biri, arkadaşların komşuluk çevresinden daha fazla seçiliyor olmasıdır. Buna paralel olarak, her iki bölgede de arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerini belirleyen başka sosyal ağların ve dayanışma mekanizmalarının yattığı da söylenebilir (aynı etnik grup içi güvene dayalı olarak arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin ağırlıklı olarak etnik grup temelli olarak kurulması gibi). B4 örneğinde ise, etnik kompozisyonun homojenliği, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin paralelliğini açıklamakta “etnik grup içi dayanışma” etkenini kenara itmektedir. Eğer B4’de böyle bir örtüşme var ise bunun ağırlıklı olarak akrabalık bağlarına dayandırılması muhtemeldir.

Bu ön-sonuçlar, tartışmamızın ilerleyen bölümünde tekrar değerlendirilecektir.

Tablo 71: B1’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri

%	Arkadaşlar	Komşular
Güvenirim	79,0	65,6
Az	15,1	26,9
Güvenmem	5,7	7,0

Tablo 72: B2’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri

%	Arkadaşlar	Komşular
Güvenirim	65,2	55,4
Az	27,5	33,7
Güvenmem	7,1	9,8

Tablo 73: B3’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri

%	Arkadaşlar	Komşular
Güvenirim	56,6	36,9
Az	32,7	45,4
Güvenmem	10,0	17,3

Tablo 74: B4’de sosyal dayanışma temelli güven ilişkileri

%	Arkadaşlar	Komşular
Güvenirim	53,5	44,1
Az	38,8	46,9
Güvenmem	7,2	8,3

Yukarıda geliştirilen çözümlemelerde ele alınan komşulara güven meselesinin daha ayrıntılı olarak incelenmesinde yarar bulunmaktadır. Bu bağlamda iki önemli sorunun yanıtlanması gerekmektedir:

a) Mahalleler sosyo-kültürel olarak ne kadar homojen/heterojendir? Yani, o mahallede komşuluk ilişkisi ile örtüşen akrabalık, aynı etnik gruba aidiyet, aynı işyerinde çalışmak gibi başka sosyal bağlar var mıdır? Yoksa, tek ortak nokta aynı mahallede yer alan evlerde oturulması mıdır?;

b) Homojenlik/heterojenlik durumuna bağlı olarak, aynı mahallede oturmak güven kurmak için yeter şart mıdır? Bu sorulardan ilkinin yanıtlamak için 74 nolu “Mahalleniz etnik-dini-mezhepsel bakımdan ne derece farklı kesimlerden oluşuyor?” sorusu ile 75 nolu “Size göre farklı etnik-dini-mezhebi kesimlerin aynı mahallede yaşaması sorun oluşturuyor mu?” sorusuna verilen yanıtların incelenmesi gerekmektedir. Bölgesel farklılaşmalardan önce Türkiye genelinin resmini aşağıdaki iki tabloda veriyoruz.

Tablo 75: Mahalleniz etnik-dini-mezhepsel bakımdan ne derece farklı kesimlerden oluşuyor?

	Sayı	Oran
Çok farklı	312	17,1
Az farklı	574	31,4
Genelde aynı	934	51,1
Cevapsız	9	,5
Toplam	1829	100,0

Tablo 76: Size göre farklı etnik-dini-mezhebi kesimlerin aynı mahallede yaşaması sorun oluşturuyor mu?

	Sayı	Oran
Evet	91	5,0
Zaman Zaman	448	24,5
Hayır	1276	69,8
Cevapsız	14	,8
Toplam	1829	100,0

Görüldüğü üzere Türkiye genelinde kentlerde yaşayan nüfusun yarısı (%51,1) neredeyse tamamıyla homojen mahallelerde yaşamaktadır. Az farklı yanıtı ise %31,4

oranındadır. Tamamıyla karışık mahallelerde yaşayanların oranı ise sadece %17,4 oranındadır. Burada ortaya çıkan resim, Türkiye genelinde mahallelerin kompozisyonunun belirlenmesinde kimlik aidiyetlerinin belirleyici olduğu sonucuna bizi götürmektedir. Bu durum özellikle Kürtler için böyledir. Ki kare analizinin anlamlı sonuç ürettiği çapraz tablolara bakıldığında Kürtlerin %60,1'inin homojen mahallelerde (genelde aynı), % 13,6'nın tamamıyla heterojen (çok farklı), %25,8'inin ise yarı türdeş, ya da heterojen (az farklı) mahallelerde yaşadığı görülmektedir. Türklerde ise bu oranlar sırasıyla %46,6 (genelde aynı); %18,3 (çok farklı) ve %34,6'dır (az farklı). Kürtlerin komşuluğa olumlu bakışıyla bu göreceli homojen mahalle kompozisyonu arasında bir koşutluk ve ilgi olduğunu söylemek mümkündür.

75 nolu soruya verilen yanıtlar incelendiğindeyse, kimlik anlamında heterojen nüfusa sahip mahallelerde yaşamanın ciddi bir sorun olarak algılanmadığı görülmektedir. Yanıt verenlerin etnik kökeni de bu sonucu değiştirmemektedir (75 nolu soruyla etnik kökene ait çapraz tablonun Ki kare analizi anlamsız sonuç üretmektedir). Burada ilgi çekici olan durum, bu olumlu görüşün mahalle kompozisyonunun ağırlıklı olarak homojen olduğu bir örneklemde geliyor olmasıdır. Belli ki bu görüş, gündelik yaşam pratiği içinde mahallelerde gerçekleşen temasın yarattığı bir deneyime dayanmamaktadır. Bu durumu daha çok bir iyi niyet bildirisi olarak okumak mümkündür. Acaba mahalle nüfusunun kimlik kompozisyonu karışık olan kentlerde verilen yanıtlar aynı ölçüde olumlu mudur? Bu sorunun yanıtının verilebilmesi için 74 ve 75 nolu sorulara verilen yanıtların bölgeler temelinde karşılaştırılması gerekmektedir. Bu amaçla, sorulara farklı bölgelerde verilen yanıtları bir arada veren iki ana tablo oluşturulmuştur. İzleyen tartışma da bu tabloları yorumlayacaktır.

Tablo 77: 74 nolu soruya verilen yanıtların bölgelere göre farklılaşması

%	B1	B2	B3	B4	TO
Çok farklı	24,5	37,3	4,2	2,8	17,1
Az farklı	46,6	34,1	25,9	19,2	31,4
Genelde aynı	28,4	28,6	69,2	77,2	51,1

Tablo 78: 75 nolu soruya verilen yanıtların bölgelere göre farklılaşması

%	B1	B2	B3	B4	TO
Evet	4,8	3,3	8,4	3,4	5,0
Zaman zaman	21,0	16,9	28,3	31,6	24,5
Hayır	73,5	79,4	62,4	64,0	69,8

Tablolar, bu sorular özelinde de, metropol ve kozmopolit kentleri barındıran B1 ve B2 ile etnik (ve bir ölçüde dinsel/mezhepsel) köken anlamında homojen olan B3 ve B4 arasında belirgin bir ayrışma ortaya çıktığını göstermektedir.

74 nolu soruda B3 ile B4 örnekleri ele alındığında, bu bölgelerde yer alan kentlerde karışık mahalleler neredeyse yok denecek kadar azdır. Hatta B4’de bu durum daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. B1 ve B2’ye bakıldığı zaman, her ikisinde de karışık mahallelerde yaşayan nüfusun oranı belirgin bir biçimde yüksek çıkmaktadır. Ayrıca, daha önceki tartışmalarımızı destekler biçimde, B1’deki metropollerin nüfus anlamında daha büyük olmasına karşın, daha küçük metropoller barındıran B2’de B1’e göre daha karışık bir mahalle resmi ortaya çıkmaktadır. B1’de tamamıyla karışık mahallede yaşayanların oranı (%24,5) homojen mahallelerde yaşayanların oranından (%28,4) azken, bu durum B2’de tersine dönmektedir. Tamamen karışık mahallelerde yaşayanların oranı %37,3 iken homojen mahallelerde yaşayanların oranı %28,6’dır. Buradan yola çıkarak, göreceli olarak konuşacak olursak, B1’de yer alan metropollerin daha homojen mahallelerin oluşturduğu bir yerleşmeler zinciri oluşturduğu da söylenebilir. Nitekim İstanbulda yapılan mülakatta 35 yıldır İstanbul’da yaşayan Diyarbakır’lı bir katılımcıdan

“Daha önce bazı bölgelerde Rum, Ermeni gibi etnik unsurların oturuyordu, Karadeniz’den gelen göç dalgası ile bu yerler el değiştirmiştir. Benzer süreç şimdi yaşanıyor olabilir. Diyarbakır’a Mardin’e gitmeye gerek yok bugün Kumkapı’da bir doğu kenti haline gelmiştir” cevabı alınmıştır (İstanbul-M8).

B2’deki mahalle yapısının ise hem etnik hem de dini/mezhepsel anlamda karışık olduğunu söylemek olanaklı görünmektedir. Eğer kaba bir kozmopolitlik sıralaması yapacak olursak, en çoktan en aza doğru şöyle bir sıralama yapılabilir: B2, B1, B3, B4.

75 nolu soruya verilen olumlu ve olumsuz yanıtların dağılımı yukarıda işaret edilen örüntüye oldukça benzemektedir. Olumlu ve olumsuz tavırlar dikkate alınarak oluşturulan sıralama şöyledir (olumludan olumsuza doğru): B2, B1, B4, B3 (ancak B3 ve B4’ün olumlu yanıt – “hayır” – oranları birbirine oldukça yakındır).

Tespit edilen bu koşutluktan yola çıkarak ikamet edilen mekanlarda birlikte yaşama pratiğinin gerilim yaratmaktan çok birlikte yaşamaya daha olumlu bir bakışın gelişmesine etkisinin olduğu söylenebilir. Doğal olarak, buradaki nedensellik ilişkisi tersinden de okunabilir. Yani, daha hoşgörülü bir atmosferde bu türden mahallelerin oluşması mümkün olabilir. Ancak bu ikinci çıkarımın altında varsayım, bireylerin isteyerek bu türden mahallelerde birlikte yaşadığıdır. Yani bu tercih edilen bir durumdur.

Ancak, özellikle B2 örneğinde göstereceğimiz üzere, bu birlikte yaşama durumunun (özellikle düşük gelir grupları için) “zorunluluk”tan kaynaklanması ihtimalinin dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, bu karışık mahalleleri üreten hoşgörü ortamının “komşular arasında kurulan kayıtsız, şartsız bir güven ilişkisi” üretmeyebileceğini de vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Yani, bir tür “şartlı” ya da “sınırlı” güven ilişkisinden söz etmek daha anlamlı olabilir. Daha önce “Göç – Mahalle ve Yerleşme” başlığında değinilmiş olan Mersin-M16 nolu mülakattan elde edilen bulgular, bunun özellikle etnik anlamda karışık mahalleler için geçerli olduğunu göstermektedir. Farklı etnik kökene sahip ailelerin bulunduğu mahallelerde bireysel olarak deneyimlenen şiddet/çatışma, birlikte yaşamaya olumlu bakışı kırmamakla birlikte, dikkatli olma ya da en azından komşulardan korku duyma duygusunu da güçlendirmektedir.

Etnik anlamda homojen olan alt-gelir grubunun yaşadığı – gettolaşmış - mahallelerde ise, bu türden bir birlikte yaşama sorusuna verilecek yanıtların daha çok iyi niyet bildirisi olarak beyan edilmiş olması olası gözükmemektedir. Dahası, Mersin’de yapılan mülakatların hemen tümünde, maddi durum iyileştikçe etnik anlamda karışık üst grup mahallelere doğru bir mekansal hareketlenmenin olduğu vurgulanmaktadır. Benzer durum İstanbul’da da belirlenmiştir (İstanbul-M13). Bu nedenle, statü sıçramasına yönelik olarak taşınan umutların bu türden bir olumlu yaklaşımı ürettiği düşünülebilir.

Yine de, üst-gelir gruplarının yaşadığı ve etnik anlamda karışık mahallelerde statü benzerliği genel bir güven ortamı yaratmaktaysa da, ilişkilerin bireyselleşmesi/anonimleşmesi, bu güvenin dolaylı olarak kurulduğunu göstermektedir (Mersin-M17). Statü farkındalığı, etnik farkındalığın önüne geçmektedir.

113 nolu soruya verilen yanıtların tahlili, komşulara duyulan güvenin sınırlarını ölçmek için oldukça yararlı olacaktır. Çünkü emanet edilen kişinin çocuğudur. Kesin ve güçlü bir güven ilişkisi kurulmadan ebeveynin çocuğunu başka bir kişiye emanet etmesi çok düşük bir olasılıktır. İzleyen tablolar, Türkiye geneline ait durumu ve bölgeler arasındaki farklılaşmaları betimlemektedir. Bölgeler arasındaki farklılaşmanın tahlilini derinleştirmek üzere ikinci bir karşılaştırmalı tablo daha üretilmiştir. Bu ikinci tablo, bölgeler arasındaki farklılaşmayı sorunun ana muhatabı olan çocuk sahibi bireyler üzerinden göstermektedir.

Genel tabloya bakıldığı zaman, örneklem olumlu (kesinlikle bırakırım+belki bırakırım: %28) ve olumsuz (hayır sanmıyorum+kesinlikle bırakmam: 33,4) yanıtlar arasında büyük bir fark olmamasına karşın, olumsuz yanıt daha baskın görünmektedir. Olumsuz yanıtlara bakıldığında ise, beyan edilen güvensizlik, beyan edilen güvenin iç dağılımına göre (kesin - belki) çok daha keskindir.

Tablo 79: Bir ya da iki günlüğüne şehir dışına gitmek zorunda kalsanız, çocuklarınızı komşunuza bırakır mısınız?

	Sayı	Oran
Kesinlikle bırakırım	240	13,1
Belki	272	14,9
Hayır sanmıyorum	205	11,2
Kesinlikle bırakmam	387	21,2
Bekar	685	37,5
Cevapsız	40	2,2
Toplam	1829	100,0

Kesinlikle bırakmam yanıtı hayır sanmıyorum yanıtının yaklaşık iki katıdır. Üstelik bu kategori, bekarlar dışarıda bırakıldığında, ankette sunulan seçenekler içinde en çok tercih edilen şıktır. Ancak, daha önceki bulgularımızı destekler biçimde Kürtlerde bu soruya verilen yanıtlar, Türklerin yanıtlarına göre çok daha olumlu bir portre çizmektedir (Ki kare analizi anlamlı - Kürtler: “kesinlikle bırakırım” %15,9, “belki” %13,9, “hayır sanmıyorum” %11,5, “kesinlikle bırakmam” %14,3; Türkler: “kesinlikle bırakırım” %11,8, “belki” %16,0, “hayır sanmıyorum” %11,1, “kesinlikle bırakmam” %24,6). Dahası, Kürtlerde bekarlık oranının (%43,3) Türklere (%33,7) göre daha yüksek olduğu da dikkate alındığında, bu farklılaşmanın anılan oranların gösterdiğinden daha belirgin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

113 nolu soruya verilen yanıtların ortaya çıkardığı örüntü, “komşulara ne oranda güveniyorsunuz” sorusuna (71 nolu soru) verilen yanıtlarla karşılaştırıldığında, şartlı/sınırlı güven olgusu daha belirgin hale gelmektedir. Bu soruya verilen yanıtları hatırlayacak olursak (“güvenirim” %50,5; “az” %38,3; “güvenmem” %10,6), olumlu ve olumsuz yanıtlar arasındaki dengenin ağırlık noktasının değişerek olumluya doğru kaydığını görürüz. Öyle görünüyor ki komşuluk ilişkileri, örneğin, akrabalık ilişkilerini ikame edecek bir güven ilişkisini tesis etmekten uzaktır (zira akrabalara çocuk emanet etmek çok daha yaygın bir pratiktir). Komşuya duyulan güven özel/mahrem alan üzerinden kurulan bir ilişki değildir. Ancak bu genellemenin ötesine geçtiğimizde, bölgeler temelinde bir takım ciddi ayrışmaların ortaya çıktığı da görülmektedir.

Çözümlememizin bu aşamasında, çocuk sorusunun ana muhatabı olan çocuk sahibi bireylerin verdiği yanıtlar üzerinden yeniden üretilen ikinci tabloyu ve yine 71 nolu soruya verilen yanıtlardan yola çıkarak yeniden üretilen üçüncü tablodan yararlanacağız. Ancak, okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla ilk olarak anketten elde edilen ham verinin sunulduğu izleyen tabloyu vereceğiz.

Hatırlayacak olursak, komşulara duyulan güven konusunda B1 ve B2 ile B3 ve B4 ayrı gruplara düşmektedir.

Tablo 80: Komşulara güvenin sınırları (113 nolu soru): Bölgesel farklılaşma (bekarlar dahil)

%	B1	B2	B3	B4
Kesinlikle bırakırım	13,8%	14,0%	10,8%	13,9%
Belki	20,6%	8,4%	14,6%	15,8%
Hayır sanmıyorum	15,1%	5,1%	10,8%	13,6%
Kesinlikle bırakmam	18,4%	29,7%	25,7%	11,3%
Bekar	30,6%	41,7%	33,4%	43,9%
Cevapsız	1,5%	1,1%	4,6%	1,5%

B1 ve B2’de komşulara güven göreceli olarak yüksek, B3 ve B4’de ise göreceli olarak düşük çıkmaktadır (Bkz. İzleyen ilk tablo). Ancak, çocukları emanet etmek söz konusu olduğunda durum değişmektedir. İstanbul’da yapılan mülakatta bir katılımcı;

“.. Kasımpaşa’nın oraları tümüyle ablukaya aldılar. Ve bizi de etkiliyor. Bunların olduğu yerlerde davranışlar da çok farklı ve rahatsız edici. Küfürlü konuşmalar, el kol hareketleri vs. Çocuklarımızın beynini yıkıyorlar, onlarında davranışları her şeyleri tamamen değiştiriyor....Bizler diyalog kurmaya çekiniyoruz. Eski tanıdıklarımızla diyalogumuz devam ediyor ama yeni gelenlerle diyalog kurmuyoruz. Tavırları değişik..”(İstanbul-M3) cevabını verirken, bir başka katılımcı güven eksenin de farklı bir boyuta dikkat çekerek Kürtler için “Komşuluklarında, insanlıklarında da çok iyiler ama damarına basmayacaksınız” ifadesini kullanmaktadır (İstanbul-M4).

Bu konuda komşulara güvensizliğin en belirgin olduğu bölge B2’dir. Bu durum, etnik anlamda homojen ya da heterojen olsun, yeni göçmen mahallelerinin yaşadığı asayiş sorunuyla (sokakta oynayan, terbiyesi bozuk komşu çocuklarına karşı duyulan çekingenlikte belirginleştiği üzere – Mersin-M8) ve üst-gelir gruplarının yaşadığı karışık mahallelerin statü farkındalığına dayanan ikincil güven ilişkilerinin varlığıyla açıklanabilir.

Bu konuda B2’yi izleyen bölge ise B3’dür (ki bu ikisi arasındaki fark bile oldukça büyüktür). B3’de sosyal sermayenin ciddi ölçüde aşınma emareleri gösterdiğini daha önce belirtmiştir. O nedenle bu soruda verilen yanıtlar şaşırtıcı değildir.

B2’de ortaya çıkan durum ise, daha önce yapmış olduğumuz analizlerde ortaya çıkan portreye uymamaktadır. B2’de sosyal sermayenin kurulma/üretim dinamiklerinin bu yanıt örüntüsüne yol açtığını söylemek olanaklıdır

Tablo 81: Komşulara güvenin bölgeler temelinde farklılaşması (71 nolu soru)

%	B1	B2	B3	B4	TO
Güvenirim	65,6	55,4	36,9	44,1	50,5
Az	26,9	33,7	45,4	46,9	38,3
Güvenmem	7,0	9,8	17,3	8,3	10,6

Tablo 82: Komşulara güvenin sınırları (113 nolu soru): Bölgesel farklılaşma (evliler)⁷

%	B1 (317 yanıt üzerinden)	B2 (263)	B3 (301)	B4 (263)	TO (1144)
Kesinlikle bırakırım	19,87	23,95	16,28	24,71	20,98
Belki	29,65	14,45	21,93	28,14	23,78
Hayır sanmıyorum	21,76	8,75	16,28	24,33	17,92
Kesinlikle bırakmam	26,50	50,95	38,54	20,15	33,83
Cevapsız	2,22	1,90	6,98	2,66	3,50

. Yine daha önce de belirttiğimiz gibi, bu bölgenin farklı kimlik grupları arasındaki güveni kuran sosyal ilişkilerin esas olarak ikamet edilen mekanlardan çok kamusal mekanlarda (üretim ve tüketim) kurulması kuvvetle olasıdır. Bu nedenle, gruplar arası (bridging) yatay sosyal sermayenin üretilmesi sürecinde mahalle/komşuluk gibi olguların birinci derecede yol oynamadığı söylenebilir. Bu durumun, yukarıda da belirttiğimiz üzere, daha çok karışık mahalleler için geçerli olması daha çok olasıdır. Özellikle alt-gelir grubunun yaşadığı mahallelerde ortaya çıkan kimlik anlamında karışık mahalle kompozisyonunun, farklı gruplara ait bireylerin özel bir tercihten çok mekanda gelir durumuna göre yer seçme stratejisinden kaynaklandığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, yaşanacak ev ve mahalle seçilirken, oranın etnik/dini/mezhepsel kompozisyonundan önce kira/ev fiyatlarının dikkate alınması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumu daha yakından tahlil etmek için “gelir durumu”nun sorulduğu 6 nolu soru ile 74 nolu soru arasında çapraz bir analiz yapacağız. Bu analizde, hem Türkiye geneli hem de bölgeler için, farklı gelir gruplarının hangi oranlarda karışık mahallelerde yaşadığına bakacağız (74 nolu sorunun “çok farklı” şıkkı). Bu amaçla üretilen tabloyu aşağıda veriyoruz. Tabloda verilen değerler, mahallenin kimlik kompozisyonunun oluşmasında gelir durumunun etkili olduğu kentlerin metropol kentler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (B1 ve B2).

⁷ Oranların bölgeler arasında karşılaştırılabilir duruma gelmesi için her bölgenin örnekleminde toplamdan bekarların yanıtları çıkarılmış, daha sonra her kategoriye verilen yanıt sayısı o bölge için elde edilen yeni örneklem büyüklüğü sayısına bölünmüştür. Oranlamalara temel olan yanıt sayıları ayrıca verilmektedir. Oranlarda küsuratlar son iki haneye yuvarlanmıştır.

Tablo 83: Gelir grubu ve mahallelerin kimlik kompozisyonu

% Çok farklı yanıtı içindeki oranı	0-300	301-600	601-900	901-1200	1201-1500	1501-1800	1801-2100	2101 +
<i>TO</i>	13,2	15,4	21,3	16,5	15,0	16,0	16,2	18,1
<i>B1</i>	33,3	30,8	38,3	25,5	23,8	17,0	21,6	18,8
<i>B2</i>	81,8	43,9	44,7	33,3	22,6	36,1	27,7	36,8
<i>B3</i>	0,0	12,0	4,4	3,5	5,0	4,4	0,0	4,5
<i>B3</i>	0,0	3,7	3,6	1,4	3,0	7,1	0,0	0,0

Bu durum özellikle “0-300”, “301-600” ve “601-900” TL/ay kategorilerine denk düşen düşük gelir grupları için geçerlidir. Gelir grubu skalasında aşağıda doğru inildikçe mahallelerin heterojenliği artma eğilimindedir. Ancak bu durum, özellikle B2 için daha belirgin durumdadır. Diğer yandan, yine B2’de, üst gelir gruplarının karışık mahallelerde yaşama eğiliminin de oldukça belirgin olduğu görülmektedir. B2 örneğinde ortaya çıkan resim, dolayısıyla, yukarıda ortaya koyduğumuz hipoteze güçlü bir destek sunmaktadır. Özet olarak, özellikle bu bölgede birlikte yaşamaya karşı geliştirilen olumlu bakışın maddi koşullar temelinde ortaya çıkan bir durumun rasyonelleştirilmesi olarak anlaşılabilir.

2. Sosyal sermaye ve dayanışma örüntüleri

Çalışmamızın bir önceki bölümünde “güven ilişkilerini” ve “sosyal sermayenin farklı bölgelerde nasıl üretildiğini” özellikle algılar üzerinden tahlil ettik. İzleyen bölümde ise güven ve sosyal sermaye meselesinin pratikte nasıl işlediğine ilişkin bir çözümlemeye girişeceğiz. Bu amaçla 50 nolu “Eş ve dost ve komşularınızın cenaze, nişan, düğün, sünnet, bayram ve benzeri törenlerine ne sıklıkla katılırsınız?”, 65 nolu “Özel meseleleri konuştuğunuz, yardım istediğiniz veya sık görüştüğünüz kişiler sizinle hangi ortak özelliğe sahipler?” ve 66 nolu “Maddi bir sorunuz olduğunda bunun çözümü için ilk önce kime/nereye müracaat edersiniz?” sorularına verilen yanıtları ele alacağız.

50 nolu soruya verilen yanıtların gösterildiği tablodan yola çıkarak örneklemin büyük bölümünün sosyalleşme ritüellerine katılım gösterdiği söylenebilir (Çok nadir: %10,2; hiç bir zaman katılmam: %1,2). Etnik köken temelinde ciddi bir farklılaşma görülmemektedir (Çapraz tablonun Ki kare analizi 0,01 düzeyinde anlamsız sonuç üretirken yalnızca 0,05 düzeyinde anlamlı çıkmaktadır. Yanıt oranları birbirlerine oldukça yakındır). Bölgeler temelinde karşılaştırma yapıldığında ise bu türden sosyalleşme mekanizmalarının özellikle B2 ve B3’de etkili olduğu görülmektedir. Türkiye ortalaması %42,3 iken, B2 de “sürekli” yanıtı %56, B3’de ise %47,6 oranında verilmektedir. Özellikle B2 örneğine ait bu bulgu, güven

ve sosyal sermayenin (yeniden) üretilmesinde bu bölgede daha belirgin bir çaba olduğunu göstermektedir.

B2 ile birlikte akrabalığa en çok önem verilen bölge olan B4’de ise (114 ve 115 nolu sorulara verilen yanıtlara bakınız) ortalamanın altında bir sürekli katılım görülmektedir (sürekli: %39). Ancak, fırsat buldukça yanıtı (%51) bu bölgede Türkiye ortalamasının üzerindedir (%45,9). Büyük olasılıkla bu türden etkinliklere katılımın maddi gereklilikleri katılım sıklığını düşürmektedir. Bu durumun, sosyal dayanışma ağlarının etkinliğine uzun vadede zarar verme olasılığının dikkate alınması gerekir.

Burada son olarak B1’deki katılım sıklığının düşüklüğü hakkında bir not düşülmesinde yarar bulunmaktadır. Diğer bölgelerde, örneğin, “çok nadir” yanıtı %7-8 aralığında verilirken B1’de bu oran %17,7’ye çıkmaktadır. Bu çarpıcı durum, yine B4 örneğinde olduğu gibi, bu tür etkinliklerin getirdiği maddi yüke ve bu örnekte yer alan metropollerin iş temposu ve mekansal erişim sorunlarına bağlanabilir.

Tablo 84: Eş ve dost ve komşularınızın cenaze, nişan, düğün, sünnet, bayram ve benzeri törenlerine ne sıklıkla katılırsınız?

	Sayı	Oran
Sürekli	774	42,3
Fırsat buldukça	839	45,9
Çok nadir	187	10,2
Hiçbir zaman katılmam	22	1,2
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

65 nolu soruya verilen yanıtlar, sosyal sermayenin hangi kanallar üzerinden kurulduğu ve işlediğini anlamamız açısından oldukça yararlı bir resim sunmaktadır. Bu şıklarda sözü edilen kategoriler birbirilerini dışlamamaktadır (örneğin bu türden bir temasın kurulduğu kişi aynı cinsiyetten, etnik kökenden, cemaatten olabilir). Ancak, soruyu yanıtlayanların bu türden yakın ilişkilere girerken karşı tarafa hangi benzer özellikleri nedeniyle güven duyduğunu ve hangi kimliğine önem verdiğini bu soruya verilen yanıtlardan anlamak mümkündür. Türkiye genelinden çıkan resim, bize şöyle bir önem sıralamasının olduğunu göstermektedir: cinsiyet – kanbağı – hiçbiri – din – etnik köken – politik görüş – mezhep – cemaat.

İlk iki kategoride verilen yanıtlara ait oranların toplamı, diğer tüm kategorilerin toplamından fazladır. “Aynı cinsiyetten” olmak ve “kanbağı”na sahip olmak, güven ilişkilerinin kurulmasında *birinci derecede*, ve açık ara önde rol oynamaktadır (ki bu durum, tüm bölgeler için geçerlidir). Güven ilişkilerinin kurulmasında *ikinci derecede* rol oynayan etkenler ise

yakın oranlara sahip olan “din” ve “etnik köken” benzerliğidir. “Siyaset”, biraz geriden izleyerek *üçüncü* sırada gelmektedir. “Mezhep” ve “cemaat” dördüncü sıradadır ve bu kategorilere atfedilen önem oldukça düşüktür.

Oran benzerliklerine dayanılarak yapılan bu sıralamadan yola çıkarak şunlar söylenebilir: Bireyler, gündelik maddi/manevi dayanışma ağlarını kurarken, ya da bu ağlara dahil olurken, gruplar-arası (bridging) sosyal sermayenin inşa edildiği (dünya görüşü benzerliğine dayanan) etnisite, din, mezhep, siyasi görüş türünden kanallara fazla itibar etmemektedir. Grup-içi (bonding) bağlar daha önemlidir ve bu dayanışma ağları ağırlıklı olarak cinsiyet ve akrabalık temelinde kurulmaktadır. Ayrıca, cemaat türünden yapılar, Türkiye’de bugün oluşan genel kamuoyu algısından farklı olarak, bu türden birincil dayanışma ağlarının kurulmasında zannedildiği gibi merkezi bir önem arz etmemektedir. Kişiler aynı cemaate üye olsalar bile, ya da cemaatlara üye olma sıklığı yüksek olsa bile, cemaat içinde doğrudan/en yakın güven ilişkisinin yine aynı cemaate mensup akrabalar ya da hemcinsler üzerinden kurulması muhtemeldir.

Tablo 85: Özel meseleleri konuştuğunuz, yardım istediğiniz veya sık görüştüğünüz kişiler sizinle hangi ortak özelliğe sahipler?

	Sayı	Oran
Aynı cinsiyetten	547	29,9
Aynı etnik kökenden	149	8,1
Aynı mezhepten	67	3,7
Aynı kandan	430	23,5
Aynı dinden	175	9,6
Aynı politik görüşten	115	6,3
Aynı cemaatten	22	1,2
Hiçbiri	301	16,5
Cevapsız	23	1,3
Toplam	1829	100,0

Burada son olarak belirtilmesi gereken husus, hiçbiri yanıtının, cinsiyet ve kanbağından sonra en yüksek orana sahip olmasıdır. Bu durum, bir yandan, yanıt verenlerin sosyal sermayeyi üreten bağlardan kopuk olmasıyla açıklanabileceği gibi, aynı zamanda, bu bireylerin akraba olmayan, karşı cinsten, farklı din/mezhep/siyasi aidiyet sahipleri kişilerle ilişki kurabilen kozmopolit bireyler olduğu da düşünülebilir. Yine de, ikinci açıklama tamamıyla geçerli olsa da, bu türden bir sosyal ilişki esnekliğine sahip bireylerin oranı toplam

içinde çok düşüktür (%16,5). Toplumun geri kalanı, doğrudan güvene dayalı ilişkilere girebilmek için belirgin referans noktaları aramaktadır.

Bu soruya verilen yanıtlar etnik köken temelinde ayrıştırıldığında ise (Ki kare analizi anlamlı sonuç üretmektedir) Kürtler ile Türkler arasında, özellikle “cinsiyet” (K: %10,8; T: %17,6), “etnik köken” (K: %14,1; T: %5,1), “mezhep” (K: %1,8; T: %4,8) ve “aynı kandan” (K: %18,0; T: %26,7) yanıtlarında belirgin bir farklılaşma görülürken; “din”, “politik görüş”, “cemaat” ve “hiçbiri” kategorilerinde oldukça yakın oranlardan kaynaklanan bir benzeşme söz konusudur. Maddi ve manevi dayanışma ağları kurulurken Kürtler etnik kökeni çok daha fazla önemserken, cinsiyet, kanbağı ve mezhep Türkler için daha önemlidir. Kürtlere ilişkin bulgu, daha sonra da tartışacağımız üzere, ayrı bir etnik grup olduklarına ilişkin farkındalıklarının daha yüksek olmasıyla açıklanabilir.

Aslında akrabalık ilişkilerine Kürtlerin Türklere göre daha fazla sahip çıktığını daha önce tespit etmiştik. Ancak güven sorusunda Kürtler için akrabalığı temsil eden “kanbağı” seçeneğinin Türklere göre daha az seçilmesi, etnik köken benzerliğinin giderek bir tür toplu dayanışma ve savunma mekanizmasına dönüşme eğilimde olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Yani, herhangi bir sorun söz konusu olduğunda, akraba olup olmadığına bakmaksızın bir Kürt bireyin başka bir Kürt bireye yardıma koşması, Türklere göre çok daha olasıdır. Aynı soruya verilen yanıtların bölgeler düzeyinde nasıl farklılaştığına bakacak olursak, daha önce de belirttiğimiz gibi, hiçbiri yanıtı dışarıda bırakılırsa, cinsiyet ve kanbağı tüm bölgelerde baskın güven kurma kanalları olarak işlemektedir. Ancak, bu iki etkenin her bölge için önemi önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

Öncelikle, bu iki temel kategoriye verilen yanıtların toplam oranları neredeyse aynı düzeydeyken (B2: %51,2; B3: %51,3; B4: %50,9), B1 özelinde bu toplam %60,2'ye çıkmaktadır. Yine B1'de, diğer bölgelerden farklı olarak, kan bağı cinsiyetten daha fazla öne çıkmaktadır. Son olarak, B1 örneğinde diğerlerinden belirgin olarak öne çıkan bir diğer kategori mezheptir (din konusunda ise oldukça geridedir). Öyle görünüyor ki bu bölgede kurulan gündelik maddi/manevi dayanışma ağları diğerlerine göre daha içine kapanık durumdadır. Ancak bu içine kapalılık diğer kanalları tamamıyla göz ardı etmemektedir. Çünkü, B1'de verilen “hiçbiri” yanıtı, diğerlerine göre oldukça düşüktür. B1'deki temel dayanışma ağları daha yakın sosyal çevre üzerinden yürürken, diğer kanallar kapatılmamaktadır. Bu durumda, B1'de yaşayan bireylerin bir şekilde sosyal ağlara katılma konusuna önem verdiği, ancak bu önemin bilinirlik temelinde biçimlendiği söylenebilir (İstanbul-M4). Yani, bu bölgedeki bireylerin farklı din/mezhep/siyasi görüş sahibi kişilerle yakın dayanışma ilişkileri kurmakta daha çekingen davrandığını söylemek olasıdır.

B2 örneğinde de yukarıda anılan iki temel kategori hakkındaki tespitler geçerlidir. Din ve mezhep benzerliği ise çok daha geriden gelmektedir. B2 örneğinde değinilmesi gereken bir diğer tespit, “hiçbiri” yanıtının oldukça yüksek olmasıdır. İlginç bir biçimde, başka pek çok anlamda B2’den farklılık gösteren B3 de çok yakın bir oranda aynı yanıtı vermiştir. Bu durum, aslında, bu bölgelere ilişkin olarak yaptığımız analizleri, farklı nedenlerle destekler durumdadır.

Önceki tespitlerimizden yola çıkarak, B2’deki “hiçbiri” yanıtına ait oranının yüksekliğini farklı kimlik gruplarına bağlı kişilerin (hem ikamet mekanlarında hem de kamusal alanlarda) daha sık etkileşime girmesiyle açıklayabiliriz. Bu etkileşim, dayanışma bağlarının dışarıya daha açık olması sonucu doğurmaktadır. Diğer yandan, Mersin’de yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular, kentte iktisadi anlamda tutunma çabasının yoğunluğu ve kentin iktisadi yapısının bu anlamda oldukça zorlu bir çevreye sahip olması neticesinde, yukarıdaki tabloda ele alınan pek çok kategoriye kapsayan akrabalık ilişkilerinin zedelendiğini de göstermektedir. Ya akrabalarla, maddi nedenlerden ötürü ilişkiler bozulmakta (Mersin-M13-K4) ya da akrabalar, isteseler bile yardım sunamayacak durumda bulunmaktadırlar. Verebilecekleri destek, en fazla manevi destektir ve zaten akrabalarla çok sık görüşme olanağı da yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır (Mersin-M5; Mersin-M8; Mersin-14; Mersin-M16). Ayrıca, özellikle bireysel ya da tek aile olarak gelmiş bazı yeni göçmenler söz konusu olduğunda, daha bu türden bağlar henüz kurulmuş değildir (Mersin-M1; Mersin-M7).

Tablo 86: Sosyal sermayenin (yeniden) üretildiği ve işlediği kanallar: Bölgesel farklılaşma

Bölge örneklemindeki oran %	B1	B2	B3	B4
Aynı cinsiyetten	26,5	27,9	27,4	37,5
Aynı etnik kökenden	4,6	9,1	6,2	12,6
Aynı mezhepten	8,1	1,8	2,7	2,1
Aynı kandan	33,7	23,3	23,9	13,4
Aynı dinden	6,8	6,4	14,6	10,4
Aynı politik görüşten	7,4	7,5	2,7	7,5
Aynı cemaatten	2,8	,9	,7	,4
Hiçbiri	9,0	21,5	20,4	15,1
Cevapsız	1,1	1,6	1,5	,9

B3 örneğinde ortaya çıkan bu yüksek oran ise, çözülme emareleri gösteren sosyal sermayenin yarattığı bir tür kopukluk durumuna işaret eder görünmektedir. Ayrıca, bu bölge, diğerlerinden farklı olarak politik görüş meselesine oldukça az önem vermektedir. Bunun olası bir sebebi, bu bölgelerin siyasi anlamda homojen bir nitelik arz etmesine bağlanabilir.

Hem B3 hem de B4 örneğinde din faktörü, diğer bölgelere göre daha önemli bir rol oynar görünmektedir. Ancak, B4 örneğinde daha çok dikkate alınması gereken kategoriler

“cinsiyet”, “etnik köken” ve “kan bağı”dır. Hemcinslerle kurulan dayanışma ilişkisi, diğer kategorilere göre çok daha önemlidir.

Bu bölgede sorulara verilen yanıtlar cinsiyet temelinde ayrıştırıldığında, bu soruya yanıt veren kadınların %49,6’sının “aynı cinsiyet ” şikkını seçtiği (ki, hiçbir şikkı çıkartıldıktan sonra, diğer tüm kategorilere ilişkin oranların toplamından fazladır) görülmektedir. Erkeklerde bu şık %25,7 oranında seçilmiştir. Bölgede kurulan sosyal dayanışma ağları içinde en etkilisinin kadınlar arasında kurulduğunu söylemek yanlış olmaz.

“Kan bağı” ise, diğer bölgelere göre çok daha düşük bir orana sahiptir. Geniş aile ve aşiretlerin daha yaygın olduğu bölgede bu kadar düşük bir oranın çıkması, bu durumun zaten verili olmasıyla açıklanabilir. Diğer bir deyişle, akrabalık bağlarından kopuk bireyler az olduğuna göre, yani akrabalık ağları içinde olmak verili bir durum olduğuna göre, bu mesele birinci derece önem arz etmeyebilir. Benzer bir biçimde, eğer aynı etnik kökenden olmak akrabalık/aşiret bağları üzerinden algılanıyorsa, bu şikkın diğer bölgelere göre yüksek olması bir ölçüde açıklanabilir. Çünkü, nüfusu zaten etnik anlamda homojen olan bir bölgede etnik kökenin önemli bir ölçüt olmasını açıklamak başka türlü zor görünmektedir.

Şimdiye kadar tartıştığımız tablolar, sosyal sermayenin hangi kanallar üzerinden kurulduğunu ve bu kanalların öneminin nasıl algılandığına ilişkin bir fikir vermekle beraber, mesele tamamı ile maddi dayanışmaya indirgendiğinde ne türden bir resim göreceğimiz söylememektedir.

Tablo 87: Maddi bir sorununuz olduğunda bunun çözümü için ilk önce kime/nereye müracaat edersiniz?

	Sayı	Oran
Aile ve akrabalarım	1279	69,9
Arkadaşlarıma	137	7,5
Sosyal yardım yapan resmi / özel kurumlara	58	3,2
Banka/Finans kurumlarına	136	7,4
Komşularıma	12	,7
Kendi başımın çaresine bakarım	187	10,2
Cevapsız	20	1,1
Toplam	1829	100,0

Bu meseleyi ele almak için 66 nolu soruya verilen yanıtları çözümleyeceğiz. İzleyen iki tablodan ilki Türkiye geneli, ikincisi ise bölgeler arasındaki farklılaşmanın resmini bizlere sunmaktadır.

İlk tablo açık bir biçimde aile ve akrabaların maddi dayanışmayı sağlayan ana mecra olduğunu göstermektedir (%69,9). İkinci sırada gelen yanıt ise “kendi başımın çaresine bakarım” şıkkıdır. “Arkadaşlar” ve “banka/finans kurumları” neredeyse aynı oranda yanıt olarak üçüncü sırada gelmekte, bu yanıtı “sosyal yardım yapan kuruluşlar” ve “komşular izlemektedir” (ki neredeyse göz ardı edilebilecek kadar düşüktür).

Dolayısıyla, bu genel resimde akrabalık/aile mekanizmasının önemi dışında göze çarpan iki önemli bulguya rastlanmaktadır. İlk olarak, eğer bireylerin ailelerinden ya da akrabalarından yardım alma olanakları yoksa, ya da bunu uygun görmüyorlarsa, yöneldikleri kanalın ikinci derecedeki yakınları olması ihtimali düşüktür (“arkadaşlar”+“komşular”: 8,2). Böyle bir durumda, tüm riskleri bireyin üstlendiği çözüm arama çabaları (“kendi başımın çaresine bakarım”+“Banka ve finans kurumları”: 17,6) daha fazla öne çıkmaktadır. İkinci olarak, sosyal yardım sağlayan resmi/özel kurumlara başvuru seçeneği, kamuoyundaki yaygın algının aksine, oldukça az bir öneme sahip görünmektedir. Ortaya çıkan bu örüntü etnik gruplar temelinde de oldukça benzer olmakla birlikte, özellikle “banka/finans kurumları” ve “kendi başımın çaresine bakarım” yanıtlarında farklılaşma görülmektedir (Ki kare analizi 0,05 düzeyinde anlamlıyken 0,01 düzeyinde anlamsız sonuç vermektedir). Buna göre Kürtlerin %4,2’si banka/finans kurumlarına başvurmayı düşünürken bu oran Türklerde %9,3’e çıkmaktadır. Kendi başımın çaresine bakarım seçeneğinde ise Kürtlerde yanıt oranı %13,1 iken Türklerde %8,4’dür. Bu her iki seçenek özelinde ortaya çıkan ayrışmanın özellikle Türkler ile Kürtlerin banka türü kurumlardan kredi alabilme durumu ve maddi kapasiteleri arasındaki farklardan kaynaklandığı düşünülebilir zira Kürtlerin %52,3’ünün ortalama aylık geliri (aile) 0-900 TL aralığındayken, Türklerde bu oran %28,7’dir.

Bölgesel farklılaşmalar dikkate alındığında ise, 65 nolu soruya verilen yanıtların bölge temelli tahlilinden elde edilen sonuçların tümü desteklenmektedir. “Aile ve akrabalar”dan maddi yardım alma tercihi B1’de, diğer bölgelerden da açık ara önde olmak üzere, öne çıkmaktadır. B4’de ise bu oran Türkiye ortalaması civarındadır. B1’de bireysel riski göze alanların oranı (“kendi başımın çaresine bakarım + banka/finans kurumları”: %10,5) diğer bölgelerin oldukça altındayken, bu oran B2 ve B3’de, %22,6 ve %20,4’e yükselmektedir. Bu oranların yüksekliği ile aynı bölgelerde 65 nolu soruya verilen “hiçbiri” yanıtına ait oranlar arasındaki paralellik dikkat çekicidir.

Burada son olarak dikkat çekilmesi gereken durum, sosyal yardım kuruluşlarına gösterilen ilginin B1 ve B2’den çok göreceli olarak daha kırsal olan B3 ve B4’de öne çıkmasıdır. Bu bölgelerin maddi refah durumu, söz konusu bulguyu bir ölçüde açıklayabilir. Ancak bunun da ötesinde B3, B4’e de kıyasla bu türden yardım kurumlarına çok daha fazla

güvenmektedir. B4'de akrabalık mekanizmasının daha önemli olması bu bölgede bireysel risk alma zorunluluğunu düşürürken, sosyal sermayenin (hem grup içi hem de gruplar arası) çözülme emareleri gösterdiğini belirttiğimiz B3'de, maddi kaynaklara erişim probleminin çözülmesinde yardım kurumları boşluğu doldurması beklenebilir bir sonuçtur.

Tablo 88: Sosyal sermaye ve maddi destek/dayanışma: Bölgesel farklılaşma

% Bölge örneklemindeki oran	B1	B2	B3	B4
Aile ve akrabalarım	81,2%	64,7%	63,1%	70,6%
Arkadaşlarıma	6,8%	8,0%	8,2%	7,0%
Sosyal yardım yapan resmi / özel kurumlara	,9%	1,8%	6,4%	3,6%
Banka/Finans kurumlarına	5,7%	10,6%	10,2%	3,4%
Komşularıma	,2%	1,6%	,7%	,2%
Kendi başımın çaresine bakarım	4,8%	12,0%	10,2%	13,9%
Cevapsız	,4%	1,3%	1,3%	1,3%

3. Etnik ayrımcılık algısı

Tartışmamızın bu bölümünde etnik ayrımcılık algısı üzerine yoğunlaşacağız.

“Sizce Türkiye’de birinci sınıf bir etnik kesim var mı? Varsa hangisidir?” (67 nolu) soruya verilen yanıtlar bu anlamda iyi bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Türkiye örnekleminin tümünde verilen yanıtların dökümü incelendiğinde (izleyen tablo), “yok/herkes eşit vatandaş” yanıtının baskın olduğu görülmektedir (%71,8). Öyle görünüyor ki, toplumun büyük bir kesimi böyle bir eşitsizliğin olduğu düşüncesine uzaktır. Böyle bir bakış açısının egemen olduğu düşünsel atmosferde “etnik eşitsizlik” temasını vurgulayan bir siyasi projenin ülke genelinde, tüm bölgeleri kapsayan bir destek bulması zor görünmektedir. Nitekim İstanbul’da yapılan mülakatta bir katılımcı herkesin eşit vatandaş olduğunu ve Türklerin birinci sınıf vatandaş olarak gösterilmesinin temelinde etnik kimlikler arasında bir ayrımcılık oluşturmak amacı olduğunu ifade etmiş ve “Maalesef böyle düşünenler var. Medyanın yüzünden oluyor” (İstanbul-M5) görüşünü belirtmiştir. Bu görüşün yaygınlığı dolayısıyladır ki “var ama cevap vermek istemiyorum” yanıtı üçüncü sırada gelmektedir (%6,0). Diğer bir deyişle, vatandaşlar arasında etnik temelli bir eşitsizliğin olduğu düşüncesine toplum genelinde mesafeli bakılması, ve bunun tersi fikirlere karşı ortaya konan olası tepkiler, önemli miktarda kişinin bu soruyu açıklıkla yanıtlamasını engellemiş olabilir.

Etnik köken ile bu soru arasında anlamlı bir bağıntı vardır (Ki kare analizi anlamlı sonuç vermektedir). Buna göre Kürtlerin %53,6’sı, Türklerin %82,4’ü herkesin eşit vatandaş olduğu düşüncesindedir. B4de ise Kürtlerde böyle düşünenlerin oranı %46,1’e düşmektedir.

Bu çerçevede Kürtler ve özellikle türdeş coğrafyada yaşayan Kürtlerin daha geniş kesimi etnik temelli bir hiyerarşi olduğu yönünde bir algıya sahiptir.

Birinci sınıf etnik kesim olduğunu düşünenler, “Türkler” (%11,5), “Kürtler” (%2,0), Zenginler (%2,5) ve binde dört oranında cemaatler olarak bu birinci sınıf etnik kesimi isimlendirmiştir ki bu yanıtlar birinci sınıf kategorisinin sadece etnik temelde değil, ekonomik temelde de algılandığını ortaya koymaktadır (İstanbul-M5). Ancak etnik eşitsizlik algısına sahip olanların, bu eşitsizliğin kaynağı olarak daha çok Türkler’i gördüğünü ifade etmek olanaklıdır .Son olarak not edilmesi gereken bir nokta ise zenginlik ve/veya cemaatlerin etnik bir renge sahip olduğu düşüncesini, en azından bu tablodan yola çıkarak, söylemek olanaklı değildir.

Tablo 89: Sizce Türkiye’de birinci sınıf bir etnik kesim var mı? Varsa hangisidir?

	Sayı	Oran
Yok/Herkes eşit vatandaş	1314	71,8
Var ama cevap vermek istemiyorum	110	6,0
Türkler	210	11,5
Kürtler	36	2,0
Zenginler	45	2,5
Cemaatler	8	,4
Diğer	18	1,0
Cevapsız	88	4,8
Toplam	1829	100,0

Yanıtlar bölgeler temelinde ayrıştırıldığında, bir dizi çarpıcı bulguya ulaşılmaktadır. Öncelikle, “herkesin eşit vatandaş” olduğu yanıtı en yüksek oranda yanıtlayan bölge %88,2 oranla B1’dir (TO: %71,8). Bu yanıt B2’de %72,1, B3’de %80,3 ve B4’de %47,5 oranında verilmiştir. Kürt nüfusun yaşadığı B4’de eşit vatandaşlığa inananlar, örneklemin yarısından azdır. Bu durumda, dikey kaynaşmayı sağlayacak koşulların bu bölge örneğinde ciddi biçimde ortadan kalkmış olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, birey ile devlet arasındaki temel bağ olan vatandaşlık mekanizmasına bu bölgede güvenin ciddi biçimde yıprandığı görülmektedir. İstanbul’da yapılan mülakatta bir katılımcı “*Türklerin yüzde sekseni devletin sahibinin kendi olduğunu düşünüyor. Kürtleri ikinci sınıf düşünüyor*”(İstanbul-M13) görüşünü dile getirmiştir.

Burada dikkat çeken bir diğer konu, etnik kompozisyonu daha karışık B1’de eşit vatandaşlık vurgusunun, nüfusu ağırlıklı olarak Türk olan B3’den yüksek olmasıdır. Eğer eşit vatandaşlık vurgusu basitçe Türkler’in daha çok sahiplendiği bir olgu olsaydı, yani Türk olma bilinci doğrudan eşit vatandaşlık algısının gelişmesi için yeterli olsaydı, o zaman tersi bir

durum ortaya çıkardı. Bu karşılaştırma gösteriyor ki, etnik eşitsizlik algısının inşasında etnik aidiyet farkındalığının yanında başka etkenlerde rol oynamaktadır. İstanbul'da yapılan mülakatta birinci sınıf vatandaş algısının mevcut hükümetin “açılım” başlığı altında geliştirmeye çalıştığı politikaların özellikle Türk etnik kimliğine sahip bireylerde “konum kaybı” duygu durumu oluşturduğu ve bunun yansıması olarak bir kızgınlık ifadesi “*Kürtlerin 1. Sınıf vatandaş olduklarını*” belirttikleri gözlemlenmiştir (İstanbul-M6). Buna karşın İstanbul'da yapılan mülakatta Kürt etnik kimliğinde olan bir görüşmeci ise söz konusu politika ve bu dönem uygulamalarını Kürtleri 2. Sınıf vatandaş olmaktan kurtardığının ifadesi olarak;

“Bu hükümet başa geldikten sonra kalmadı. Biraz hafifledi yani önceden çok bariz vardı bu ayrımcılık. Şimdilerde buna biraz Avrupa Birliği süreci, insan haklarına noktasında yapılan çalışmalar etki etmekte. Eskiden haddimize miydi bir askere bir şey söylemek, ama şimdi gerekirse yakasını tutuyoruz hakkımızı arıyoruz” görüşünü dile getirmiştir.(İstanbul-M13).

Burada geliştirilebilecek önemli savlardan biri, maddi refahı sağlayan koşulların iyileştirilmesi (iş, gelir ve kamu hizmetlerine erişim) ile etnik eşitsizlik (ya da 2. Sınıf vatandaşlık) algısı arasında ters yönlü bir ilişki olduğudur.

B1’de ortaya çıkan bu resim, yine metropol kentlerden oluşan B2’nin yanıtlarıyla karşılaştırıldığında (ki bu yanıtın iki bölge oranları arasındaki fark %16,1’dir), kozmopolitliğin ya da iktisadi olanakların da bu güveni yükseltmekte yeterli olmayacağı sonucuna varılabilir. B2 örneğinde, varolan ikili etnik yapının, etnik grupların birbirileri arasında karşılaştırma yapılmasına olanak verdiği düşünülebilir. Yani, eşitlik/eşitsizlik meselesinde referans noktası olarak alınabilecek bir başka etnik grubun olması ve grupla üretim ve tüketim alanlarında her gün karşılaşmanın, etkileşime girmenin, iktisadi alandaki adaletsizliklerin etnik eşitsizlik algısının gelişmesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Özetleyecek olursak, “etnik eşitsizlik” algısının gelişmesinde üç temel belirleyenin olduğu söylenebilir: a) Kamu kurumlarına ve hizmetlerine erişimde, ve bunlarla etkileşimde, yaşanan sorunların ve engellerin varlığı/doğası; b) İş olanakları ve maddi refaha erişim olanakları; c) Referans noktası: belirli bir etnik gruba ait bireylerin kendilerini vatandaş olarak tarif ederken kendilerini kimlerle karşılaştırdığı (B1’de birden fazla referans noktası vardır ve gündelik etkileşim yoğunluğu B2’ye göre daha düşüktür. B2’de ise tek referans noktası vardır ve etkileşim daha yoğundur).

Yine çarpıcı bir biçimde, “var ama cevap vermek istemiyorum” yanıtını verenlerin bölgelerdeki oranlarına bakıldığında, B4’ün yine en yüksek değere sahip olduğu

görülmektedir: B1 %2,2; B2 %5,3; B3 %9,5; B4 %25,8. Herkesin eşit vatandaş olduğu düşüncesine katılanların %52,5 olduğu B4’de, bu kişilerin yarısının bu eşitsizlik konusunda yorumda bulunmaktan çekindiği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, etnik gruplar arasında eşitsizlik olduğunu açıkça söyleyenler kadar (izleyen tabloya bakınız) bir kesim de bu konuda susmayı tercih etmektedir. Diğer bir deyişle, etnik eşitsizliğe açıkça tepki gösterenler miktarında bir grup da aslında aynı tepkiyi paylaşmakta ancak bunu açığa çıkarmamaktadır.

Tablo 90: Birinci sınıf etnik kesim: Türkler ve Kürtler

%	Türkler	Kürtler
B1	5,0	1,1
B2	15,1	2,0
B3	1,8	3,8
B4	23,7	1,1
TO	11,5	2,0

Bireylerin gündelik yaşam pratiğinde yaşadığı/hissettiği kimlik temelli gerilimlerin (inanç ve etnik köken), sosyal dışlanma algılarını nasıl etkilediğini anlamak için 92 nolu (Dini inancımın/mezhebimin herkes tarafından bilinmesinden çekinirim), 93 nolu (Anadilimi konuştuğumda toplum tarafından yadırgandığımı hissediyorum) ve 94 nolu (Toplumun diğer kesimleri bizler hakkında olumsuz yargıya sahipler) sorulara verilen yanıtları ele almakta yarar vardır. Türkiye geneline ilişkin tablolardan yola çıkarak inanç temelli gerilimlerden (her zaman+arasıra: %10,2) çok etnik kökene (anadil) bağlı gerilimlerin yaşandığı/hissedildiği görülmektedir (her zaman+arasıra: %20,2). Açıktır ki kesimler arasındaki önyargılar görünür farklılıklardan oluşabildiği gibi görünmeyen farklılıklardan da kaynaklanabilmektedir. İnanç kimliği/mezhep gizlenebilir bir farklılık iken, anadilden kaynaklı farklılığı gizlemek olanaklı değildir. Bu çerçevede “anadilini konuştuğu zaman toplum tarafından yadırgandığını” daha geniş kesimin hissetmesi anlaşılır bir durumdur. Kürtlerin %51,4’ü, Türklerin ise %94,9’u anadillerinden dolayı yadırgandığını düşünmemektedir (93 nolu sorunun Ki kare analizi anlamlı sonuç vermektedir). Buna karşılık dini inancının/mezhebinin bilinmesinden çekinenler daha çok Şafii ve Alevilerdir.

Ancak, kimlik hangi eksenle tanımlanırsa tanımlansın, sosyal dışlanma algısı, hissedilen/yaşanan gerilimlerin ötesinde bir derinliğe sahiptir. Zira, “Toplumun diğer kesimleri bizler hakkında olumsuz yargıya sahipler” sorusunu yanıtlayanların toplam %32’si (her zaman+arasıra) kendileri hakkında bir olumsuz yargının var olduğunu düşünmektedir. Gündelik hayattaki karşılaşmalarda deneyimlenen çekinme/yadırganma hissedenlerden daha fazla oranda kişi kendilerine karşı olumsuz bir yargı olduğunu belirtmektedir. Bu durumda, “öteki” olmanın tedirginliği içselleştirilme eğilimindedir denebilir. Diğer bir deyişle, kimlik

temelli herhangi bir sorunla doğrudan yüzleşilme bile, böyle bir önyargının olduğu düşüncesi, büyük ihtimalle, dışlanan konumdaki kimlik grubunun üyeleri arasında işlenmekte ve bir diğerine bu düşünce aktarılmaktadır. Nitekim bu olgunun etnik köken ile anlamlı bir bağlantı içinde olduğu görülmekte olup, bu yargıyı taşıyanlar geniş oranda Kürtlerdir. Bu yargıyı “hiçbir zaman” taşımayanların Türkler içindeki oranı %86,0 iken, Kürtler içindeki oranı %35,3tür (yine bu soruda da Ki kare analizi anlamlı sonuç vermektedir).

Tablo 91: Dini inancımın/mezhebimin herkes tarafından bilinmesinden çekinirim

	Sayı	Oran
Herzaman	38	2,1
Ara Sıra	148	8,1
Hiçbir zaman	1638	89,6
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Tablo 92: Anadilimi konuştuğumda toplum tarafından yadırgandığımı hissediyorum

	Sayı	Oran
Herzaman	79	4,3
Ara Sıra	290	15,9
Hiçbir zaman	1453	79,4
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Tablo 93: Toplumun diğer kesimleri bizler hakkında olumsuz yargıya sahipler

	Sayı	Oran
Herzaman	225	12,3
Ara Sıra	360	19,7
Hiçbir zaman	1235	67,5
Cevapsız	9	,5
Toplam	1829	100,0

Bu yanıtlar bölgeler temelinde analiz edildiğinde, özellikle 94 nolu sorudan yola çıkarak “dışlanma algısı”nın yaygınlığı üzerinden bir karşılaştırma yapılacak olursa (her zaman + arasıra), en çoktan en aza doğru B4 (%67,3), B2 (%26,2), B1 (%24,1), B3(%9,1) sıralanabilir.

Görülen o ki, sosyal dışlanma algısının en yaygın (ve yaşanan olumsuz deneyimlerle dışlanma algısı arasındaki mesafenin en derin) olduğu bölge B4’dür. Örneklemin üçte ikisinden fazlası bu yönde görüş bildirmektedir. Bu tespit, 67 nolu soru özelinde yaptığımız tartışmaları destekler niteliktedir. B2 ve B1 birbirilerine yakın değerlere sahiptirler. B3 ise, en azından kimlik temelinde, sosyal dışlanma algısının en düşük olduğu bölgedir. Son olarak not

edilmesi gereken bir husus ise, sosyal dışlanma algısının temel aksı hemen her bölgede etnik kimlik iken, yalnızca B1’de inanç meselesinin biraz daha fazla öne çıkmasıdır. İnanç meselesinin gerilim kaynağı olarak en az etkili olduğu yer ise B2’dir.

Tablo 94: B1’de dışlanma algısı

(%)	92 -Dini inanç/mezhep	93 - Anadil	94 - Toplumun diğer kesimleri
Her zaman	2,0	2,2	11,6
Ara sıra	8,3	7,7	12,5
Hiçbir zaman	89,5	89,9	75,7
Cevapsız	0,2	0,2	0,2

Tablo 95: B2’de dışlanma algısı

(%)	92 -Dini inanç/mezhep	93 - Anadil	94 - Toplumun diğer kesimleri
Her zaman	2,2	4,9	11,8
Ara sıra	4,2	8,6	14,4
Hiçbir zaman	93,1	85,8	72,5
Cevapsız	0,4	0,7	1,3

Tablo 96: B3’de dışlanma algısı

(%)	92 -Dini inanç/mezhep	93 - Anadil	94 - Toplumun diğer kesimleri
Her zaman	1,1	0,2	0,7
Ara sıra	3,5	5,1	8,4
Hiçbir zaman	95,1	94,5	90,7
Cevapsız	0,2	0,2	0,2

Tablo 97: B4’de dışlanma algısı

(%)	92 -Dini inanç/mezhep	93 - Anadil	94 - Toplumun diğer kesimleri
Her zaman	3,0	9,8	24,7
Ara sıra	16,0	41,2	42,6
Hiçbir zaman	80,8	48,6	32,4
Cevapsız	0,2	0,4	0,2

D. AİDİYET/İZOLASYON

1. Örgütlenme davranışları

Çalışmamızın bu bölümünde, yukarıda çözümlediğimiz tanıma/red ilişkilerinin, yani tutumların, sosyo-kültürel alanda ne türden davranış örüntüleri ortaya çıkardığını ele alacağız. Bu amaçla 34-49 ve 51 nolu sorulara verilen yanıtları inceleyeceğiz.

İlk olarak ele alacağımız konu ise, hem sosyal sermayenin biriktirilmesi sürecinde hem de sosyal kaynaşmanın üretilmesinde önemli roller oynayabilecek formel örgütlere ne

kadar itibar edildiğidir. Bu amaçla, ankete katılanların “dini organizasyon/cemaatler” (34), “sendikalar” (35), “meslek örgütleri” (36), “vakıflar” (37) ve siyasi partilere (38) üyelik durumu hem ülke geneli hem de bölge temelinde sorgulanacaktır. Tüm bu sorulara verilen yanıtlar karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu amaçla, hem Türkiye geneli hem de bölgelere ait üyelik durumları tek bir özet tabloya toplanmıştır. Ayrıntılı tablolar daha sonra verilmektedir.

Tablo 98: Örgütlere katılım

% Üye olunan örgütler	B1	B2	B3	B4	TO
Dini organizasyon/cemaatler	5,5	2,4	3,3	3,4	3,7
Sendikalar	7,0	3,5	2,9	3,6	4,3
Meslek örgütleri	10,3	10,6	6,4	4,3	7,9
Vakıflar	3,3	1,6	1,8	1,3	2,0
Siyasi parti	7,9	5,3	6,2	3,6	5,7

Tablo 98’de ilk olarak göze çarpan bulgu, hem Türkiye genelinde hem de bölgeler düzeyinde formel örgüt üyeliğinin oldukça düşük olduğudur. Diğer bir deyişle, oldukça örgütsüz bir toplum yapısına sahip olduğumuz göze çarpmaktadır. Bu durum, B1 bir dereceye kadar dışarıda bırakılacak olursa, hemen tüm bölgeler için geçerlidir. Yine tüm bölgelerde üyelik oranının en yüksek olduğu örgüt biçimi meslek örgütleridir (odalar). Bu durum bir ölçüde bu örgütlere üyeliğin zorunlu olmasıyla da açıklanabilir. Bu durum özellikle eğer bireyler kendi işlerini yapıyorlar ya da uzmanlık gerektiren, profesyonel bir iş dalında çalışıyorlarsa geçerlidir. Üyeliğin gönüllülüğe dayandığı diğer örgütlerde ise katılım oranı çok daha düşük olmasına rağmen, bu türden örgütler içinde en çok öne çıkanın siyasi partiler olduğu da görülmektedir. Ancak Türkiye’de parti siyasetinin daha çok kutuplaşmalar üzerinden işlediği dikkate alındığında, bu türden örgütlere üyeliğindeki görece yüksekliğin bir tür sosyal kaynaşma imkanı sağladığını söylemek güçtür. Ayrıca, hayırseverliğe dayanan vakıfların ise en az üyelik oranına sahip olduğu görülmektedir.

Bu türden kuruluşlara resmi üyelik meselesi Türkiye genelinde ve etnik köken temelinde incelendiğindeyse, Ki kare analizleri, mesleki örgütler dışarıda tutulursa, hepsinde anlamsız sonuçlar vermektedir (hem 0,05 hem de 0,01 anlam düzeylerinde). Diğer bir deyişle, kişinin etnik grup aidiyeti ile resmi örgütlere katılım davranışı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak, bu istatistiksel bulgu bir ölçüde yanıltıcı olabilir, zira, hem bu bölümde (sosyo-kültürel kaynaşma) hem de siyasal kaynaşma bölümündeki çözümlemelerimiz örgütlenme eyleminin her zaman resmi kuruluşlar üzerinden gerçekleşmediğini göstermektedir. Özellikle Kürt vatandaşlar söz konusu olduğunda, toplumsal örgütlenmenin yalnızca siyasal hareketler değil, aynı zamanda akrabalık ilişkileri

ve dini cemaatler üzerinden ortaya çıktığı da görülmektedir. Diğer bir deyişle, formel örgütlerle kurulan ilişki buzdağının yalnızca görünen yüzüdür.

Bu arada, mesleki örgütlere üyelik konusundaki etnik temelli ayrışmanın da çok keskin olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Mesleki örgütlere üyeliğin etnik köken temelinde incelendiği çapraz tablonun Ki kare analizi 0,01 düzeyinde anlamsız sonuç verirken yalnızca 0,05 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre Kürtlerin %5,3'ü, Türklerin ise %8,6'sı bu türden örgütlere üyedir. Bu farklılaşmanın ise iki etnik gruba ait bireylerin iş hayatında tuttuğu yerlerin bir ölçüde farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Mesleki örgüte üyeliğin zorunlu olduğu dallarda çalışan (Esnaf, serbest meslek – doktor, avukat vs, tüccar/sanayici) kişilerin oranı Türklerde %25,2, Kürtlerde ise %16,2'dir. Bu ayrışmanın özellikle esnaflardan kaynaklandığını da not etmekte yarar var (T: %20,4; K: %11,8).

Bölgelere bakacak olursak, B1'in formel örgütlenmenin bütün kategorilerde örgütlenmenin en yoğun olduğu bölge olduğu görülmektedir. Meslek örgütleri, siyasi partiler ve sendikalar ilk üç sırada bulunmaktadır. Bu bölgedeki sendikal örgütlenme oranı yaklaşık olarak diğer bölgelerdekini iki katı oranındadır. Sendikal örgütlerin de hak mücadelesi için kurulduğu dikkate alındığında, bireylerin daha çok anlaşmazlıklarda taraf olan türden yapılara üye olduğu görülmektedir.

Mesleki örgütlere üyelik oranı B1 ile aynı oranda olmasına karşın B2'de diğer örgütlere üyelik göreceli olarak düşük durumdadır. Bu durum, örneklemde yer alan kentlerdeki iktisadi etkinliğin yoğunluğu ile açıklanabilir. Ancak, bu yoğunluğa rağmen, sendikal üyelik oranı oldukça düşük durumdadır. Buradan, işçi-işveren ilişkilerinin daha enformel mecralarda kurulduğu sonucunu da çıkarabiliriz. Sendikal örgütlenmeyi olanaklı kılacak büyük ölçekli işletmelerin azlığı, Mersin'de yapılan saha çalışmasında da gözlenmiştir. Mersin limanı gibi çok sayıda işçinin istihdam edildiği işletmelerde de, diğer yandan, sendikal örgütlenme çabalarının engellenmeye çalışıldığı ve bu yapılırken işletme sahiplerinin özellikle çalışanlar arasındaki etnik ve din/mezhep kökenli farklılıklardan yararlanma girişiminde olduğu görülmektedir (Mersin-M15-K1/K3/K5/K6). Kimi diğer büyük özel işletmelerde ise, işe alımlarda siyasi parti bağlantılarının önemli olduğu anlatılmaktadır (Mersin-M15-K4/K6), ki bu durum da sendikal örgütlenmenin kısıtlanması ya da güdüme sokulması sonucunu doğurmaktadır.

Sendikal örgütlenmenin, diğer yandan, farklı etnik/dini/mezhep kökenine ve siyasal görüşe sahip işçiler arasında ciddi bir sosyalleşme ve kaynaşma ürettiği de, yine Mersin-M15 nolu toplu mülakatta belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık olarak 8 aylık bir direnişe katılan bu sendika üyelerinin hepsi, istisnasız bir biçimde, tüm bu farklılıklarının

anlamsızlaştığını ve birbirilerini kardeş olarak görmeye başladıklarını anlatmaktadır. Mersin’de farklı siyasi görüş ve etnik/mezhep gruplarına ait pek çok sivil toplum kuruluşunun da etkin destek verdiği bu direniş, “Mersin’de birlikte yaşamının sigortası” olan bir deneyim ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu türden deneyimlerin yaşanabileceği büyük işletme sayısının kısıtlı olduğunu yine de akılda tutmakta yarar bulunmaktadır.

Mesleki örgütlerin, üyelik açısından B2’de de en yaygın örgütlenme biçimi olduğunu belirtmiştik. Özellikle küçük ölçekli girişimcilerin ağırlıklı olduğu ve etnik gruplar arasında iktisadi rekabetin yaşandığı (ulaşım gibi) Mersin türündeki kentlerde - sendika deneyiminin aksine – bu türden mesleki örgüt üyeliklerinin sosyal kaynaşmadan çok, özellikle etnik anlamda ayrışma ürettiği görülmektedir. Ulaşım sektöründe, örneğin, farklı etnik grupları barındıran ulaşım kooperatifleri arasında keskin bir rekabet bulunmaktadır. Dahası, özellikle rant temelli çalışan sektörlerde kurulan kooperatif türünden örgütlerin kendi içlerinde bile oldukça sert ve keskin bir hiyerarşi üretmekte olduğu göze çarpmaktadır. Bu anlamda, bu türden örgütlerin basitçe aynı etnik gruptan olanları birbirileriyle kaynaştırdığını düşünmek de hatalı olur. Bu türden örgütlerin, etnik grup içinde de, örneğin hat sahibi ve şoför türünden dikey ayrışmalar ürettiği de görülmektedir (Mersin-M3-K1/K2; Mersin-M4; Mersin-M13-K1/K4/K5).

Daha büyük ölçekli girişimcilerin kurduğu (SİAD türü) mesleki örgütlerin kendi içinde ve de bu türden örgütler arasında güvene dayalı işbirliği kurmanın oldukça zor olduğu ve bunun ardında etnik ve siyasal gerilimlerin yattığı da saha çalışmasından çıkan bulguların bir diğeridir. Bu durum, Mersin’deki en etkili işadamları örgütlerinden birinin kurucularından ve sivil toplum alanında oldukça etkin olan Mersin-M12 nolu katılımcı tarafından şöyle dile getirilmektedir:

“... Ben heyecan duyan, heyecanı birlikte paylaşan, güçlü ekonomik faaliyetleri sürekli takip eden böyle bir lobinin [Mersin lobisinin] başarılı olacağına inanıyorum. Böyle bir lobinin varlığını şart olarak görüyorum. Çalışma yapmamıza rağmen bizim dönemimizde böyle güçlü bir lobiye oluşturamadık.... Ben şöyle yorumladım. Bunu bilimsel olarak tespit etmedim tabi. Öncelikle insanlar birbirine soğuk bakıyor çünkü kurumların başındaki insanlar, yerel yöneticiler birbirlerine soğuk bakıyor. Bu bakış siyasal, etnik, yerli-yabancı çatışmasından doğan soğuk bakış açılarından oluşuyor.”

Siyasi parti üyeliği oranı açısından B2 tüm bölgeler arasında sondan ikinci durumdadır. Öyle görünüyor ki bu bölgede siyasi alanı ilgilendiren anlaşmazlıklar – ve özellikle etnik gerilime bağlı anlaşmazlıklar - daha çok enformel mekanizmalar ve

örgütlenmeler üzerinden çözülmekte ya da mücadeleler enformel mecralarda gerçekleşmektedir.

B3'de de meslek örgütleri öne çıkmakla birlikte siyasi parti üyeliği de çok yakın bir orana sahiptir. Diğer örgüt üyeliklerinin oldukça düşük oranlarda gerçekleştiği dikkate alındığında, siyasi partilerin bu bölgelerde önemli bir sosyalleşme mecrası olduğu sonucuna varılabilir. Yine bu bölgedeki kentlerde, eğer Kayseri dışarıda bırakılırsa, ciddi anlamda bir iktisadi canlılık olmadığı ve kendi içlerinde siyasi gerilim üretecek ikili bir etnik yapı görülmediğine göre, siyasi partilere üyeliğin bölge içindeki anlaşmazlıklarda taraf olmaktan çok bir tür sosyalleşme ve çevre edinme mekanizmaları olarak işlediği düşünülebilir. Ayrıca, daha önceki tartışmalarımızda sosyal yardım seçeneğinin (66 nolu soru) en çok bu bölgede seçildiği dikkate alınır, siyasi partilere üyeliğin kamu hizmetlerine, maddi refaha erişme ya da maddi sorunları çözme amacını taşıması da kuvvetle muhtemeldir.

B4 bütün kategorilerde formel örgütlülüğün en düşük oranda gerçekleştiği bölgedir. Hem zorunlu üyeliğin olduğu meslek örgütleri hem de gönüllülüğe dayanan diğer örgütler için durum böyledir. Bu bölgede profesyoneller, esnaflar ve sanayici/tüccarların toplam oranının düşüklüğü (5 nolu soru), meslek örgütlerindeki düşük oranı açıklamaktadır (B4: %12,6; B3: %28,1; B2: %22,7; B1: %25,1). Siyasi parti üyeliği de en düşük oranda bu bölgede gerçekleşmektedir. B2 örneğinde yaptığımız tespitin B4 içinde geçerli olduğu söylenebilir. Yani, siyasi gerilimler söz konusu olduğunda, örgütlenme daha çok enformel mekanizmalar üzerinden gerçekleşmektedir.

Tablo 99: Dini organizasyonlar/cemaatler

	<i>Sayı</i>	<i>Oran</i>
Üye	67	3,7
Üye değil	1757	96,1
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Tablo 100: Sendikalar

	<i>Sayı</i>	<i>Oran</i>
Üye	78	4,3
Üye değil	1744	95,4
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Tablo 101: Meslek örgütleri

	Sayı	Oran
Üye	144	7,9
Üye değil	1679	91,8
Cevapsız	6	,3
Toplam	1829	100,0

Tablo 102: Vakıflar

	Sayı	Oran
Üye	36	2,0
Üye değil	1787	97,7
Cevapsız	6	,3
Toplam	1829	100,0

Tablo 103: Siyasi Parti

	Sayı	Oran
Üye	105	5,7
Üye değil	1716	93,8
Cevapsız	8	,4
Toplam	1829	100,0

Yukarıda verilen özet tabloda görülen örgütlenme oranının daha çok formel örgütlenmeyi yansıttığını ve toplumsal örgütlenme meselesini anlamakta yeterli olmayabileceğini de söylemeliyiz. 40 nolu “Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluştaki/cemaatteki üyelerin ortak nitelikleri nedir?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, “üye değil” yanıtının oranından (%71,6) yola çıkarak, toplam örneklemin %28,4’ünün bu türden kuruluşlara ve cemaatlere üye olduğu görülmektedir. Oysa, 34 – 38 nolu sorulara verilen yanıtların oranları toplandığında %23,6 oranı elde edilmektedir, ki bu toplam aynı kişi birden fazla kuruluşa üye ise daha da düşecektir. Bu durumda, kuruluş ve cemaatlere üyeliğin önemli bir bölümü (en az %5 civarı – ve daha da yüksek olacağı anlaşılmaktadır)de enformel biçimde gerçekleşmektedir. Bu enformelliğin de özellikle cemaatlerle ilgili olduğu düşünülebilir, zira diğer anılan kuruluşlara enformel üyelik (siyasi partiler hariç), olanaklı değildir.

40 nolu soruya bölgeler temelinde ve ülke genelinde verilen yanıtlar aşağıdaki özet tabloda ve izleyen ayrıntılı tabloda verilmektedir. Buna göre, kuruluş/cemaat üyeleri arasındaki profil benzerliği ağırlıklı olarak iş ve meslek çevresinin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kategoriyi “aynı politik görüş” izlemektedir (B1 hariç tüm bölgelerde). Etnik köken ve ekonomik-sosyal statü (B3 – etnik köken hariç) belirleyici ortak özellikler olarak görünmemektedirler. Meseleye etnik köken temelinde bakıldığında, hem Kürtlerin hem de Türklerin yanıtlarında aynı örüntünün birbirlerine çok yakın yanıt oranlarıyla ortaya çıktığı

görülmektedir. Ancak bu iki etnik grup arasındaki bazı farklılaşmalar da gözden kaçmamaktadır (Ki kare analizi hem 0,05 hem de 0,01 düzeyinde anlamlı sonuç vermektedir). Öncelikle, Kürtlerin üyelik oranı (%30,1) Türklere göre biraz daha yüksektir (%27,7). Kürtlerin üye olduğu kuruluş/cemaatlerde, etnik grup aidiyeti vurgusu (%2,8), Türklere göre daha yüksektir (%0,5). Aynı durum, “aynı ekonomik-sosyal statü” yanıtı için de geçerlidir (T: %0,6; K: %1,3). Türklerde ise meslek ve iş çevresinin aynılığı daha belirgin olarak görülmektedir (T: %5,8; K: % 4,9). Genel olarak bakıldığında, Kürtlerin üye olduğu kuruluş cemaatlerin, Türklere göre daha türdeş olduğu söylenebilir. Ancak, belirttiğimiz gibi, arada bir uçurum bulunmamaktadır.

Bölgeler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, özellikle metropol kentleri barındıran B2 ve B1’de bu türden kuruluşların, özellikle de cemaatlerin farklı ekonomik ve sosyal statüye sahip, farklı etnik kökene sahip bireyleri iktisadi ve siyasi bağlar temelinde entegre eden yapılar olduğunu ileri sürmek olanaklıdır.

B3 ve B4’de verilen “cevapsız” yanıtına ait yüksek oranları ise, özellikle cemaatler özelinde iki türlü yorumlamak olanaklı görünmektedir: a) Bu bölgelerde cemaatler çok daha farklı profillere sahip bireyleri biraraya getirmektedir ve bu bireylerin biraraya gelmesinin temel amacı iktisadi/siyasi dayanışma bağları kurmak değildir; b) Bu bölgelerdeki bireyler cemaat üyelikleri konusunda görüş bildirmekten çekinmektedirler.

Tablo 104: Mensubu olduğu kurum bireylerinin nitelikleri/ bölgesel farklılaşma

(%)	B1	B2	B3	B4	TO
Üye değil	77,9	77,6	64,8	66,1	71,6
Aynı etnik kökenden	0,4	1,1	0,9	3,0	1,4
Aynı mezhepten	5,9	1,8	2,0	2,3	3,0
Aynı politik görüşten	3,3	4,4	3,1	2,6	3,3
Aynı iş ve meslek çevresinden	5,9	10,2	2,4	4,7	5,8
Aynı ekonomik-sosyal statüden	0,0	0,4	1,3	1,5	,8
Cevapsız	6,6	4,4	25,4	19,8	14,1

Ancak, her iki bölgede de dinin toplumsal hayatın biçimlenmesinde etkili olduğu düşünülürse, bu soruya yanıt verilirken çekingen davranılacağını söylemek çok da mantıklı gelmemektedir. Dahası, bu iki bölgede üyelik oranı B1 ve B2’ye göre daha yüksektir.

Son olarak, bölgeler arasındaki bu farklılaşmalar dikkate alınarak, B3 ve B4’deki cemaatlerin katılıma daha açık, esnek ve gevşek bağlara sahip yapılarırken, büyük kentlerdeki cemaatlerin daha dar bir çevrede kurulan, kendi içlerinde daha entegre olmuş, belirli bir

amaç güden/işlevsel ve daha homojen bir özellik arz ederken yapılar olduğu söylenebilir. Ayrıca, 39 nolu “Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluşa/cemaate maddi katkı sağlıyor musunuz?” sorusuna bölgeler düzeyinde verilen evet yanıtının oranları da bu tespitimizi güçlendirmektedir: B1 %10,1; B2 %11,3; B3 %4,4; B4 %3,8.

39 nolu soruya verilen yanıtlar etnik köken temelinde ayrıştırıldığında, Kürtler ile Türklerin cemaatlerle ve bağlı oldukları kuruluşlarla kurdukları maddi ilişki biçiminin farklılaştığı görülmektedir (Ki kare analizi olumlu sonuç vermektedir). Kürtlerin %4,7’si, Türklerin ise %8,5’i üyesi olduğu kuruluşa/cemaate maddi katkı sağlamaktadır (“cevapsız” yanıtı ise Türklerde %20,3, Kürtlerde ise %18,6’dır ve bu yanıtların çekişen bir evete tekabül ettiği de düşünülebilir).

Tablo 105: Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluştaki/cemaatteki üyelerin ortak nitelikleri nedir?

	Sayı	Oran
Üye değil	1309	71,6
Aynı etnik kökenden	25	1,4
Aynı mezhepten	55	3,0
Aynı politik görüşten	61	3,3
Aynı iş ve meslek çevresinden	106	5,8
Aynı ekonomik-sosyal statüden	15	,8
Cevapsız	258	14,1
Toplam	1829	100,0

Tablo 106: Mensubu iseniz mensubu olduğunuz kuruluşa/cemaate maddi katkı sağlıyor musunuz?

	Sayı	Oran
Evet	135	7,4
Hayır	1336	73,0
Cevapsız	358	19,6
Toplam	1829	100,0

Kürtlerin bu türden kuruluşlarla, özellikle de cemaatlerle, kurduğu ilişkide daha az maddi katkı sunması bir ölçüde maddi koşullara bağlanabilir. Diğer yandan, cemaatlerin, Kürtler için bir maddi dayanışma mekanizması olarak daha az önem taşıdığını, daha çok etnik grup aidiyeti/akrabalık gibi nedenlerle bu yapılara katıldığını düşünmek de mümkündür.

2. Maddi dayanışma pratikleri

Red/tanırma başlığında ortaya konan tutumların, özellikle güvenin tesis edildiği kanalların iktisadi ilişkilerin kurulmasında ne ölçüde etkili olduğunu görmek için 40a nolu

“Herhangi biriyle bir iş ortaklığı kurmak durumunda, o kişinin sizinle ortak hangi özelliğine öncelik ve önem verirsiniz?” sorusuna verilen yanıtları inceleyeceğiz.

Tablo 107: Herhangi biriyle bir iş ortaklığı kurmak durumunda , o kişinin sizinle ortak hangi özelliğine öncelik ve önem verirsiniz?

	Sayı	Oran
Akrabam olması	680	37,2
Komşum olması	59	3,2
Aynı dini inançtan olması	357	19,5
Aynı Mezhebden olması	77	4,2
Aynı etnik kökenden olması	179	9,8
Aynı siyasi görüşten olması	183	10,0
Cevapsız	294	16,1
Toplam	1829	100,0

Yukarıdaki tablo ve izleyen karşılaştırmalı tablo incelendiğinde, “akrabalık” ve “aynı dini inanca sahip olmanın”, iktisadi alanda (üretimde) güven ilişkisinin temelini oluşturduğu görülmektedir. Siyasi görüş ve etnik köken ikinci planda kalmakta, mezhep ve komşuluk ise oldukça az öneme sahip görünmektedir.

Ki kare analizinin anlamlı sonuç verdiği etnik temelli yanıt ayrışmasına bakıldığında, Kürtler için akrabalığın (K: %45,1; T: %33,2) ve siyasi görüşün (K: %11,7; T: %9,1), Türkler içinse dini inancın (T: %20,8; K: %17,7) daha önemli olduğu görülmektedir. Diğer kategorilerde ise çok benzer yanıt oranları çıkmaktadır. Eğer “cevapsız” kategorisi, iş kurmak için herhangi bir ortak noktaya ihtiyaç yoktur olarak yorumlanırsa, Kürtlerin Türklere göre çok daha dar bir çevreyle iş yapma/kurma eğiliminde olduğu söylenebilir (K: %7,5; T: %19,8), ki akrabalık yanıtına ait oranlardaki keskin farklılaşma da bu sonucumuzu desteklemektedir. Eğer durum böyleyse, Kürtlerin iktisadi girişimlerde etnik köken aidiyetine oldukça fazla önem verdiği de söylenebilir. Bu durumun Kürtler açısından yaratacağı önemli bir dezavantaj ise, özellikle Kürt nüfusun gelir durumu göz önüne alındığında, iktisadi işletme kurarken enformel kanallardan gelecek sermaye miktarının kısıtlı olacağıdır, ki Kürtlerin banka ve finans kuruluşlarına çok sıcak bakmadığını da görmüştük. Bu durumda, Kürt kökenli bireylerin kuracağı iktisadi girişimlerin ölçeğinin daha küçük kalacağı ve büyümelerinin daha zor olacağı rahatlıkla söylenebilir.

Bölgesel farklılaşmalara bakıldığında ise, akrabalık ilişkisi B1 ve B4’de ülke ortalamasının üzerinde öneme sahiptir. B1’deki bu yüksek oran B2’dekiyle karşılaştırıldığında, her ikisinin de metropol kentler barındırmasına karşın, B1’de iktisadi ilişkilerin daha yakın çevreyle dayanışma içinde kurulduğu, B2’de ise iktisadi meselelerde

farklı kimliklere sahip kişilere daha fazla güvenin olduğu görülmektedir (özellikle “cevapsız” yanıtı bu kategorilerden hiçbirine işaret ediyorsa). Ayrıca, B1 ve B2’de “aynı siyasi görüş” yanıtındaki göreceli olarak yüksek oranlar, bu kentlerde iktisadi ilişkilerin ve iş dünyasının siyasetten daha fazla etkilendiğini de bize düşündürmektedir.

İş meselesinde dini inançta da ortaklaşmayı daha çok merkeze koyan bölge ise B3’dür. B3’de de akrabalık ve dini inanç en fazla vurgulanan kategorilerdir. Ancak, bu bölgede verilen “cevapsız” yanıtı göreceli anlamda yüksektir (ikinci sırada). Acaba bu yanıt “hiçbir ortak nokta gerekmiyor” anlamına gelebilir mi? Bize göre bu kuvvetle muhtemeldir ve bu durumun sebebi, bölgede özellikle ticaret ile uğraşanların (esnafın) bu bölgenin ekonomisinde önemli bir rol oynamasıdır (Bölgelerin mesleki kompozisyonunda “esnaf” yanıtının oranları – 5 nolu soru: B1 %18,8; B2 %18,0; B3 %25,0; B4 %8,5).

40a sorusuna B3’de verilen yanıtlar mesleki kompozisyona göre incelendiğinde, esnaf arasında “cevapsız” yanıtını verenlerin oranı %35,6’dır (TO: %12,5), ki ikinci sırada olan grup “özel sektörde işçi” olanlar bu şıkkı %17,8 oranında seçmiştir (diğer kategorilerin oranları oldukça düşüktür). Bu durumdan yola çıkarak, özellikle bu bölgede girişimcilerin etnik/mezhepsel/dini/siyasi ayrımların ötesine geçme kapasitesi ve isteğinin, diğer bölgelere göre daha belirgin olduğu söylenebilir. Bu durum, farklı etnik kökeni, dini aidiyeti bulunan bireylere tepkiselliğin yüksek olduğu B3’de girişimcileri ayrı bir yere koymaktadır.

Tablo 108: 40a: Bölgesel Farklılaşma

(%)	B1	B2	B3	B4	TO
Akrabam olması	42,0	31,5	28,8	46,1	37,2
Komşum olması	2,0	5,1	2,7	3,2	3,2
Aynı dini inançtan olması	14,9	9,3	31,4	22,4	19,5
Aynı Mezhepten olması	7,0	1,8	2,4	5,5	4,2
Aynı etnik kökenden olması	5,3	9,5	13,1	11,3	9,8
Aynı siyasi görüşten olması	14,4	12,0	5,5	8,1	10,0
Cevapsız	14,4	30,8	16,2	3,4	16,1

Tartışmamızın bu bölümünde, sosyal kaynaşmanın üretilmesinde etkili olabilecek kanallardan biri olan hayırseverliğe ilişkin davranış örüntüleri ele alınacaktır. Bu amaçla, maddi yardımın kimlere, hangi kurumlara yapıldığına ilişkin 45 (Dini amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak), 46 (Eğitim amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak), 47 (Yoksullara aynı ya da nakdi yardımda bulunmak) ve 48 (İsteyene imkanları ölçüsünde borç vermek) nolu

sorulara verilen yanıtlar incelenecektir. Verilen yanıtlar, hem Türkiye genelinde hem de bölgeler özelinde karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Türkiye geneline bakıldığında, yardım sıklığı açısından şöyle bir sıralama ortaya çıkmaktadır (en çoktan en aza doğru her zaman + ara sıra): “Yoksullara yardım” (%71,9), “İsteyene borç vermek” (%71,5), “eğitim amaçlı kuruluşlar” (%55,4), “dini amaçlı kuruluşlar” (%48,4). Bu tablo, ülke genelinde hayırseverlik davranışının yaygın olduğunu, ancak bu hayırseverliğin hedefinin kurumsal yapılardan çok, ya da bu yapıların aracılığına fazla başvurmadan, daha çok doğrudan bireyleri/aileleri hedeflediğini ve yüz yüze gerçekleştiğini göstermektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, hayırseverlik düşüncesinin dini motifler ya da inanışlarla yakından ilişkili olduğudur. Ancak, bu motife rağmen, hayırseverlik söz konusu olduğunda aracı kurumlara daha az güvenilmektedir. Bu durum özellikle dini amaçlı kuruluşlar için geçerlidir, ki bunlara yardım yapanların oranı, eğitim amaçlı kuruluşlara yardım yapanların oranından daha düşüktür. Bu durum, tüm bölgeler için geçerlidir.

Tablo 109: Hayırseverliğin mecraları (Türkiye geneli)

%	Dini amaçlı kuruluşlar	Eğitim amaçlı kuruluşlar	Yoksullara yardım	İsteyene borç vermek
Her zaman	7,0	7,7	12,8	12,8
Ara sıra	41,4	47,7	59,1	58,7
Hiçbir zaman	51,1	44,1	27,8	28,1
Cevapsız	0,5	0,5	0,2	0,4

Tablo 110: Dini amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak

	Sayı	Oran
Her zaman	128	7,0
Ara sıra	757	41,4
Hiçbir zaman	934	51,1
Cevapsız	10	,5
Toplam	1829	100,0

Tablo 111: Eğitim amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak

	Sayı	Oran
Her zaman	141	7,7
Ara sıra	872	47,7
Hiçbir zaman	807	44,1
Cevapsız	9	,5
Toplam	1829	100,0

Tablo 112: Yoksullara ayni ya da nakdi yardımda bulunmak

	Sayı	Oran
Her zaman	235	12,8
Ara sıra	1081	59,1
Hiçbir zaman	509	27,8
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Tablo 113: İsteyene imkanları ölçüsünde borç vermek

	Sayı	Oran
Her zaman	235	12,8
Ara sıra	1073	58,7
Hiçbir zaman	514	28,1
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Yukarıda belirtilen önem sıralaması, yanıtlar etnik köken temelinde ayrıştırıldığında da her iki etnik grup için aynı biçimde gerçekleşmekte, ancak yardım oranları Türkler ve Kürtler arasında keskin bir biçimde farklılaşmaktadır (45 – 48 nolu sorulara ilişkin etnik köken çapraz tablolarının hepsinde Ki kare analizi anlamlı sonuç vermektedir). Bunu daha net görmek için “hiçbir zaman” yanıtını verenlerin oranlarına bakacağız: “Dini amaçlı kuruluş” T: %44,9 K: %61,1; “Eğitim amaçlı kuruluş” T: %39,0 K: %53,8; “Yoksullara yardım” T: %23,8 K: %35,7; “Borç verme” T: %25,8 K: %31,9.

Bu ayrışma, daha önce de değindiğimiz Türkler ve Kürtler arasındaki gelir durumu ve maddi imkan farklılığına bağlanabilir. Ancak bunun da ötesinde, Türkler ile Kürtlerin içine girdiği maddi dayanışma ağlarının birbirilerinden niteliksel anlamda farklılaşması da dikkate alınması gereken bir etken olarak görülmelidir. Kürtlerde akrabalık bağlarının önemine ilişkin bulgularımızı daha önce paylaşmıştık. Aşağıda ayrıntılı olarak tartışacağımız üzere, yukarıda anılan hayırseverlik mekanizmaları “aracı kurumlar”dan ve bireysel doğrudan yardım biçimlerinden oluşmaktadır. Ancak, akrabalık bağları, bu ikisinden farklı türden bir dayanışma mekanizması sunmaktadır. İlişki aracısız olmakla beraber, yardımlaşmanın temeli bireysel olmaktan ziyade komünaldır. Bu anlamda, Kürtlerin verdiği yanıtların sahip olduğu düşük oranların, yardımlaşmaya bakışlarından ziyade ele alınan yardımlaşma kanallarına bakışlarını yansıttığını düşünmek mümkündür.

Çalışmamızın izleyen bölümünde, bölge temelli karşılaştırmalara geçeceğiz. Yukarıda anılan konuları bölge temelinde ele alırken, ayrıca önemli bir çözümleme ölçütünü de dikkate alacağız: “Yoksullara yardım” daha çok bireylerin kendi irade ve istekleriyle gerçekleşmektedir ve hayırseverlik duygusu kişileri harekete geçirmektedir. “İsteyene borç

verme” durumunda ise, gerçekleşen hayırseverlik koşulludur (borcun geri ödenmesi) ve yardım edeni harekete geçiren şey kendilerine gelen taleptir. Yani, talep olmadığı taktirde ve eğer borç geri ödenmeyecekse, borç verme eyleminin gerçekleşmesi oldukça düşük bir ihtimaldir. Burada, borç veren ile borç alan arasındaki güven ilişkisinin ve tanışıklığın doğası borç verme kararının alınmasında belirleyicidir. Bu etkenler dikkate alındığında, örneğin, “borç verme” sorusuna verilen yanıtların oranı ile “yoksula yardım” sorusuna verilen yanıtlar arasındaki farklılıklara/mesafeye bakmak, aslında bireylerin ne ölçüde isteyerek ve ne ölçüde zorunluluktan hayırseverliğe girdiğini; ayrıca hayırseverlikte temel hedefin yakın sosyal çevreyle ne kadar sınırlı olup olmadığını anlamakta yararlı olabilir.

Tekrar edecek olursak, tüm bölgelerde bireysel yardım kurumsal yardımdan, eğitim kuruluşlarına yardım da dini kuruluşlara yardımdan daha fazla tercih edilmektedir. Bunu yanı sıra, (tüm kategorilerde yardım sıklığı dikkate alınarak bölgeleri etkinlik düzeyi temelinde (en çoktan en aza doğru) şöyle sıralamak mümkündür: B3, B1, B2, B4.

B1, büyük ölçüde Türkiye geneline yakın bir resme sahiptir ve yukarıda yaptığımız analizlerin hepsi bu bölge için geçerlidir. Burada eklenmesi gereken bir konu, borç verme etkinliğinin en sık bu bölgede gerçekleşmesidir. Sosyal bağların maddi dayanışma temelinde daha çok biçimleniyor olması, bölgenin bu tavrını açıklayabilir.

B3, yardıma genel katılım anlamında belirgin bir biçimde diğer bölgelerin önündedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere sosyal sermaye bu bölgede aşınma eğilimindedir. Böyle bir durumda, daha bireyselleşmiş yardım mekanizmalarının öne çıkması da anlamlı görünmektedir. Ayrıca, bu bölgede kamusal/özel yardım kurumlarından daha fazla şey beklendiğini daha önce görmüştük. Bölgedeki yardım oranlarının yüksekliğine ilişkin bulgumuz, daha önce bu beklenti hakkında yapmış olduğumuz tespiti de desteklemektedir.

Yardım etkinliğinin en az yoğunlukta gerçekleştiği B4’de ortaya çıkan resim bir ölçüde bölgede yaşayan bireylerin maddi olanaklarının sınırlılığıyla açıklanabilir. Ancak, maddi olanakların B3’de de sınırlı olduğu dikkate alınmalıdır. Bu iki bölgenin tavırlarındaki farklılığın, hayırseverliği öne çıkaran dini değerlere ilişkin bir ayrışma olduğunu söylemek de çok anlamlı değildir. O zaman bu farklılık nasıl açıklanabilir? Bizce bu durum maddi dayanışmanın hangi mecralarda gerçekleştiğiyle yakından ilgilidir. Bu bölgede akrabalık bağlarının güçlü olması ve sosyal dayanışmanın daha çok enformel biçimde gerçekleşmesi, bireysel yardım meselesine (özellikle de akraba olmayanlara, örneğin) ve/veya kurumsal yardım mekanizmalarına daha çok şüpheyile bakılmasına neden olabilir.

B2, diğer bölgelerden özellikle bir yönüyle ayrılmaktadır. B2 borç vermeye en olumsuz bakan bölgedir ve diğerlerinin aksine borç verme sıklığı yoksullara yardım sıklığından çok daha düşüktür. Bu bölgede akrabalık ilişkilerinin maddi dayanışma meselesinde B1 ve B4'den daha az rol oynadığını görmüştük. Dolayısıyla, borç verme söz konusu olduğunda, yakın çevreden çok daha geniş sosyal çevreye yardım konusunda daha etkin olduğu görülmektedir.

Tablo 114: B1 – Yardım sıklığı

%	Dini amaçlı kuruluşlar	Eğitim amaçlı kuruluşlar	Yoksullara yardım	İsteyene borç vermek
Her zaman	7,4	6,3	8,3	7,0
Ara sıra	41,4	48,1	63,5	73,7
Hiçbir zaman	50,1	44,6	27,8	18,4
Cevapsız	1,1	0,9	0,4	0,9

Tablo 115: B2 – Yardım sıklığı

%	Dini amaçlı kuruluşlar	Eğitim amaçlı kuruluşlar	Yoksullara yardım	İsteyene borç vermek
Her zaman	4,9	8,0	15,3	13,3
Ara sıra	36,1	45,2	57,2	45,7
Hiçbir zaman	58,8	46,6	27,5	41,0
Cevapsız	0,2	0,2	0,0	0,0

Tablo 116: B3 – Yardım sıklığı

%	Dini amaçlı kuruluşlar	Eğitim amaçlı kuruluşlar	Yoksullara yardım	İsteyene borç vermek
Her zaman	10,0	11,7	16,4	13,5
Ara sıra	57,3	57,7	63,5	65,0
Hiçbir zaman	32,5	30,3	19,9	21,2
Cevapsız	0,2	0,2	0,2	0,2

Tablo 117: B4 – Yardım sıklığı

%	Dini amaçlı kuruluşlar	Eğitim amaçlı kuruluşlar	Yoksullara yardım	İsteyene borç vermek
Her zaman	5,8	4,9	11,5	17,5
Ara sıra	31,1	39,9	52,5	50,3
Hiçbir zaman	62,5	54,6	35,8	31,8
Cevapsız	0,6	0,6	0,2	0,4

3. Sosyal ağlara katılım

Bireylerin sosyal sermayenin inşa edildiği farklı mecralara katılım pratiğini tahlil etmek üzere 41 nolu “Aile ve akrabalarla zaman geçirme”, 42 nolu “İşyeri veya meslek

arkadaşlarınızla vakit geçirme”, 43 nolu “Komşu ve arkadaşlarla vakit geçirme” ve 44 nolu “Aynı cemaatten olduğunuz kimselerle vakit geçirme” sorularına verilen yanıtları ele alacağız. Bu soruların yanıtlarını, hem Türkiye hem de bölgeler düzeyinde karşılaştırmalı olarak çözümleyeceğiz. Bu mecraların genel anlamdaki önemini görmek için özellikle “hiçbir zaman” ve “cevapsız” şıkları toplamdan çıkarıldıktan sonra elde edilen değerlere (eğilim oranı) ve daha sonra diğer kategoriler arasında da hangisinin daha baskın olduğuna bakacağız.

Türkiye genelinde birlikte zaman geçirme eğiliminin en yüksek olduğu kategoriler, sırasıyla, “aile ve akraba” (%98,5), “komşu ve arkadaşlar” (%95,8), “işyeri/meslek arkadaşları” (%71,2) ve “aynı cemaat (üyeleri)”dir (%25). İlk iki kategorinin eğilim oranları birbirine oldukça yakinken, görüşme sıklığı açısından aile ve akrabalar daha çok önem taşımaktadır. “İşyeri ve meslek arkadaşları ile vakit geçirme” söz konusu olduğundaysa, iki uçlu bir yanıt örüntüsü çıkmaktadır. Yanıt verenlerin önemli bir bölümü, %28,5, iş arkadaşları ile hiç zaman geçirmezken %33,7’si hergün bir kaç saat zaman geçirmektedir (ki “komşu ve arkadaşlarla” sorusunda aynı şık %32,3 oranında işaretlenmiştir). Burada, işyerinde çalışanların kimlik profili, akrabalık ilişkileri türünden etkenlerin bu türden bir ikili yapıya yol açabileceğini söylemek olanaklıdır.

Tablo 118: Birlikte zaman geçirme (Türkiye)

%	Aile ve akraba	İşyeri/ meslek arkadaşları	Komşu ve arkadaşlar	Aynı cemaat
Her gün birkaç saat	64,5	33,7	32,3	4,9
Haftada birkaç kez	19,1	24,8	42,9	8,6
Ayda birkaç kez	10,1	9,7	18,3	7,1
Yılda birkaç kez	4,9	3,1	2,4	4,5
Hiçbir zaman	1,4	28,5	3,9	74,1
Cevapsız	0,1	0,3	0,3	0,9

Son olarak not edilmesi gereken bir husus ise cemaat üyeleri ile birlikte geçirilen zaman hakkındadır. Hatırlatmak gerekirse, 40 nolu soruya verilen yanıtlar, örneklemin %71,6’sının herhangi bir cemaate mensup olmadığını göstermektedir. 44 nolu soruya verilen yanıt da bu bağlamda değerlendirilmelidir (hiç bir zaman: %74,1). Öyle görünüyor ki herhangi bir cemaate üye olanların büyük bir bölümü diğer cemaat üyeleriyle sosyalleşmektedir. Ancak bu sosyalleşme sıklığının dağılımı, diğer kategorilerle karşılaştırıldığında, hala daha az yoğunlukta bir görüşme sıklığının gerçekleştiğini göstermektedir.

41 - 44 nolu sorulara verilen yanıtlar etnik köken temelinde ele alındığındaysa şu bulgulara rastlanmaktadır: Öncelikle, “komşu ve arkadaşlar”la geçirilen zaman söz konusu olduğunda, Kürtlerin ve Türklerin oldukça benzer davranışlar gösterdiği görülmektedir (Ki kare analizi her iki düzeyde de anlamsız çıkmıştır). “İşyeri ve meslek arkadaşları” ile geçirilen

zaman söz konusu olduğunda da ciddi bir farklılaşmaya rastlanmamaktadır (Ki kare analizi 0,05 düzeyinde anlamlıyken, 0,01 düzeyinde anlamsız sonuç vermiştir). Ancak “aile ve akrabalar” ve “aynı cemaatten kişiler”le geçirilen zaman söz konusu olduğunda durum farklılaşmaktadır (ikisinde de Ki kare analizi anlamlı sonuç vermektedir). Her ne kadar her iki etnik grupta da aileleriyle zaman geçirme eğilimi hemen hemen aynı orandaysa da (T: %98,6; K: %98,7), Kürtler aile ve akrabalarıyla daha sık görüşmektedir (“Her gün birkaç saat + haftada bir kaç kez”: K: %87,9; T: %81,2).

Tablo 119: Aile ve akrabalarla zaman geçirme

	Sayı	Oran
Her gün 1 kaç saat	1179	64,5
Haftada 1 kaç kez	349	19,1
Ayda 1 kaç kez	185	10,1
Yılda birkaç kez	89	4,9
Hiçbir zaman	26	1,4
Cevapsız	1	,1
Toplam	1829	100,0

Tablo 120: İşyeri veya meslek arkadaşlarınızla vakit geçirmek

	Sayı	Oran
Her gün 1 kaç saat	616	33,7
Haftada 1 kaç kez	453	24,8
Ayda 1 kaç kez	177	9,7
Yılda birkaç kez	57	3,1
Hiçbir zaman	521	28,5
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Tablo 121: Komşu ve arkadaşlarla vakit geçirmek

	Sayı	Oran
Her gün 1 kaç saat	591	32,3
Haftada 1 kaç kez	784	42,9
Ayda 1 kaç kez	334	18,3
Yılda birkaç kez	44	2,4
Hiçbir zaman	71	3,9
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Tablo 122:Aynı cemaatten olduğunuz kimselerle vakit geçirme

	Sayı	Oran
Her gün 1 kaç saat	89	4,9
Haftada 1 kaç kez	157	8,6
Ayda 1 kaç kez	130	7,1
Yılda birkaç kez	82	4,5
Hiçbir zaman	1355	74,1
Cevapsız	16	,9
Toplam	1829	100,0

Cemaat üyeleriyle geçirilen zaman söz konusu olduğundaysa, yalnızca görüşme sıklığı değil, görüşme eğilimleri de farklılaşmaktadır. Kürtlerin görüşme eğilimi %33,6 iken Türklerde bu oran %20,6'dır. Bu bulgu, Kürtlerde cemaatlerin sosyal sermaye kanalı olarak daha etkin bir biçimde işlediği ve diğer sosyal sermaye kanallarıyla (akrabalık gibi) çakıştığı yönündeki tespitlerimizi desteklemektedir.

Yukarıda genel resmi çizilen durum bölgeler özelinde tahlil edildiğinde ise şu bulgulara ulaşıyoruz: Güven ağlarının oluşmasında aile ve akrabaların oldukça ön plana çıktığı B1'de görüşme sıklığı diğer tüm bölgelerle karşılaştırıldığında, çok daha düşüktür. Bu durum bir ölçüde bu metropollerin fiziksel büyüklüğü ve ulaşım problemiyle açıklanabilir. Daha önce başka bulgularla da desteklediğimiz bir diğer etkili faktörün ise, özellikle B1 metropollerinde akrabalık ve cemaat gibi sosyal sermaye mecralarının giderek maddi dayanışma temelinde işlevsellik kazanması olabilir. Diğer bir deyişle, bireyler sadece gerekli olduğu kadar akrabalarla ve/veya cemaat üyeleriyle görüşmekte, daha pragmatik davranmaktadırlar. Benzer bir durum, iş ve meslek arkadaşlarıyla görüşme sıklığında da ortaya çıkmaktadır. "Hiçbir zaman" yanıtının en yüksek olduğu bölge de yine B1'dir (%38,7) ve görüşme sıklığı da çok daha düşüktür.

B2'de ise, yukarıda anılan durumun tersi söz konusudur. Daha önce de gösterdiğimiz üzere akrabalar ile maddiyat temelinde kurulan ilişkinin daha zayıf olduğu bu bölge, aile ve akrabalarla zamanın en çok ve en sık geçirildiği bölge olarak ortaya çıkmaktadır (tüm bölgeler içinde). Bu durum, akraba ve ailelerle kurulan ilişkinin daha çok aidiyet duygusu üzerinden geliştiği düşüncesini uyandırmaktadır. Bu aidiyet duygusunun, bölgede yaşanan kimlik temelli gerilimlerin ürettiği bir durum olması kuvvetle muhtemeldir.

Yine ayrıca, bu bölge özelinde tespit etmiş olduğumuz komşuluğa olumlu bakış görüşme sıklığına da yansımaktadır (tüm bölgeler içinde en sık ve en yoğun görüşme oranına sahip bölge B2'dir). Burada, B1'den farklı olarak, maddi dayanışma mekanizmalarının, ya da en azından sınıfsal/statü grubu aidiyetinin komşuluk meselesine

olumlu bakışı etkilediği de söylenebilir. Cemaat üyeleriyle düşük görüşme sıklığı ve yoğunluğu, bu bölgede cemaatlerin sosyal sermaye mecrası olarak düşük öneme sahip olduğu tespitimizi desteklemektedir. Son olarak, meslek/iş arkadaşlarıyla birlikte geçirilen zamanın çokluğu ise bölgede sosyal kaynaşmada iktisadi alanın önemli bir rol oynadığı yönündeki düşüncemizi desteklemektedir.

B3 ve B4’de de aile ve akrabalarla görüşme sıklığı ve yoğunluğu oldukça yüksektir. Diğer yandan bu iki bölge işyeri/meslek arkadaşları ile görüşme konusunda ayrılmaktadırlar. B3 bu kategoride en fazla zaman geçirilen bölgeyken, B4 en az zamanı geçirmektedir. Bunun arkasında, bölgelerin iktisadi yapılarının sosyal sermayenin (yeniden) üretilme/çözülme süreciyle nasıl eklemlendiği meselesi yatmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, iktisadi alan, sosyal sermayenin aşınma emareleri gösterdiği B3’de, sosyal kaynaşmanın üretilmesinde önemli bir rol oynar gözükmemektedir. Bu durumda akrabalarla sık görüşme meselesi daha çok yaşanan yere aidiyet duygusuyla alakalıdır denebilir (ayrıca 51 nolu soruya B3’de verilen yanıtlar da bunu destekler niteliktedir). B4’de ise akrabalık ilişkilerinin iktisadi ilişkilerin kurulmasında önemli bir rol oynadığını göstermiştik (40a nolu soru). Bu nedenle, meslek/iş arkadaşlarıyla görüşme sıklığındaki düşüklük oranının, akraba/yakın çevreden olmayan iş arkadaşlarıyla görüşme kast ediliyorsa, anlamlandırılması olanaklıdır.

Kuvvetle muhtemeldir ki, B4’de yaşayan bireyler, ortak bir iktisadi girişimin içinde olsalar bile, bu kişileri iş arkadaşından önce akraba olarak görmektedir. Her iki bölge için de cemaat üyeleriyle birlikte harcanan zamanın yüksek olduğunu, özellikle B4 için, belirtmekte de yarar vardır. Bu durum, daha önceki bulgularımızı destekler gözükmemektedir. Her iki örnekte de bu görüşme sıklığı, cemaatlerin hem dini aidiyet hem de yaşanan yere aidiyetin kurulmasında önemli bir rol oynadığı düşüncesini akıllara getirmektedir.

Tablo 123: B1 – Birlikte zaman geçirme

%	Aile ve akraba	İşyeri/ meslek arkadaşları	Komşu ve arkadaşlar	Aynı cemaat
Her gün birkaç saat	51,2	19,9	24,1	3,3
Haftada birkaç kez	23,0	21,2	41,8	9,4
Ayda birkaç kez	16,2	14,2	26,0	7,9
Yılda birkaç kez	8,3	5,9	3,5	3,5
Hiçbir zaman	1,3	38,7	4,6	75,5
Cevapsız	0,0	0,0	0,0	0,4

Tablo 124: B2 – Birlikte zaman geçirme

%	Aile ve akraba	İşyeri/ meslek arkadaşları	Komşu ve arkadaşlar	Aynı cemaat
Her gün birkaç saat	74,3	43,7	41,5	1,8
Haftada birkaç kez	12,4	20,8	41,9	3,1
Ayda birkaç kez	5,8	7,3	11,1	4,0
Yılda birkaç kez	6,0	3,8	2,2	2,7
Hiçbir zaman	1,6	23,9	2,9	87,8
Cevapsız	0,0	0,4	0,4	0,7

Tablo 125: B3 – Birlikte zaman geçirme

%	Aile ve akraba	İşyeri/ meslek arkadaşları	Komşu ve arkadaşlar	Aynı cemaat
Her gün birkaç saat	66,6	44,2	29,0	5,1
Haftada birkaç kez	17,9	28,1	46,9	9,1
Ayda birkaç kez	10,8	7,3	18,4	5,1
Yılda birkaç kez	3,1	1,1	1,8	6,2
Hiçbir zaman	1,3	19,0	3,5	73,2
Cevapsız	0,2	0,2	0,4	1,3

Tablo 126: B4 – Birlikte zaman geçirme

%	Aile ve akraba	İşyeri/ meslek arkadaşları	Komşu ve arkadaşlar	Aynı cemaat
Her gün birkaç saat	65,9	27,3	34,8	9,2
Haftada birkaç kez	22,8	28,8	40,9	12,6
Ayda birkaç kez	7,7	9,8	17,5	11,3
Yılda birkaç kez	2,1	1,7	2,1	5,5
Hiçbir zaman	1,5	32,0	4,5	60,3
Cevapsız	0,0	0,4	0,2	1,1

4. Yaşanılan yere aidiyet

Türkiye genelinde ve bölgeler temelinde yapmış olduğumuz çözümlemelerin son aşaması olarak, sosyal sermayenin ve sosyal kaynaşmanın aldığı farklı biçimlerin yaşanan kente aidiyeti nasıl etkilediğini ele alacağız. Bu amaçla 49 nolu “Akşam/karanlık çökünce sokakta yürürken kendinizi ne derece güvenli hissediyorsunuz?” ve 51 nolu “İkamet ettiğiniz bu yerden başka bir yere taşınmak isterseniz nereye taşınırdınız?” sorularına verilen yanıtları inceleyeceğiz. Her iki soru için de bölgeleri, Türkiye ortalamasıyla birlikte, karşılaştırmalı tablolar inşa ettik.

Sokakta hissedilen güven temelinde bölgeler arasında bir sıralama yapılacak olursa (en çoktan en aza doğru), şöyle bir resim ortaya çıkmaktadır: B3, B1, B2, B4. Bu sıralamanın

altında yatan ana faktörün özellikle kamusal alanda hissedilen etnik köken temelli gerilimler olduğunu söylemek olanaklıdır. Eğer mesele, metropollerde örneğin, kentleşmenin getirdiği yabancılaşmadan kaynaklanıyor olsaydı, B1’de yaşayan bireylerin bu güvensizliği çok daha fazla hissediyor olmaları gerekirdi. Diğer yandan, taşınma düşüncesine verilen yanıtlar incelendiğinde, özellikle “taşınmak istemem” ve “aynı şehirde başka bir mahalleye” yanıtlarının toplam oranlarına bakıldığında, en yüksekten en düşüğe doğru şöyle bir sıralama elde edilmektedir: B1 (%78,8), B3 (%74,4), B2 (%74), B4 (%65,7). Yukarıda yapılan sokakta güven temelli sıralama ile bu sıralama karşılaştırıldığında, sokakta yaşanan tedirginliğin kente karşı hissedilen bağlılıkla yakından ilgili olduğu söylenebilir. Yine de, en azından ilk üç bölge arasında büyük uçurumlar bulunmamaktadır. Ancak, mahalle değiştirme yanıtlarına bakıldığında, B1’in diğer bölgelerden belirgin bir biçimde ayrıldığı görülmektedir. B2’den farklı olarak, B1’de heterojen mahallelerde yaşama isteğinin daha az olduğu ve B1’in daha kapalı mahalleler üretme eğiliminde olduğu düşüncesi burada ciddiye alınmalıdır (daha önceki B1 – B2 arasındaki karşılaştırmalı analizlerimizden de yola çıkarak).

B2 özeline ilişkin olarak bir kaç önemli tespitimize daha burada yer vermekte yarar görüyoruz. Bu tespitler, özellikle “Göç–Yerleşme ve Mahalle” bölümünde ve izleyen kimi bölümlerde tahlil ettiğimiz mülakatlardan elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Daha önce de gösterdiğimiz üzere, maddi koşullar iyileştikçe aileler üst-gelir gruplarının birlikte yaşadığı etnik/mezhep/vs anlamında karışık mahallelere taşınma eğilimindedir. Bununla birlikte, kentte iktisadi anlamda tutunma başarısının getirdiği bu davranış biçiminin, kente duygusal aidiyet anlamında olumlu bir tutumla paralel gitmediği görülmektedir. Bu tutum, özellikle eski kuşak göçmenler (Mersin-M13-K4) ile onların çocuklarında, yani Mersin’de doğup büyümüş olan ikinci kuşakta (Mersin-M2; Mersin-M5) ve kente yeni gelmiş eğitimli/maddi durumu daha iyi olan bireylerde (Mersin-M1) daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bunun altında üç temel sorunun olduğu düşünülebilir: a) İktisadi anlamda tutunma başarısı bireylerde her zaman statüsünün yükseldiği ve kabullenildiği hissini ortaya çıkarmamaktadır. Burada etnik temelli dışlanma deneyimlerinin etkili olduğu düşünülebilir (Mersin-M1; Mersin-M13-K4); b) Kentin iktisadi ortamının zorluğuna paralel olarak büyüyen bireyselleşme, bireyleri “huzur” ve güven aramaya itmektedir (Mersin-M5); c) Mersin’in kozmopolit nüfusunu bir araya getiren ve farklı gelir gruplarının karşılaşmalarını mümkün kılacak mekanların bulunmaması sosyal kopukluk hissini güçlendirmektedir. Mersin’de doğup büyümüş ve Eskişehir’de üniversite eğitimi almış Mersin-M2 nolu katılımcının şu sözleri oldukça çarpıcıdır:

“Ben Eskişehirde'yken aslında buraya geri dönmek istemiyordum. Eskişehir'in de sosyo-kültürel yapısı daha gelişmiş. Hem şehir olarak geliştirilen bir yer, hem de insanların muasır medeniyetler seviyesi dediğimiz noktaya ulaşması daha iyi... Ben mesela oradaki rahatlığı burada görmüyorum. Bilmiyorum Eskişehir'de oldunuz mu hiç ama Anadolu Üniversitesi'nin önünden şehre akıyorsunuz zaten direk, o yoldan direk şehre akıyorsunuz ve şehirde öğrencilerin kalabalığı, yoğunluğu ve insanların onlarla uyumu çok güzel... Faal, canlı; hem ekonomik olarak, cıvıl cıvıl bir kent ve de altyapısı güzel bir kent. Bu kalabalığı taşıyabilecek bir kent.... Şehir zaten bahsettiğim çerçevede küçük yani o yerleşen insanların kalabalık olduğu yer küçük ve o mecrada para pek problem olmuyor insanların bir arada durması için.”

Alt-gelir gruplarında yer alan yeni göçmenlerin yaşadığı mahalleler söz konusu olduğunda ise, burada yaşayan bireylerin/ailelerin kentle ilişkisi kurması oldukça zordur. Mülakatlarda en çok zikredilen husus, iktisadi anlamda yükselme umudu olmayan bu bireylerin yaşadıkları mahallelere hapsoldükleridir. Bu hapsolma durumu, dil sorunu (Türkçe bilmeme – Mersin-M10), kentin sosyal hayatına katılmak için gerekli maddi imkanların kısıtlılığı (Mersin-M8) ve maddi koşullarının kentin başka mahallelerindeki konutlarda yerleşmeye izin vermemesiyle yakından alakalıdır. Ayrıca, özellikle eski göçmenler için, zaman içinde kurulmuş olan sosyal çevrenin varlığı da bu bağlılık/bağımlılık halini güçlendirmektedir. Arkadaş ve tanıdıklardan oluşan sosyal çevreden kopuşun getirdiği yalnızlaşma hissinin, maddi durumunun iyileşmesiyle başka mahallelere taşınmış olan eski göçmenlerde, eski mahallelerine dönme özlemi doğurduğu gözlenmektedir (Mersin-M13-K5).

Yine bu nedenlerden ötürü, özellikle yeni göçmenlerin geldikleri yöreye geri dönme özlemi içinde olduğu, ancak – daha önceki bölümlerde de gösterdiğimiz üzere – Mersin'den geri dönmenin getireceği zorluklar ya da Mersin dışında başka kentlerde iş bulamama korkusunun da yine yukarıda anılan mahpusluk hissini artırmaktadır. Diğer bir deyişle, bu bireyler/aileler, yaşadıkları yere iki defa mahkum durumdadırlar. Benzer durumun İstanbul'da da gözlemlendiği söylene bilir (İstanbul-M7).

Mersin'e ilişkin olarak aidiyet duygusu geliştiren, diğer bir deyişle “Mersin sevgisi”ne sahip katılımcıların, toplam mülakat katılımcıları arasında daha az olduğu göze çarpmaktadır. Aidiyet duygusunu geliştiren iki türden katılımcı olduğu tespit edilmiştir:

a) Mersin'de iktisadi anlamda oldukça başarılı olmuş eski göçmenler: Bu başarıyı yakalayanlar, kentteki farklılıkları kesen bir biçimde sosyal ağlarını etkin bir biçimde genişleterek yakalamış durumdadır. “Mersin'e sahip çıkmak” ve Mersinlileri biraraya getirmek düşüncesi ile bu türden kişisel deneyimler arasında yakın bir ilişki

olduğu söylenebilir. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, bu düşünceye sahip katılımcılar bile “Mersin’li” olma ve birlikte çalışma bilincini kentte oluşturmaın oldukça zor olduğunu bildirmektedir (Mersin-M12);

b) Mersin’in köy yada ilçelerinden kente göçen katılımcılar: Daha alt-gelir grubunda yer alan bu türden katılımcıların kenti “huzur” bulunan bir yer (Mersin-M14) olarak tarif etmeleri, Mersin’i iktisadi anlamda bir yükselme aracı olarak görmekten çok bu kenti, göç öncesine ait zor hayat hikayelerinden kurtulmanın bir yolu olarak algılamaları ile ilgilidir (Mersin-M14; Mersin-M16). Ayrıca, en azından kentte varolan akrabaların varlığı ve Mersin’in yerlisi olmalarının, maddi koşulların zorluğuna rağmen, kendilerini kentte güvende hissetmelerine neden olduğu söylenebilir. Mersin’in aksine İstanbul’a göçen katılımcılar burasını içinden geldikleri yoksulluktan kurtulmanın ve yükselmenin bir aracı olarak gördükleri ama güven telkin eden bir mekan olmadığı bu sebeple de aynı etnik kimlikten veya aynı coğrafi bölgeden gelenlerle birlikte olmanın zorunluluğunu yaşadıklarını ifade etmek mümkündür (İstanbul-M1;M2;M4;M7;M15).

Burada son olarak, B3 ve B4’ü ilgilendiren iki önemli bulgunun da altını çizmekte yarar bulunmaktadır. B3’de sosyal sermayenin aşınma emareleri gösterdiğinden söz etmiştik. Ancak, bu bölgede yaşanan kenti terk etme isteği baskın değildir. Bu nedenle, özellikle B3’de yer aidiyetinin diğer bölgelere göre daha baskın olduğunu söylemek olasıdır.

B4 özelinde göze çarpan bulgu ise, yurt dışına çıkma arzusunun, diğer bölgelere göre çok daha yüksek bir sesle dile getirilmesidir (%8,1. İkinci sırada %5,3 ile B2 bulunmaktadır). Bu durum, etnik köken temelli sosyal dışlanma algısının B4’deki - ve bir ölçüde de B2’deki - yoğunluğuyla açıklanabilir.

Bogardus (1925)’un sosyal mesafe ölçeğinde en uzağa düşen “ülkeden dışlama” kategorisinin özellikle B4’de belirgin hale gelmesi, alarm verici bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 127: Sokakta güven: Bölgesel farklılaşma (49nolu soru)

%	B1	B2	B3	B4	TO
Güvenli	40,7%	30,4%	53,5%	26,0%	37,6
Az güvenli	29,8%	22,0%	17,9%	28,6%	24,6
Ne güvenli ne güvensiz	15,3%	10,2%	11,1%	16,0%	13,2
Güvensiz	14,2%	37,5%	17,5%	29,4%	24,7

Tablo 128: Akşam/karanlık çökünce sokakta yürürken kendinizi ne derece güvenli hissediyorsunuz?

	Sayı	Oran
Güvenli	687	37,6
Az güvenli	450	24,6
Ne güvenli ne güvensiz	241	13,2
Güvensiz	451	24,7
Toplam	1829	100,0

Tablo 129: Taşınma düşüncesi: Bölgesel farklılaşma (51 nolu soru)

%	B1	B2	B3	B4	TO
Taşınmak istemem	49,0	57,6	61,3	50,3	54,5
Bu şehirde başka bir mahalleye	29,8	16,4	13,1	15,4	18,6
Küçük bir şehre	7,7	4,9	3,8	3,4	4,9
Geldiğimiz yere	5,9	4,9	1,8	6,6	4,8
Büyük şehirlerden birine	4,8	10,0	16,8	15,1	11,7
Yurt dışına	2,8	5,3	2,9	8,1	4,8
Cevapsız	0,0	,9	,4	1,1	,6

49 ve 51 nolu sorulara verilen yanıtlar etnik köken temelinde ayrıştırıldığında çıkan sonuçlar da yukarıda yaptığımız tespitleri desteklemektedir (her iki soru için de üretilen çapraz tabloların Ki kare analizi anlamlı sonuç vermektedir). 49 nolu soruya verilen yanıtlar, Kürtlerin sokakta çok daha fazla tedirginlik hissettiğini göstermektedir (K: “güvenli” %29,0, “az güvenli” %26,9, “ne güvenli ne güvensiz” %14,6, “güvensiz” %29,5; T: “güvenli” %42,7, “az güvenli” %23,3, “ne güvenli ne güvensiz” %12,6, “güvensiz” %21,4). Bu tedirginlik sorunu, Kürtlerin yaşadıkları yer ile kurduğu aidiyet ilişkisine de yansımaktadır. 51 nolu soruya verilen yanıtlarda Kürtler ile Türklerin en belirgin biçimde ayrıştığı kategoriler şöyledir: “taşınmak istemem” (K: %50,4; T: %57,0) “geldiğimiz yere” (K: %7,5; T: %3,2) ve “yurt dışına” (K: %6,8; T: %3,2). Görüldüğü üzere Kürtlerin yaşadıkları kentlerle kurduğu aidiyet ilişkisi Türklere göre daha zayıf, mobil olma isteği ise daha fazladır. Ayrıca yurt dışına çıkma isteğinin yüksekliği, B4 ve B3 ile ilgili tespitlerimizi destekler biçimde, yüksek ve dikkat çekicidir.

Tablo 130: İkamet ettiğiniz bu yerden başka bir yere taşınmak isteseniz nereye taşınırdınız?

	Sayı	Oran
Taşınmak istemem	997	54,5
Bu şehirde başka bir mahalleye	341	18,6
Küçük bir şehre	90	4,9
Geldiğimiz yere	88	4,8
Büyük şehirlerden birine	214	11,7
Yurt dışına	88	4,8
Cevapsız	11	,6
Toplam	1829	100,0

V. SİYASAL BOYUTUYLA SOSYAL KAYNAŞMA

Çalışmamızın bu bölümünde sosyal kaynaşma siyasal boyutuyla değerlendirmeye alınacaktır. Siyasal boyutta sosyal kaynaşma siyasal sisteme ve siyasal topluluğa kişilerin ne derece meşruiyet attettikleri ve katıldıkları, siyasal kurumlara ne düzeyde güven besledikleri ile ilgilenmektedir. Siyasal boyutuyla sosyal kaynaşma sadece siyasal sistemden etkilenen ve sadece siyasal sistemi etkileyen sonuçlar üretmemektedir. Ekonomik ya da sosyo-kültürel alanda ayrımcılık deneyimi yaşayanlar ya da kendilerini ve kimliklerini dışlanmış ya da reddedilmiş algılayanlar siyasal sisteme ve kurumlarına da mesafe koymaktadırlar.

David Easton siyasal güveni "siyasal otoritelere veya rejime yönelik yaygın destek" olarak tanımlamıştır. Daha özel anlamda siyasal güven, "halkın siyasal sistemin herkes için eşit ve adil sonuçlar doğuran politikalar üretebileceğine ilişkin yaygın inancıdır". Meşruiyet, siyasi sistemin herhangi bir unsuruna yöneltlen bir tür destekleyici duygudur.

David Easton yaygın ve spesifik destek ayrımı yapar ve seçilmiş-atanmış yöneticilere odaklanan spesifik desteğin rejime ve siyasal topluluğa genişlemesini yaygın destek olarak ele alır. Rejim (*regime*), siyasi topluluk (*political community*) ve otoritelere (*authorities*) desteğin *azalması ikinci stres kaynağıdır*. Easton burada "otoriteler" ve "siyasi topluluk" kavramlarıyla çok genel anlamıyla yöneten ve yönetilenleri kastetmektedir. Rejim ise Easton'ın terminolojisinde oyunun kurallarını, yani anayasal düzeni, yani belli bir siyasi sistemde yer alan aktörler arasındaki iktidar ilişkilerini düzenleyen formel ve enformel kuralları anlatmaktadır. Easton siyasal sistemin aşırı talep ya da yetersiz destekten kaynaklı stresler yaşayabileceğini ve katılım, ideoloji, aidiyet ve siyasal toplulukla kendini tanımlamanın spesifik desteğin yaygın desteğe dönüşmesinde kullanılan mekanizmalar olduğunu ifade etmektedir. Yaygın destek maddi menfaatlerin ve taleplerin karşılanması ile alakalı olmayıp, ulus devlete ve kurumlarına güven ve katılım, rejimin temelindeki demokratik ilke ve değerlere bağlılık, milli kimlik ve milli gurur gibi daha kalıcı bağlar ve duygularla ilişkilidir. Bir siyasal sistemde aşırı talep birincil stres kaynağı iken, rejim, siyasi topluluk ve otoritelere desteğin azalması ikinci stres kaynağıdır. Taleplerin karşılanamaması, yani çıktı başarısızlığı spesifik desteğin azalmasına yol açar. Çıktı başarısızlığının en baş nedeni politik toplumun kutuplaşmış, çelişkiler nedeniyle mutabakat oluşturamamış olmasıdır. Ancak bu, yaygın desteğin yitirilmesine de yol açabilir. Çeşitliliğin artması, tutumlar, görüşler, hayat tarzları ya da gruplar arası çelişkilerden kaynaklı farklılıklar sistemin meşruiyetini azaltır, ortak yarar fikrini çürütür ve toplulukla kendini tanımlamayı güçleştirir (MILLER, 1971).

Türkiye gibi demokrasinin derinleşmediği ülkelerde siyasal güven oldukça önemlidir. Çünkü bu gibi ülkelerde rejim, yerleşmiş demokrasilerdeki gibi halkın kayıtsız şartsız

desteğine sahip değildir. Norris'in (1999) vurguladığı gibi, demokratik yolla iktidara gelen hükümetlerin halk arasında başarısız olduklarına dair algı yaygınlaşırsa bu zamanla demokrasiye olan inancı azaltabilir ve bu da demokrasinin kurumsallaşmasının önünde bir engel oluşturabilir. Böyle durumlarda halkın eski otoriter rejimlere dönmeyi istemesinden daha çok zaten meşruiyeti zayıf olan demokratik rejimin liderlik tartışmaları, etnik çatışmalar ve siyasal ve sivil hakların kullanım alanının daralmasıyla giderek zayıflama ihtimali ciddi bir tehlike oluşturmaktadır (NORRIS, 1999). Ayrıca, seçimle iş başına gelen sivil iktidarların sosyo-ekonomik sorunları çözmede sürekli başarısızlık göstermeleri siyaset dışı aktörlerin politik alana müdahale etmesini kolaylaştıracaktır.

Siyasal sisteme ve kurumlarına güvensizlik iki farklı yaklaşım çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bunlardan birincisi güven erozyonunu siyasal sisteme yönelik aşırı talep ve beklentilerin karşılanmamasından kaynaklanan hoşnutsuzluklarla açıklayan yaklaşım (*demand overload theory*), ikincisi ise güvensizliği siyasal sistemin işleyiş sürecinde ortaya çıkan haksızlık ve adaletsizliklerden doğan hoşnutsuzluklardan kaynaklandığını savunan yaklaşım (*procedural frustration*). *Siyasal güvensizliğin sonuçlarından birinin protesto oylarındaki artış, bir diğerinin olağandışı siyasal katılmanın artışı, bir başkasının ise siyasal katılımı azaltabileceği ifade edilmektedir.*

A. KATILIM –KAYITSIZLIK

1. Siyasal İlgi

Katılımcıların önemli segmentinin siyaseti kitle iletişim araçları (tv, radyo, gazete ve internet) üzerinden takip ettiği anlaşılmaktadır. Ülke siyasetini kitle iletişim araçlarından “her gün” takip edenlerin oranı %61,5 olup, batı tipi ülkelerde bu düzeyde bir siyasal ilgi ile karşılaşmamaktadır. Katılımcıların %18,8i “haftada çeşitli defalar”, %8,7si “haftada bir ya da iki kez” ülke siyasetini takip etmektedir. Siyaseti çok seyrek ya da hiç takip etmeyenlerin oranı ise %10,5 düzeyinde kalmaktadır. Siyasal ilginin yüksekliği oy verme davranışı ile ilişkisinde de görülmekte olup, halkın sadece %10,3ü oy vermediğini ifade etmiştir. Ancak siyasete dönük yüksek siyasal ilgi diğer siyasal katılım türleri ve örgütlenmelere yansımamaktadır. Son bir notu düşelim: Siyaseti kitle iletişim araçları üzerinden takip ile etnik köken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Ancak bölgelere göre siyasal ilgi farklılaşmaktadır. B1de siyaseti her gün takip edenlerin oranı %48,1e düşmektedir. Çok seyrek veya hiç takip etmeyenlerin oranı ise %16,8dir. B2de ise siyasete ilgi çok yüksektir. Katılımcıların %74,1i her gün kitle iletişim araçlarından siyaseti takip etmektedir. %6,9u “çok seyrek ya da hiç” siyaset takip etmemektedir. B3de bu oranlar sırasıyla %65,9 ve %11,1 olarak tespit edilmiştir. B4de ise

her gün takip edenlerin oranı %58, çok seyrek ya da hiç takip etmeyenlerin oranı ise 7,3tür (sırasıyla %4,5 ve %2,8).

Tablo 131: Ülke siyasetini kitle iletişim araçlarından (tv., radyo, gazete ve internet) ne sıklıkla takip edersiniz?

	Sayı	Oran
Her gün	1124	61,5
Haftada çeşitli defalar	344	18,8
Haftada bir ya da iki	159	8,7
Çok seyrek	134	7,3
Hiçbir zaman	58	3,2
Cevapsız	10	,5
Toplam	1829	100,0

Bu çerçevede ikinci ve üçüncü bölgelerde ülke siyaseti ile yakından ilgilenen önemli bir çoğunluğun olduğu, her gün takip edenler içinde B2nin ağırlığı olduğu, genel olarak ise batı tipi demokrasilerinin çok üzerinde bir siyasal ilgi ile karşılaştığı ifade edilebilecektir. B2 ve B3teki siyasete yüksek ilginin neden kaynaklandığı izaha muhtaç gözükmemektedir. Bilindiği gibi siyasal ilgi, siyasal davranışı tahmin etmenin önemli unsurlarından biridir. Siyasal ilgisi yüksek insanların oy verme ve diğer siyasal katılım türleri ile siyasete daha aktif katılacakları beklenmektedir. Siyasal ilginin farklılaşması çoğunlukla bireysel faktörlerle ve kişilikle açıklanmaktadır: bu konuda üç temel faktör eğitim, yaş ve cinsiyettir. Ayrıca siyasal düşünce ve politik kimliğin de etkisi olacağı muhakkaktır.

Ancak bölgeler arasında burada elde edilen farklılaşma bireysel faktörlerin dışında bağlamsal sebeplere yönelmeyi de gerektirmektedir. Bu çerçevede bakıldığında üç temel varsayımda bulunmak mümkündür. Birincisi, bu siyasal ilgi bölgelerde yer alan sanayi-finans ve tarım sektörü yapısının devlet müdahalesine açıklığı diğer bir ifadeyle iktisadi kararlar ile siyaset arasındaki grift ilişkiden kaynaklı olabilecektir. Elbette bu varsayımın ekonomi ve siyaset arasında hukukun yeterince kurumsallaşmamış olması ve devletin hem merkezi hem de yerel idareler eliyle kaynakların ve fırsatların dağıtımında ana aktör olması nedeniyledir. Mersin’de (B2) gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen bulgular (“Gelir ve İşe Bağlı Dışlanma Algısı” bölümüne bakınız), bu varsayımımızı destekler niteliktedir. Farklı etnik kökene ait girişimciler arasındaki iktisadi yarışmada (Mersin-M13-K4/K5) ve işçi-işveren ilişkilerinde yaşanan çatışmalarda (Mersin-M15) enformel güç ilişkilerinin devreye girmesi ve kamu kurumlarının tarafsızlığını koruyamaması, iktisadi anlamda hayatta kalabilmek için bölgeye göçenlerin siyasal ilgisini belirgin bir biçimde yükseltmektedir. Keza yine bölgede kamunun işveren olarak kapladığı alanda bu kapsamda önemlidir. Ancak bu varsayım B2 ve B3 için kabul edilse bile B1’deki ilgisizliği izah etmemektedir. İkincisi, toplumda var olan bölünmelerin yarattığı bir etki olabilecektir. Diğer bir ifadeyle toplumdaki bölünmeler ne kadar

derinse o kadar siyasal ilgi artacaktır. Bu varsayımın özellikle B2 için geçerli olduğu düşünülmektedir. Ancak, “Göç-Mahalle ve Yerleşme” bölümünde de gösterdiğimiz üzere, siyaset farkındalığını ve siyasal algıyı üreten etnik gerilimlerin farklı gelir grupları için farklı biçimlerde ortaya çıktığı da aşıkardır. Üçüncüsü siyasal sistem istikrarlı algılanıyorsa siyasal ilgi düşecektir. Ki B1’deki ilgisizliği en çok izah edebilecek varsayım bu gözükmetedir. Dördüncüsü, siyasal sistemin açıklığı ve meşru katılım fırsatları sunma kapasitesi yeterli değil ve siyasal sistemin meşruiyeti zayıfsa o takdirde tersinden bir siyasal ilgisizlik ile karşılaşmak mümkün olacaktır. Ki bu da B4deki ilgisizliği izah eder gözükmetedir.

Esasen bu varsayımlar yerin politikleşme düzeyi hakkında da bilgi verecektir. Bu noktadan bakıldığında B4de hem her gün siyaseti takip edenlerin azalması hem de siyasete ilgisiz kalanların küçüklüğü dikkat çekicidir. B4 politikleşmiş niteliği ile bilinen bir bölgedir. Katılım türleri ve kurumlara ilişkin meşruiyet algısı itibariyle bakıldığında bu bölgenin siyasal muhalifliğinden öte siyasal sadakatsizliğini (political dissent) gündeme getirmek gerekmektedir. Siyasal sadakatsizlik bir küme siyasal davranışı kapsamaktadır ve muhalifliğin ötesinde bir karşıtlığı anlatmaktadır. Siyasal muhalefet verili düzeni meşru kanallarla değiştirme gayretleri iken, siyasal sadakatsizlik devlet dışı kanalları, hukuk dışı kanalları kullanarak bu karşıtlığı ortaya koyma davranışlarıdır. Bu yönüyle B4 politikleşmiş ancak siyasal rıza ve yaygın desteğin zor elde edilebileceği bir bölgedir. Daha çok B4’de gözlemlenen siyasal sadakatsizlik göç edilen metropollere de taşınmaktadır ve İstanbul’da yapılan mülakatta Mardin’li katılımcı “Yani sen bu sisteme karşı çıktığın zaman hep ikinci sınıf vatandaş olursun. Gidiyorlar doğuda bir köyde ‘Ne mutlu Türküm diyene’, ‘Türkiye Türklerindir’ dedirtiyorsunuz. 80 yıldır bunu söyletiyorsunuz, okular açılıyor hadi bir seferliğine herkes ‘varlığım Kürt varlığına armağan olsun’ desinler. Derler mi ? hayır demezler. Hani kardeşlik. Kardeşlik yok. Yalan demek ki” görüşü bunun bir göstergesidir (İstanbul-M2).

B1 siyasete en ilgisiz bölgedir ve bu sonucun siyasal istikrarın varlığından çokça etkilendiği düşünülmektedir. B2 için ise en açıklayıcı durumun toplumdaki bölünmelerin derinliği olduğu düşünülmektedir. Şu ana kadarki verilerden B2; birincisi, yoğun Kürt göçü almış ve nüfusu dikkate alındığında Kürt varlığının görünür olduğu bir bölgedir. İkincisi etnik kesimlerin özellikle iktisadi alanda karşılaştığı ve rekabet ettiği bir bölgedir. Bu çerçevede siyasal ilgi yüksekliğini de açıklayacak şekilde B2, etnik kesimler arası görüşmeler bakımından B1’den sonraki esnek bölge olsa da aynı zamanda etnik bölünmenin kristalleşip, politik çelişki ürettiği bir bölge olarak düşünülmektedir. Bu çerçevede B2’de a) etnik kesimlerin birbirlerine güç vehmedip bir yandan tedbirli olduğu diğer yandan birbirleri üzerinde üstünlük/iktidar mücadelesi yürüttükleri b) siyasetin etnik temelde de kutuplaştığı bir

bölge olabileceği öngörülebilecektir. Bahsetmiş olduğumuz bu tedbirli olma halinin, iktidar mücadelesi kadar karşılıklı iktisadi bağımlılıktan da kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum, özellikle iktisadi anlamda başarılı olmuş ya da bu yönde bir hareketlenme içindeki bireyler için geçerlidir. Mersin’de yapılan mülakatlarda, bu türden göçmenlerin siyasal ilgisinin ve/veya etnik kimlik farkındalığının oldukça belirgin olduğu görülmüştür (Mersin-M6; Mersin-M9; Mersin-M12). Bu türden bireylerin iktisadi anlamdaki çabalarında ilerleyebilmesi için diğer etnik gruplara ait bireylerle iletişim ve işbirliği içinde de bulunmaları gereklidir. Bu nedenle tedbir gerekli olmakla beraber, iktisadi yükselme süreçlerinde karşılaştıkları ayrımcılık deneyimleri de siyasal ilgi ve farkındalığı artırmaktadır. Bu nedenlerle, B2desiyasal ilginin yüksek olması anlaşılır hale gelecektir. Bunun için bölgelerdeki oy verme ve diğer tür siyasal katılımlara bakmak anlamlı olacaktır.

Tablo 132: Bölgelere göre siyasete ilgi

%	Her gün	Haftada çeşitli defalar	Haftada bir ya da iki	Çok seyrek	Hiçbir zaman	Cevapsız	Toplam
B1	48,1	17,7	17,1	11,8	5,0	0,2	100,0
B2	74,1	14,4	4,7	4,7	2,2	2,2	100,0
B3	65,9	17,9	4,2	4,2	2,7	2,9	100,0
B4	58,0	24,9	8,7	8,7	2,8	1,1	100,0

2. Oy Verme

Katılımcılara 12 Haziran 2011 seçimlerinde hangi partiye oy verdikleri sorulmuş olup, frekans değerleri itibariyle %36,1inin Ak Parti’ye, %19’unun BDP’ye, %19,2sinin CHP’ye, %9,6sının ise MHP’ye oy verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 133: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?

	Sayı	Oran
AK Parti	660	36,1
Bağımsız (BDP)	347	19,0
CHP	351	19,2
MHP	175	9,6
Bağımsız	36	2,0
Diğer (.....)	26	1,4
Oy vermedim	189	10,3
Cevapsız	45	2,5
Toplam	1829	100,0

Bu oranlar Türkiye geleni genel seçim sonuçları (2011) ile karşılaştırıldığında AKP seçmeninin oldukça düşük, *Emek Demokrasi ve Özgürlük Bloğu* olarak *bağımsız adaylarla seçime giren ve %5,3 oranında oy alan BDP seçmeninin ise oldukça yüksek oranda*

örnekleme girdiğini göstermektedir. %10,3 düzeyinde ise protest bir tavır göstererek oy vermemeyi seçen katılımcı vardır. Ki bu oy kullanmama oranı Avrupa ve özellikle Amerika ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bilindiği gibi siyasal sürece ve işleyişe hiçbir şekilde katılmamak da bir siyasal katılım türü olarak kabul edilmektedir. Bu katılım türünde bireyin siyasal sisteme ve işleyişe ilişkin bir beklentisinin kalmadığı, etkide bulanamayacağı sisteme adeta yabancılaştığı ifade edilebilir. 2011 yılı seçim sonuçları itibariyle bölgelere göre oyların dağılımlarına bakmak bize başkaca değerlendirmeler yapma imkanı sunacaktır (Tablo 134):

Tablo 134: Partilere göre oy dağılımı

	AKP	CHP	BDP	MHP
	2011	2011	2011	2011
Ankara	44,81	35,59		14,78
İstanbul	49,95	31,27	4,44	9,39
İzmir	36,86	43,81		11,22
<i>Ortalama</i>	<i>43,87</i>	<i>36,89</i>		<i>11,79</i>
Adana	37,45	30,81	7,71	20,36
Mersin	32,24	31,61	9,69	23,04
Antalya	39,37	33,27		20,88
<i>Ortalama</i>	<i>36,35</i>	<i>31,89</i>		<i>21,42</i>
Yozgat	66,62	10,92		18,33
Kırşehir	50,78	22,48		21,92
Kayseri	64,94	12,01		18,1
Samsun	61,86	21,72		11,28
<i>Ortalama</i>	<i>61,05</i>	<i>16,78</i>		<i>17,40</i>
Diyarbakır	32,88	2,17	62,35	0,77
Batman	36,91	6,55	53,6	0,57
Şırnak	20,64	2,54	59,9	1,18
Bitlis	50,62	1,72	26,04	3,17
Hakkâri	16,42	0,9	71,5	1,03
Siirt	48,09	2,78	42,79	1,11
<i>Ortalama</i>	<i>34,26</i>	<i>2,77</i>	<i>52,69</i>	<i>1,30</i>

Ankara, İstanbul ve İzmir'in oluşturduğu B1de Ak Parti'nin oyları %45,7 olup, BDP'nin oy oranı %3,3te kalırken, CHP Türkiye genel sonuçlarının üzerinde bir temsil gücüne sahip gözükmemektedir (%30,2). MHP ise (%9,2) B1de barajın altında kalmaktadır. Birinci bölgede oy vermediğini belirten %7,2lik bir kesim vardır. Sonuç olarak B1de siyasal kutuplaşmanın AKP-CHP ekseninde cereyan ettiği görülmektedir. Altını çizmek istediğimiz bir başka husus Kürt olup da BDP'ye oy vermeyen nüfusun varlığının B1'de azımsanmayacak noktada olmasıdır ki bu hususa ileride değinilecektir.

Adana, Antalya, Mersin'in oluşturduğu B2de Ak Parti'nin oy oranı %25,1dir. Bu bölgede Ak Parti ülke geneli seçim sonuçlarının çok gerisinde bir oy almış gözükmektedir.

Tablo 135: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?

B1	Sayı	Oran
AK Parti	209	45,7
Bağımsız (BDP)	15	3,3
CHP	138	30,2
MHP	42	9,2
Bağımsız	4	,9
Diğer (.....)	8	1,8
Oy vermedim	33	7,2
Cevapsız	8	1,8
Toplam	457	100,0

Buna karşılık BDP %13,1, CHP %29, MHP ise %13,1 oranında oy almıştır. %14,2 oranında ise oy vermediğini ifade edenler bulunmaktadır. B2de iki eksenli bir kutuplaşmanın yaşanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi AK Parti- CHP eksenidir. İkincisi ise BDP-MHP eksenini olup, yoğun Kürt göçü almış bu bölgede BDP ve MHP oylarının diyalektik olarak birbirini besledikleri anlaşılmaktadır. Esasen geriye dönük seçim sonuçlarına bakıldığında da bu durum görülmektedir.

Tablo 136: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?

B2	Sayı	Oran
AK Parti	113	25,1
Bağımsız (BDP)	59	13,1
CHP	131	29,0
MHP	59	13,1
Bağımsız	4	,9
Diğer (.....)	4	,9
Oy vermedim	64	14,2
Cevapsız	17	3,8
Toplam	451	100,0

B3 milliyetçi-muhafazakâr tabanın güçlü olduğu bir bölgedir ki Ak Parti %48, CHP %17,3, MHP %15,5 oranında oy almıştır. Katılımcıların %11,7si oy kullanmadıklarını belirtmiştir. B3de Ak Parti Türkiye geneli seçim sonuçlarına yakın bir temsile sahip gözükmektedir. BDP'nin %0,3 oranında bir temsilinin olması buna karşılık MHP'nin ülke genelinden daha yüksek temsil edilmesi dikkat çekicidir.

B4 Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olup, bu bölgede siyasal kutuplaşma Ak Parti- BDP ekseninde billurlaşmaktadır. Ak Parti %25,8, BDP %57,8lik bir oy oranına sahip gözükmemekte, CHP ve MHP ise %1lik bir temsile dahi erişememektedir. Ak Parti seçmeni 2011 seçimlerinde partinin bu bölgede aldığı oyun gerisinde örnekleme girerken (%34,29), BDP bölgenin ağırlıklı birinci partisidir (%52,69). Bu bölgede oyların Ak Parti ve BDP arasında bölündüğü ve oy vermediğini ifade eden kesimin de B2 ve B3e nazaran daha düşük kaldığı (%8,3) görülmektedir. Bu veriden hareketle B4ün siyasal mobilizasyon ve motivasyonunun diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 137: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?

B3	Sayı	Oran
AK Parti	217	48,0
Bağımsız (BDP)	2	,4
CHP	78	17,3
MHP	70	15,5
Bağımsız	4	,9
Diğer (.....)	12	2,7
Oy vermedim	53	11,7
Cevapsız	16	3,5
Toplam	452	100,0

Tablo 138: 12 Haziran 2011 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz?

B4	Sayı	Oran
AK Parti	121	25,8
Bağımsız (BDP)	271	57,8
CHP	4	,9
MHP	4	,9
Bağımsız	24	5,1
Diğer (.....)	2	,4
Oy vermedim	39	8,3
Cevapsız	4	,9
Toplam	469	100,0

Seçim sonuçları itibariyle yapılacak bir değerlendirme de önemli bulgular sunmaktadır. Buna göre yoğun göç almış Adana, Mersin, Antalya bölgesinde 2002 – 2007- 2011 seçimlerinde karşılıklı olarak birbirini beslemiş DTP-MHP yükselişi görülmektedir. Ancak Kürt yoğun bölge ile karşılaştırıldığında genel olarak büyükşehirlerde yaşayan Kürtlerin daha ılımlılaştığı ifade edilebilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, mezhep meselesinin de Kürt oylarının dağılımı belirlemekte etkili olduğudur.

Mersin’de yapılan saha çalışmasında elde edilen önemli bir bulgu (sözel olarak aktarılmıştır), Alevi kökenli Kürt vatandaşların BDP’den çok CHP’ye yöneldiği yönündedir. Şafiliğin ve Aleviliğin İslam yorumları arasındaki önemli farklılaşmaların bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Alevi kökenli göçmenlerin, Şafii kökenli göçmenlere göre daha eski – ve bu nedenle kentte iktisadi anlamda daha başarılı olmaları da, Kürt kökenli Alevilerin siyasal olarak daha merkezde yer alan CHP’ye yönelmeleri anlamlıdır.

Diğer yandan örnekleme yer alan Kürt yoğun bölgede 2002’den bu zamana seçim sonuçlarına bakıldığında AKP oylarının her ilde 2007 seçimlerinin gerisinde olduğu, diğer bir ifadeye AKP’nin oy kaybına uğradığı, BDP’nin ise oylarını 2007 seçimlerine göre %45 oranında artırdığı görülmektedir. Kürt milliyetçiliği B4de gücünü artırmaktadır. Milliyetçiliğin diğer yükseldiği bölge yoğun ve hızlı göç almış Adana-Mersin-Antalya bölgesi olmaktadır. MHP oylarındaki yükselme göç eden Kürt nüfusa yönelen tepkisel milliyetçilik olarak okunabilecektir. Bu durumda B2’nin etnik rekabetin siyasal alana da yansıdığı bir bölge olduğu söylenebilecektir.

Makro düzeyde Kürt milliyetçiliğinin yükselişinin Kuzey Iraktaki gelişmeler ve demokratik açılım süreci ve sonrasında yaşananlarla ilgili olduğu muhakkaktır. Ayrıca 2002-2007 döneminde AB müzakere süreci kapsamında yapılan reformların DTP-BDP çizgisi karşısında bir alternatif oluşturduğu görülen AKP’ye yönelen ilgiyi artırdığı anlaşılmaktadır (İstanbul-M7). Ancak aynı süreç ülkenin üniter yapısı ve iç bütünlüğünün bozulacağı endişelerine de neden olmakta ve Türk milliyetçiliğini de beslemektedir. Diğer yandan B2’de bu araştırmanın sağladığı verilerden yola çıkarak etnik karşılaşmaların ve iktisadi kaynaklar üzerindeki rekabetin de etnik bölünmeyi bu bölgede derinleştirdiği ve politik bir çelişki ürettiği ifade edilebilecektir. MHP-BDP gibi milliyetçi uçların yükselişi ve özellikle Adana ve Mersin’de yerel seçimlerde belediyelerin partiler arasında dağılımı da etnik bölünmeye dayalı siyasallaşmayı ve rekabeti açıklar durumdadır.

Diğer yandan etnik köken ile oy verilen parti arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Buna göre Kürtlerin dörtte biri (%25,9) AK Parti’ye oy vermektedir. Dörtte ikisi (%52,2) BDP’ye oyunu vermekte olup, %5,5i CHP’ye oy vermektedir. Ülkücü Kürt olarak adlandırılan ve MHP’ye oy veren kesiminin ise %1,5 olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede bölge verilerini destekleyecek şekilde Kürtler için birincil partinin BDP, ikinci seçeneğin ise AK Parti olduğu teyit edilmektedir. Bu sonuç hiçbir şartta oy vermeyeceğiniz parti hangisidir sorusuna verilen cevaplarda da görülmektedir ki Kürtlerin dörtte biri için AK Parti asla oy verilmeyecek bir pozisyonudur. Kürtlerin %35,7si için ise MHP asla oy verilmeyecek parti durumundadır.

Vurgulanacak hususlardan bir başkası ise siyasi düşünce ve oy verilen parti arasındaki çapraz okumanın partilerin siyasi yelpazede nasıl konumlandıkları ve nasıl bir siyasi kutuplaşma sundukları hakkında verdiği fikirdir.

Tablo 139: Bölgelerdeki Siyasal Kutuplaşma

B1	MHP			DEHAP-DTP-BDP		
	2002	2007	2011	2002	2007	2011
Adana	11	23	20	9	5	7,7
Antalya	9	20	21	3	2	
Mersin	18	31	23	10	6	9,7

B2	MHP			DEHAP-DTP-BDP		
	2002	2007	2011	2002	2007	2011
İstanbul	5	10,7	9,4	5,4	4	4,4

B4	AKP			DEHAP-DTP-BDP			MHP		
	2002	2007	2011	2002	2007	2011	2002	2007	2011
Batman	21	46	37	47	39	54	2	1	0,6
Bitlis	18	59	51	30	16	26	7	6	3,2
Diyarbakır	16	41	33	57	43	62	2	2	0,8
Hakkâri	7	33	16	45	49	72	4	2	1
Siirt	17	49	48	32	25	43	7	3	1
Şırnak	14	27	21	46	51	60	3	3	1,2
Ortalama	15,5	42,5	34	43	37	53	4,2	3,3	1,3

Ak Partiye oy verenlerin en geniş segmentini muhafazakâr (%26,1) –milliyetçi (%17,7) –İslamcı (%19, 2) ve demokrat (%16,2) kesim oluşturmaktadır. CHP'ye oy verenlerin ise en geniş kesimini sosyal demokrat (%32,8), Kemalist (%21,1) ve demokrat (%27,9) olarak kendisini tanımlayanlar oluşturmaktadır. BDP seçmeninin ise %34,9unu demokratlar, %13,3ünün sosyalistler, %16,7sinin sosyal demokratlar, %11,8ini İslamcılar, %8,6sını ise muhafazakârlar oluşturmaktadır. Siyasi düşünce ve oy verilen partiler arasındaki bu çapraz analiz halkın algısında CHP'nin solda bir parti olarak, AKP'nin sağda bir parti olarak konumlandığını gösterirken, BDP'nin bir Kürt partisi olarak algılandığını da ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle siyasi düşüncesi ne olursa olsun insanlar BDP'ye Kürt partisi olması nedeniyle oy vermektedir. Bunu teyit eden bir göstergede BDP'ye oy verenlerin %5,2sini Türkler kalanını ise Kürtlerin oluşturmasıdır.

Bu çerçevede BDP'nin etnik bir parti olması sadece Kürt etnik kimliğini içermesi ile belirginleşmemekte halkın algısında Türk'ü dışarda bırakması ile de netleşmektedir. Zaten etnik partiyi ayırt eden husus belli bir kategoriyi içermesi değil dışarda bırakması ile tanımlanmasıdır (CHANDRA, 2004). Diğer yandan etnik bir partinin güçlenmesi siyasal sistemi enfekte edebilmekte, siyasal alana etnik bölünmeleri ve çelişkileri taşımakta ve etnik grubun ilgi ve çıkarlarına odaklı bir siyasetin biçimlenmesine neden olabilmektedir. Ki bunun en iyi gözlemlendiği yer B2dir.

Etnik çeşitlilik ve siyasal kutuplaşma ilişkisine bakıldığında ise B1 ve B2 arasındaki farklılaşma netleşmektedir: Çeşitliliğin bariz gözlemlendiği B2de siyasi kutuplaşmanın güçlenip, karşılıklı milliyetçi reflekslerin arttığı, çeşitliliğin olduğu ancak yüksek nüfus içinde emilip dengelendiği ve sınıfsal konum gibi başkaca kimlik kurucu faktörlerin öne çıktığı büyükşehirleri kapsayan B1de milliyetçi ve aşırı uçlardaki siyasetin merkeze ve daha ılımlı noktalara taşındığı ifade edilebilecektir.

Nitekim etnik köken ile oy verilen parti arasında ki kare analizinde anlamlı bir bağlantı tespit edilmiştir. B1de Kürtlerin %18,6'sı BDP'ye oy verirken, %37,1'i Ak Partiye, %30'u CHP'ye oy kullanmıştır. B2de Kürtlerin %47,3'ü BDP'ye, %23,6'sı AKP'ye, %9,1'i CHP'ye oy vermiştir. B4te ise Kürtlerin %60'ı BDP'ye %24,8'i AKP'ye oyunu vermiştir. Bu veriler siyasal ılımlılık hakkındaki fikrimizi teyit etmekte ve türdeş coğrafyadan çeşitliliğin çoğalıp görünürlüğünü yitirmeye başladığı bölgeye gidildikçe (B1) etnik oy vermenin azaldığı, siyasal uçlardan merkeze yönelindiğini göstermektedir(İstanbul-M13).

Dahl'ın etnik asimilasyon modeli kapsamında araştırma sonuçlarına bakıldığında yapılabilecek önemli bir değerlendirme, Kürtlerin sosyo-ekonomik statü ve politik etki bakımından çeşitlendiği ve bu çeşitlilik arttıkça da etnik kimlik vurgusunun ve etnik siyasetin azalmasının muhtemel olduğudur. Etnik grubun sosyo-ekonomik statüsü ile siyasal davranışı arasında ilişki kuran Dahl'a göre etnik gruplar üç aşamalı politik asimilasyon yaşarlar (DAHL, 1961). Birinci aşamada etnik grup üyeleri politik ve sosyal olarak düşük statü, gelir ve etkiye sahiptirler. Bu benzerlikler etnik temelli bir kimlik üretir ve politik tutum ve oylamada türdeşlik oluşturur. Politik yönde türdeşlik sosyo-ekonomik türdeşliğin sonucudur. İkinci aşamada etnik grup sosyo-ekonomik olarak çeşitlenir. Yüksek gelirliileri daha çok politik etki kazanır. Bu, etnik birliği, kaynaşmayı zayıflatır ama yok etmez. Bu aşamada etnik grup, diğerleri ile koalisyona açıktır. Üçüncü aşamada etnik grup sosyo-ekonomik olarak çok heterojendir. Farklı ekonomik ve sosyal çevrelerde asimile olurlar ve farklı kimlikler edinirler. Bu aşamada etnik siyaset "utanç verici ya da anlamsızdır".

Bu çerçevede bakıldığında araştırmada sosyo-ekonomik statüsü düşük Kürtlerin etnik kimlikleri ile “gurur duyma” oranlarının, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda ele alınabilecek göstergelerden biri etnik kimlikle gurur duyma düzeyinin bölgeler arası gösterdiği farklılaşmadır. Nitekim Kürt etnik türdeşliğinin olduğu B4 halkının neredeyse yarısı (%47,8) öncelikle etnik kimlikle gurur duymaktadır. Diğer bir veri B4de etnik kimliği ile öncelikle gurur duyanların yaklaşık yarısının (%49,8) 0-900TL gelir grubundan kimselerden oluşmasıdır. 2101 ve üzeri gelir grubunun payı %2,3tür. Ayrıca genel olarak gelir ve kimlik gurur frekans dağılımlarına bakıldığında 0-300TL aylık geliri olanların %25inin, 301-600TL aylık geliri olanların %30,3ünün; 1801-2100TL aylık geliri olanların %12,2sinin, 2101TL ve üzeri aylık geliri olanların ise %9unun öncelikle etnik kimliği ile gurur duydukları görülmektedir.

Ayrıca bu kesimin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde yani B4de 2002, 2007 ve 2011 genel seçimlerinde DEHAP, DTP ve bağımsız Kürt adayları destekledikleri görülmektedir. Ancak etnik oy kullanımı örneğin Türk ve Kürtlerin birlikte yaşadıkları vilayetlerde önemini azaltmakta ve buralarda aynı seçimlerde AKP, CHP gibi partilere oy verildiği görülmektedir. Keza önemli oranda batıda yaşayan, eğitim ve sosyo-ekonomik statüsü yükselmiş Kürtlerin etnik temelde oy kullanmadıkları da bilinmektedir (B1). Bu kapsamda Kürt etnik grubu içinde sosyo-ekonomik çeşitlenmenin desteklenmesi, Kürt burjuvazisi ve orta sınıfının yaratılması ve çeşitliliğin sağlanması önem taşır gözükmemektedir (DUMAN ve ALACAHAN, 2011). Aşağıdaki tablo bu yorumu ayrıca güçlendirmektedir. Etnik siyasetin temsilcisi ve taşıyıcısı durumundaki BDP ve PKK'ya atfedilen meşruiyet hem Kürtlerin Türkiye ortalamasına hem de B2'deki Kürtlere bakıldığında gelirle birlikte düşmektedir. Keza yine Kürtlere demokratik özerklik talebi verilmesi önermesine gelir arttıkça onaylamayan Kürtlerin sayısı artmaktadır.

Tablo 140: Gelir (KÜRTLER)

	BDP'nin siyasi önerileri Devletçe dikkate alınırsa Kürt sorunu çözülür		PKK ve Öcalan'ın fikirleri Devletçe dikkate alınırsa Kürt sorunu çözülür		Kürtlere Demokratik Özerklik verilmelidir	
	KATILMIYORUM					
Gelir Grupları	Kürtler TO	B2	Kürtler TO	B2	Kürtler TO	B2
0-300TL	13,7	0	15,7	0	15,7	0
301-600TL	24,2	21,1	28,3	26,3	28,3	21,1
1801-2101TL	13,9	42,9	19,4	42,9	13,9	42,9
2101++TL	41,9	53,3	48,4	40	38,7	53,3

Önemli bulgulardan biri oy verme davranışı üzerinde bir yakının ya da tanıdığın ne derece etkili olduğu sorusuna verilen cevaplarda görülmektedir. Katılımcıların %94,1i oy vereceği partiyi bir tanıdığı ya da yakınının isteğine göre belirlemeyeceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede oy verme davranışının geniş çoğunluk için bireysel tercihler doğrultusunda şekillendiği anlaşılmakla birlikte, oyunu yakını ya da tanıdığının isteği ile değiştireceğini kesin bir dille ifade eden %5,6lık bir kesim vardır. Oyu üzerinde bireysel tercihi dışındaki telkinlere açık olan kesim özellikle kadınlardır. Oyunu bir tanıdığının isteği doğrultusunda belirlemeyi kabul edenlerin dörtte üçünü kadınlar oluşturmakta, kadınların %8,4ü erkeklerin ise %2,7si talebi kabul edip oyunu vereceğini belirtmektedir.

Tablo 141: Bir seçimde oy vereceğiniz zaman bir yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese böyle bir durumda nasıl davranırsınız?

	Sayı	Oran
Dikkate almam, kendi istediğim partiye oy veririm	1721	94,1
Bu talebi kabul eder, o partiye oy veririm.	102	5,6
Cevapsız	6	,3
Toplam	1829	100,0

B1de bir yakını veya tanıdığının isteği ile oyunu değiştireceğini ifade edenlerin oranı %7,4 iken, B2de %6,9, B3de %3,1 olarak tespit edilmiştir. B4 her seçim öncesi PKK-BDP ve güvenlik güçleri kıskacında oy vermenin yaygın olduğunun düşünüldüğü bir bölge olup, bu bölgede oyunu bu çerçevede değiştireceğini ifade edenlerin oranı ilk iki bölgeye göre düşük kalmaktadır (%4,9). Bölgenin geleneksel sosyal yapısı dikkate alındığında bu soruya verilen cevaplar aynı zamanda siyasetin örgütlenme biçimi hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır: Bu veriler, bireyin seçimi üzerinde baskı/tasallut yaratan tüm topluluklar ve yapıların bölge insanı tarafından reddi ve bu toplulukları temsil eden belli kişiler veya kanaat önderleri dolayısıyla örgütlenen siyaset tarzına itiraz olarak okunabilecektir.

Ayrıca bir yakını ya da tanıdığının telkini ile oy verebileceğini ifade edenlerin daha çok okuryazar olmayan ya da sadece okuryazar olup da herhangi bir diplomaya sahip olmayanlarda daha geçerli bir durum olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Buna göre okuryazar olmayanların %18,8inin, okuryazarların %9,9unun, üniversite mezunlarının %3,2sinin bu türden bir telkine açık oldukları tespit edilmiştir. Bu çerçevede eğitimin bireyselleşme ve siyasal süreçte bireysel tercihler de bulunma üzerinde olumlu etkide bulunduğu ifade edilebilecektir.

Frekans değerleri itibariyle tüm bölgelere bakıldığında katılımcıların %17,3ünün hiçbir zaman ve şart altında AK Parti'ye, %14,4ünün ise MHP'ye oy vermeyeceği tespit edilmiştir. CHP %8,5 oranında en az karışılığın olduğu parti durumundadır.

Tablo 142: Bir seçimde oy vereceğiniz zaman bir yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese böyle bir durumda nasıl davranırsınız? * Bölge

		Bölge				Topla m
		B1	B2	B3	B4	
Dikkate alman, kendi istediğim partiye oy veririm	Sayı	423	420	433	445	1721
	yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese nasıl davranırsınız?	24,6	24,4	25,2	25,9	100,0
	Bölge	92,6	93,1	95,8	94,9	94,1
	Toplam	23,1	23,0	23,7	24,3	94,1
Bu talebi kabul eder, o partiye oy veririm.	Sayı	34	31	14	23	102
	yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese nasıl davranırsınız?	33,3	30,4	13,7	22,5	100,0
	Bölge	7,4	6,9	3,1	4,9	5,6
	Toplam	1,9	1,7	,8	1,3	5,6
Cevapsız	Sayı	0	0	5	1	6
	yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese nasıl davranırsınız?	0,0	0,0	83,3	16,7	100,0
	Bölge	0,0	0,0	1,1	,2	,3
	Toplam	0,0	0,0	,3	,1	,3
Toplam	Sayı	457	451	452	469	1829
	yakınınız veya tanıdığınız oyunuzu hangi partiye vereceğinizi söylese ya da istese nasıl davranırsınız?	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0
	Bölge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Toplam	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0

En geniş kümelenmenin olduğu asla oy verilmeyecek parti ise BDP'dir. BDP'ye yönelen bu karışıklık partinin ideolojik (sosyalist) veya etnik (Kürtçü) bir temsile soyunduğu algısı ve PKK ile organik bir bağının olduğu kanısı nedenleriyle gelişmiş olabilecektir. Önemli sonuçlardan biri %22,3 oranında böyle bir tavrının olmadığını belirten bir kesimin bulunmasıdır. Bu oran oldukça yüksektir. Tüm partiler için potansiyel seçmen tabanını teşkil eden ve partilerin kemikleşmiş seçmen tabanları ve yandaşları dışındaki ve oynak/kaygan seçmen olarak adlandırılan bu kesim esasen seçim sonuçlarında da belirleyici olmaktadır.

Dikkat çekilebilecek hususlardan biri Türkiye'nin hemen her bölgesinden Ak Parti oy alabilmişken, CHP ve MHP'nin özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı B4de neredeyse hiç oy alamamasıdır.

Tablo 143: Hiçbir zaman ve şart altında oy vermem dediğiniz partiyi söyler misiniz?

	Sayı	Oran
AK Parti	317	17,3
CHP	155	8,5
MHP	263	14,4
BDP	656	35,9
Diğer	13	,7
Böyle tavrım yok	408	22,3
Cevapsız	17	,9
Toplam	1829	100,0

Bu veriden hareketle CHP ve MHP ile kıyaslandığında AKP'nin daha kapsayıcı bir parti olduğu değerlendirilmektedir. Diğer yandan, hiçbir şartta AKP'ye oy vermeyeceklerin oranı (%17,3) CHP'den (%8,5) ve MHP'den (%14,4) çok daha yüksektir. Bu veri bölgeler bazında irdelendiğinde MHP'ye asla oy vermeyeceklerin ağırlıkla B4 seçmeni olduğu (%70) görülmektedir ki bu düzeydeki MHP karşıtlığı aynı zamanda BDP'ye ideolojik ve etnik yapısı nedeniyle verilen oyu göstermektedir. Nitekim MHP'ye asla oy vermeyecek olanların %83,7sini Kürtler oluşturmaktadır.

AKP'ye asla oy vermeyecek seçmen milliyetçi-muhafazakâr siyasi yapısı ile bilinen B3de çok sınırlıdır ancak yoğun göç almış Adana, Mersin Antalya bölgesinde yüksek olduğu görülmektedir ki seçmenin yaklaşık üçte biri AKP'ye asla oy vermeyeceğini ifade etmiştir. Diğer yandan bu sorunun analizi partiler arası geçişleri anlamaya da yardımcı olmaktadır. Buna göre MHP seçmeninin %69,7sinin BDP'ye asla oy vermeyeceğini, BDP seçmeninin ise %43,2sinin asla MHP'ye oy vermeyeceklerini ifade ettiği not edilmelidir. AKP seçmeninin %45,2si, CHP seçmeninin %43ü asla BDP'ye oy vermeyeceklerini belirtmişlerdir.

Burada partilerin seçmen kitlelerinin ne derece katı olduklarına dair bir analizi yapmak olanaklıdır. AKP en gevşek seçmene sahip gözükürken MHP seçmeni oldukça kemikleşmiştir. AKP seçmeninin %25,2si, MHP seçmeninin ise %9,1i “asla oy vermeyecekleri” bir parti olmadığını ifade etmişlerdir. BDP seçmeni içinde bu kesimin oranı %17, CHP seçmeni içinde ise %16dır.

Dikkat çekmek istediğimiz bir veri üniversite mezunlarının asla oy vermeyecekleri partilerin yaşadıkları bölgeye göre değişimdir. B1deki üniversite mezunlarının %44,9u AK

Partiyi, %36,2si BDP'yi; B2dekilerin %40ının BDP'yi, %27,8inin AKP'yi, B3dekilerin %68,1inin BDP'yi, B4dekilerin ise %38inin MHP'yi belirtmesidir. Daha önce 2011 seçim sonuçları hakkında yürütmüş olduğumuz tartışmada da belirttiğimiz üzere, B2'de BDP'ye karşı olumsuz görüş bildirenlerin kentin yerlileri ve eski (özellikle Kürt-Alevi kökenli) göçmenleri olması oldukça güçlü bir ihtimaldir. Bu kategorideki seçmenlerin sosyo-ekonomik statülerinin yüksek olduğunu raporumuzun önceki bölümlerinde de vurgulamıştık.

Tablo 144: Hiçbir zaman ve şart altında oy vermem dediğiniz partiyi söyler misiniz? * Bölge

		Bölge				Toplam
		B1	B2	B3	B4	
AK Parti	Sayı	94	102	35	86	317
	asla oy vermem partisi	29,7	32,2	11,0	27,1	100,0
	Bölge	20,6	22,6	7,7	18,3	17,3
	Toplam	5,1	5,6	1,9	4,7	17,3
CHP	Sayı	43	29	44	39	155
	asla oy vermem partisi	27,7	18,7	28,4	25,2	100,0
	% Bölge	9,4	6,4	9,7	8,3	8,5
	% Toplam	2,4	1,6	2,4	2,1	8,5
MHP	Sayı	28	40	10	185	263
	% asla oy vermem partisi	10,6	15,2	3,8	70,3	100,0
	% Bölge	6,1	8,9	2,2	39,4	14,4
	% Toplam	1,5	2,2	,5	10,1	14,4
BDP	Sayı	173	150	318	15	656
	% asla oy vermem partisi	26,4	22,9	48,5	2,3	100,0
	% Bölge	37,9	33,3	70,4	3,2	35,9
	% Toplam	9,5	8,2	17,4	,8	35,9
Diğer	Sayı	2	3	1	7	13
	% asla oy vermem partisi	15,4	23,1	7,7	53,8	100,0
	% Bölge	,4	,7	,2	1,5	,7
	% Toplam	,1	,2	,1	,4	,7
Böyle tavrım yok	Sayı	111	125	40	132	408
	% asla oy vermem partisi	27,2	30,6	9,8	32,4	100,0
	% Bölge	24,3	27,7	8,8	28,1	22,3
	% of Toplam	6,1	6,8	2,2	7,2	22,3
Cevapsız	Sayı	6	2	4	5	17
	% asla oy vermem partisi	35,3	11,8	23,5	29,4	100,0
	% Bölge	1,3	,4	,9	1,1	,9
	% Toplam	,3	,1	,2	,3	,9
Toplam	Sayı	457	451	452	469	1829
	% asla oy vermem partisi	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0
	% Bölge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0

3. Diğer Siyasal Katılım Türleri

Araştırma kapsamında oy verme dışındaki siyasal katılım türleri de sorulmuştur. Siyasal katılım işleyen bir demokrasinin olmazsa olmazı olarak değerlendirilmektedir (VERBA 1995, NORRIS, 2002). Siyasî katılım vatandaşların siyasî sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını gösteren bir kavramdır (DAVER,1993, KAPANİ,1992). Bu bağlamda katılım, olayları izlemekten, konuşmaya, tartışmaya ve bizzat olayların içerisinde yer almaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Weiner'e (1971) göre siyasal katılım; "Yerel ve ulusal, bütün düzeylerdeki siyasal liderlerin tercihlerini meşru veya gayri meşru yöntemler kullanarak etkilemeyi amaçlayan, başarılı ya da başarısız, örgütlü ya da örgütsüz, sürekli ya da süresiz olarak yapılan bütün eylemlerdir".

Örneklemede dilekçe vermek eylemini yapmış olan yaklaşık dörtte birlik bir kesim vardır. Yine katılımcıların %36,9u böyle bir eylemi "yapabileceğini", %40,5i ise yapmayacağını ifade etmiştir. B1de bu eylemi daha önce yapmış olanların oranı %29,8 iken, yapabilirim diyen üçte birlik bir kesim vardır (%33,5). B2de aynı kesimin oranları sırasıyla %15,7 ve %35,5 olarak tespit edilmiştir. B3de halkın üçte ikisinden fazlası dilekçe vermek şeklinde sisteme katılım sağlamıştır. Yapmam diyenlerin oranı %38,5e düşmektedir. Dilekçe verdim diyenlerin oranı %20,4, verebilirim diyenlerin oranı %40,7dir. B4de bu kesimlerin oranı sırasıyla %23,5 ve %38 olarak ölçülmüştür. Bu çerçevede Kürt yoğun nüfusun yaşadığı B4 diğerlerinden farklılaşmamaktadır.

Tablo 145:Dilekçe vermek

	Sayı	Oran
Yaptım	409	22,4
Yapabilirim	675	36,9
Yapmam	741	40,5
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Boycot veya greve katılmak katılımcıların %34ünün daha önce yaptığı ve yapabileceği bir siyasal eylem olarak ortaya çıkmaktadır. B1de %9,8 oranında boycot veya greve daha önce katılan, %26,7lik ise katılabilecek bir kesim bulunmaktadır. B2de boycot veya greve katılan ya da katılabilecek olan kitlenin oranı daha düşük olup, sırasıyla %7,8 ve %23,1 olarak belirlenmiştir. B3de bu kesimlerin oranları %5,3 ve %24,6 olarak ölçülmüştür. B4de %11,5 oranında boycot ve greve daha önce katılmış bir kitle bulunmaktadır. Bu tür katılımı yapabilirim diyenlerin oranı %27,3tür. Bilindiği gibi boycot ya da grev olağandışı siyasi katılım türü olup, bu türden faaliyetlere en açık seçmen kitlesi BDP seçmenidir. BDP

seçmenin %55,9u (%18,7si yaptım, %37,2si yapabilirim) boykot veya greve daha önce katılmış ya da katılabileceğini belirtmiştir. Olağandışı bu siyasal katılım türüne en uzak seçmen kitlesi ise AKP seçmenidir (%2,7si yaptım, %16,2si yapabilirim).

Tablo 146: Boykot veya greve katılmak

	Sayı	Oran
Yaptım	158	8,6
Yapabilirim	465	25,4
Yapmam	1200	65,6
Cevapsız	6	,3
Toplam	1829	100,0

Milbrath'ın (1966:18) geçiş faaliyeti olarak adlandırdığı yasal miting veya gösterilere katılmak katılımcıların %13,7sinin daha önce yaptığı, %27,8inin ise yapabileceği bir siyasal katılım faaliyetidir. B1de %14,2 ve %28,2lik yasal miting ve gösterilere daha önce katılmış ya da katılabilecek bir kitle bulunmaktadır. B2de bu oranlar %15,1 ve %27,9 olarak ölçülmüştür. B3de daha önce yasal miting ve gösterilere katılmış olanların oranı %8,6, katılabileceklerin oranı ise %38,5tir. B4de bu kesimlerin oranı sırasıyla %16,6 ve %24,5 olarak ölçülmüştür. Olağan katılım türlerinden biri olan yasal miting ve gösterilere katılan ya da katılabilecek kesimin B4de düşük kalması bölgenin olağandışı katılıma yöneldiği hakkında ipuçları vermektedir.

Tablo 147: Yasal miting ve gösterilere katılmak

	Sayı	Oran
Yaptım	250	13,7
Yapabilirim	508	27,8
Yapmam	1065	58,2
Cevapsız	6	,3
Toplam	1829	100,0

Olağan olmayan katılım olan yasal olmayan miting ve gösterilere katılmak örneklemin %87sinin yapmayacağı bir siyasal eylemdir. Neticede yasal olmayan bir mitinge ya da gösteriye katılmak kişiye maliyeti yüksek olan bir eylemdir ve siyasal sistemden memnuniyetsizliğin ve sistemin meşruiyetinin ciddi düzeyde aşınmışlığı bu türden bir katılıma kişileri yönlentmektedir. Diğer katılım türlerine göre daha sınırlı sayıda kişinin bu siyasal katılım türüne yönelmesi anlaşılır bir durumdur. Katılımcıların %4,8i yasal olmayan miting ya da gösterilere katıldığını, %7,9u ise katılabileceğini ifade etmiştir.

B1de sadece %10,4lük bir kesim bu türden bir katılımı daha önce yapmış olduğunu ya da yapabileceğini ifade etmiştir. B2de bu oranlar %5,5 ve %7,1dir (%12,6). B3de olağan olmayan katılım daha da düşmektedir. Halkın %1,5i daha önce böyle bir eylemi yapmışken, %4ü yapabileceğini ifade etmiştir. Bölgelerde etnik köken ile yasal olmayan miting ve gösterilere katılım arasında anlamlı bir bağıntı bulunmamakla birlikte B2’de yaşayan Kürtlerin bölge ortalamasının üzerinde bu türden bir katılım sergilediği ifade edilmelidir (TO: K %9,1 ,%12,5, B1: K%10, %10, B2: K %8, %10,9).

B4de ise bu yasal olmayan miting ve gösterilere katılmış ve katılabileceklerin oranı %8,7 ve %13 olup, olağandışı siyasal katılıma Kürt yoğun bu bölgede daha geniş bir toplumsal kesimin açık olduğu, bunun da mevcut siyasal sistemde kendi hak ve çıkarlarının yeterince temsil edilip, karşılanmadığı algısı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Tam da bu noktada BDP seçmeninin bu türden siyasal katılıma en açık seçmen kitlesi olduğu vurgulanmalıdır. BDP seçmeninin %34,3ü (%14,4ü yaptım, %19,9u yapabilirim) yasal olmayan miting ve gösterilere daha önce katılmış ya da katılabileceğini ifade etmiştir. Hem boykot ve grev hem de yasal olmayan miting ve gösterilere katılım konusundaki veriler, siyasal ilgi düşüklüğü ile birleştiğindeB4’ün siyasal sadakatsizlik istidadında olduğunu göstermektedir.

Tablo 148:Yasal olmayan miting ya da gösterilere katılmak

	Sayı	Oran
Yaptım	87	4,8
Yapabilirim	144	7,9
Yapmam	1592	87,0
Cevapsız	6	,3
Toplam	1829	100,0

Bu araştırma kapsamında olağandışı katılım olarak adlandırılan boykot ya da grev eyleminin etnik köken ile arasında anlamlı bir bağıntı olduğu ve Kürtlerin daha geniş çoğunluğu tarafından yapılmış ve yapılabilecek bir eylem türü olduğu görülmektedir. Türklerin %30u, Kürtlerin ise %41,5i bu türden bir eylemi ya daha önce yapmış ya da yapabilecek olduklarını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde yasal olmayan miting ve gösterilere de Kürtlerin daha geniş çoğunluğu katılmış ya da katılabileceğini belirtmiştir. Yasal olmayan miting ve gösterilere daha önce katılmış Türklerin oranı %28,7 olup, bu kesimin Kürtler içindeki oranı %64,4 olarak tespit edilmiştir. Keza yine bu türden bir katılımı bulunmam diyenlerin üçte ikisi (%65,5) Türk, yaklaşık üçte biri Kürt’tür (%30,3). Bilindiği gibi grup kimliğinin bireysel siyasal davranışı etkileyen bir faktör olduğu siyaset bilimi, sosyoloji alanındaki tüm

çalışmalarda ortaya konmaktadır. Bu modelde grup kimliği/bilincinin belli etniklikler için siyasal katılımı etkileyen bir faktör olduğu görülmektedir. Güçlü etnik ve mezhepsel bağlar siyasal katılımı teşvik etmektedir. Etnik grubu ile bağı zayıf olanların ise siyasal katılımları ve mobilizasyonları daha düşük olmaktadır. Bu amaçla çalışmada kullanılacak iki değişken vardır: birincisi kendisini o grupla tanımlama düzeyi, ikincisi dış gruba mesafesidir. Her iki faktörün de etnik kimliğin siyasal katılımı üzerinde olumlu tesir yapacağı varsayılmaktadır.

Tablo 149: Etnik kimlik gurur düzeyi

	Türk %	Kürt %
TO	5,5	42,3
B1	5,8	21,4
B2	3,8	35,5
B3	5,1	30
B4	26,9	47,8

Etnik olarak türdeş B4 bölgesinde hem Kürtlerin hem de Türklerin etnik kökenleri ile gurur duyanlarının oranı en yüksektir. B4 olağandışı siyasal katılıma en açık bölgedir.

B2deki Kürtlerin B1deki Kürtlere göre etnik kimlikle gurur duyanlarının oranı daha yüksektir. B2’de Kürtlerin olağandışı siyasal katılıma B1’e göre daha geniş kesiminin yönelmesi bu kapsamda anlamlıdır. Ayrıca, B2’de Kürtlerin neredeyse yarısı etnik oy vermekte iken, B1deki Kürtlerin daha dar bir kesimi etnik siyaset peşinde koşmaktadır. Buna karşılık Türkler içinde etnik kimlikle gurur duyanların oranı B2de en düşük olup, B2deki Türkler olağandışı türle daha az siyasal katılım sağlamakta ancak B1e göre daha geniş segmenti MHP’ye oy vermektedir.

Tablo 150: Etnik Köken*Siyasal Katılım

	TO "YAPMAM"		B2 "YAPMAM"		B1 "YAPMAM"	
	Türk	Kürt	Türk	Kürt	Türk	Kürt
Dilekçe Vermek	42	37	51,5	39,1	39,2	24,3
Boykot ve Grev	69,7	58,2	74,1	53,6	65,9	54,3
Yasal Miting ve Gösteri	59,7	56,6	58,4	53,6	59,3	51,4
Yasal Olmayan Miting ve Gösteri	92	78,1	89,8	80	91,8	80

Bilindiği üzere Verba ve Nie (1972) kitlesel siyasal katılımı etkileyen faktörlerin başında sosyo-ekonomik statünün geldiğini ifade etmektedirler. Uluslararası araştırmalar göstermektedir ki, yüksek sosyo-ekonomik statüsü olanlar düşük statüdekilere göre daha çok oy kullanmakta, temas kurmakta, örgütlenmekte, kampanyalara katılmaktadır. Türkiye’de siyasal katılım dinamiklerini araştıran çalışmalar sosyo-ekonomik dinamiklerin siyasi katılım

üzerinde fazlaca etkide bulunmadığını tespit etmektedir. Gelir açısından bu böyle olsa da, eğitimin siyasal katılımı olumlu etkide bulunduğu bu araştırma kapsamında anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce dilekçe vermiş olanların %1,7si okuryazar olmayanlardan, %25,2si, üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Bu türden bir eylemi yapmam diyenlerin oranı okuryazar olmayanlar da %82,5 iken, üniversite mezunları içinde %22,8e düşmektedir. Yasal miting veya gösterilere katılmak da eğitim düzeyi yükseldikçe daha çok kişinin yaptığı ya da yapabileceği bir eylem olmaktadır. Bu türden bir eylemi daha önce yapmış olanların %3,2si okuryazar değilken, %4,4ü okuryazar, %27,2si üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Benzer şekilde daha önce yasal olmayan bir miting veya gösteriye katılanların %5,7si sadece okuryazar iken, %32,2si üniversite mezunudur. Bu kapsamda özellikle lise ve üniversite düzeyi eğitimin siyasal katılım üzerinde olumlu etkisi görülmektedir.

Siyasal ilgi ve siyasal katılım ile sosyal sermaye arasında ilişki kuran araştırmalar sosyal sermayesi yüksek olanların siyasete ilgisinin ve katılımının da yüksek olduğunu tespit etmektedirler. Yoğun örgütlenme ağları içinde yer alan etnik grupların siyasal sisteme daha çok katıldıkları ve güvendikleri bulunmuştur. Keza yine gönüllü örgütlenmelerin sosyal güven ürettiği ve bunun siyasal sisteme güvene yol açıp yüksek siyasal katılım sağladığı da bulgular arasındadır. Kürtler ve Türkler arasındaki politik katılım farklılığı sosyal sermayelerindeki farklılıktan kaynaklı mıdır? Sorusu ayrıca sorgulanmayı gerektirmektedir.

Bu çerçevede siyasal ilgi ile etnik köken arasında anlamlı bir bağıntı olmadığı söylenmelidir. Etnik kökenlerine göre farklı gönüllü örgütlenmeler içerisinde yoğunlaşırsalar da Kürtlerin %69,9u Türklerin ise %72,3ü herhangi bir gönüllü kuruluşa üye olmadığı cevabını vermiştir (Kürtlerin %4,7si siyasi partiye, %1,5i vakfa, %5,3ü meslek örgütüne, %3,7si sendikaya, %3,1i ise dini örgütlere/cemaatlere üye olduğunu belirtmiştir. Türklerin ise %6,4ü siyasi partiye, %2,1i vakfa, %8,6sı meslek örgütüne, %4,6sı sendikaya ve %4ü dini örgütlere üye olduklarını söylemiştir). Herhangi bir örgüte üye olanların siyasal ilgi ve katılımlarının da farklılaşmadığı anlaşılmaktadır. Genel olarak siyasete ilgi güçlüdür. Diğer yandan siyasal sisteme oy vererek katılım bakımından Kürtlerin %8,9unun Türklerin ise %10,5inin 12 Haziran 2011 seçimlerinde oy vermediği tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle oy vermediğini beyan edenlerin %63ü Türk, %29,1i ise Kürt'tür. Bu kapsamda Kürtlerin daha geniş kesiminin oy vermek suretiyle siyasal sistem üzerinde etkide bulunmak istedikleri söylenebilir. Ayrıca Kürtlerin olağan dışı siyasal katılıma daha açık oldukları ifade edilmiş idi (Ki kare analizi olağan dışı katılım türleri ile etnik köken arasında anlamlı bir bağıntı olduğunu ortaya koymaktadır). Ancak bu durumun Kürtlerin sosyal sermayeleri ile ilişkili olmadığı anlaşılmaktadır.

B. MEŞRULUK/GAYRI MEŞRULUK

1. Ulusal gurur ve Aidiyet

Frekans dağılımı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını “çok önemli” ve “önemli” bulan kesimin oranı sırasıyla %52,4 ve %25,2 olarak tespit edilmiş olup, vatandaşlığı “önemsiz” ya da “çok önemsiz” bulan kesim oldukça sınırlıdır (%9,5).

B1de TC vatandaşlığını “çok önemli” görenlerin oranı %54, “önemli” değerlendirenlerin oranı %31,5 olup, “önemsiz” ve “çok önemsiz” olarak değerlendiren %5,4lük bir kesim vardır. B2de “çok önemli” bulanların oranı %62,1e çıkarken, “önemli” olarak değerlendirenlerin oranı %22,4ür. “önemsiz” ve “çok önemsiz” bulanların oranı %8dir. Milliyetçi ve muhafazakâr tabanın ağırlığının yüksek olduğu B3de vatandaşlığı “önemli” “çok önemli” görenlerin oranları oldukça yüksek çıkmakta (%95,3), %1,5lik kesim vatandaşlığı “önemsiz” ve “çok önemsiz” bulmaktadır. B4de ise tablo farklılaşmaktadır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını “önemli” ve “çok önemli” bulanların oranı %11,5 ve %34,5e düşerken, diğer bir ifadeyle bölge halkının yarısından daha azı vatandaşlığı az ya da çok önemserken, %22,4ü “önemsiz” ve “çok önemsiz” bulmakta, %30,5i ise ne önemli ne önemsiz şeklinde değerlendirmektedir. Bu çerçevede B3 ve B4 halkının devletle ve devletin sunduğu vatandaşlık kimliğine attıkları önemin ciddi şekilde farklılaştığı anlaşılmaktadır. Türk yoğun ve milliyetçi-muhafazakâr tabanın yüksek olduğu B3de vatandaşlık kimliği neredeyse halkın tamamı tarafından önemsenirken, B4de halkın yarısından azı için bu kimlik önemli olabilmektedir.

Tablo 151:Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?

	Sayı	Oran
Çok önemli	959	52,4
Önemli	460	25,2
Ne önemli Ne Önemsiz	227	12,4
Önemsiz	102	5,6
Çok önemsiz	71	3,9
Cevapsız	10	,5
Toplam	1829	100,0

Bu kapsamda iki konunun vurgulanması gerekmektedir. Birincisi genel olarak Müslüman toplumlarda ulusal gurur oldukça yüksek olup, bunun en temel kaynağını ise ülkenin Müslüman yapısı oluşturmaktadır. Ayrıca vatandaşlığa verilen önemin yüksek olmasıdır ki Türkiye bu konuda bir Müslüman ülke özelliği taşımaktadır. İkincisi B4 Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olup, devletin ve kurumlarının meşruiyetinin sorgulandığı ve devletin kendilerine ayrımcılık yaptığı ve kendisini ikinci sınıf vatandaş olarak görmenin yüksek olduğu bir bölgedir. Ayrıca halkın sınırlı olsa da bir kısmı Türk vatandaşlığının etnik

bir içeriği olduğu kanaatindedir. Bu nedenle dördüncü bölgede vatandaşlığa çok daha mesafelidir. Bununla birlikte etnik köken ve TC vatandaşlığı arasında anlamlı bir bağıntı olduğu görölmektedir. Türklerin %71,8i için vatandaşlık “çok önemli”, %20,1i için “önemli” iken, Kürtlerin %15,2si için TC vatandaşlığı “çok önemli”, %35,8 için ise “önemli”dir. Ayrıca, TC vatandaşlığı gelir artışı ile birlikte daha çok önemsenen bir kimlik durumundadır. Frekans dağılımı itibariyle gelir ve TC vatandaşlığının ne derece önemsendiğine ilişkin çaprazlara bakıldığında 0-300 TL aylık geliri olanların %64ünün, 301-600TL aylık geliri olanların %64,9unun, 601-900TL geliri olanların %77,2sinin, 1801-2100TL geliri olanların %81,8inin, 2101TL ve üzeri geliri olanların ise %87,4ünün TC vatandaşlığını “çok önemli” ve “önemli” gördükleri tespit edilmiştir. Gelir arttıkça kaybedecek çok şeyi olmaya başlayanlar ya da kazandıklarını bu ülke ile ilişkilendirenler vatandaşlığı daha çok önemser hale gelmektedir. Nitekim gelir arttıkça ülke için gönüllü asker olma istekliliği de artıyor gözükmemektedir. Buna göre bir savaş halinde 0-300TL gelir grubunun %34,2si, 601-900 TL gelir grubunun %48,8i, 1501-1800TL gelir grubunun %63ü ve 2101 ve üzeri gelir grubunun ise %68,3ü bir savaş halinde gönüllü asker olma istekliliği göstermektedir.

Tespit edilen hususlardan biri devletin kendisine ayrımcılık yaptığı, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğüne inananların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına daha az önem vermeleridir. Bu B4 için oldukça geçerli bir değerlendirmedir. Tüm bölgeler itibariyle bakıldığında; devletin ayrımcılık yaptığı, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğünü “her zaman” düşünenlerin %27,6sı, “ara sıra” böyle düşünenlerin %27si, “hiçbir zaman” ayrımcılık yapıldığını düşünmeyenlerin ise %65,3ü TC vatandaşlığını “çok önemli” bulmaktadır. Diğer yönden TC vatandaşlığını “çok önemli” bulanların %7,5ini devletin ayrımcılık yaptığı, kendisine ikinci sınıf muamelede bulunduğu yargısında olanlar, %82,4ünü ise bu yargıyı hiçbir zaman taşımayanlar oluşturmaktadır. B4te ise “her zaman” devletin kendisine ayrımcılık yaptığını düşünenlerin ancak %7,4ü TC vatandaşlığını “çok önemli”, %17,4ü ise “önemli” bulmaktadır. Bu çerçevede dördüncü bölgede kendisini makbul vatandaş olarak görmeyen ve devlet tarafından kendisine ayrımcılık yapıldığını düşünenler o devletin vatandaşı olmayı da daha az önemsemekte, bu da bölge halkının daha çok etnik kökenine sarılmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede öncelikle etnik kökeni ile gurur duyanların sadece %18,6sının TC vatandaşlığını “çok önemli”, %24,3ünün “önemli” bulunduğunu, buna karşılık %17,1inin “önemsiz”, %12,9unun ise “çok önemsiz” bulunduğu görölmektedir. Başka bir ifadeyle TC vatandaşlığını “çok önemli” bulanların %6,5i etnik kökeni ile gurur duymakta, önemsiz bulanların %55,9u, “çok önemsiz” bulanların ise %60,6sı etnik kökeni ile öncelikle gurur duymaktadır. B4te etnik kökeni ile gurur duyanların ancak %7,4ü TC vatandaşlığını “çok

önemli”, %26,7’si ise “önemli” bulmaktadır. Bu verilerden hareketle genel olarak dikey boyutta sosyal kaynaşmanın önündeki en büyük engelin devlet ve kurumlarından kaynaklandığı söylenebilecektir. B4 bölgesi özelinde ise yorumumuz şöyle olacaktır: kendisini makbul vatandaş olarak görmeyen ve bunun devlet eliyle yapıldığı kanaatinde olanların etnik bilinci artmakta ve bu da PKK’nın Kürt-Devlet

Tablo 152:Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir? * A95 Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz

		Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz				Toplam
		Her zaman	Ara Sıra	Hiçbir zaman	Cevapsız	
Çok önemli	Sayı	72	96	787	4	959
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	7,5	10,0	82,1	,4	100,0
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	27,6	27,0	65,3	57,1	52,4
	% Toplam	3,9	5,2	43,0	,2	52,4
Önemli	Sayı	46	126	286	2	460
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	10,0	27,4	62,2	,4	100,0
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	17,6	35,4	23,7	28,6	25,2
	% Toplam	2,5	6,9	15,6	,1	25,2
Ne önemli Ne Önemsiz	Sayı	64	78	84	1	227
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	28,2	34,4	37,0	,4	100,0
	% within Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	24,5	21,9	7,0	14,3	12,4
	% Toplam	3,5	4,3	4,6	,1	12,4
Önemsiz	Sayı	42	33	27	0	102
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	41,2	32,4	26,5	0,0	100,0
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	16,1	9,3	2,2	0,0	5,6
	% Toplam	2,3	1,8	1,5	0,0	5,6
Çok önemsiz	Sayı	34	22	15	0	71
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	47,9	31,0	21,1	0,0	100,0
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	13,0	6,2	1,2	0,0	3,9
	% Toplam	1,9	1,2	,8	0,0	3,9
Cevapsız	Sayı	3	1	6	0	10
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	30,0	10,0	60,0	0,0	100,0
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	1,1	,3	,5	0,0	,5
	% Toplam	,2	,1	,3	0,0	,5
Toplam	Sayı	261	356	1205	7	1829
	% TC Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	14,3	19,5	65,9	,4	100,0
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam	14,3	19,5	65,9	,4	100,0

antagonizması ekseninde yürüttüğü mücadelenin zeminini oluşturmaktadır. Kürt milliyetçiliğini besleyen önemli kaynaklardan birinin bu ikinci sınıf vatandaşlık algısında yattığı ve bunun müsebbibi olarak devletin görüldüğü ortada iken bu çelişkiyi siyasallaştırmak stratejisinin güden PKK'nın devletin reformasyonu ve kurumlarına güvenin yeniden inşası ile güç kaybedeceği anlaşılmaktadır. Ancak etnik bilinci kuran başkaca unsurlar olduğu da dikkatten kaçmamalıdır.

Bu bağlamda İstanbul mülakatlarından örnek verebiliriz:

İstanbul-M13;

“Zamanında Kürtler cahil bırakıldığı için, bunlar bilinçli olarak eğitilmediği için ne kadar sürgün öğretmen, polis, hakim savcı varsa buraya gönderildiği için bunlar cahil bırakıldılar. Bu zamana kadar giden paralar heba oldu. Boşa gitti. Özal zamanında gönderilen paralar oradaki devlet yandaşlarınca yenildi. Çünkü önce toplumun eğitilmesi lazımdı ama şimdi bu paralardan istifade edilebiliyor. Bu paraların %60 yerinde kullanılıyor” yorumunu bir başka katılımcı destekliyor ve

“Kürtler kendilerini ikinci sınıf vatandaş görmüyorlar, sadece birilerinin kültürel sosyal doğal taleplerinin önüne set çektiklerini düşünüyorlar. Bunları Türkler olarak değil devlet, iktidar veya gücü elinde tutanlar olduğunu düşünüyorlar.” (İstanbul-M8).

Kürtlerin siyasal sisteme karşıtlıklarının bazı kanallarca istismar edildiği ve etnik temelli bir ayrışma oluşturmaya çalıştıkları bir başka katılımcı tarafından *“Maalesef böyle düşünenler var. Medyanın yüzünden oluyor. PKK'dan dolayı yanlış aksettiriliyor”* şeklinde ifade edilmiştir (İstanbul-M5).

Araştırma kapsamında Dünya Değerler Araştırmasında yer alan ülkesi için savaşma istekliliği de sorgulanmış olup, halkın yarısından fazlasının (%52,7) savaş halinde gönüllü asker olabileceğini belirtirken, %17,2si “duruma göre değişir” cevabını vermiştir. Halkın %18,3lük kısmı “hayır” cevabını vermiştir. B1de halkın %52,3ü gönüllü askerliğe “evet” cevabını verirken, %20,6sı “hayır” seçeneğinde kümelenmiştir. B2de gönüllü asker olacağını ifade edenlerin oranı %66,1e yükselirken, “hayır” cevabını verenlerin oranı %15'e gerilemektedir. B3de “evet” seçeneğinde kümelenenler %69,2ye yükselmekte, “hayır” cevabı verenler ise %4,9a düşmektedir. B4de tablo farklılaşmakta olup, gönüllü asker olma istekliliği gösterenlerin oranı ciddi şekilde düşerek %24,3 olarak tespit edilmektedir. Buna mukabil hayır seçeneğinde kümelenenlerin oranı %31,6a ulaşmaktadır. Türkiye cumhuriyeti

vatandaşlığına verilen önemle oldukça anlamlı olan bu sonuçlar B4'ün ayırıcı niteliğini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 153: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir? * A57 Aşağıda özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?

		Özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?					Topla m
		Etnik Kökeni	Türk Milleti mensubiyeti	T.C Vatandaşlığı	İnanç Kimliği	Cevap yok	
Çok önemli	Sayı	62	206	612	73	6	959
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	6,5	21,5	63,8	7,6	,6	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	18,6	71,8	61,6	37,6	28,6	52,4
	% Toplam	3,4	11,3	33,5	4,0	,3	52,4
Önemli	Sayı	81	71	244	60	4	460
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	17,6	15,4	53,0	13,0	,9	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	24,3	24,7	24,5	30,9	19,0	25,2
	% Toplam	4,4	3,9	13,3	3,3	,2	25,2
Ne önemli Ne önemsiz	Sayı	86	7	87	42	5	227
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	37,9	3,1	38,3	18,5	2,2	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	25,8	2,4	8,8	21,6	23,8	12,4
	% Toplam	4,7	,4	4,8	2,3	,3	12,4
Önemsiz	Sayı	57	0	34	9	2	102
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	55,9	0,0	33,3	8,8	2,0	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	17,1	0,0	3,4	4,6	9,5	5,6
	% Toplam	3,1	0,0	1,9	,5	,1	5,6
Çok önemsiz	Sayı	43	3	14	8	3	71
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	60,6	4,2	19,7	11,3	4,2	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	12,9	1,0	1,4	4,1	14,3	3,9
	% Toplam	2,4	,2	,8	,4	,2	3,9
Cevapsız	Sayı	4	0	3	2	1	10
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	40,0	0,0	30,0	20,0	10,0	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	1,2	0,0	,3	1,0	4,8	,5
	% Toplam	,2	0,0	,2	,1	,1	,5
Topla m	Sayı	333	287	994	194	21	1829
	% Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?	18,2	15,7	54,3	10,6	1,1	100,0
	% özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam	18,2	15,7	54,3	10,6	1,1	100,0

Etnik köken ile ülke için savaşma istekliliği arasında anlamlı bir bağlantı bulunmaktadır. Buna göre ülkesi için savaş halinde gönüllü asker olurum cevabı verenlerin %18,7'si Kürt, %77,2'si Türk'tür. Kürtlerin %29,2'si "evet" cevabını verirken, %31,3'ü savaşmama tercihinde bulunmaktadır. Türklerde bu kesimin oranı %11,8 olup, "duruma göre değişir" diyenlerin oranı Kürtlerde %26,1, Türklerde %11,9 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 154: Elbette hiçbirimiz yeni bir savaşın başlamasını istemez. Ama bir savaş olsa ülkeniz için gönüllü asker olur musunuz?

	Sayı	Oran
Evet	964	52,7
Hayır	334	18,3
Duruma göre değişir	315	17,2
Kararsızım/Bilmiyorum	104	5,7
Cevapsız	112	6,1
Toplam	1829	100,0

Diğer yandan aynı sorunun yer aldığı ve 2005-2008 Dünya Değerler Araştırması verileri dikkate alınarak hazırlanan tabloda Müslüman toplumlarda ülkeleri adına savaşma istekliliğinin ciddi düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında gerileyen sonuçlar; geçen sürede özellikle ordu ve askerin konumu ve itibarı bakımından ülkenin yaşadığı değişimlerin vatanseverliği olumsuz yönde etkilediği şeklinde değerlendirilebilecektir. Esasen ülke ve milliyetten duyulan gurur savaş halinde ülke için savaşma iradesi ile pozitif ilişki içindedir (DIEZ, 2010). Avrupa ve Anglo-Sakson ülkeleri için savaşma istekliliğinin düşük olmasının belki I. Ve II. Dünya Savaşlarını yakın zamanda yaşamış, son dönemde Afganistan, Irak gibi işgallere katılmış olmaları ile ilişkili olabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Anglo-Sakson ülkelerde batı Avrupa'ya göre görece yüksek orana ulaşmanın bir sebebi de bu savaşların sonuçlarını kendi topraklarında yaşamamaları olabilecektir (DIEZ, 2010). Fransa'da "savaşmam" diyenlerin oranı %38,9 iken, Britanya'da %38,5, Hollanda'da %52,4, Almanya'da %62,6 bulunmaktadır. Amerika'da oran görece düşük olup, %36,9 olarak tespit edilmiştir. Bu oranlara karşılık ülkem için savaşmam diyenlerin oranı Türkiye'de %2,8, Endonezya'da %7,7, İran'da %18,7, Malezya'da %20,7'de kalmaktadır. Burada Irak ciddi farklılık göstermekte olup, bunun da işgal ve işgal sonrası kurulan devleti benimsememekle alakası olsa gerektir.

Müslüman toplumlarda vatan uğruna ölmek ki "vatan" imanının bir parçasıdır, manevi dünyalarında "şehitlik" mertebesine yükselmek anlamına gelmekte ve bu da karşılaştırmalı olarak ciddi fark yaratmaktadır. Bu çerçevede Müslüman toplumlarda da ulus-devletin "toprağı" vatan olarak kutsallaştırıp, etnik-dini kimliğe güçlü bir coğrafi boyut eklediği görülmektedir. Burada Müslüman toplumların içinde bulundukları coğrafyanın tehdit kapasitesinin de önemli olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim Türkiye savaş iradesi bakımından

en yüksek oranlara sahip ülkedir ve jeosratejik konumunun bu sonuçta etkili olduğunu varsaymak yanlış olmasa gerektir.

Tablo 155: Ülke için savaşma istekliliği*Ülkeler

Ülkeler	Hayır	Evet	Toplam
Fransa	38,9	61,1	857 (%100)
Britanya	38,5	61,5	854 (%100)
Hollanda	52,4	47,6	779 (%100)
ABD	36,9	63,1	1205 (%100)
Almanya	62,6	37,4	1671 (%100)
Türkiye	2,8	97,2	1301 (%100)
Endonezya	7,7	92,3	1824 (%100)
Mısır	19,9	80,1	3029 (%100)
İran	18,7	81,3	2294 (%100)
Irak	62,8	37,2	2200 (%100)
Malezya	20,7	79,3	1189 (%100)
Toplam	31,4	68,6	17.203 (%100)

Türkiye'nin hangi niteliğiyle daha çok gurur duyulduğuna dair soruda elde edilen cevaplar halkın millete ait niteliklerle daha çok gurur duyduğunu, devlete ait özelliklere daha az önem verdiklerini göstermektedir. Katılımcıların %24,4ü milleti, gelenek-görenek ve kültürüyle gurur duyduklarını, %29,7si Müslüman olmasıyla daha çok gurur duyduklarını, %12,7si ise tarihiyle daha çok gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Buna karşılık siyasi diplomatik güç (%4,2), askeri güç (%3,9), çağdaş-laik cumhuriyet olması (%16,7), ekonomik güç (%2) oranında gurur kaynağı olmaktadır. Bilindiği gibi vatandaşlık yaklaşımları her ülkenin tarihselliğine, kültürüne, rejiminin niteliğine göre değişebilmekte, Batı coğrafyası da millet ve milliyetçilik anlayışı bakımından ayrılmaktadır. Örneğin İngiltere ve Fransa'da millet devlete bağlı bir tanım olup, bu yönüyle de siyasal milliyetçilik daha etkin iken, Almanya'da millet kültürel bir oluşumdur ve devletten önce vardır. Bu yönüyle de kültürel milliyetçilik ön plandadır. Müslüman coğrafyada ise kültürel millet tanımı çok daha başattır. Araştırmadan anlaşıldığı üzere Kültürel millet; ortak geçmiş, coğrafya, ortak din, tarih ve geleneğe dayanmaktadır.

Devlete ait niteliklerden daha çok millet olmakla övünen halkın bu tercihi bölgeler itibariyle değişmektedir. Ankara, İstanbul ve İzmir'den oluşan B1de birincil kümelenme çağdaş-laik cumhuriyet yapısı olmakta ve bununla gurur duyanların oranı %27,6ya ulaşmaktadır. Müslüman olmasıyla gurur duyanların oranı ise %19,7ye düşmektedir. B2de hem milleti, gelenek-görenek ve kültürü (%26,8) hem de çağdaş-laik cumhuriyet yapısı (%26,6) eşit derecede önemli iki kümelenme olarak tespit edilmektedir. Mersin örneğinde, bu tutumların aynı anda bu kadar belirgin bir biçimde ortaya çıkmasıyla kentin parçalı siyasal

yapısı arasında belirgin bir paralellik bulunmaktadır. CHP-MHP-BDP üçlüsünün hakim olduğu siyasal yapıda oyların tepkisel olarak kullanıldığı dikkate alındığında (Mersin-M17), CHP'ye yakınsayan, üst-gelir gruplarında yer alan ve laikliği önemseyen oyların, yeni kuşak yoksul ve Şafi-Kürt göçmenlerin varlığına tepki olarak verildiği de düşünülebilir. Aynı biçimde, Mersin'in yerlilerinin ise, gelenek-görenek ve kültür kaygısıyla, yine artan Kürt varlığına karşı MHP'ye oy attığı rahatlıkla ileri sürülebilir.

B3de milleti, gelenek-görenek ve kültürünü gurur kaynağı olarak görenler %35lik bir kesim iken, %23,2si Müslüman olmasından öncelikle gurur duymaktadır. B4de ise halkın %56,9u Türkiye'nin Müslüman olmasıyla gurur duyduğunu ifade etmektedir. Bu sonuçlar oldukça anlamlı olup, Kürt yoğun bölgenin Müslümanlıkla kurduğu ilişkinin Kürt meselesinde sosyal kaynaşmayı sağlayıcı bir unsur olarak ne derece önemli bir vasıta sunabileceğini göstermektedir. Bu sonuç devletî düşünce ile paralellik arz etmektedir. Nitekim 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesine kadar resmen, bu tarihten sonra gayri resmi olarak dinin Türkiye'deki bireyler arasında başlıca bağ olduğu düşünülmüştür (HEPER, 2008). Her ne kadar uygulamalar zaman zaman sapma gösterse de, din olgusunun taşıdığı önem kendisini dinin devletçe düzenlenmesinde ve bu yöndeki kurumsallaşmada da göstermiştir. Bununla birlikte ortak geçmişin, milli ve kültürel değerlerin kesimleri bir arada tutan diğer kaynaştırma unsurları olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu inanışın ülkede yaygın olarak kabul edilen İslam dininin özelliğinden de kaynaklandığı düşünülmektedir (DUMAN ve ALACAHAN 2011).

Tablo 156:Türkiye'nin en çok hangi niteliğiyle gurur duyarsınız?

	Sayı	Oran
Siyasi ve diplomatik gücüyle	77	4,2
Milleti, Gelenek-görenek ve kültürüyle	446	24,4
Askeri gücüyle	72	3,9
Çağdaş laik bir cumhuriyet olmasıyla	301	16,5
Müslüman olmasıyla	544	29,7
Tarihiyle	232	12,7
Ekonomik gücüyle	36	2,0
Diğer (.....)	14	,8
Gurur duymuyorum	24	1,3
Cevapsız	83	4,5
Toplam	1829	100,0

Sosyal kaynaşma bağlamında Kürt meselesi araştırmasının Kürtler için dinin ve Müslümanlığın taşıdığı önemi vurgulayan bir soru Türkiye'de yaşayan farklı etnik grupları bir arada tutan bağ nedir? Sorusuna verilen cevaplardan da görülmektedir. Buna göre halkın

yarısından fazlası için (%56,1) birleştirici değer din olmaktadır. Bunu ortak tarihi geçmiş izlemektedir (%16,6). Demokrasi, laiklik gibi modern kurumların birleştirici değer olarak yeterince önemsenmemesi dikkat çekicidir. Diğer yandan etnik köken ile farklı etnik grupları bir arada tutan en önemli bağ nedir? Sorusu arasında anlamlı bir bağıntı vardır. Kürtlerin %47,2si için din en önemli bağ iken, bu kesimin oranı Türklerde %21,1dir. Çağdaş-laik cumhuriyet olması Türklerin %20,8inin öncelikli gurur kaynağı iken, Kürtlerde bu kesimin oranı %6,3e düşmektedir. Keza yine milleti, gelenek-görenek ve kültürüyle gurur duyan Türklerin oranı 27,9, Kürtlerin oranı %18,3 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 157: Sizce, Türkiye'de yaşayan farklı etnik gurupları bir arada tutan en önemli bağ nedir?

	Sayı	Oran
Laiklik	3	,6
Demokrasi	39	8,3
Dil	8	1,7
Din	263	56,1
Milli ve kültürel değerler	33	7,0
Ortak tarihi geçmiş	78	16,6
TC vatandaşlığı	24	5,1
Diğer (.....)	13	2,8
Fikri yok	8	1,7
Toplam	469	100,0

B1de laiklik (%11,4), demokrasi (%10,1) ve TC vatandaşlığı (%12,7) görece önemini artırmaktadır. B2de ise TC vatandaşlığı birincil kümelenmeyi oluşturmaktadır (%30,8), din ise halkın %12,6sının birleştirici bir değer olarak gördüğü bir unsur olmaktadır. B2'nin kozmopolit yapısının böyle bir yanıtı ürettiği söylenebilir. B3 hem devlete hem de millete ait niteliklere önem verilen ulus-devlet inşasının belki de en güçlü hayali cemaati olarak ortaya çıkmaktadır. B4de ise din (%56,6), ortak tarihi geçmiş (%16,6) temel birleştirici değerler olarak kabul görmektedir. İstanbul mülakatında “*Türklerle Kürtleri bir arada tutan en önemli unsur nedir?*” sorusuna “*Bence inanç, imandır. Onun dışından hiçbir şey yok.*” (İstanbul-M13) cevabı alınmıştır.

Frekans değerleri itibariyle halkın yarısından fazlasının (%54,3) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmakla öncelikle gurur duydukları görülmektedir. En kapsayıcı kimlik vatandaşlıktır ki ulus-devletin sunduğu kimliğin halkın önemli çoğunluğu tarafından önemsendiği anlaşılmaktadır. Etnik kökeniyle öncelikle gurur duyanların oranı %18,2 düzeyindedir. Halkın %15,7si Türk milletinin mensubu olmakla öncelikle gurur duymaktadır. Bu oran içinde yer alan Kürtlerin tümüyle asimile edilmiş Kürtler oldukları düşünülmektedir. İnanç kimliği ile gurur duyanların oranı %10,6da kalmaktadır.

Bölgeler itibariyle değerlendirildiğinde ise kimliğin kurucu unsurlarının ciddi şekilde farklılaştığı görülmektedir. B1de %22,1 oranında Türk Milletinin mensubu olmakla, %65,4 oranında ise TC Vatandaşı olmakla öncelikle gurur duyan kesim bulunmaktadır. B2de bu kesimlerin oranları sırasıyla %14,6 ve %62,3; B3de %23,5 ve %61,7 olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede B1, B2 ve B3ün kimlik-aidiyet ve devlet ekseninde benzer anlam dünyasına ve duygulara sahip olukları ifade edilebilecektir. B4de tablo tümüyle değişmekte ve halkın %467,8i öncelikle etnik kökeniyle gurur duyduklarını ifade etmektedir. Türk milletinin mensubu olmakla gurur duyanların oranı %2,3e düşmektedir. TC vatandaşlığı ile öncelikle gurur duyan %28,8lik bir kesim olmakla birlikte inanç kimliği ile gurur duyanların oranı %21,5 olarak bulunmuştur.

Bu sonuçlar Kürt yoğun bölgedeki Kürt milliyetçiliğinin geniş bir tabanı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu çerçevedeki tüm veriler siyasal sisteme yönetilen taleplerin karşılanmaması ve haksızlık, ayrımcılık, adaletsizlik algısı ile birlikte Kürtlerin cari siyasal sisteme yönelik rızasının kazanılamadığını ancak bu rızayı üretebilecek bir vasatında olduğunu göstermektedir. Ancak B2'nin farklılığı gözden kaçmamalıdır. Çünkü B4ten sonra etnik kimliği ile öncelikle gurur duyan Kürtlerin oransal olarak yüksek olduğu bölge B2dir. Bu, daha önce de tespit ettiğimiz nedenlerden dolayı beklenebilir bir duruma işaret etmektedir. Burada işaret edilmesi gereken bir diğer nokta, özellikle gettolaşmış yoksul Kürt mahallelerinin, gelinen yöreye bağlı kültürel/akrabalık bağlarının aşılaraq, özellikle ortak konuşulan dil etrafında bir genel Kürtlük bilinci ürettiğidir. Mersin'de yapılan mülakatlara katılan Mersin-M11 nolu Kürt kökenli genç bir kadının aşağıdaki sözleri bu anlamda oldukça çarpıcıdır:

“Evet burası güvenli. Burada bütün Kürtler birlikte yaşıyoruz. Biz Pozcu tarafına gitmek istemiyoruz çünkü oradaki herkes Türk. Onlarla yaşamak güzel ama gittiğimizde annem orada Türkçe konuşamayacağı için zorluk yaşarız. Burada hepimiz Kürdüz. Mahallede kadınlar oturup sohbet ederler, Kürtçe konuşurlar. Burası bizim için çok güzel yani.”

Tablo 158: Aşağıda özelliklerinizden hangisi ile daha çok gurur duyarsınız?

	Sayı	Oran
Etnik Kökenimle	333	18,2
Türk Milletinin mensubu olmakla	287	15,7
T.C Vatandaşı olmakla	994	54,3
İnanç Kimliğimle	194	10,6
Cevapsız	21	1,1
Toplam	1829	100,0

Etnik kökeni ile gurur duyanların %18,6'sı Türk, %78,4'ü Kürt'tür. Başka bir ifadeyle Kürtlerin %42,3'ü, Türklerin %5,5'i etnik kökeni ile gurur duymaktadır. TC vatandaşı olmakla gurur duyanların %73,3'ü Türk, %22,1'i Kürt'tür. Diğer bir anlatımla Kürtlerin üçte birinden fazlası (%35,7) TC vatandaşı olmakla öncelikle gurur duymaktadır. Buna karşılık inanç kimliği ile öncelikle gurur duyanların %52,6'sı Kürt, %41,2'si Türk'tür. Bu sonuçlar Kürtlerin etnik bilincinin oldukça yüksek olduğunu yinelemektedir.

Tablo 159: Kimlik Gurur Düzeyi

	Etnik Kimlikle Öncelikle gurur duyanlar %		Türk Milletinin Mensubu olmakla öncelikle gurur duyanlar %	
	Kürt	Türk	Kürt	Türk
TO	42,3	5,5	4,4	22
B1	21,4	5,8	11,4	24,3
B2	35,5	3,8	8,2	16,7
B3	30	5,1	0	23,9
B4	47,8	26,9	2,3	15,4

Dikkate alınması gereken bir başka veri dinin özellikle dar gelirli için birleştirici bir unsur olarak telakki edilmesidir. 0-300TL geliri olanların %51,3'ü, 2101TL ve üzeri geliri olanların ise %14,1'i Türkiye'nin Müslüman olmasıyla öncelikle gurur duymaktadır. Ayrıca, 0-300TL geliri olanların %42,1'i, 2101 ve üzeri geliri olanların ise %20,1'i farklı etnik grupları birleştirici bir unsur olarak din faktörünü dile getirmektedir. Bununla birlikte çağdaş-laik Cumhuriyet 2101TL ve üzeri gelir grubunun %22,1'inin buna karşılık 0-300TL gelir grubunun ancak %1,3'ünün öncelikle gurur duyduğu bir niteliktedir. Benzer şekilde 0-300TL gelir grubundakilerin yaklaşık üçte biri (%31,6) inanç kimliği ile öncelikle gurur duyarken, 2101TL ve üzeri gelir grubunun %6,5'i öncelikle inanç kimliği ile gurur duymaktadır. Bu veriler gelirin artmasının etnik bilinç üzerinde negatif bir sonuç yarattığı, maddi yoksunlukları fazla olanların ise dine ve etnik-inanç temelli doğuştan edindikleri kimliklere daha çok sarıldıkları şeklinde yorumlanabilecektir.

2. Kurumsal Ayrımcılık

Ayrımcılık, bir devletin ya da toplumun bazı üyelerinin, ötekilere sağlanan belli hak ve/veya ayrıcalıklardan yoksun bırakılmasıdır. Bazı birey ya da gruplar “kategorik olarak ayrımcılığın” konusu olurlar. Bunlar toplumsal olarak “ya ırk, din, cinsiyet ya da bir toplumun üyelerini birbirinden ayırtırmada kullanılan herhangi bir tanımlama yüzünden” belli bir sınıflama içine sokulurlar. Kurumsal ayrımcılık ise bir kurum, şirket ya da genel olarak toplumdaki kültür, politikalar, sistem ve prosedürlerin bir gruba ya da bir grup insana ırk,

cinsiyet, etnisite, din, yaş, engellilik vb. temellerde ayrımcılık yapması halinde sözkonusu olmaktadır⁸. Çoğunlukla kasten olmayan bu ayrımcılık kurumsallaşmış ayrımcılık olarak da adlandırılmaktadır.

Kurumsal ayrımcılık çoğunlukla sosyal kurumlara egemen olan grubun azınlık grup üzerindeki karar ve uygulamalarında işlevsellik kazanmaktadır. Hükümet politikaları örneğin ABD’de beyazlara ayrımcılık yapmaz, çünkü bu politikaları uygulayanlar ve bu kurumları kontrol edenler beyazlardır. Ancak nadir de olsa olası durumlardan biri azınlıklar tarafından yönetilen bir yerel yönetimin çoğunluk aleyhine ayrımcılık yapmasıdır (reverse discrimination). Keza yine bir azınlık grup diğer bir azınlık üzerinde ayrımcılık yapabilmektedir. Bu nedenle, kurumsal ayrımcılık sözkonusu olduğunda sadece karar ve uygulamaların yarattığı kötü/zararlı etkilere bakılmamakta, o kurumlardaki pozisyon ve statülerin belli etnik kökenli kimselerde toplanması ve bu kapsamda eksik temsil, meritokrasinin işlememesi gibi kurumsal ortam da araştırmaya konu olmaktadır. Ayrıca, kurumsal ayrımcılık sadece kamu kurumlarını ve bürokrasisini ilgilendirmemektedir. Özel sektörde de kurumsal ayrımcılık yapılabilmektedir.

3. Eşitlik ilkesi ve Ayrımcılık

Eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesi birbirleriyle yakından ilişkili iki kavramdır. Elbette tek bir eşitlik kavramı yoktur; farklı adalet kavramlarından elde edilen üç farklı eşitlik modeli bulunmaktadır. Ayrımcılığın önlenmesine ilişkin modellerden ilki eşit muameledir. İkincisi fırsat eşitliği, üçüncüsü ise özcü eşitlik modelidir (MAKKONEN, 2000).

[1.] Eşit Muamele: Simetriklik talep eden bir uygulama olup, tüm farklılıkların bir kenara itilerek ve grup üyeliği ya da vatandaşlık dışı kimlik kurucu unsurlar dışarıda bırakılarak herkese eşit muamelede bulunulmasıdır. Renk körü hukuki düzenlemeler olarak da adlandırılmaktadır.

[2.] Fırsat Eşitliği: Tüm grupların ve bireylerin eğitim, konut, istihdam, sağlık, sosyal yardımlar gibi hizmetlere eşit erişiminin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Eşit fırsat modeli esasen eşit muamelenin pratikte varolan eşitsizlikleri güçlendireceğinin fark edilmesi dolayısıyla geliştirilmiş bir modeldir.

⁸ Macpherson Raporu (1999: 28) kurumsal ayrımcılığı şöyle tanımlamaktadır: “Renk, kültür ya da etnik kökeni nedeniyle bir kurumun kolektif olarak insanlara uygun ve profesyonel hizmet sunmakta başarısızlığa uğramasıdır. Ayrımcılık, süreçler, davranış ve tutumlarda ortaya çıkabilir; önyargı, görmezden gelme, düşüncesizlik ve ırkçı stereotip gibi etnik azınlıkların dezavantajı ile sonuçlanan uygulamalarda belirginleşir”.

[3.] Özcü Eşitlik Modeli: Gerek formel eşitliğin gerekse fırsat eşitliğinin hakiki bir eşitlik yaratmadığı eleştirisine dayalı olarak geliştirilen bu model sonuçların eşitliğini talep etmektedir. Bu yaklaşım koşulları farklı olanlara farklı muamele yapmayı öngörmektedir. Renk körü davranmak eşitsizliğe yol açtığından rengin farkında davranmayı, diğer ifadeyle, belli etnik veya ırki grup ve kesimlere özgü dezavantajlar ve ihtiyaçların farkında olarak davranmayı önermektedir. Bu model doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığın önlenmesinin ötesine geçmeyi ve sonuçların eşitliğini hedeflediğinden pozitif/olumlayıcı eylemde bulunmayı gerektirmektedir.

Kurumsal ayrımcılık algısının üç ayrı boyutunda analiz edilmesi gerekmektedir. Birincisi eşit hak ve özgürlük, ikincisi eşit muamele, üçüncüsü ise eşit hizmet erişimidir. Bu çerçevedeki sorulara verilen cevaplardan etnik temelde bir kurumsal ayrımcılık algısı olduğu rahatlıkla ifade edilebilecektir.

Devletin kendisine ayrımcılık yaptığı, ikinci sınıf muamelesi gördüğü kanaatinde olanlar %33,8 oranındadır. Her üç kişiden birinin ikinci sınıf vatandaş algısına sahip olduğu bu yüksek oran sisteme yönelik güven ve meşruiyeti de doğrudan etkilemektedir. Etnik köken ile anlamlı bir bağıntının olduğu bu ayrımcılık ve ikinci sınıf vatandaşlık algısında olanların %63,6'sı Kürt, %27,2'si Türk, %6,1'i Arap'tır. Burada Kürtlerin ayrımcılık algısının gelire göre değiştiğini vurgulamakta yarar vardır. Kürtler içinde özellikle dar gelirli olanların ayrımcılık algısı yüksektir. 0-300TL geliri olan Kürtlerin %29,4'ü Devletin ayrımcılık yaptığı ve 2. Sınıf muamelede bulunduğu algısına "hiçbir zaman" sahip değilken, 301-600 TL gelir grubundakilerde bu kesimin oranı %37,5, 1801-1200 TL gelir grubundakilerde %47,2 ve nihayet 2101++TL gelir grubundakilerde %48,4'e yükselmektedir. Gelir farklılaşmasının kurumsal ayrımcılık algısı ile nasıl değiştiğini gösteren bu veri bize Kürtlerde iktisadi temeldeki eşitsizlikleri sınıfsal zeminden çıkarıp etnik kimlik temeline rahatlıkla yerleştirebilecekleri hakkında ipucu vermektedir. Diğer bir ifadeyle Kürtlerde sınıfsal eşitsizlikler ile etnik ayrımcılık algısı örtüşmekte iken bunun siyasal alana sınıfsal bir talep olarak aktarılmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 160: Gelir*Devletin Ayrımcılık Yaptığı-2.Sınıf Muamelede Bulunduğu (KÜRTLER)

	HİÇBİR ZAMAN%
0-300TL	29,4
301-600TL	37,5
1801-2100TL	47,2
2101++TL	48,4

Bölgeler itibariyle bu kanaati “her zaman” taşıyanların oranı B1de %11,6, B2de %15,5, B3de %1,3, B4de ise %28,1dir. Başka bir ifadeyle devletin kendilerine ayrımcılık yaptığı ve ikinci sınıf muamelesi gördüğüne inananların %50,6sını dördüncü bölge halkı oluşturmaktadır. Bu çerçevede B4 kurumsal ayrımcılık algısının en yüksek, B3 ise bu algının en düşük olduğu bölge durumundadır. Diğer yandan B1 ve B2 bölgelerinde etnik köken ile ikinci sınıf vatandaşlık algısı arasında anlamlı bir bağıntı bulunmakla birlikte farklılaşma görülmektedir. B2 ile kıyaslandığında B1deki Türklerin bu yöndeki algısı Türklerin Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir ve neredeyse Kürtlerle aynı oranlardadır. Kürtler bakımından ise B2 ayrımcılık ve ikinci sınıf vatandaşlık algısının B1e göre daha çok hissedildiği bölge durumundadır. Daha önce “Gelir ve İşe Bağlı Dışlanma Algısı” bölümünde yapmış olduğumuz tespiti tekrarlayacak olursak, iktisadi rekabetin düzenlenmediği ve denetlenmediği bir ortamda (özellikle metropollerde) formel ve enformel güç ilişkilerinin devreye giriyor olması, rekabete giren etnik grubun her ikisinde de birbirini besleyen bir karşılıklı dışlanma algısı ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 161: Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz

	Sayı	Oran
Herzaman	261	14,3
Ara Sıra	356	19,5
Hiçbir zaman	1205	65,9
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Tablo 162: Bölge*Devletin Ayrımcılık Yaptığı, 2. Sınıf Muamele Gördüğü

	HER ZAMAN %		ARA SIRA %		HİÇBİR ZAMAN %	
	Türk	Kürt	Türk	Kürt	Türk	Kürt
TO	6,3	26,9	9,5	37,6	83,8	35,2
B1	10,8	12,9	8,5	18,6	80,7	67,1
B2	6,8	30	10,6	26,4	81,9	43,6

Kurumsal ayrımcılık algısındaki bu farklılaşma ayrımcılık deneyimi ile ilişkili olabilecektir. Bunu “hastane veya karakolda size olumsuz bir tavır gösterildi mi” sorusu çerçevesinde değerlendirebiliriz. Bu soru aslında kamusal hizmet üretilen ve devlete ait olan bir alanda yaşanan ayrımcılık deneyimini ölçmektedir ki kamu gücünü kullanan ve kamu hizmeti verenlerin etnik bir ayrımcılık yaptıkları anlamına gelmektedir. Bu nedenle kurumsal ayrımcılık algısının yaşanan deneyimlenen boyutunu oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında frekans değerlerine bakıldığında katılımcıların %9,3ünün hastanede ya da karakolda kendisine olumsuz tavır gösterilmesi deneyimi yaşadığı

anlaşılmaktadır. Katılımcıların %8,1i bazen bu türden kurumlarda olumsuz tavırla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. %82,1i ise ayrımcılık deneyimi yaşamamıştır.

Tablo 163: Hastanede ya da karakolda size olumsuz tavır gösterildi mi?

	Sayı	Oran
Evet	170	9,3
Bazen	149	8,1
Hayır	1501	82,1
Cevapsız	9	,5
Toplam	1829	100,0

Bölgeler itibariyle değerlendirildiğinde B1 katılımcılarının %8,5i hastanede veya karakolda ayrımcılık deneyimi yaşamıştır. B2de bu oran %14e çıkmaktadır. B3de ayrımcılık deneyimine sahip olanların oranı %6,2 olarak tespit edilmişken, B4de hastane ya da karakolda kendisine olumsuz tavır gösterilenlerin oranı %40,3 olarak bulunmuştur.

Ayrımcılık deneyimi ile etnik köken arasında anlamlı bir bağlantı vardır ($P<0,05$ ve $p<0,01$). Buna göre Kürtlerin %37,9u, Türklerin ise %5,5i ayrımcılığa maruz kalmıştır. B1 ve B2de bu anlamlı bağlantı tekrar etmektedir. B2’de (%35,4) bu türden bir ayrımcılık deneyimi yaşayan Kürtlerin oranı B1’den (%21,4) daha yüksektir. B2 Kürtlerin B1e göre daha çok ayrımcılığa maruz olduğu bir bölge olarak ortaya çıkmakta, aynı durum Türkler için geçerli olmamaktadır. B4de ise Kürtlerin %41,9u ayrımcılığa uğradığını beyan etmiştir.

Tablo 164: Hastane veya Karakolda Size Olumsuz Tavır Gösterildi mi?

	EVET %		BAZEN %	
	Kürt	Türk	Kürt	Türk
TO	20,9	2,7	17	3,3
B1	5,7	1,9	15,7	3,7
B2	23,6	2	11,8	3,1
B3	0	3,7	2,3	10
B4	23,2	7,7	18,7	15,4

Bu veriler bize etnik temelde ayrımcılık deneyimi ile algısı arasında bir örtüşme olduğunu göstermektedir. B4den sonra B2de yani ülke ortalamasının üzerinde Kürtlerin ayrımcılığa maruz kaldığı ve ikinci sınıf vatandaşlık algısının da daha çok Kürt için bu bölgede geçerli olduğu görülmektedir, ki bunun örneklerini “Gelir ve İşe Bağlı Dışlanma Algısı” ve “Göç-Mahalle ve Yerleşme” bölümlerinde ayrıntılı olarak vermiştir. Bu durumda B2 etnik kimliği devlet kurumları eliyle keskinleştirmektedir diyebiliriz ki Kürtler arasında etnik

kimlikleriyle gurur duyan Kürtlerin oranının B2deki yüksekliği ve üstelik bu bölgede kesimler arası etkileşim ve rekabetin de etnik kimliğin daha çok altını çizdiği dikkate alınmalıdır. Kurumsal ayrımcılık algısı ve ayrımcılık deneyiminin kurumlara güveni ve siyasal sistemin meşruiyetini de aşındıran sonuçlar doğuracağı şimdiden öngörülebilecektir.

Diğer yandan devletin kendisine ayrımcılık yaptığı ve ikinci sınıf muamele gördüğüne inananların oranı genç kuşaklarda daha yüksektir. Her zaman bu kanaatte olanların %25,9unu, “ara sıra” bu yargıyı taşıyanların ise %27,8ini 18-24 yaş grubu oluşturmaktadır. Aynı kesimlerin oranı 25-31 yaş grubunda sırasıyla %24,1 ve %25,8 olarak ölçülmüştür. 52 yaş ve üzeri kesim arasında bu kanaatte olanların oranı ise en düşüktür. Bu çerçevede gençlerdeki ikinci sınıf algısının yüksekliğinin onları daha politize kıldığı ifade edilebilecektir ki özellikle PKK'nın özellikle gençleri mobilize ettiği hatırlanmalıdır.

Tablo 165: Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz * A2 Yaşınız?

		Yaşınız?						Toplam
		18-24	25-31	32-38	39-45	46-51	52 ++	
Her Zaman	Sayı	66	63	58	36	21	17	261
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	25,3	24,1	22,2	13,8	8,0	6,5	100,0
	% Yaşınız?	15,8	15,8	13,9	16,6	11,8	8,5	14,3
	% Toplam	3,6	3,4	3,2	2,0	1,1	,9	14,3
Ara Sıra	Sayı	99	92	88	32	22	23	356
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	27,8	25,8	24,7	9,0	6,2	6,5	100,0
	% Yaşınız?	23,6	23,1	21,1	14,7	12,4	11,6	19,5
	% Toplam	5,4	5,0	4,8	1,7	1,2	1,3	19,5
Hiçbir zaman	Sayı	248	244	270	149	135	159	1205
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	20,6	20,2	22,4	12,4	11,2	13,2	100,0
	% Yaşınız?	59,2	61,2	64,7	68,7	75,8	79,9	65,9
	% Toplam	13,6	13,3	14,8	8,1	7,4	8,7	65,9
Cevapsız	Sayı	6	0	1	0	0	0	7
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	85,7	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	100,0
	% Yaşınız?	1,4	0,0	,2	0,0	0,0	0,0	,4
	% Toplam	,3	0,0	,1	0,0	0,0	0,0	,4
Toplam	Sayı	419	399	417	217	178	199	1829
	% Devlet bize ayrımcılık yapıyor, 2. Sınıf muamelesi görüyoruz	22,9	21,8	22,8	11,9	9,7	10,9	100,0
	% Yaşınız?	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam	22,9	21,8	22,8	11,9	9,7	10,9	100,0

Devletin kendilerine eşit muamelede bulunmadığı kanaatinde olanların TC vatandaşlığını daha az önemsedikleri ve daha çok etnik kimlikleri ile gurur duydukları görülmektedir. Ki ilerleyen bölümde bu bahis detaylandırılacaktır.

Kurumsal ayrımcılık algısını kuran faktörlerden biri hak ve özgürlüklerin kullanımına ilişkin kendisini ne derece eşit vatandaş olarak algıladığı üzerinden biçimlenmektedir. Bu kapsamda araştırmada katılımcılara siyasal haklarını, eğitim hakkını, din ve vicdan özgürlüğünü ne derece yaşayabildiği sorulmuştur. Ankete katılanların %14'ü siyasi haklarını kullanmakta “her zaman” engellendikleri, %17,7si ise “ara sıra “ engellendiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 166: Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz

	Sayı	Oran
Her zaman	256	14,0
Ara Sıra	324	17,7
Hiçbir zaman	1241	67,9
Cevapsız	8	,4
Toplam	1829	100,0

Siyasi haklarını kullanmaktan engellendiklerini “her zaman ve ara sıra” düşünenlerin oranı B1de %20,6, B2de %27,5, B3de %10,1, B4de ise %66,6dır. Vatandaş ilişkileri bakımından devlete bağlılık ve aidiyeti güçlü olan üçüncü bölge halkının %88,7si, bu bağın zayıf olduğu B4 halkının ise sadece %32,8i siyasal haklarını kullanmalarının önünde bir engel olmadığı düşüncesindedirler. Bu veriler çerçevesinde B4 halkının üçte ikilik kesiminde siyasal haklarından mahrum olduğu düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir ki bu, bölge halkının doğrudan devlete yönettikleri hak ve özgürlük talebi olarak da okunmalıdır.

Örgütlenme özgürlüğü ve toplanma hakkı, siyasi temsil, seçme ve seçilme hakkı ve kamu hizmetlerine girme gibi bileşenleri olan siyasal haklarını kullanmaktan mahrum bırakıldıklarını “her zaman veya ara sıra” düşünenlerin üçte ikisi Kürt'tür (sırasıyla %64,8 ve %65,1). Başka bir ifadeyle Türklerde bu kesimlerin oranı %15 iken, Kürtlerde %60,1e çıkmaktadır.

Ki kare analizi bağlamında siyasal hak kullanımı ile etnik köken arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, aynı anlamlılık mezheple ilişkisinde de ölçülmüştür. Alevilerin (%24,5) ve Şafilerin (%27,1) yaklaşık dörtte birlik kesimleri siyasal haklarını kullanmaktan “her zaman” engellendikleri kanaatindedirler. Bu soruya “hiçbir zaman” cevabını verenlerin oranı ise Alevilerde %61,9, Hanefilerde %83,6, Şafilerde %35,1dir.

Tablo 167: Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz * Bölge

			Bölge				Toplam
			B1	B2	B3	B4	
Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	Her zaman	Sayı	53	67	10	126	256
		% Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	20,7	26,2	3,9	49,2	100,0
		% Bölge	11,6	14,9	2,2	26,9	14,0
		% Toplam	2,9	3,7	,5	6,9	14,0
	Ara Sıra	Sayı	41	57	40	186	324
		% Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	12,7	17,6	12,3	57,4	100,0
		% Bölge	9,0	12,6	8,8	39,7	17,7
		% Toplam	2,2	3,1	2,2	10,2	17,7
	Hiçbir zaman	Sayı	362	324	401	154	1241
		% within Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	29,2	26,1	32,3	12,4	100,0
		% Bölge	79,2	71,8	88,7	32,8	67,9
		% Toplam	19,8	17,7	21,9	8,4	67,9
	Cevapsız	Sayı	1	3	1	3	8
		% Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	12,5	37,5	12,5	37,5	100,0
		% Bölge	,2	,7	,2	,6	,4
		% Toplam	,1	,2	,1	,2	,4
Toplam		Sayı	457	451	452	469	1829
		% Siyasal haklarımızı kullanmaktan engelleniyoruz	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0
		% Bölge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0

Siyasal hak kullanımı ile yaş arasında anlamlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Siyasal haklarını kullanmaktan engellendiklerini “her zaman” düşünenlerin %53,2’si 18-31 yaş grubundan oluşmaktadır. Aynı kesimin oranı 45 yaş üzerinde sırasıyla %6,6 ve %7,4 olarak ölçülmüştür. Genç kuşaklarda kurumsal ayrımcılık algısının yüksekliği hak gaspı /mahrumiyeti algısının yüksekliğinden beslenmektedir.

Bir temel hak alanı olan inanç ve ibadet özgürlüğü konusunda ise araştırmaya katılanların %78,9’unun herhangi bir engellenme ile karşılaşmadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Siyasal hakka göre daha rahat kullanılabildiği anlaşılan inanç ve ibadet

özgürlüğüne yönelik mahrumiyet algısının bölgesel farklılaşma göstermesi dikkat çekicidir. B1dekilerin %82,7si, B2dekilerin %83,1i, B3dekilerin %91,2si, B4dekilerin ise %59,3ü inanç ve ibadet özgürlüğünü kullanmaktan engellendiğini “hiçbir zaman” düşünmemektedir. B4deki inanç ve ibadet özgürlüğünden mahrum olduğunu düşünenlerin oranındaki artış ile B3deki azalış etnik kökenden değil mezhepten kaynaklı gözükmemektedir. Frekans dağılımı itibariyle “hiçbir zaman” bu özgürlükten mahrum bırakılmadıklarını düşünenlerin %6,3ü Alevi, %21,1i Şafi, %68,5i ise Hanefi’dir.

Bölgeler itibariyle B3ün Hanefi, B4ün çoğunluğunun Şafi olduğundan hareketle, B3de Hanefilerin %89,6sının hiçbir zaman bir engelle karşılaşmadıklarını ifade ettikleri, B4de ise Hanefilerin %69,3, Şafilere ise %59,2sinin aynı kanaatte oldukları görülmektedir. B1 ve B2 ise Alevilik mezhebi mensuplarının bu konudaki hak mahrumiyeti algısını daha çok ortaya çıkarmaktadır ki B1de bu özgürlükten mahrum olduklarını düşünmeyen Alevilerin oranı %69,2, Hanefilerin oranı %86, Şafilere oranı %81,1dir. B2de bu kanaatteki Alevilerin oranı %63,6, Hanefilerin oranı %89,9, Şafilere oranı ise %74,3tür. Alevilerin inanç ve ibadet özgürlüğünü Sünnilik odaklı kurulduğu eleştirisi ve cem evlerinin ibadethane sayılması, din eğitiminden istisna kılınmaları ve Diyanet İşleri Başkanlığında temsil gibi talepleri sonuçlara yansımış gözükmemektedir.

Etnik köken ile inanç ve ibadet özgürlüğü arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Buna göre inanç ve ibadet özgürlüğünün engellendiğini “her zaman” düşünenlerin %37,4ü Türk, %54,2si Kürt’tür. Ara sıra engellendiğini düşünenleri ise %37,1i Türk, %60,7si Kürtlerden oluşmaktadır.

Tablo 168: İnanç ve ibadet özgürlüğümüzü kullanmaktan engelleniyoruz

	Sayı	Oran
Her zaman	155	8,5
Ara Sıra	224	12,2
Hiçbir zaman	1443	78,9
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Eğitim hakkını kullanmaktan engellendiğini düşünenlerin oranı katılımcıların yaklaşık dörtte biridir (%25,6). B4 halkının yaklaşık yarısı bu kanaati paylaşmaktadır (%48,8). Ki Kürtçe eğitim talebi özellikle bu kapsamdaki bir hak ihlali olarak ortaya çıkmaktadır.

Etnik köken ile eğitim hakkının kullanımı arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır ki “her zaman” bu düşüncede olanların %34ü Türk, %60,1i Kürt’tür. Diğer yandan mezheple eğitim hakkının kullanımı arasında da anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Buna göre Alevilerin

(%20,4) ve Şafilerin (%19,8) yaklaşık beşte biri “her zaman” eğitim hakkını kullanmaktan engellendikleri düşüncesindedirler.

Tablo 169: Eğitim hakkımızı kullanmamız engelleniyor

	Sayı	Oran
Her zaman	203	11,1
Ara Sıra	266	14,5
Hiçbir zaman	1353	74,0
Cevapsız	7	,4
Toplam	1829	100,0

Hanefilerde bu kesimin oranı %6,2dir. Benzer şekilde “ara sıra” böyle düşünenlerin Aleviler içindeki oranı %13,6, Şafilerdeki oranı %27,8 iken, Hanefilerde bu kesimin oranı %8,5 olarak ölçülmüştür. Bu kapsamda hem etnik köken hem de mezhep bakımından anlamlı bağıntının olduğu eğitim hakkının kullanımı özellikle Kürt Alevi ve Şafilerin en geniş kesiminin dile getirdiği bir sorundur denilebilecektir. Eğitim hakkının engellendiği düşüncesinde olanların genç kesimde daha yaygın olduğu da belirtilmelidir.

Kurumsal ayrımcılık algısının diğer bir unsurunu hizmetlere eşit erişim oluşturmaktadır ki halkın %35,5inin kamu hizmetlerinden yeterince faydalandırılmadığı kanaatinde olduğu görülmektedir.

Tablo 170: Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz

	Sayı	Oran
Herzaman	241	13,2
Ara Sıra	408	22,3
Hiçbir zaman	1176	64,3
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Bölgeler itibariyle kamu hizmetlerinden yeterince faydalandırılmadığını “her zaman” düşünenlerin %37,8ini B2 halkı, %34ünü ise B4 halkı oluşturmaktadır. B3ün payı ise %5,8dir. “ara sıra” böyle düşünenlerin ise yaklaşık yarısını B4 halkı (%49), beşte birini (%19) B2 halkı oluşturmaktadır. B1in payı %12,7, B3ün payı %18,4tür. B4 halkının bu yöndeki kanaati öngörülebilir bir sonuç olmasına rağmen B2de kamu hizmetlerinde yararlandırılmadığını düşünen kesimin genişliği dikkat çekicidir. Bunun nedenlerine, “Kurumlara Güven” başlığı altında birazdan değineceğiz.

Ki kare analizinde etnik köken ile kamu hizmetlerinden yararlanma arasında anlamlı bir bağıntı vardır.

Tablo 171: Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz * Bölge

		Bölge				Toplam
		B1	B2	B3	B4	
Her zaman	Sayı	54	91	14	82	241
	% Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	22,4	37,8	5,8	34,0	100,0
	% Bölge	11,8	20,2	3,1	17,5	13,2
	% Toplam	3,0	5,0	,8	4,5	13,2
Ara Sıra	Sayı	52	81	75	200	408
	% Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	12,7	19,9	18,4	49,0	100,0
	% Bölge	11,4	18,0	16,6	42,6	22,3
	% Toplam	2,8	4,4	4,1	10,9	22,3
Hiçbir zaman	Sayı	351	277	362	186	1176
	% Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	29,8	23,6	30,8	15,8	100,0
	% Bölge	76,8	61,4	80,1	39,7	64,3
	% Toplam	19,2	15,1	19,8	10,2	64,3
Cevapsız	Sayı	0	2	1	1	4
	% Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	0,0	50,0	25,0	25,0	100,0
	% Bölge	0,0	,4	,2	,2	,2
	% Toplam	0,0	,1	,1	,1	,2
Toplam	Sayı	457	451	452	469	1829
	% Kamu hizmetlerinden yeteri kadar faydalandırılmıyoruz	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0
	% Bölge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam	25,0	24,7	24,7	25,6	100,0

Buna göre Kürtlerin %19,1i “her zaman”, %36,5i “ara sıra”, Türklerin ise %8,8i “her zaman”, %14,9u “ara sıra” bu kanaattedir. Başka bir ifadeyle kamu hizmetlerinden faydalandırılmadığını “hiçbir zaman” düşünmeyenlerin %73,2sini Türkler, %23,2sini Kürtler oluşturmaktadır. Benzer şekilde mezhep ile kamu hizmetlerinden yararlanma arasında anlamlı bir bağıntı vardır. Alevilerin %55,1i, Hanefilerin %75,8i, Şafilerin %43,8i kamu hizmetlerinden faydalandırılmadığını “hiçbir zaman” düşünmemektedir.

Genel olarak kurumsal ayrımcılık algısı ve onun eşit hak bileşenine ilişkin vurgulanması gereken hususlar şöyledir: bölge ile hak kullanımları arasında anlamlı bağıntı

olmamakla birlikte frekans dağılımı itibariyle bölgesel bir farklılaşma olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre B3 halkının hak mahrumiyeti yaşamadığı, devletle özdeşliğinin yüksek olduğu, B4de ise hak mahrumiyetinin en geniş kesimce yaşandığı ve devletle özdeşliğin ise görece en dar kesimce paylaşıldığı ifade edilebilecektir. Büyükşehirlerin yer aldığı ve çeşitliliğin olduğu B1 ve B2 ise bu çerçevede ayırt edici bir sonuç ortaya koymamaktadır. Diğer yandan, eşit hak kullanımı bileşeni bakımından etnik köken ve mezhep anlamlı bağıntının olduğu iki temel değişkendir. Kurumsal ayrımcılık algısını inşa eden diğer bir bileşen olan eşit hizmet erişiminin de özellikle B4 halkının daha geniş kesimince müşahade edildiği, etnik köken ve mezhep ile anlamlı bir bağıntıya sahip olduğu ve bu çerçevede Kürtlerin, mezhep olarak ise Şafi ve Alevilerin daha çok bu algı içinde oldukları anlaşılmaktadır. B4’de yoğun göç alan büyükşehirlerde de kamu hizmetlerinden faydalandırılmadığını düşünen – ve bunun sebepleri izaha muhtaç - ciddi bir kesim vardır.

Kurumsal ayrımcılık algısının diğer bileşeni eşit muameledir. Bu kapsamda birincisi “polisle ilgili bir işiniz olduğunda herkese hukuka uygun davranılır” önermesi, ikincisi ise “hukuki bir sorunuz olduğunda adli makamlar herkese adil davranır” önermesi sorgulanmıştır.

İlk önermeye katılanların oranı halkın %38i olup, katılmayan %30,5lik bir kesim vardır. Diğer yandan ikinci önermeye katılmayanların oranı ise %29,2dir. Bu iki veri devlete ilişkin hukukun üstünlüğü prensibinin egemen olmadığı kanaatinin geniş bir kesimce paylaşıldığını göstermektedir. Elbette demokrasinin en temel ilkesi vatandaşların eşit hak ve özgürlüklerle donatılması ve hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese eşit muamelede bulunulmasıdır. Bu yöndeki tereddütler devletin meşruiyetini doğrudan sarsacak sonuçlar üretecek ve rızanın kazanılmasını önleyecektir. Başka bir ifadeyle bir devletin adil olmadığına dair inancın yaygınlaşması, o devlete “isyan”a ya da otoriter rejim isteğine zemin sunacak ve olağandışı siyasal katılımı artıracaktır.

Tablo 172:Polisle ilgili bir işiniz olduğunda herkese hukuka uygun davranılır

	Sayı	Oran
Katılıyorum	695	38,0
Kararsızım	556	30,4
Katılmıyorum	558	30,5
Cevapsız	20	1,1
Toplam	1829	100,0

Bölgeler bakımından B4 ve B1 halkının daha geniş kesimlerinin bu önermelere katılmadığı görülmektedir. İlk önermeye katılanların B1 halkı içindeki oranı %34,8, B4 halkı içindeki oranı

ise %21,7dir. B2 (%46,8) ve B3 (%49,3) halkının yaklaşık yarısı polisle ilgili bir işi olduğunda herkese hukuka uygun davranılacağını düşünmektedir.

Tablo 173: Hukuki bir sorununuz olduğunda adli makamlar herkese adil davranır.

	Sayı	Oran
Katılıyorum	699	38,2
Kararsızım	575	31,4
Katılmıyorum	534	29,2
Cevapsız	21	1,1
Toplam	1829	100,0

Benzer şekilde B2 halkının %44,8i, B3 halkının %50,2si hukuki bir sorunu olduğunda adli makamların herkese adil davranacağı kanaatinde oldukları anlaşılmaktadır. B4de böyle düşünenlerin oranı %23,5, B1de ise %35 düzeyindedir.

Her iki önerme ile etnik köken arasında anlamlı bir bağlantı bulunmaktadır. Türklerin %45,8i ilk önermeye katılırken, Kürtlerde bu kesimin oranı %23,7dir. B4de ise bu önermeye katılan Kürtlerin oranı %19,7ye düşmektedir. İkinci önermeye Türklerin %45,5i, Kürtlerin %25i katılmaktadır. B4de bu düşünceye katılan Kürtlerin oranı %20,8dir.

Mezhep ile her iki önerme arasında anlamlı bir bağlantı vardır. Polisle ilgili bir işi olduğunda herkese hukuka uygun davranılacağı önermesine Alevilerin %24,5i, Hanefilerin %47,8i, Şafililerin %23ü katılmakta iken, Hanefilerin yaklaşık dörtte biri (%25,8), Şafililerin yaklaşık üçte biri (%34,7) katılmamaktadır. Alevilerde katılmayanların oranı %42,9dur. İkinci önermeye ise Alevi (%25,9) ve Şafililerin (%23,8) yaklaşık dörtte biri, Hanefilerin ise yaklaşık yarısı (%47,1) katılmaktadır. Buna karşılık Hanefilerin dörtte biri, Alevilerin %40,8i, Şafililerin ise %32,8i bu önermeye katılmakta yani hukuka uygun davranılmayacağını düşünmektedir. Bu çerçevede Alevi ve Şafililerin eşit muamele konusunda daha rahatsız oldukları ifade edilebilecektir ki bu sonuçta mezhepsel hiyerarşi müşahedesinin etkili olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

4. Demokrasiye Bağlılık ve Memnuniyet

Bugün Türkiye'nin ne oranda demokratik yönetildiğine ilişkin soruya halkın %21,4ü "tam demokrasi" cevabını verirken, dörtte ikisi (%50,5) kısmen demokratik yönetildiğini, dörtte biri ise anti demokratik yönetildiğini ifade etmişlerdir. B1de "tam demokrasi" cevabını verenlerin oranı %38,9a çıkmaktadır. B2de ise "tam demokrasi" seçeneğinde halkın %15,1i kümelenmiştir. B3de anti demokratik yönetildiğini ifade edenlerin oranı %12,2ye düşmektedir. B4de ise anti demokratik yönetildiğini düşünenlerin oranı %30,5e çıkmakta, tam demokratik yönetildiğini düşünenlerin oranı ise %9,8e düşmektedir. Bu veriler genel olarak geniş

çoğunluğun ülkenin kısmen ya da tamamen demokratik yönetildiğini düşündüğünü göstermektedir. Diğer yandan demokrasinin verili düzeyinden memnun olmayan ve sisteme demokrasi açığı izafe eden kesim özellikle B4de yaşayanlardan oluşmaktadır. Demokrasi açığı, kurumsal ayrımcılık, devlet kurumlarına güvensizlik gibi veriler B4de meşruluk/gayrimeşruluk ekseninde bir meşruiyet açığına da işaret etmektedir. Nitekim Türkiye'nin "tam demokrasi" ile yönetildiğini düşünenlerin ancak beşte biri (%19,6) Kürtlerden oluşmaktadır. Ayrıca ülkenin anti-demokratik yönetildiğini düşünenlerin yarısını lise ve üniversite mezunları teşkil etmektedir.

Diğer yandan siyasi tercihlerine göre verilere bakıldığında ülkenin tam demokrasi ile yönetildiğini düşünenlerin %71,4lük kesiminin AK Partiye oy verdiği görülmektedir. Buna karşılık BDP seçmeninin %44,4ünün, CHP seçmeninin ise %45,6sının ülkenin anti-demokratik şekilde yönetildiği yargısında olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede ülkenin demokrasi düzeyinden memnuniyetsiz kesim özellikle BDP ve CHP seçmeni olmaktadır.

Tablo 174: Bugün Türkiye ne oranda demokratik olarak yönetiliyor?

	Sayı	Oran
Tam demokrasi	392	21,4
Kısmi demokrasi	923	50,5
Anti demokratik bir yönetim var	463	25,3
Cevapsız	51	2,8
Toplam	1829	100,0

5. Kurumlara Güven

Halkın %80i dini kurumlara "az ya da çok" güven duymaktadır. Dini kurumlara "az ya da çok" güvenenlerin oranı TSK ile karşılaştırıldığında geride kalmaktadır. Bunun mezhep farklılığı ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim dini kurumlara Alevilerin %47,6sı "hiç" güven duymazken bu kesimin oranı Şafilerde %21,3e, Hanefilerde %14,3e düşmektedir. Bu çerçevede mevcut dinsel düzenin Hanefi mezhebini kayıran yönde düzenlendiğine dair bir algının Alevilerde ve kısmen de Şafilerde bulunduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ki mezhepsel hiyerarşi algısına sahip bu kesimlerde dini kurumlara güven düşük çıktığı gibi bağlayıcı bir sosyal sermaye üretileceği (mezhep içine kapanmış) ve siyasal alana ilişkin tasavvurlarda mezhebin belirleyici olacağı düşünülmektedir.

Dini kurumlara güvensizlik oranı oldukça düşük olmakla birlikte bölgeler arasında farklılaşmalar bulunmaktadır. B1de halkın %19,3ü, B2de %27,7si, B3de %12,2si, B4de ancak %20,5lik bir kesim dini kurumlara "hiç" güvenmemektedir. Etnik köken ile dini kurumlara güven arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Türklerde dini kurumlara "az ya da çok" güvenenlerin oranı Kürtlere göre daha yüksek olup, Kürtlerin %22,7si, Türklerin ise

%17'si dini kurumlara "hiç" güvenmemektedir. Bu veriden hareketle dini kurumlara güvensizlik etnik kökenden daha çok mezhebin belirlediği bir durum olarak ortaya çıkmaktadır denilebilecektir ki Türk-Hanefi ağırlıktaki B3 bölgesinde dini kurumlara güvensizlik en düşük düzeyde seyretmektedir. Ancak B1 ve B2 Alevi-Sünni-Şafi ve Türk-Kürt olarak çeşitlenmenin kuvvetli olduğu ve fakat etnik köken ve mezhep dışı kimlik kurucu unsurların da etkilerini geniş oranda hissettirdiği bölgelerdir. Bu iki bölge arasındaki farklılık ise dini kurumlara güvensizliğin açıklanmasında modern hayata uyum, dindarlık- sekülerleşme düzeyi gibi başkaca faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 175:Dini Kurumlar

	Sayı	Oran
Çok	743	40,6
Az	720	39,4
Hiç	364	19,9
Cevapsız	2	,1
Toplam	1829	100,0

Türk Silahlı Kuvvetlerine güvensizlik gösteren %16,8'lik bir kesim vardır. Son dönem gelişmelerine rağmen (Darbe girişimleri çerçevesinde açılan davalar vb.) TSK'ya güvensizlik gösterenlerin görece düşüklüğü şaşırtıcıdır. Neticede TSK yapılan birçok araştırmada en çok güvenilen kurum olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede araştırmanın genel tespitinin TSK'ya güvenin düşmesi değil de siyaset kurumuna ve sivil aktörlerine güvenin görece restore edildiği yönünde olduğunu belirtelim. Ancak TSK'ya güvensizlik bölgeler bazında farklılık arz etmektedir. B1'de güvensizlik gösterenlerin oranı %10,1, B2'de %13,3'e, B3'de ise %8,8'e düşmektedir. B4 TSK'ya güvenmeyenlerin daha geniş olduğu bir bölge olup, "hiç" güvenmeyenlerin oranı %34,5'e yükselmektedir. 30 seneyi aşkın bir süredir çatışma ve terör ortamında yaşayan ve devletin güvenlik merkezli siyasetinin muhatabı olan bölge halkının devleti temsilen karşı karşıya kaldıkları güvenlik güçlerine bu düzeyde güvensizlik gösterilmesi anlaşılır bir durumdur. Bu güvensizliğin sadece TSK'ya değil Polis Teşkilatına da gösterilmesi beklenmektedir.

Etnik köken ile TSK'ya güvensizlik arasında anlamlı bir bağıntının olduğunu ki kare analizi ortaya koymaktadır. Ancak aynı anlamlılık bölgeler bazında bulunamamaktadır. Kürtlerin daha geniş çoğunluğunun TSK'ya güvensizlik sergilediği ifade edilebilecektir. Başka bir ifadeyle TSK'ya "hiç" güvenmeyenlerin %31,2'sini Türkler, %64,9'unu ise Kürtler teşkil etmektedir. Belirtilebilecek hususlardan biri de TSK'ya güvensizlik gösterenlerin yarısından fazlasını (%53,5) BDP seçmeninin oluşturmasıdır. Buna karşılık %20,5'ini Ak Parti, %10,7'sini CHP seçmeni teşkil etmektedir. MHP seçmeni devlete ve kurumlarına oldukça güvenen bir seçmendir. Bu sonuç milliyetçiliğin öğretisel olarak devlete atfettiği önemle de uyumlu

gözükmektedir. Buna yakın bir bulgu muhafazakâr seçmen için ifade edilebilecektir ki veriler Türkiye’de kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan kesimin de diğer kimliklere göre devlet ve kurumlarına daha güvenli olduğunu göstermektedir.

Tablo 176: Türk Silahlı Kuvvetleri

	Sayı	Oran
Çok	952	52,1
Az	565	30,9
Hiç	308	16,8
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Frekans dağılımı itibariyle halkın %19,8i Polis Teşkilatına “hiç” güvenmemektedir. B1de halkın %17,7si, B2de %18,8i, B3de %10,8i, B4de ise %31,6sı Polis Teşkilatına güvenmemektedir. B4de halkın devleti uzun zaman özellikle güvenlik güçlerinin tutum ve davranışları üzerinden algıladığı not edilmelidir ki bu kurumlara güvensizlik bir bütün olarak devlete yönelik meşruiyet açığını da teyit etmektedir.

Tablo 177: Polis Teşkilatı

	Sayı	Oran
Çok	813	44,5
Az	648	35,4
Hiç	363	19,8
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Güvensizlik güvenlik güçleri ile sınırlı değildir. Daha önemlisi sivil kurumlara güvenmeyenlerin oranının daha yüksek olmasıdır. Örneğin milli iradenin temsil edildiği, demokrasinin kalbi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne “hiç” güvenmeyenlerin oranı %21,7dir. B4de bu oran %31,6ya çıkmakta, B3de ise en düşük orana sahip gözükmektedir (%10,8). TBMM’ye güvensizlik ile etnik köken arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Buna göre Türklerin %16,2si, Kürtlerin %30,6sı TBMM’ye “hiç” güvenmemektedir. İzaha muhtaç farklılık yoğun Kürt göçü almış B2de TBMM’ye “hiç” güvenmeyen Kürtlerin oranının (%36,4), B1de %18,6 ve B4de ise %31,4 olarak ölçülmesidir. Bu veri, Kürt yoğun bölgedeki orandan daha düşük bir güvensiz kesim oranı olan B2 bölgesi Kürtlerinin siyasal olarak daha sistem dışına yönelebileceği ve radikalleşebileceğine dair ipucu vermektedir. Bu radikalleşmenin altında yatan nedenlerden birinin, kamu kurumlarıyla kurulan ilişkilerde yaşanan olumsuz deneyimlerin yattığını daha önce göstermiştik. Ancak, bunun yanı sıra, yine “Yaşanılan Yere Aidiyet” bölümünde tespit ettiğimiz üzere, özellikle gettolarda yaşayan yoksul Kürt göçmenlerin, pek çok nedenle hem yaşadıkları kente hem de mahallelerine

hapsolmuş olmasının - ve bunun getirdiği hayal kırıklığı ve umutsuzluğun - da bu radikalleşme eğilimini güçlendirdiği söylenebilir. B1 bölgesi ise Kürtlerin ılımlılaştığı ve sistem içine çekildiği bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasi parti tercihlerine göre bölgelere bakmak bu kapsamda anlamlı olabilecektir.

Tablo 178: TBMM

	Sayı	Oran
Çok	712	38,9
Az	716	39,1
Hiç	396	21,7
Cevapsız	5	,3
Toplam	1829	100,0

Eğitim kurumlarına halkın %15,9u “hiç” güvenmemekte, %38,2si “az” güvenmektedir. B4de “az” güvenenlerin oranı %40,9, “hiç” güvenmeyenlerin oranı ise %26 olarak tespit edilmektedir. B3de bu kesimlerin oranı sırasıyla %38,3 ve %8,6 olarak bulunmuştur.

Etnik köken ile eğitim kurumlarına güven arasında anlamlı bir bağıntı olduğunu ki kare analizi göstermektedir. Eğitim kurumlarına çok güvenenlerin %70,3ü Türk, %26,3ü Kürt’tür. Hiç güvenmeyenlerin ise %50,9u Kürt’tür. Kürtlerin eğitim kurumlarına olan güvensizliği eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamamaları ile ilişkili olabileceği gibi Kürtçe eğitim başta olmak üzere eğitim alanında bekledikleri değişikliğin karşılanmaması ile de ilişkili olabilecektir.

Burada özellikle anadil ve eğitim dili arasındaki gerilimin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu gerilim, özellikle genç Kürt göçmenler üzerinde daha keskin bir iz bırakmakta ve siyasal bilinçlerini biçimlendirmektedir. Mersin’de yapılan mülakatlara katılan, yoksul bir mahallede yaşayan ve tarla işçiliği yapan Kürt kökenli genç bir kadının anlattığı şu hikaye, bu anlamda oldukça çarpıcıdır:

“Manisa’da doğdum, burada büyüdüm. Burada önce 5 yıl 23 Nisan İlköğretim Okulu’nda okudum. Öğretmenimin davranışlarından dolayı biraz psikolojim bozuldu. Çünkü bizi Kürtçe konuştuğumuz için dışlardı. Ama ben okuyacağımı söyledim çünkü herkesin özgür dili var. Onlar Türkçe konuşurken bizim neden Kürtçe konuşamayacağımızı sordum. Fakat hoca bana kızdı ve Türkçe konuşmaya mecbur olduğumuzu söyledi. Ben de Türkçe konuşmayacağımı söyledim. Eğer herkes özgür bir dünyada yaşıyorsa ben de özgür kalıp okullarına gelmeyeceğimi dile getirdim. Bu yüzden okulu bıraktım. Ardından çalışan bir insan oldum... Çok fakirlik gördük ve eziyet çektik. Çocukken babamla beraber işe gittim. Ondan sonra büyüdük, evimizi

kurduk. Allah'a şükürler olsun kendimizi geliştirdik. Ama bir isteğimiz daha var. O da bu dünyada kardeşçe özgür bir yaşam."

Tablo 179: Eğitim kurumları/sistemi

	Sayı	Oran
Çok	835	45,7
Az	699	38,2
Hiç	291	15,9
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Kamu hizmeti ve bürokrasiye halkın %20,8i "hiç" güvenmezken, B1de bu kesimin oranı %13,8, B2de %24,4, B3de %15,3, B4de ise %29,4tür. Adana, Mersin ve Antalya bölgesi ile Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgede halkın daha geniş kesimi kamu hizmeti ve bürokrasiye güvensizlik göstermektedir. Bu sonuç B2 ve B4de yaşayanların bu soruda kendi yerelliklerine bakarak cevap verdikleri fikrini güçlendirmektedir. Kürt yoğun bölgenin kamu yatırımlarının eksikliğinden ve bürokrasiye özellikle Türklerin yerleştirilmesi ya da sürgün niteliğinde yapılan atamalara dair şikâyetleri bilinmekle birlikte B2de de güvensizliğin yaygınlığı kendi şehirlerinin kamu hizmetinden ne kadar pay aldığı ve belediye hizmetleri ve bu kademe yönetimlerden ne derece memnun olduklarına dair kanaatlerini cevaplarına yansıttıklarını düşündürmektedir. Daha önce, güvenlik, eğitim vb. kamu kurumlarıyla karşılaşmadan ortaya ayrımcılık deneyimlerinin bu güvensizliğin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğunu göstermiştik. Bunun yanı sıra, özellikle belediyeler ve kentsel hizmetler söz konusu olduğunda, üç önemli noktanın daha vurgulanmasında yarar bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, en azından Mersin örneğinde, metropoliten alandaki belediyelerin farklı kutuplardaki partilerin elinde olmasından dolayı, etnik ve siyasal köken nedeniyle, yalnızca hizmet sunumunda değil, aynı zamanda kaynak ve imkanların dağıtımında ortaya çıkan adaletsizlik deneyimleridir. Ulaşım sektöründe çalışanlarla yapılan toplu mülakatlarından birinde, ki daha önce ayrıntılı olarak analiz etmiştik, bu durum net bir biçimde ortaya konmuştur (Mersin-M13). Bunun yanı sıra, özellikle Kürt göçmenlerin oluşturduğu ve geçim çabasında olan küçük ölçekli bireysel girişimcilerin (seyyar satıcı gibi) belediye görevlileri ile yaşadığı sorunlar da bu türden gerilimlere yol açmaktadır (Mersin-M5).

İkinci önemli husus ise, özellikle yoksul Kürt göçmenlerin yaşadığı gettolaşmış mahallelere kentsel altyapı ve hizmetin gitmemesidir. Bu türden mahallelerin kimi, belediyelerin imar planları çerçevesinde dönüşüm bölgesi olarak ilan edilmekte ve buralarda TOKİ projeleri hayata geçirilmektedir. Bu durum, hem Mersin'e hem de mahallelerine

hapsolmuş göçmenler için oldukça büyük riskler içermektedir. Bu anlamda, Mersin-M9 nolu katılımcının şu sözleri oldukça çarpıcıdır:

“Böyle bir şey uygulanmaya kalkıldığında herkes yeniden memleketine gitmek istiyor. Çünkü bu insanlar memleketlerine gitmeyip de nereye gitsin ve ne yapsın? Bir göç yaşanmış, tüm zorlukları görülmüş ve ancak zar zor bir ev yapılmış, bir çevre tanınmış. Burası da yıkıldığında ve bu insanlar yeniden göç ettirildiğinde artık bu insanlar ne yapabilir?... bunun zorluklarını hep yaşadık, hep gördük. Şu ana kadar da görmeye devam ediyoruz. Artık bunu da yeniden görmek ve yaşamak istemiyoruz.”

Son olarak değinilmesi gereken husus ise, daha önce de göstermiş olduğumuz üzere, varolan parçalı siyasal yapı ile yakından alakalıdır. Mersin’de oy kullanma örüntüsü daha çok tepkisellik etrafında belirlenmektedir. Bu nedenle, yerel seçimlerde oy kullanımında sunulan hizmet vaatleri ya da programından çok adayın hangi siyasal partiden olduğu daha fazla önem kazanmaktadır. Dahası, bu türden vaatler dikkate alınsa bile, tepkiselliğin neden olduğu oy kullanma stratejisi, aslında kimsenin memnun olmadığı ya da istemediği adayların (yeniden) seçilmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda, yerel yönetimlere yönelik güvenin azalması beklenebilir bir durumdur.

Tablo 180: Kamu hizmeti/bürokrasi

	Sayı	Oran
Çok	665	36,4
Az	780	42,6
Hiç	380	20,8
Cevapsız	4	,2
Toplam	1829	100,0

Hükümete güvensizlik %27,9 oranındadır. AK Partiye oy veren seçmen dışında bir kesimin de Hükümete “az ya da çok” güvendikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan Hükümete “çok” güvenen %38,8lik bir kesim vardır ki bu 2011 seçimlerinde alınan oyun gerisindedir. Bu da Hükümete şartlı verilen bir destek anlamına gelmektedir. Bölgeler itibariyle hükümete güvensizlik farklılaşmaktadır. B1de “çok” güvenenlerin oranı %45,1e yükselmekte, “hiç” güvenmeyenlerin oranı %28,9 olarak tespit edilmektedir. B2de “çok” güvenenler %40,1lik bir kesimken “hiç” güvenmeyenlerin oranı %32,2dir. B3de %46,2lik bir kesim Hükümete “çok” güvenmekte, “hiç” güvenmeyenlerin oranı %19,9a düşmektedir. B4de ise %24,3lük “çok” güvenen bir kesime karşılık %30,5lik “hiç” güvenmeyen bir kitle vardır. Diğer yandan siyasi tercih bağımsız değişken olarak alındığında BDP seçmeninin yarısından fazlasının hükümete “az ya da çok” güven beslediği ifade edilmelidir. BDP seçmeninin %47,3ü Hükümete hiç

güvenmemektedir. B4de Hükümete hiç güvenmeyen BDP seçmeninin oranı %44,3e düşmektedir.

Bu sonuçlardan Hükümete desteğin geniş oranda sürdüğü ancak bunun şartlı bir destek olduğu, B4 seçmeninin de azımsanmayacak bir güven beslediği anlaşılmaktadır. B4de Hükümete yönelen bu güven düzeyi Kürt meselesinin çözümünde halkın rızasını kazanacak politikalara verilen ruhsat olarak değerlendirilmelidir. Diğer bir ifadeyle her ne kadar bu bölge halkı öncelikle ve çoğunlukla BDP'nin siyasi temsiline işaret etse de Kürtlerin razı olacağı bir politika seti hükümet tarafından hayata geçirilebilecektir. Bölge halkı hükümet eliyle yapılacak bu türden bir girişime destek verecek bir açıklık ve güveni hükümete göstermektedir. Easton'ın terimleriyle ifade edilecek olursa hükümetin performansı kitle desteğinin ve rızasının sürdürülmesinde oldukça önemlidir ki politikadaki başarısızlık neticesinde bu spesifik desteğin kaybı halihazırda ideoloji, aidiyet temelinde sınırlı düzeyde gelişen yaygın desteği de daha aşağı çekerek meşruiyet krizine yol açabilecektir.

Tablo 181: Hükümet

	Sayı	Oran
Çok	710	38,8
Az	607	33,2
Hiç	510	27,9
Cevapsız	2	,1
Toplam	1829	100,0

Halkın muhalefet partilerine güveni ve güvensizliği hükümetten daha yüksektir. Nitekim frekans değerleri itibarıyla muhalefete “çok” güvenenlerin oranı %19,6 düzeyinde kalırken, “hiç” güvenmeyenler %33,5 düzeyindedir. Muhalefet partilerine güvensizlik gösterenlerin oranı B3de %38,9a erişirken, B4de bu kesimin oranı %32,8dir. Muhalefete “çok” güvenen kesimin oranı B4de %16,8, “az” güvenenlerin oranı ise %49,9dur. Muhalefet partilerine güven ile etnik köken arasında ise ki kare analizi anlamlı bir bağıntı olmadığını göstermektedir.

Bu verilerden hareketle Kürt meselesinin çözümünde hükümete tanınan kredinin yüksek olduğu, AK Parti Hükümetinin etnik kimlikler arasında birleştirici bir parti olarak daha çok kabul gördüğü ifade edilebilecektir. BDP bu türden bir konum üstlenememekte çünkü Kürtçü bir parti olarak algılanmakta ve oy verilmesi de karşılığı da bu çerçevede anlamılaşmaktadır. Diğer yandan Kürtler bakımından MHP Türk milliyetçiliği ile malül bir parti durumundadır. CHP'nin Kürt seçmeni algısında yok sayılmasının tarihi nedenleri olduğu kadar bugünkü söylemi ve milliyetçi-muhafazakârlıkla eklemlenme sağlayamamasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede hem Türkler hem de Kürtler için daha geniş bir mutabakatı temsil eden kesimlerin rızasını kazanma potansiyeli taşıyan hükümet bu fırsatı

değerlendirilmezse siyasal boyutta sosyal kaynaşmayı tehdit eden ciddi sonuçlarla karşılaşılacağı dikkate alınmalıdır.

Tablo 182: Muhalefet Partileri

	Sayı	Oran
Çok	359	19,6
Az	855	46,7
Hiç	612	33,5
Cevapsız	3	,2
Toplam	1829	100,0

Devletin en önemli kuvvetlerinden birini oluşturan yargı kurumlarına ve adalet sistemine “hiç” güvenmeyen yaklaşık dörtte birlik bir kesim vardır. B1de “hiç” güvenmeyenlerin oranı %17,5e, B3de %19,7ye düşerken, B2de bu kesimin oranı %28,8, B4de %34,1 olarak tespit edilmiştir.

Meseleye yasama-yürütme ve yargı kurumlarına duyulan güven mukayesesi ile bakıldığında yasama organına daha geniş bir kesimin güven gösterdiği görülmektedir. Yargı kurumlarına ve adalet sistemine her dört kişiden birinin güvensizlik göstermesi önemli sonuçlar doğurabilecek bir veridir. Adaletin yeterince iyi işlemediğine dair bu yaygın kanaat sistemin meşruiyetini doğrudan etkileyebilecektir. Etnik köken ile yargı kurumlarına güven arasında anlamlı bir bağlantı olduğunu ki kare analizi ortaya koymaktadır. Buna göre Türklerin %19,5i, Kürtlerin %34,7si yargı kurumlarına “hiç” güvenmemektedir.

Tablo 183: Yargı kurumları /Adalet sistemi

	Sayı	Oran
Çok	646	35,3
Az	722	39,5
Hiç	459	25,1
Cevapsız	2	,1
Toplam	1829	100,0

Yerel yönetimlere/belediyeye “çok” ya da “az” güvenenlerin oranı %80,9 iken, bölgeler bazında dağılım çeşitlilik göstermektedir. B1de “hiç” güvenmeyenlerin oranı %17,3, B2de %25,1, B3de %19,7 olarak tespit edilmiştir ki bu sonuçlar belediyelerin hizmet performansları arasındaki farka işaret etmektedir. Aynı zamanda, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi (Mersin’de örneğin), belediyelerin siyasal anlamda kutuplaşmış farklı partilerin elinde olması, hizmet sunumunda adaletsizlik algısını artırmakta ve belediyelere güveni azaltmaktadır. B4de belediyeye “hiç” güvenmeyenlerin oranı %14,5tir. Bu oranın düşüklüğü siyasal-ideolojik faktörün öne çıktığı hakkında ipucu vermektedir.

Dördüncü bölge halkı yerel yönetimlerin BDPlı olduğu vilayetlerinde belediyeye ideolojik yakınlık ve bundan mütevellit güven beslemektedir. Bu yorumu güçlendiren bir veri bölge halkının mahalli nitelikli hizmetlerden memnuniyet düzeyidir. B4 halkı altyapı eksikliği, güvenlik ve asayiş, park ve bahçe alanı yetersizliği ve temizlik hizmetleri gibi birçok alanda sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir ki bu veri belediye hizmetlerinden memnuniyetsiz kesimden daha düşük oranda bir kesimin belediyeye güvensizlik gösterdiğine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle B4de belediyeye duyulan güven hizmet performansından daha çok ideolojik yakınlık faktörü ile açıklanabilecektir.

Tablo 184: Yerel Yönetim/Belediye

	Sayı	Oran
Çok	741	40,5
Az	737	40,3
Hiç	349	19,1
Cevapsız	2	,1
Toplam	1829	100,0

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında Türkiye’de kurumlara güvenin yeterince yüksek olmadığı, kurumların hizmet üretme kapasiteleri kadar ideolojik faktörlerin de bu sonuçta etkili olduğu vurgulanabilmektedir. Kürtlerin kurumlara karşı güvensizliği daha yaygındır ve güvensizlik meşruiyet sorgulaması ile paralellik arz etmektedir. Siyasal sistemin kendilerini yeterince temsil etmediği ve taleplerine cevap vermediği yönündeki kanaat, kimlikleri nedeniyle devlet kurumlarının kendilerini makbul vatandaş olarak görmedikleri algısı ile birleşerek meşruiyet sorununu kurmaktadır. Siyasal sisteme yönelik meşruiyet açığı izafesi Kürtleri olağandışı yollarla siyasal katılıma daha açık kılmakta, etnik oy verme ve daha radikal siyasal davranışlar geliştirme bu kapsamda öne çıkmaktadır.

C. KÜRT MESELESİ BAĞLAMINDA SPESİFİK DEĞERLENDİRMELER

Kürt sorununun en önemli kaynağı nedir? Sorusuna verilen cevaplar meselenin geldiği noktada güvenlikçi bakışın beslendiğini göstermektedir. Halkın %36,1i “yabancı güçlerin kışkırtması” cevabını vererek sorunu Kürt etnikliğinin sorumluluğunu dış güçlere yükleyerek azaltsa da, aynı zamanda sorunun müsebbibi olarak bir dış aktörü görmesinden dolayı da milliyetçi bir tutuma savrulabilme potansiyeli taşımaktadır. Halkın %12,3lük kesimi ise Kürtlerin kendi devletlerini kurma isteğini sorunun temel kaynağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. PKK ve teröründen kaynaklandığını ifade edenlerin oranı %16,8dir. Bölgenin geri kalmışlığı ve sosyo-ekonomik nedenler cevabını verenlerin oranı %17,9 iken, devlet politikaları ve kamu kurumlarının ayrımcılığını sorunun en önemli kaynağı olarak gören %11,4lük bir kesim vardır. Halkın %4lük bir kesimi ise Kürt sorunu olmadığı kanaatindedir.

Etnik köken ile bu soru arasında anlamlı bir bağıntı vardır ve Kürtlerin yaklaşık %75i yabancı güçlerin kışkırtması (%23,3), (İstanbul-M7). bölgenin geri kalmışlığı ve sosyo-ekonomik nedenler (%24,3), devlet politikaları ve kamu kurumlarının ayrımcılığı (%24,6) seçeneklerinde kümelenmiştir. Kürtlerin kendi devletlerini kurma isteği Kürtlerin %17,7sinin mutabık olduğu en önemli neden olarak tespit edilmiştir.

Tablo 185: A88 Sizce, Kürt sorununun en önemli kaynağı nedir?

	<i>Sayı</i>	<i>Oran</i>
Yabancı güçlerin kışkırtması	660	36,1
Bölgenin geri kalmışlığı ve sosyo-ekonomik nedenler	328	17,9
PKK ve terörü	308	16,8
Devlet Politikaları ve kamu kurumlarının ayrımcılığı	208	11,4
Kürtlerin kendi devletlerini kurma isteği	225	12,3
Kürt sorunu yok	74	4,0
Cevapsız	26	1,4
Toplam	1829	100,0

Bölgeler bazında bakıldığında Kürt sorununun kaynaklarına ilişkin algılama ciddi düzeyde farklılaşmaktadır. B3 halkının geniş çoğunluğu meselenin kaynağı olarak yabancı güçlerin kışkırtması (%52,2) ve PKK ve terörü (%24,6) seçeneklerinde kümelenirken doğrudan Kürtleri sorundan sorumlu tutmamaktadır. Kürtlerin kendi devletlerini kurma isteğini sorunun kaynağı olarak görenler bölge halkının %7,5lik kesimidir. Devlet politikaları ve kamu kurumlarının ayrımcılığına ise bölge halkının neredeyse hiç itibar etmediği anlaşılmaktadır (%1,3). Keza yine devleti temel sorun kaynağı olarak konumlandırarak bölgenin geri kalmışlığı ve sosyo-ekonomik nedenler halkın %7,7since sorun kaynağı olarak algılanmaktadır. Bu çerçevede gündelik hayatta etnik kesimler arası karşılaşmaların fazlaca cereyan etmediği, daha türdeş üçüncü bölge halkının doğrudan Kürtleri sorumlu tutmayan ve devleti sorunun kaynağı olarak görmeyen bir konumlanma içinde oldukları ifade edilebilecektir. Kürt sorununun kaynaklarına ilişkin bölge halkının kümelenmesi milliyetçi-güvenlikçi bakış açısını yansıtmaktadır.

B2 halkının %37,9u için yabancı güçlerin kışkırtmasının, %12si için PKK ve terörün sorunun kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Halkın %19,1i bölgenin geri kalmışlığı ve sosyo-ekonomik nedenleri en önemli sorun kaynağı olarak değerlendirmektedir. Devlet politikaları ve kamu kurumlarının ayrımcılığı halkın %11,8inin neden olarak gördüğü bir faktörken, bölge halkının onda biri için sorunun kaynağında Kürtlerin kendi devletlerinin kurma isteği vardır.

Etnik köken ile anlamlı bir bağının olduğu bu soruda devleti sorumlu tutanların ağırlıklı kesimini Kürtler oluşturmakta, Kürtlerin kendi devletlerini kurma isteği Türklerin %12,6sının Kürtlerin ise %4,5inin sorun kaynağı olarak dile getirdiği bir faktör olmaktadır. Bu çerçevede yoğun ve hızlı bir Kürt göçünün yaşandığı, dolayısıyla etniklikler arası yoğun karşılaşmaların deneyimlendiği Adana, Mersin, Antalya bölgesinde Kürtleri ve devleti doğrudan sorumlu tutan kesimin oranlarının görece arttığı, bu bölgede daha geniş bir kesimin Kürt milliyetçiliğini müşahade ettiği belirtilebilecektir.

B4 halkının yaklaşık dörtte biri (%23,9) ise sorunun kaynağında Kürt milliyetçiliğini gösterirken, bu karşı milliyetçi bir olumsuzlamanın işareti değildir. B4de yaşayan Kürtlerin sadece %4ü için PKK ve terörü bir sebep olarak algılanırken, yaklaşık yarısı için bölgenin geri kalmışlığı (%21,5) ve devlet politikaları ile kamu kurumlarının ayrımcılığı (%24,6) en önemli kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar PKK'nın söylemine paralel şekilde PKK-Devlet antagonizması temelinde halkın sorunu algıladığını açık hale getirmektedir. Şaşırtıcı olan Kürtlerin %23,2lik bir kesiminin “yabancı güçlerin kışkırtmasını” bir sorun olarak dile getirmesidir ki bu Kürtlerin kendilerini Muhafazakâr siyasi düşüncede tanımlayan kişilerden oluştuğu düşünülmektedir. Sorunun kaynağı olarak yabancı güçlerin kışkırtmasını görenlerin en sınırlı olduğu kesim Sosyalist düşüncede olanlardır. Bu bölgede kendisini muhafazakâr olarak tanımlayanların ancak %9,7si Kürtlerin kendi devletlerini kurma isteğini meselenin kaynağı olarak görmektedir ki bu, diğer siyasi düşüncelerle kıyaslandığında böyle düşünenlerin en dar olduğu kesimdir.

Önümüzdeki günlerde Türkiye'yi bekleyen en önemli tehlike halkın %34ü için terörün artması ve şehirlere kayması iken, %26,6sı için Türk-Kürt çatışmasının doğmasıdır. Önceki dönemlerde ciddi tehlike olarak görülen cumhuriyetin temel niteliklerinden uzaklaşılması, laik-anti laik çatışmasının doğması yakın ve ciddi bir tehlike olmaktan çıkmış gözükmektedir. Türkiye'yi önümüzdeki dönemde bekleyen en ciddi tehlike Kürt meselesi bağlamına taşınmış olmakla birlikte çarpıcı olan Türk-Kürt çatışmasının doğması endişesi taşıyanların azımsanmayacak oranda olmasıdır. Bilindiği gibi gerek Türk milliyetçiliğinin kendisini etniklik temelinde konumlandırıp “Türk-Kürt” ilişkisi ile şekillenmemesi (Somer, 2005: 81; Heper, 2008: 25) gerekse Kürt milliyetçiliğinin ve PKK söyleminin Türk etnik kimliğine karşı konumlandırılmayıp, devlet karşıtı bir cepheden inşa edilmesi (Kirişçi ve Winrow 1997:133) Türk-Kürt kimliklerinin gerek din gerekse evlilik-akrabalık gibi bağlar dolayımıyla kaynaşmışlığına dair inanç, Türk-Kürt çatışmasının olmayacağı konusunda ciddi bir iyimserlik yaratmıştır. Her ne kadar ucu açık bir soru olarak sorulmasa da halkın dörtte birinden fazlasının Türk-Kürt çatışmasının doğmasını en ciddi tehlike olarak ifade etmesi dikkatle

değerlendirilmelidir. Neticede bu konuda iyimserliği inşa eden ne varsa artık yeterince fonksiyonel olamadığı ifade edilebilecektir.

Bölgeler bazında değerlendirme anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre B4 halkının %52sinin Türk-Kürt çatışmasını en ciddi tehlike olarak gördüğünün altı çizilmelidir.

Tablo 186:Önümüzdeki günlerde Türkiye’yi bekleyen en ciddi tehlike aşağıdakilerden hangisidir?

	<i>Sayı</i>	<i>Oran</i>
Cumhuriyetin temel niteliklerinden uzaklaşılması	212	11,6
Terörün artması ve şehirlere kayması	622	34,0
Dincilerin devlet kadrolarını ele geçirmesi	169	9,2
Laik-anti laik çatışmasının doğması	22	1,2
Türk-Kürt çatışmasının doğması	487	26,6
Ekonomik açıdan daha kötüye gidiş	220	12,0
Dış savaş	11	,6
İç savaş	4	,2
Deprem	6	,3
Diğer	36	2,0
Cevapsız	40	2,2
Toplam	1829	100,0

Diğer yandan terörün artması ve şehirlere kayması ki bu seçenek daha çok kırsal alanda faaliyet gösteren ancak kendi gücünü ve güç algısını yeniden inşa etmek isteyen PKK’nın yeni dönem stratejisi olarak ortaya çıkmakta ve sözcülerinin dile getirdiği bu tehdidin diğer bölge halkları üzerinde karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Terörün varlığı etnik bilinci ve milliyetçilikleri güçlendirip sosyal kaynaşma üzerinde olumsuz etki yaratmakta iken muhabatının güvenlik güçlerinin ötesine geçerek şehirdeki sivil insanlar olacağına ilişkin tehdit potansiyeli bu olumsuz etkinin artmasına yol açacaktır. B3 halkının %53,8i, ikinci bölgenin %31,3ü, birinci bölge halkının ise %40,5i şehirlere kayan bir terör olgusunu ciddi tehlike olarak değerlendirmektedir.

Etnik köken ile anlamlı bir bağlantının olduğu bu soru ayrıca şehirlere kayan terör tehdidinin Türklerin yaklaşık yarısının (%45,8), Kürtlerin %12,3ünün ciddi tehlike olarak gördüğünü, buna karşılık Kürtlerin %45,4ünün, Türklerin ise %17,4ünün Türk-Kürt çatışmasının doğmasını öncelikli tehdit olarak gördüklerini bize söylemektedir. B2de Kürtlerin

%35,5i, Türklerin ise %15i aynı kaygıyı paylaşmaktadır. Etnik kimlikler arası etkileşim ve gündelik hayat karşılaşmalarının daha sık ve yoğun olduğu ikinci bölgede etnik kimlikler arası çatışmaya görece daha dar bir kesimin işaret etmesi dikkate değerdir. Bu durumun sebebini, Mersin’de yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular ışında daha önce tartışmıştık. Burada tekrar hatırlatmak gerekirse, iktisadi yarışmanın da varlığına rağmen, farklı etnik grupların iktisadi çıkarları için birbirileri ile ilişki içinde olma gerekliliği, çatışma algısının azalmasına neden olmaktadır. Dahası, etnik gerilim meselesi üst-gelir grupları için bir sorun olmaktan giderek çıkarken, Kürt göçmenlere oluşan tepkinin ise özellikle yeni gelen ve gettolarda yerleşen Kürtlere daha fazla odaklandığı görülmektedir. B1de ise Kürtlerin %12,9u, Türklerin %17si Türk-Kürt çatışmasına işaret etmektedir. B3de Türklerin %54,3ü, Kürtlerin %20si terörün artması ve şehirlere kaymasını, yine Türklerin %17,7si Türk-Kürt çatışmasının doğmasını ciddi tehlike olarak görmektedir. B4de Kürtlerin %53,4ü bu tehlikeye işaret etmektedir.

Bu verilerden hareketle İstanbul, Ankara, İzmir gibi yoğun göçü absorbe edebilen ve etnisite haricinde sınıfsal-ekonomik ya da statü unsurlarının daha etkili olabileceği kozmopolit şehirlerde etnik kimlikler arası çatışma ihtimaline inananların oldukça sınırlı kaldığı ifade edilebilecektir (İstanbul-M6). B3 ve B4 etniklik bakımından türdeş bölgeler olup, etnik kimliklere ilişkin algının deneyimsel olmadığı daha çok tahayyüle dayandığı ifade edilebilecektir ki buralarda etnik kimlikler arası çatışma ihtimaline daha çok kimsenin inandığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında Türkiye’nin en önemli sorunu nedir? Sorusuna verilen cevaplar halkın %14,5inin Kürt sorununu ilk sırada gördüğünü göstermektedir. Halkın %24,4ü için terör ve şiddet en önemli sorun olarak belirtilirken, ilk sırayı işsizlik almaktadır (halkın %30u). Kürt sorunu etnik kimliklerin birbiriyle çatışmasına yol açabilecek bir potansiyele sahip olsa da Türkiye’nin geniş çoğunluğu için en önemli sorun olarak görülmemektedir. Ancak terör ve şiddet, Kürt sorunu birlikte ele alındığında işsizlik, yoksulluk, eğitim, kamu hizmetlerinin yetersizliği gibi sorunları geride bırakan bir sorun alanı olarak belirginleşmektedir.

Bölgesel dağılım oldukça farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Şöyle ki işsizlik B2ve B4 halkının ortalamanın üzerinde sırasıyla %36,1 ve %35ince en önemli sorun olarak isimlendirilmektedir. B4 halkının %31,1i için Kürt sorunu en önemli sorundur. Terör ve şiddet dördüncü bölge halkının %5,5i, birinci bölge halkının %37,9u, B3 halkının %35,6sı, ikinci bölge halkının ise %19,7sinin en önemli sorun adlandırmasıdır. PKK konumlandırması çerçevesinde B3 ve B4’ün iki karşıt kutbu oluşturduğu ifade edilebilecektir: B4 halkının

PKK'yı bir terör örgütü olarak görmediği, B3'ün ise PKK'ya ilişkin resmi söylemle örtüşen bir algıda olduğu belirtilebilir. B2'nin konumu dikkat çekicidir; şöyle ki B2 PKK ve Abdullah Öcalan sözkonusu olduğunda yapılan törensel faaliyetlerin ve kutlamaların gerçekleştirilebildiği bir bölgedir. B1'e göre B2 halkının daha geniş oranda terör ve şiddeti sorun olarak görmesi Kürt yoğun bölgeye yakınlığı kadar bu deneyimle de ilgili olabilecektir.

Vurgulanabilecek hususlardan biri ayrımcılık ve önyargıların halkın %4,8inin en önemli sorun olarak görmesidir. Ortalamanın üzerinde B4 ayrışmakta ve halkın %9,8i ayrımcılık ve önyargıları ülkenin en önemli sorunu saymaktadır.

Araştırma kapsamında halkın %43,8inin Türk ve Kürtlerin barış içinde birarada yaşamalarını sağlamak için Hükümetçe öncelikle herkesi eşit haklarla donatıp, her türlü ayrımcılığı suç sayan bir siyaset izlemesi gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir.

Tablo 187:Size göre, bugün Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?

	Sayı	Oran
İşsizlik	548	30,0
Eğitim	160	8,7
Kürt sorunu	266	14,5
Demokratikleşememe	60	3,3
Yoksulluk ve gelir adaletsizliği	213	11,6
Terör ve şiddet	447	24,4
Ayrımcılık ve Ön yargılar	87	4,8
Kamu hizmetlerinin yetersizliği	7	,4
Diğer (.....)	19	1,0
Cevapsız	22	1,2
Toplam	1829	100,0

Bu veri sosyal kaynaşmanın önündeki en büyük engelin eşit vatandaşlık haklarından yararlanamama ve ayrımcılığa uğrama sorunu olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle herkesin kendisini birinci sınıf/makbul vatandaş olarak hissettiği ve etnik köken, mezhep, sınıfsal konum vb. fark etmeksizin renk körü düzenlemelerin yapılarak herkese eşit muamelenin yapıldığı bir siyasal düzende sosyal kaynaşmanın daha kuvvetli olacağı anlaşılmaktadır. Yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması yani ekonomik şartların düzeltilmesi halkın beşte birinin birlikte barış içinde yaşamak için gerekli gördüğü bir koşuldur. Kürtlere eğitim, kültür ve temsil alanında pozitif ayrımcılık yapılması halkın sadece %5,3ünün onayladığı bir durumdur. B4de bu kesimin oranı %13,2ye çıkmaktadır. B1de bu kesimin oranı %5,9iken, B3de binde dörde düşmektedir.

Halkın %14,2'si Anayasada hiçbir etnik kimliğe diğerlerinden daha yüksek değer verilmemesi yani etnik kimliklere eşit statü tanınmasını birlikte yaşama için öncelikli değerlendirmektedirler. Bu kesimin Anayasada yer alan vatandaşlık tanımını etnik özcü olarak değerlendirdiği anlaşılmakla birlikte bu politikaya öncelik verenlerin sınırlılığı oldukça önemlidir.

Bu veriler çerçevesinde devlet-vatandaş ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gerektiği açıktır. Sosyal kaynaşmanın sürdürülebilirliğini sağlayıcı şartların hem Türkler hem de Kürtler için eşitlikçi düzenlemelerden geçtiği, etnikleşmiş bir talep yerine insan teki olarak vatandaşlık temelinde bir talebin var olduğu ifade edilebilecektir. Bu tablodan Kürtlerin barış içinde bir arada yaşama konusunda aşırı olabilecek taleplerden uzak durduğu, aksine, bir arada yaşamanın temel şartı olan eşit statünün teminine yönelik makul taleplerin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Sizce Türkiye’de birinci sınıf etnik kesim var mıdır? Sorusuna halkın %71,8’inin “yok, herkes eşit vatandaş” cevabını verdiği hatırlanacak olursa, eşit vatandaşlık ve ayrımcılığın suç sayılması talebi etnikliği aşan bir talep olarak şekillendiği ifade edilebilecektir. Bu çerçevede toplumun geniş çoğunluğunda var olan etnik hiyerarşi algısının ortadan kaldırılması ile sosyal kaynaşmanın kuvvetleneceği düşünülmektedir.

Tablo 188: Türkiye’de tüm Kürt ve Türklerin barış içinde birarada yaşamalarını sürdürebilmeleri için aşağıdakilerden hangisinin Hükümetçe öncelikle ele alınması gerektiğini düşünüyorsunuz? (tek cevap)

	Sayı	Oran
Herkesin eşit haklarla donatılması ve her türlü ayrımcılığın suç sayılması	802	43,8
Anayasada hiç bir etnik kimliğe diğerlerinden daha yüksek bir değer verilmemesi	259	14,2
Yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması	380	20,8
İnsanların hoşgörü ve demokrasi konusunda eğitilmesi	247	13,5
Kürtlere eğitim, temsil ve kültürel haklar konusunda pozitif ayrımcılık yapılması	97	5,3
Cevapsız	44	2,4
Toplam	1829	100,0

Kültürel ve siyasal bir talep olarak ortaya çıkan Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılmasına halkın dörtte biri olumlu cevap vermiştir. Halkın %30'u Kürtçenin eğitim dili

olamayacağı ancak seçmeli olarak okullarda okutulabileceği cevabını vermiştir. Buna karşılık halkın %42,4ünün ne seçmeli ne de eğitim dili olarak Kürtçeyi kabul etmemesi önemlidir. Kürtçe eğitim talebinin Türk ve Kürtlerde karşılığı farklı olmaktadır. Kürtlerin %58i, Türklerin ise %8,3ü Türkçenin eğitim dili olabileceği kanaatinde iken, Türklerin %62,5i Kürtçenin ne eğitim dili ne de seçmeli olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu durumda Kürtçe eğitim talebinin Türk ve Kürtler arasında mutabakatı zor sağlanabilir bir çatışma alanı olarak ortaya çıktığı değerlendirilebilecektir. Bilindiği üzere dil ulus inşasının temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiş ve Türkçenin resmi dil olarak ilanı ve diğer dil ve diyalektlerin yasaklanması ve unutturulması yönündeki politika ulus-devlet inşasının ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmüştür. Bu çerçevede Türklerin çoğunluğunda gözlenen keskin tavrın, Türklerin Kürtçeye tanınacak bu türden hakların Kürtlerin ayrışması ve ayrı bir ulus olarak icat edilmesine yol açacağı endişesi taşımalarından kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Bölgelerin frekans dağılımları itibarıyla B3 halkının milliyetçi tavrını en çok yansıtan bölgedir ve halkın %79unun seçmeli ya da eğitim dili olarak Türkçe dışında bir dilin kabul edilemeyeceği yönünde görüş belirtmiştir. B4 halkının ise %57,4ü Kürtçenin eğitim dili olabileceğini ifade etmiştir. B1 ve B2de ise halkın yarısından fazlası Kürtçenin eğitim dili olabileceği ya da seçmeli olarak okullarda okutulabileceği seçeneğinde kümelendiği tespit edilmiştir. Bu durumda B3deki katı milliyetçi refleksin çeşitliliğin yoğun yaşandığı ilk iki bölgede ılımlaştığı ifade edilebilir.

Tablo 189: Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılıp kullanılmamasına ilişkin ne düşünüyorsunuz?

	Sayı	Oran
Kürtçe eğitim dili olabilir.	467	25,5
Seçmeli ya da eğitim dili olarak Türkçe dışında bir dil kabul edilemez.	776	42,4
Kürtçe eğitim dili olamaz, ancak okullarda seçmeli olarak okutulabilir.	562	30,7
Cevapsız	24	1,3
Toplam	1829	100,0

“Kürtlere demokratik özerklik tanınmalıdır” önermesine katılanların oranı %18,4 düzeyindedir. Halkın yaklaşık beşte biri (%19,7) ise bu konuda kararsızlık göstermektedir. Esasen demokratik özerklikten ne anlaşıldığı bilinmemekle birlikte, bu veriden ciddi bir destek bulunduğu anlaşılmaktadır. B4 ve B2 halkının daha geniş oranda bu önermeye katıldıkları anlaşılmaktadır ki, bu önermeye katılanların %60,1ini B4, %24,4ünü B2 oluşturmaktadır. B1in payı %9,2 olup, demokratik özerklik talebine en çok B3 halkı mesafeli

durmaktadır. B4de halkın %19luk bir kısmı bu önermeye katılmazken, B2de halkın %65,6sı, birinci bölgede %70,2si, B3de ise %89,2si demokratik özerklik verilmesi fikrine karşıdır.

Etnik köken ile anlamlı bir bağıntı olduğu görülmekte olup, Kürtlerin %23,5i, Türklerin ise %80,5i bu önermeye katılmamaktadır. Türklerin %5,5i Kürtlere demokratik özerklik tanınmasını onaylarken, Kürtlerde bu kesimin oranı %42,8e çıkmaktadır. Bu çerçevede içeriği üzerinde herhangi bir mutabakat ve netlik olmasa da siyasi bir söylem olan “demokratik özerklik” talebinin sembolik değerinin ve söylemsel hegemonya kapasitesinin azımsanmayacak düzeyde olduğu ifade edilmelidir. Demokratik özerklik talebi etnik kimlikler arası siyasi kutuplaşmanın yaşanacağı bir konu olarak ortaya çıkarken, bu talebin sosyal kaynaşma üzerinde yaratacağı etkinin Kürtlerde galibiyet/Türklerde yenilmişlik duygusu yaratarak karşılıklı önyargıları besleyebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Tablo 190: Kürtlere demokratik özerklik tanınmalıdır

	Sayı	Oran
Katılıyorum	336	18,4
Kararsızım	360	19,7
Katılmıyorum	1109	60,6
Cevapsız	24	1,3
Toplam	1829	100,0

Çözümün aktörlerine tanınan meşruiyet alanını anlamak bakımından önemli bulgular üç önermeye ilişkin değerlendirme çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Kürt sorununun çözümünün güvenlik siyaseti ve TSK vasıtasıyla sağlanabileceği düşüncesine halkın %51,8inin katılmadığı bulunmuştur. Halkın %28,6sının Kürt sorununu bir güvenlik sorunu olarak görüp, TSK’nın PKK’yı etkisiz kılması ile çözülebileceğine inandığı bu veriden hareketle Kürt meselesinin uzun zaman hakim olan güvenlik paradigması dışında algılanması çözümde de TSK dışı aktörlerden beklendiği sonucunu getirmektedir. Vurgulanacak konulardan biri B3de askeri çözüme katılanların oranı %38,9a çıkmakta, B4de ise %10,7ye düşmektedir. Yoğun Kürt göçü almış B2 ile B1de ise bu kesimin oranı sırasıyla %35,5 ve %30,9 olarak tespit edilmiştir. Etnik köken ile anlamlı bir bağıntı vardır ve Türklerin %37,5, Kürtlerin %12,2si TSK’nın PKK’yı etkisiz kılması ile Kürt sorununun çözüleceğine inanırken, buna katılmayan Türklerin oranı %42,9, Kürtlerin oranı ise %68,9dur. B1de Türklerin %35,2si, B2de %42,7si, B3de %37,5i bu önermeye katılmaktadır. B2de Türklerin daha geniş çoğunluğunun askeri ve güvenlik siyasetine yöneldiği tespitinin dikkatle değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Mezhep ile bu önerme arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir: Şafilerde bu önermeye katılanların oranı daha düşüktür (%12,1).

Alevilerin %53,1, Hanefilerin %44,8i, Şafililerin ise %68,3ü çözümü TSK-PKK kısılacında ve terörle mücadeleye indirgenmiş şekilde görmemektedir.

Yaş grupları itibariyle 45 yaş üstü kesimde dikkat çekici hususlardan biri önermeye katılanların diğer yaş gruplarının gerisinde kalmasıdır. Örneğin 46-51 yaş grubunda bu önermeye katılanların oranı %38,2, katılmayanların oranı %46,6, 52 yaş üstünde ise halkın %42,2si önermeye katılmakta, %37,2si katılmamaktadır. 18-24 yaş grubunun %17,7si TSK'nın askeri başarısının çözüm değeri olduğuna inandığını ifade ederken, %57,8i inanmamaktadır. Bu çerçevede gençlerin askeri çözüme daha mesafeli olduklarını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

BDP ve PKK /Öcalan arasında politika farklılığı algılanıyor mu sorusu bir kenarda tutularak ya da politikaların ne olduğundan bağımsız olarak çözüm için meşruiyet atfedilen aktörü anlamak bakımından sorulan soruya verilen cevaplardan BDP'nin PKK ve Öcalan'dan daha çok onaylandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 191: TSK, PKK'yı askeri olarak etkisiz kılma Kürt sorunu çözülür

	Sayı	Oran
Katılıyorum	524	28,6
Kararsızım	335	18,3
Katılmıyorum	948	51,8
Cevapsız	22	1,2
Toplam	1829	100,0

“BDP'nin siyasi önerileri devletçe dikkate alınır mı Kürt sorunu çözülür” önermesine halkın %20,6sı katılırken, %58,3ü katılmamıştır. “PKK ve Öcalan'ın fikirlerinin devletçe benimsenmesi halinde Kürt sorununun çözüleceği”ne inananların oranı ise %15,1e düşerken, bu düşünceye katılmayanların oranı %64,8e çıkmaktadır. 18-38 yaş grubunun her iki önermeye yaklaşımı diğer yaş gruplarından farklılık göstermektedir. PKK'nın ortaya çıktığı dönem öncesini bilmeyen bu genç yaş kuşaklarının daha geniş kesimi Kürt sorununun çözümünde PKK ve Öcalan'a meşruiyet ve önem atfetmekte gözükmektedir. PKK ve Öcalan'ın fikirleri Devletçe dikkate alınır mı Kürt sorunu çözülür önermesine katılanların %77sini, BDP'nin siyasi önerileri devletçe dikkate alınır mı Kürt sorunu çözülür önermesine katılanların ise %72,4ünü 18-38 yaş grubu oluşturmaktadır.

Etnik köken ile anlamlı bir bağıntının olduğu bu soruda Kürtlerin yarısı (%49,4) BDP'nin meşru siyasi aktör olarak Devlet tarafından muhatap alınması ile Kürt meselesinin çözüleceğini düşündükleri tespit edilmiştir. Bu önermeye katılmayan Kürtlerin oranı

%22,9dur. Türklerde ise BDP'ye çözüm değeri atfedenlerin oranı %5,4 olup, %15,4ü kararsızdır. Bölgelerde ise durum farklılaşmaktadır. B1deki Kürtlerin yarısı önermeye katılmamakta, ancak %20si BDP'yi çözüm yolunda onaylamaktadır. Türklerin BDP'ye çözüm değeri atfetmeyenlerinin oranı da %70lere gerilemektedir (katılan %3,4). B2'deki Kürtlerin %29,1i bu önermeye katılmamakta, %45,5i ise çözümü BDP'de görmektedir. Türklerin BDP'nin siyasi önerileri devletçe dikkate alınırda Kürt sorununun çözüleceğine inananlarının oranı %7,4tür. B3teki Türklerde önermeye katılmayanların oranı %89,1e, B4de önermeye katılmayan Kürtlerin oranı %15 seviyesine gerilemektedir. Bu çerçevede B3'ün siyasi çözüme en uzak duran Türklerine karşılık özellikle B2de yaşayan Türklerin de Kürtlerin de siyasi çözüme daha yakın oldukları ifade edilebilecektir. Mersin örneği üzerinden daha önce yaptığımız analizlerde de gösterdiğimiz üzere, kozmopolit metropollerden oluşan B2 bölgesinde yaşayan ve özellikle iktisadi ve sosyo-kültürel alanda birbirleriyle, bağımlılığa da dayanan yoğun bir ilişki içinde bulunan nüfusun bu türden bir yakınsama içinde olması anlamlıdır. Dikkat çekici olan B1deki hem Türklerin hem de Kürtlerin mukayeseli olarak daha katı bir tutum sergilemesidir. Bunun görece zenginleşmeyle, terörden ve coğrafyasından uzak olmayla ya da gündelik hayatın yeniden üretiminin zorluğu ile alakası olabilecektir. Bunun ayrıca sebeplerinin sorgulanması gerekmektedir.

Tablo 192: BDP'nin siyasi önerileri devletçe dikkate alınırda Kürt sorunu çözümler

	Sayı	Oran
Katılıyorum	376	20,6
Kararsızım	363	19,8
Katılmıyorum	1067	58,3
Cevapsız	23	1,3
Toplam	1829	100,0

PKK ve Abdullah Öcalan'a bakışta halkın %15,1inin siyasi bir meşruiyet tanıdığı, %18,8inin ise bu konuda kararsız kaldığı anlaşılmaktadır. Etnik kökene göre PKK ve Abdullah Öcalan'a ilişkin değerlendirme farklılaşmakta, anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Kürtlerin %37,3ünün, Türklerin %2,4ünün PKK ve Abdullah Öcalan'ın muhataplığının çözüm değeri taşıdığına inandığı görülmektedir. B1de böyle düşünen Kürtlerin oranı %15,7e gerilemekte olup, PKK ve Abdullah Öcalan'la muhataplığa karşı olan Kürtlerin oranı %60olarak tespit edilmiştir. B2de Kürtlerin %37,3ü önermeye katılmakta, %31,8i ise katılmamaktadır. B4de Kürtlerin %41,7si PKK ve Öcalan'ın meselenin hallinde çözüm değeri taşıdığı kanaatinde iken, böyle düşünmeyen Kürtlerin oranı %21,1dir.

Bu verilerden hareketle Kürt meselesinin çözümünde resmi söylemin meşru görmediği aktörlere B4ün en yakın, B3 bölgesinin en uzak mesafede olduğu ifade

edilebilecektir. B1'in hem Türk hem de Kürtlerinin yine bu Kürt siyasal aktörlerine mesafesi B2den fazladır ancak B1deki bu durumun bir boyutunda zenginleşen, sınıf atlayan Kürtlerin etnik bilinçlerinin azalması ve kendi kaderini artık B4teki Kürtlerden ayırıştırması açıklayıcı olabilecektir ancak yoksullaşan Kürtlerle ilgili algının nasıl değiştiği de sorgulanmaya muhtaçtır. B2'deki Türkler ve Kürtler siyasal çözümün bu siyasal aktörlerle görüşmek suretiyle oluşturulabileceğine daha çok inanmaktadırlar. Bunun bölgenin çeşitli şiddet eylemlerine sahne olması, terör coğrafyasına yakınlığı gibi açıklayıcı sebepleri olabileceği, daha önce ayrıntılı olarak analiz ettiğimiz sebeplerden dolayı bu bölgedeki Türk-Kürt unsurların birlikte yaşama deneyimi sonucunda ortaya çıkan olumlu sonuçların da dikkate alınması gerekmektedir.

Tablo 193: PKK ve Öcalan'ın fikirleri Devletçe dikkate alınırsa Kürt sorunu çözülür

	Sayı	Oran
Katılıyorum	276	15,1
Kararsızım	343	18,8
Katılmıyorum	1186	64,8
Cevapsız	24	1,3
Toplam	1829	100,0

SONUÇ

Sosyal kaynaşma bağlamında Kürt meselesinin analiz edildiği bu çalışmanın sonuç bölümünde bazı bulgulara yeniden dikkat çekip, vurgulamanın gerektiğini düşünmekteyiz.

Öncelikle ifade edelimki sosyal kaynaşma bağlamında Kürt meselesi ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal olmak üzere üç alanda ve altı boyutta değerlendirilmiştir. Bulgular şöyledir;

Meselenin dört ayrı coğrafyada farklı biçimler aldığı görülmektedir. Bunlar;

1. Türk ve Kürt arasındaki ilişkinin tahayyül edilmesi ya da gündelik hayat karşılaşmaları ve deneyimleri ile üretilmesine göre ayrışmaktadır. Buna göre Türk ve Kürt yoğun bölgelerde Kürt meselesine bakış birbirinin neredeyse tam tersi yönde şekillenmektedir.
2. Diğer yandan bu iki kesim arasındaki ilişkilerin gündelik hayat karşılaşmaları ve etkileşimleri ile şekillendiği metropoller yani etnik çeşitliliğin olduğu yerler türdeş alanlardan etnik çelişki, etnik bilinç ve siyaseti üretmesi bakımından farklılaştığı gibi, bu metropoller kendi içinde de ayrışmaktadır. Metropollerin çeşitlilik derecesi, büyüklüğü, sunduğu iktisadi fırsatlar, sekülerleşme derecesi gibi birçok faktör bu ayrışmada önem taşımaktadır.
3. Bu çerçevede örneğin; Kürt ve Türk arasındaki ilişkilerin daha çok tahayyül edildiği, devletin ve milletin değerlerine sıkı bağlılığı ile bilinen, siyaseten milliyetçi-muhafazakar bir çizgiyi temsil eden ve endüstriyel kentleşmenin fazlaca gelişmediği vilayetlerin kümелendiği Türk yoğun bölge ile Kürt ve Türk arasındaki ilişkilerin devlet ve devletli kimseler dolayımıyla tahayyül edildiği, devlete ve siyasal sisteme karşıtlığın ve etnik bilincin yüksek olduğu ve bunun PKK ve Kürt siyasi hareketini kuran temel antagonizmaya dönüştüğü, sanayileşmeye dayalı bir kentleşmenin fazlaca yaşanmadığı Kürt yoğun bölge ciddi düzeyde ayrışmaktadır. Bu iki bölge ayrıca sosyal kaynaşmayı sağlayıcı kurumlar ve değerler bakımından da farklı kapasitelere sahiptir. Keza yine Adana, Mersin, Antalya gibi yoğun Kürt göçü almış metropol şehirlerin İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerden tümüyle farklı imkan ve riskleri taşıdığını söylemek olanaklı gözükmektedir. Diğer bir ifadeyle kürt meselesi ve sosyal kaynaşma her coğrafik bölgede farklı gelişmektedir.

4. Belirtilebilecek başka bir husus her ne kadar mesele etnik bir sorun olarak siyasallaştırılmak istense de anket ve derinlemesine mülakat yoluyla elde edilen veriler bize meselenin iktisadi ilişkiler ve sınıfsal zemininin fazlaca gözden kaçırılmış olduğunu göstermektedir. Öyle ki iktisadi alanda etnik kesimler arasında kurulan rekabet hem işbirliğini hem de çatışmayı getirmekte ve bu da hem etnik kimlik dışı aidiyetlere güç verme hem de etnik siyasete taşınabilme potansiyeli taşımaktadır.
5. Ayrıca çoğunlukla etnik gerilim olarak takdim edilen hususların evsahibi-göçmen arasındaki gerilimler olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Kürtler kendi içlerine daha çok kapansalar da kesimler arasında sosyal mesafe hala oluşmuş değildir.

Daha detaylı olarak araştırmanın tespitleri şöyledir:

- a. Ekonomik alanda; Türk ve Kürtler arasında eğitim, meslek, işgücü niteliği gibi insani sermaye farklılığının yarattığı ciddi bir eşitsizlik zemini vardır ki bunun dışlanma yaratma ve etnik kimlik siyasetine taşınabilme riski vardır (kamu görevlerinin daha çok Türklere açık olması vb.). Metropollere taşınmış özellikle yeni Kürt göçmenler bu eşitsizliği daha derinden yaşamaktadır. Ancak örneğin İstanbul, Ankara, İzmir'de (B1) yaşayan Kürtlerin yüksek sosyal sermayeleri bu riski telafi etmektedir.
- b. Özel sektörde Kürt varlığı özellikle B2 bölgesinde artmaktadır. Bu hem vasıfsız Kürtlerin daha ucuz bir emek olmalarından hem de belli iş kollarında üstünlüğe sahip olup etnikdaşlarını kollamalarından kaynaklanabilmektedir. Esasen iktisadi alanda özellikle iş/istihdam üzerinden gelişen rekabetin ve ayrımcılık deneyimlerinin etnik bir zemine kaydırılarak algılanması riski bulunmaktadır. Bunun nasıl bir biçim alacağı istihdamın gerçekleştiği sektöre ve işyeri tipine göre değişmektedir. Şöyle ki örneğin Mersin'de SİAD'larca kurulan büyük işyerlerinde etnik köken ayrımı üretilmeden sendikalaşmayla sağlanan işçi-işveren çelişkisi yaşanırken, küçük esnafılık ya da enformel sektörde yer alan Kürtlerde etnik bilinç ve sosyal olarak kendi etnik kökenine yönelme daha çok yaşanabilmektedir. B1 ve B2 bölgeleri gelir ve yaşam biçimi farklılığının en çok hissedildiği bölgelerdir ve ekonomik eşitsizlikler daha derin yaşanmaktadır. Ancak B1 ve B2 Kürtler için iş ve zenginleşme fırsatı sunmaktadır. Geliri artan ve zenginleşme fırsatı bulan Kürtlerin sınıf atlama umudu yükselmekte ve vatandaşlık kimliğini daha çok önemser hale gelmektedir. B1 ve B2'ye göç eden Kürtler çoğunlukla yerleştikleri mahallelerde mahzur kalmakta, geri dönme eğilimi taşımamaktadır. Esasen maddi koşullar

iyileştikçe etnik/mezhep karışık mahallelere taşınma eğilimi vardır ki bu da belli mahallelerde gözlenen etnik yoğunlaşmaların iktisadi rasyonellerle biçimlendiğini, etnik bir içe kapanma olmadığını ifade etmektedir. Bu kapsamda dikkat çeken iki sorun alanını vurgulamakta fayda vardır: birincisi farklılıkların birbirleri ile etkileşime girebilecekleri ortak kamusal mekanların ve sosyal ortamların oluşturulması; ikincisi iktisaden alt gruptakilerin yaşadıkları mahalleler ile kent merkezinin etkileşimini artırıp, ucuzlatmak. Diğer bir ifadeyle ekonomik nedenlerle bu kesimin kendi etnik grubundakilerle yaşamak zorunda oldukları mahallelere hapsolmasını önlemek ve kent merkezlerini ve kamusal mekanları kullanmasını sağlamak... Ayrıca B2’de konuşulan dil nedeniyle Kürtlerin birarada yaşamak zorunda kaldığı unutulmamalıdır.

- c. B2 neden B1’den farklılaşmaktadır: Kürt göçünün yönelmesi bakımından B2 son on yılda B1’in yerini almış gözükmemektedir. B2’de Kürtler daha görünür durumdadır ve etnikleşmiş algılara daha açık gözükmemektedir. Bunun çeşitli sebepleri vardır; birincisi B2’de iktisadi alanda Kürtler daha etkinler, gerek formel gerekse enformel çalışma hayatına daha çok katılmaktadırlar. İkincisi Kürtler işgücü piyasasında daha çok ayrımcılık deneyimi yaşamakta olup iktisadi rekabet etnik kimlikler arasında daha yüksektir. Üçüncüsü kimlikler için bir referans grubu bulunmaktadır. Yani B1 kozmopolit yapısı (aşırı çeşitlilik) ve kamusal alanda etnik kimliklerin birbiri ile düzenli karşılaşmasını üretmediğinden etnik çatışma üretme potansiyeli en düşük bölgedir. B2 daha çok bu riski taşıyor gözükse de etnik kimlikler arasında B2’de bir güç dengesi olduğuna dair bir algı vardır ki bu her iki kimliğin birbirine karşı tedbirli olmasını getirmektedir.
- d. B1’de etnik hiyerarşi ve ayrımcılık algısı oldukça zayıflamaktadır. B1’de sınıfsal /toplumsal konum temelli ayrışma daha belirleyicidir. Şu farkla ki B1’de enformel sektördeki Kürtlerde milliyetçi tepki oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle gelir/statü ayrışmasını etnik kimliğe tevcih edilerek algılanmaktadır. B2’de ise hem alt hem de üst gelir grubundaki Kürtler için bu durum geçerlidir. Başka bir ifadeyle B2’de iktisadi rekabet etnik ayrımcılık algısı ile birlikte gelişmektedir ve B2, B1’e göre iktisadi alanda etnik köken ayrımcılığının daha çok hissedildiği bir bölgedir. Etnik eşitsizlik algısı B2’de daha fazla gelişme potansiyeline sahiptir. Bu algıda üç temel belirleyen vardır:

- Kamu kurumlarına ve hizmetlere erişimdeki sorunlar
- İş ve maddi fırsatlara erişim

- Referans noktası (belli bir etnik kimliğe sahip bireylerin kendilerini kimlerle karşılaştırdığı). B1’de birden fazla referans noktası vardır ve gündelik etkileşim B2’ye göre daha düşüktür.
- e. Hem Türk hem de Kürtlerde son yedi yılda göç etmişler arasında ekonomik dışlanma algısının yüksekliği dikkate değer bir bulgudur. Esasen Türk-Kürt farketmeksizin son dönem göçmenleri en kritik kesimi oluşturmaktadır. Çünkü bu kesimin etnik köken farklılığı ile başetmede yararlanabilecekleri sosyal sermayeleri fazlaca yoktur. Bu kesim çoğunlukla ucuz emek ihtiyacını karşılamakta iken, sınıf atlama umudu taşımamaktadır. Metropollerde artık ucuz konut imkanının da daraldığı (yoksul mahallelere yerleşiyorlar) dikkate alındığında yeni göçmenlerin etnik kökenlerinden daha çok göçmen olmaları nedeniyle bir tepki ile karşılaştıkları ifade edilebilecektir. Nitekim Mersin mülakatlarında da ortaya konduğu gibi yeni kuşak göçmen belli mahallelere yerleşmekte ve güvenlik ve asayiş sorunu olarak görülmektedir. Ancak bu Kürtlerin olumsuzlanması olmayıp, göçmenin “şehir hayatına uyum sağlayamama”, “kültürsüzlük”, gibi başlıklarda etiketlenmesidir. Benzer etiketleme eski kuşak Kürt göçmen mahallelerine ve Kürtlere yönelmemektedir. Bu çerçevede aşırı /hızlı/yoğun göçün kendisi bir tehdit olarak algılanmaktadır denilebilecektir. Örneğin İstanbul’da bazı mahallelerin kurtarılmış bölge olduğu ifade edilmektedir.
- f. Esasen etnikleşmeden daha çok gerilimlerin yerli-göçmen arasında algılanıp, şekillendiğini ifade etmek daha doğru olacaktır. Metropollerde yerli nüfus az olmakla birlikte, eski-yeni göçmen ayrımı işlemektedir. Etnik kesimler birbirleri ile daha çok işyeri ve kamusal alanda karşılaşmakta, özel alanda/mahallede fazlaca gerçekleşmemektedir. Örneğin Mersin’de daha çok işyerinde karşılaşmaktalar ve bu dayanışmacı da çatışmacı da değerler/deneyimler üretebilmektedir. İktisadi rekabeti etnik kökene tahvil etmek işi kolaylaştırmakta ve bireye başkaca güç ve destek imkanları sunabilmektedir. Yani sendikalar üzerinden büyük iktisadi işletmelerde etnik kökeni aşan sınıfsal dayanışma ve sosyalleşme üretilebildiği gibi, ulaşım sektöründe rekabetin yoğun olduğu hatlarda etnik kesimlerin birbiri ile çatışması da yaşanabilmektedir. Diğer ifadeyle B1’de olmasa da B2’de karşısındakini Kürt olarak tanımlayıp dışlama ihtimali vardır.
- g. B3 ciddi bir orta sınıf varlığına sahip bir bölgedir ve kesimler arası ilişkiler etnik köken dışında biçimlenmektedir. B4’te ise orta sınıf daralmıştır ve kendilerini Türklerle mukayese etmeden de ekonomik geri kalmışlığı ve dışlanmayı derin bir

şekilde yaşıyor gözükmektedir. Diğer bir ifadeyle B4 ekonomik dışlanmanın yüksek yaşandığı bir bölgedir.

- h. Araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir çarpıcı gerçek Kürt/kamu kurumu/kolluk kuvveti karşılaşmasının yarattığı çelişki ve gerilim Kürt meselesinde önemli bir sorun kaynağıdır. Etnikleşmeyi en çok üreten bu karşılaşmadır. B4'te etnik kimlik inşası Türk kimliğine karşıt olarak değil, devlet ve devletli kesime referanslıdır. Diğer bir ifadeyle B4 bölgesinde dikey kaynaşma sorunu oldukça yüksektir ki siyaseten bu bölgenin sadakatsizliğinden bahsetmek daha olanaklıdır.
- i. B3 ve B4'te ise karşılıklı etnik bir önyargı vardır. B3 ve B4'te etnik türdeşlik olduğu için mezhep kimliği daha önemsenmektedir. B4'te din Türk ve Kürtler arasında hala güçlü bir çimento işlevi görürken, B2 ve B3 bölgelerindeki kentlerde dinin etnik gerilimleri yumuşatarak sosyal bağları sürdürme kapasitesi sınırlarına dayanmış gözükmektedir.
- j. Görünen odur ki refahı sağlayan koşulların iyileştirilmesi (iş, gelir, kamu hizmetlerine erişim) ve etnik eşitsizlik (2. Sınıf vatandaş) algısı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu çerçevede maddi refahın iyileştirilmesi ve eşit muamele ilkesinin hayata geçirilmesi sorunun çözümünde önemli adımlar olarak ortaya çıkmaktadır.
- k. Siyasal olarak da Kürtlerin maddi taleplerinin karşılanmasının ötesinde, ulu devlete- kurumlarına güven, rejimin temelindeki demokratik ilke ve değerlere bağlılık, millî kimlik ve gurur gibi daha temel ve kalıcı bağlar ve duygularla ilişkili olarak B4 bölgesinde ciddi sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu aynı zamanda meşru siyasi kanallara ilgiyi azaltmakta ve olağandışı katılıma Kürtleri yatkın kılmaktadır.
- l. B2'de farklı etnik kökene ait girişimciler arasındaki iktisadi yarışmada ve işçi-işveren ilişkilerinde yaşanan çatışmalarda enformel güç ilişkilerinin devreye girmesi ve kamu kurumlarının tarafsızlığını koruyamaması bu bölgenin siyasete ilgisini artırmakta ve iktidarı ele geçirme saiki her kesim için büyük önem taşımaktadır. Bu bölgede ayrıca etnik kesimlerin birbirine sosyal ve ekonomik güç vehmetmeleri de birbiri üzerine üstünlük/iktidar mücadelesi yürütmelerini de sözkonusudur. Bu çerçevede B2 siyasal olarak kutuplaşmış bir bölgedir ve bu kutuplaşma iki eksenle cereyan etmektedir. CHP-AKP ve MHP-BDP. Vurgulayabileceğimiz bir başka husus B2'de BDP-MHP oyları diyalektik olarak birbirini beslerken bunun aynı

zamanda yerli-göçmen ayırımına oturmasıdır. Daha çok BDP'ye oy veren göçmenler karşısında şehrin yerlisi MHP'ye yönelmekte gözükmektedir.

- m. B1'de ise ülkede siyasi istikrarın varlığı ve gündelik yaşamı yeniden üretmenin zorluğu siyasal olarak ilgisizlik yarattığı gibi hem Türk hem Kürt kesimleri siyasal olarak ılımlılaştırmaktadır. Aslında genel olarak Kürt yoğun bölge ile karşılaştırıldığında metropollerin milliyetçi ve aşırı uç siyasetlerini merkeze taşıdığı ve siyasal ılımlılaştırma sağladığı ifade edilmelidir. B1'de Kürtlerin %18,6'sı, B2'de %47,3ü BDP'ye oy vermektedir. Etnik oy kullanımı Türk ve Kürtlerin birlikte yaşadığı vilayetlerde azalmaktadır.
- n. Kürtlerin sosyo ekonomik statü ve politik etki bakımından çeşitlendiği ve bu çeşitlilik arttıkça etnik siyaset imkanının daraldığı anlaşılmaktadır. Nitekim B1'de etnik kimlik farklı ekonomik ve sosyal çevrelerde farklı kimlikler edinip, ön plana çıkarabilmektedir.
- o. Sosyo-ekonomik statüsü düşük Kürtler etnik kimliklerine daha çok yönelmektedir. Örneğin B4'te Kürtlerin yarısı öncelikle etnik kimliği ile gurur duymaktadır.
- p. Keza yine PKK'ya ve BDP'ye yüklenen meşruiyet Kürtlerde gelirle birlikte düşmektedir. Yine Kürtlere demokratik özerklik verilmesi fikrinin geliri arttıkça onaylamayan Kürtlerin sayısı artmaktadır.
- q. Geliri arttıkça kaybedecek çok şeyi olmaya başlayanlar B4'ten ve B4tekilerin kaderinden kendilerini ayırtırmakta ve vatandaşlığı, merkez siyaseti daha çok önemser hale gelmektedir.
- r. Eğitimin siyasetin olağan kanallara ve mecralara taşınması üzerinde olumlu etkisi vardır ve Kürtler için ciddi eşitsizlik yaratan eğitim fırsatlarının eşit dağıtımı meşru araçlara yönelimi artırabilecektir. Devletin kendisine ayrımcılık yaptığı düşüncesinde olanlar için vatandaşlık daha az önemseniyor ve etnik kimlik önem kazanıyor. Bu kesimde siyasete olağandışı katılım artıyor. Bu da PKK'nın Kürt-Devlet antagonizmasını siyasallaştırmasını anlamlı kılıyor. Bu çerçevede etnik bilinci kuran başkaca unsurlarda var olsa da devletin reformasyonu ve kurumlara güvenin yeniden inşası mühim gözükmektedir.
- s. Din, ortak tarihi geçmiş gibi daha çok millete ait değerler birleştirici olarak görülmektedir. Demokrasi, laiklik gibi modern kurumlar yeterince birleştirici algılanmamaktadır. Daha çok millet ve millete ait hususiyetler üzerinden birlikte

yaşama değerleri tanımlanmaktadır. Ancak bölgeler arasında farklılaşma vardır ki, laiklik, TC. vatandaşlığı ve demokrasi B1’de, din-ortak tarihi geçmiş B4’te, hem millet hem de devlete ait değerler ise B3’te birleştirici görülmektedir.

- t. B4’ten sonra etnik kimliği ile gurur duyan Kürtlerin en yoğun olduğu bölge B2’dir.
- u. Kesimler arasında arkadaşlık, komşuluk, evlilik gibi ilişkiler sürmekte, sosyal mesafe oluşmamış gözükmemektedir. Ancak Kürtlerde içe kapanma, birbirini kollama, Türklerde ise tedbirlilik oluşmuş durumdadır.
- v. Her üç kişiden biri devletin kendisine ayrımcılık yaptığı kanaatindedir. Özellikle dar gelirli Kürtlerin ayrımcılık algısı yüksektir. Kurumsal ayrımcılık algısı iktisadi temeldeki eşitsizlikleri sınıfsal olmaktan çıkarıp etnik zemine yerleştirebilme potansiyeli sunuyor. Yani sınıfsal eşitsizlik ile etnik ayrımcılık algısı örtüşmekte iken bu, siyasal alana sınıfsal bir talep olarak yansımamaktadır. B2’de de kamu kurumları ve devletli kesim eliyle etnik kimliklerin keskinleştirildiği anlaşılmaktadır. B3 Kürt meselesinin nedenlerinde ne devleti ne de Kürtleri mesul görmemektedir ve resmi devlet söylemine yakın bir yerde durmaktadır.
- w. B2’de devleti ve Kürtleri doğrudan sorumlu tutan kesimler genişliyor.
- x. B4’te PKK, yabancı güçlerin kışkırtması gibi nedenler sebep olmaktan çıkıyor ve geri kalmışlık, devletin ayrımcılığı başat sebepler olmaya başlıyor.
- y. Türk-Kürt çatışmasına en fazla prim veren bölge B4. Bu çatışma ihtimaline sırasıyla B1 ve B2’de daha az ihtimal verilmektedir. B2 siyasal olarak da Kürt yoğun coğrafyaya daha yakındır ve etnik kesimler arasında daha çok karşılaşma üretmektedir. Kürt sorununun çözümü konusunda B4’e siyasal olarak en yakın duran bölge burasıdır. Bunu demokratik özerklik fikrine verilen destekten görmek mümkündür. Demokratik özerklik fikrine B4 halkının %19u, B2’nin %65i, B3’ün %70i, B3’ün %89u karşıdır. Bu talebin devletten kabul görmesi Türklerde yenilmişlik/Kürtlerde galibiyet hissi uyandırarak çatışma üretme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

ALESINA, A., Ferrara, E.L., "Who Trusts Others?", *Journal of Public Economics*, 85, (2002), s: 207-234.

ANDERSEN, John, , *Social and System Integration and the Underclass, Capitalism and Social Cohesion*, Ion Gough ve Gunnar Olofsson (Der), (1999), Britain: Palgrave Macmillan., s: 127-139, (1999).

ANTUNES, G.; Gaitz, C. M 1975. *Ethnicity and Participation: A Study of Mexican-Americans, Blacks, and Whites. The American Journal of Sociology* (1975)

BARNES, S.H. ve Kaase M., *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage Publication,(1979).

BAUBÖCK, R., "Farewell to Multiculturalism. Sharing Values and Identities in Societies of Immigration", *Journal of International Migration and Integration*, 3(1), (2002), s. 1-16.

BEAUVAIS, C., JENSON J., "Social Cohesion: Updating the State of the Research", CPRN Discussion Paper, n: F/22. 2002. <http://www.cprn.org/doc.cfm?doc=167&1=en> (10.12.2009),s.28

BERESNEVICIUTE, V., "Dimensions of Social Integration of Ethnic Groups in the Contemporary Society of Lithuania". *Ethnicity Studies*. (2005).

BERGER-SCHMITT, R., "Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concept and Measurement, *Social Indicators Research*, 58, (2002). 403-428

BERGER-SCHMITT, R., "Social Cohesion As an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement". Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA) EuReporting Working Paper No.14. (2000).

BERGHMAN, J., "Social Protection and Social Quality in Europe". *The Social Quality of Europe*, W. Beck, L. van der Maesen and A. Walker (Der). Bristol: The Policy Press.(1998), 251-268.

BERNARD, P., "Social Cohesion: A Critique", CPRN Discussion Paper No : F/09, Aralık 1999. <http://www.cprn.org/doc.cfm?doc=311&=en> (12.12.2009)

BERNARD, P., "Social Cohesion: A Critique", CPRN Discussion Paper No: F/09, Aralık 1999. <http://www.cprn.org/doc.cfm?doc=311&=en> (12.12.2009)

BLALOCK, Hubert, M., *Toward a Theory of Minority- Group*, John Wiley & Sons Inc. (1967).

BOLLEN, K. A., Hoyle, R. H., "*Perceived Cohesion: A Conceptual and Empirical Examination*", *Social Forces*, The University of North Carolina Press, 69, Aralık 1990, s: 479-504.

BONACICH, E., *A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market*. *American Sociological Review* v37. S: 547-559, (1972).

BOURDIEU, P., "The Forms of Capital." John G. Richardson (Der.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press. (1986), 241-258.

BRANDOLINI, A., "On synthetic indices of multidimensional well-being: health and income inequalities in France, Germany, Italy, and the United Kingdom", *Working Papers*, No. 07/2007, Centre for Household, Income, Labour and Demographic Economics (CHILD). (2007).

BURKE, M., Shields, J., "Job-Poor Recovery: Social Cohesion and the Canadian Labour Market". Ryerson Social Reporting Network, Ryerson Polytechnic Institute, (1999). <http://www.ryerson.ca/ORS/research/job.html> (26.12.2009)

CANADIAN Heritage, *Perspectives on Culture and Development in Canada*, Canadian Background Paper submitted to the World Commission on Culture and Development. (1995).

CANTLE, T., *Community Cohesion: a New Framework for Race and Diversity*. NY: Palgrave Macmillan. (2005), s. 3-5

CANTLE, T., *Community Cohesion: A Report of the Independent Review*, London: Home Office. (2001).

CHAN, J.; To, H.; Chan, E., "Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research", *Social Indicators Research*, 75, (2006). 273-302.

CHANDRA, K., *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Headcounts in India*. Cambridge: Cambridge University Press. (2004).

CHIESI, A. "Social Cohesion and Related Concepts, in *Advances in Sociological Knowledge*" N. Genov (Der.), Paris: International Social Science Council, (2002), 235-253.

COLEMAN J. S. *The Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, (1990).

CONSTANTINE, M. G., Racial microaggressions against African American clients in cross-racial counseling relationships. *Journal of Counseling Psychology*, 54, 1-16. (2007).

CONTEH-MORGAN, E., "Globalization Processes: Impact on Inequality and Social Cohesion" *ISA's 49. Annual Convention, Bridging Multiple Divides toplantısında sunulan bildiri*, Hilton San Francisco, San Francisco, CA, USA, 26 Mart 2008, http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/4/2/9/pages254296/p254296-1.php (4.12.2009)

COSTA, D. L. ve M. E. Kahn, "Civic Engagement and Community Heterogeneity: An Economist's Perspective"; *Perspectives on Politics*, 1, 2003, 103-111.

Council of Europe. *Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities*. 2000. <http://www.social.coe.int/en/cohesion/action/publi/migrants/diversit.htm> (14.12.2009)

CROCKER, J., Major, B., & Steele, C., Social stigma. S. Fiske, D. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.) , *Handbook of Social Psychology* içinde. Boston: McGraw-Hill. S: 504- 553,(1998).

ÇARKOĞLU, A., "Election Manifestos and Policy-Oriented Voting: A Pooled Cross-National Analysis", *European Journal of Political Research*, 27, s: 293-317. (1995).

DAHL, R., *Modern Political Analysis*, 4. Baskı, New Jersey,(1984).

DAHL, R., *Polyarchy, Participation and Opposition*, New Haven and London, Yale University Press. (1971).

DAHL, R., *Who Governs?* New Haven: Yale University Press. (1961).

DAHRENDORF, R., *Report on Wealth Creation and Social Cohesion in a Free Society*, London: (1995), s.39

DAVER, B., *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi, (1993).

DENHAM, J., *Building Cohesive Communities. A Report of the Ministerial Group on Public Order and Community Cohesion*, London: Home Office (2001).

DOVIDIO, J.F., & Gaetner, S. L. (Eds.), *Prejudice, discrimination, and racism*. San Diego, CA: Academic Press. (1986).

DUMAN, B. ve ALACAHAN, O., , *Etniklik ve Sosyal Kaynaşma İlişkisi: Adana Örneği*, Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, C: 12, S.1, s. 223- 244. (2011).

DUMAN, B., ve ALACAHAN, O., “*Sosyal Kaynaşma*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, (2010), C.15, S.1 S.103-128,

DUMAN, B., ve ALACAHAN, O., “*Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik*”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2011), 10(1): 181-208

ECLAC (European Commission on Latin America and Caribbean), *Social Cohesion: Inclusion and Sense of Belonging in Latin America and Caribbean*, United Nations, NewYork.2007.

ECLAC (European Commission on Latin America and Caribbean), *Social Cohesion in Latin America: Concepts, Frames of Reference and Indicators* , United Nations, New York. Haziran 2010

ESCOTO, E.R., *The relation between religiosity, ethnic identity, perceived discrimination, and coping responses: A study among Mexican Americans. Dissertation Abstracts International Section B: The Sciences and Engineering, 65 (4-B), (2004).*

European Commission, *Third Report on Economic and Social Cohesion*, Brussels, Commission of the European Communities. (2004).

European Commission. *A New Partnership for Cohesion, Convergence, Competitiveness, and Cooperation*, Third Report on Economic and Social Cohesion. Brussels.(2004).

EVANS, G., (Der.), *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*, Oxford: Oxford University Press. (1999).

FAHEY, T., WHELAN, C. T. and MAITRE, B., *First European Quality of Life Survey: Income inequalities and deprivation*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities. (2005).

FERLANDER, S., DUNCAN, T., *Social Cohesion and On-Line Communities*. The SCHEMA Project (Social Cohesion through Higher Education in Marginal Areas), 1999. <http://www.STIR.ac.uk/schema>. (22.12.2010)

FLORE, G., "Social Capital in Diverse Communities" 2005. www.ccsr.ac.uk/e-sds/events/2005-11-04/flore.pdf (20.12.2009)

FORMAN, T.A., D.R. Williams, ve J.S. Jackson. "Race, place, and discrimination." Perspectives on Social Problems, n: 9, s:231-26, (1997).

FUKUYAMA, F., "Identity and Migration", *Prospect*, v: 131, [25 Şubat 2007](http://www.prospectmagazine.co.uk/2007/02/identityandmigration) <http://www.prospectmagazine.co.uk/2007/02/identityandmigration> (15.09.2010)

GAERTNER, S. L., & Dovidio, J. F., Understanding and addressing contemporary racism: From aversive racism to the common ingroup identity model. *Journal of Social Issues*, 61, 615-639. (2005).

GAERTNER, S., J. Dovidio, The Aversive Form of Racism, in Gaertner, S., and J. Dovidio (Eds) *Prejudice, Discrimination and Racism*, Academic Press, Orlando, pp.61-90., (1986).

GEE, G.C., "A multilevel analysis of the relationship between institutional and individual racial discrimination and health status." *American Journal of Public Health* 92(4):615-623.,(2002).

GITTELL, R., VIDAL, A., Community Organizing. Building Social Capital as a Development Strategy. London: Sage. (1998).

GOODHART, D., "Too Diverse?" *Prospect* 95, (2004), http://www.prospectmagazine.co.uk/article_details.php?id=5835 (20.09.2010).

GOUGH, I., and Olofsson (Der). Capitalism and Social Cohesion: Essays on Exclusion and Integration, Palgrave: UK/USA, (1999).

GOUGH, Ian, "Social Welfare and Competetiveness: Social versus System Integration?", Capitalism and Social Cohesion, I. Gough ve G. Olofsson (Der.), Britain: Palgrave Macmillan, (1999), s. 85-106

GREEN, A., PRESTON, J., SABATES, R., Education, Equity and Social Cohesion: A Distributional Model, Wider Benefits of Learning Research Report, No. 7, Centre for Research on the Wider Benefits of Learning. Mart (2003).

HAAN, A., Social Eclusion: Towards a Holistic Understanding of Deprivation. (1999). <http://www.dse.de/ef/poverty/hehaan.htm> (12.12.2010)

HABİB, S. K., Social Integration and Related Concepts: A Bottom up Perspective of Theories in Real Life: Illustration from Egypt, United Nations Department of Economic and Social Affairs Division for Social Policy and Development In collaboration with the Government of Finland.(2008).

HALL, S. ; Jacques, M., (Der.). *Yeni Zamanlar:1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. (Çev: A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı.(1995).

HARPER, R ; Kelly, M. Measuring Social Capital in the United Kingdom, Office for National Statistics. (2003), http://www.statistics.gov.uk/socialcapital/downloads/harmonisation_steve_5.pdf (16.12.2010)

HARRELL, S. P., A multidimensional conceptualization of racism-related stress: Implications for the well being of people of color. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70, 42-57, (2000).

HAVERING, Anika, "Managing the 'Enemy Within': British and German Policy Responses to Muslim Immigrant Populations in the Last Decade", (2009).
<http://www3.surrey.ac.uk/Arts/CRONEM/CRONEM-papers09/Haverig.pdf> (3.9.2010).

HOŞGÖR, Ayşe G.; Jeroen SMITS, "Intermarriage Between Turks and Kurds in Contemporary Turkey: Inter-ethnic Relations in an Urbanizing Environment", *European Sociological Review*, v: 18, i: 4, s: 417-432, (2002).

HUDSON, M. P., J. R. Kathryn ve Barnes, H., *Social Cohesion in Diverse Communities*, Joseph Rowntree Foundation, (2007).

HUNTINGTON, S., "Who Are We? The Challenges to America's National Identity". New York: Simon and Schuster. Information Management, The University of Brighton. 2004.
<http://www.it.bton.ac.uk/research/seake/intro.html>. (21.12.2010)

JEANOTTE, S., *Social Cohesion Around the World: An International Comparison of Definitions and Issues*. The Department of Canadian Heritage, Strategic Research and Analysis Directorate. (2000).

JENSON, J., "Identifying Links: Social Cohesion and Culture", *Canadian Journal of Communication*, Vol. 27. (2002), 141-151

JENSON, J., *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010

JENSON, J., *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research*, *Canadian Policy Research Networks*, CPRN Study, n° F/03. (1998).

JONES, J. M., *Prejudice and racism* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill. (1997).

JOPPKE, C., "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy". *British Journal of Sociology*, 55.2. (2004), s. 237-257.

KALAYCIOĞLU, E., *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma-Siyasal Eylemin Kökleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: SBF Yayınları, (1983).

KAWACHI, I., Coutts, A., Pinto, P., Cave, B., *Social Capital Indicators in UK, A Research project for the Commission for Racial Equality*, Ben Cave Associates Ltd, Haziran (2007).

KAWACHI, I., Kim D., Coutts A., Subramanian, S. V., "Reconciling The Three Accounts of Social Capital". *International Journal of Epidemiology*, 32 (4). (2004). 682–690.

KAWACHI, I., *Social Cohesion and Health*. (1998).
www.earlylearning.ubc.ca/documents/...health/Kawachi%20I,%201998.pdf (18.12.2010)

KİNESÇİ E. 2010, Nusayri Kimliğinin Oluşumunda Siyasal Katılım, Tercihlerin Etkisi ve Partilerin Rolü: Hatay Örneği, Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara

KUNDNANI, A., "The Death of Multiculturalism". London: Institute of Race Relations, 2002,
<http://www.irr.org.uk/2002/april/ak000001.html>, (20.09.2010).

KURZ, K., NIKOLEI, S., *Global Competition and Labor Market Restructuring: the Transition into the Labor Market in Germany*, GLOBALIFE Working Paper Series, v: 15, Faculty of Sociology, University of Bielefeld, (2001),s.8

KYMLICA, Will, *Finding Our Way*, Toronto: Oxford University Press. (1998), s. 39

LEIGHLEY, Jan E.; Vedlitz, A., Race, Ethnicity, and Political Participation: Competing Models and Contrasting Explanations. *The Journal of Politics*, (1999).

LETKI, N., "Does Diversity Erode Social Cohesion? Social Capital and Race in British Neighbourhoods", *Political Studies*, 56/1.(2007). 99-126.

LI, Y.; PICKLES, A., Savage, M. 'Social Capital and Social Trust in Britain the late 1990s'; *European Sociological Review*, 21, (2005). 109-123.

LOCKWOOD, D., *Civic Integration and Social Cohesion in Capitalism and Social Cohesion: Essay on Exclusion and Integration*, I. Gough ve G. Olofsson (Der.). New York, Palgrave Macmillan. (1999).

MACPHERSON, W., *The Stephen Lawrence Enquiry: Report of an Inquiry by William McPherson of Cluny*, The Stationery Office, London. (1999).

MAKKONEN, T., Main Causes Forms and Consequences of Discrimination, Chapter I, <http://action.web.ca/home/narcc/attach/Causes,20Forms,20Consequences20of20Discrimination20paper5B15D.pdf> (24.4.2011)

MARKERT, J., The Changing Face of Racial Discrimination: Hispanics as the Dominant Minority in the United States—A New Application of Power-Threat Theory, *Critical Sociology*, Nisan, v: 36, n:2, s: 307-327, (2010). http://www.sitemason.com/files/c2vJzq/PT_Theory_forthcoming.pdf (11.05.2011)

MAXWELL, J., *Social Dimensions of Economic Growth*, Eric John Hanson Memorial Lecture Series, University of Alberta. (1996).

MCCRACKEN, M., Social Cohesion and Macroeconomic Performance, Centre for the Study of Living Standards (CSLS) Conference: The State of Living Standards and the Quality of Life, Ottawa, Ekim 30–31, (1999), s.11.

MCGHEE, D., "Moving to our common ground. A Critical Examination of Community Cohesion Discourse in Twenty-first Century Britain", *The Sociological Review*, 51, 2003, 376-404.

MILLER, E.F. "David Easton's Political Theory". *Political Science Reviewer*, 1, Sonbahar, 1971, s: 184-235. http://www.mmisi.org/pr/01_01/miller.pdf (18/12/2010).

MITCHELL, D., *Globalization and Social Cohesion: Risks and Responsibilities*. 2000. <http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic0/2mitchell.PDF>. (22.12.2010).

MILBRATH, Lester ve MADAN, L. Goel, *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*, 2. Baskı, Chicago: Rand McNally, (1977).

MİRZA, Munira, Senthilkumaran, Abi ve Ja'far, Zein, *Living apart together. British Muslims and the Paradox of Multiculturalism*. London: Policy Exchange. 2007 Ayrıca bkz. http://www.policyexchange.org.uk/assets/Living_Apart_Together_text.pdf, (5.10.2010).

MOUZELIS, N., "Differentiation and Marginalization in Late Modernity", *Capitalism and Social Cohesion*, I. Gough ve G. Olofsson (Der.), Britain: Palgrave Macmillan, s. 191-208, (1999).

NEVITTE, N. "Value Change and Re-orientations in Citizen-State Relations". *Canadian Public Policy* Vol. XXVI, Supplement 2: 2000. S74-S94.

NOLL, H., Social Indicators and Quality of Life Research: Background, Achievements and Current Trends, 2004. <http://manta.cs.vt.edu/isqols/Noll-SI-Research-in-Genov-2004.pdf> (22.12.2009).

NORRIS, P., *Driving Democracy: Do power-sharing institutions work?* New York, Cambridge: Cambridge University Press, (2008).

O'CONNOR, P., Mapping Social Cohesion- Canadian Policy Research Networks, CPRN Discussion Paper, N: F/01, Ottawa, (1998).

OECD. *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. OECD: Paris. 2001.

OSBERG, L., (Der). *The Economic Implications of Social Cohesion*, University of Toronto Press. (2003).

OXOBY, R., "Understanding Social Inclusion, Social Cohesion and Social Capital". [*International Journal of Social Economics*](#), 2009, vol:36/12, s: 1133-1152.

ÖZBUDUN, E., *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi hukuk Fakültesi. (1975).

PAREKH, B., (Der) *The Future of Multi-Ethnic Britain*. London: Profile Books. (2000).

PAREKH, B., "Unity and Diversity in Multicultural Societies", *International Institute for Labor Studies*. Genova. Mart 2005. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/1parekh.pdf> (20.08.2010'da girildi)

PAREKH, B., *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Palgrave Macmillan, 2000 (ikinci Baskı, 2006), s. 56.

PHILLIPS, D., "Social Inclusion, Social Exclusion and Social Cohesion: Tensions in a Post-industrial World. *Hong Kong Journal of Social Work*, 42(1&2), Summer and Winter 2008, 3-31.

PORTES, A., "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology". *Annual Review of Sociology*, 24. (1998), 1-24.

PUTNAM, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.

PUTNAM, R.D., "Social Capital: Measurement and Consequences". *Isima – Canadian Journal of Policy Research* Vol. 2, No. 1. 2001. 41-51.

PUTNAM, R.D., "Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community". New York: Simon and Schuster. (2000).

PUTNAM, R.D., "Ethnic Diversity and Social Capital", paper presented at the Ethnic Diversity and Social Capital, ESRC Families and Social Capital Research Group Seminar, British Academy, London, 24 Haziran (2003).

PUTNAM, R.D., *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press. (1993).

RAJULTON, F, RAVANERA, Z and BEAUJOT, R., 'Measuring Social Cohesion: An Experiment Using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering, and Participating', *Social Indicators Research*, 80(3): 461–492. (2007).

RUEDIN, D, 2007. Testing Milbrath's 1965 Framework of Political Participation: Institutions and Social Capital. CISS Aralık,(2007).

SAPANCALI, F., "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri" *Çalışma ve Toplum*, 2005/3, 51–70

SEAKE (Social and Educational Applications of Knowledge Engineering Centre). *Knowledge Networking and Social Cohesion in the Information Society*. School of Research. Ottawa: Strategic Research and Analysis Directorate, Department of Canadian Heritage and Canadian Policy Research Networks, CPRN Study No. F/03. (1998).

SHAH, Priti, "Coping with perceived racial and ethnic discrimination in women of color in graduate education" (2008). *Dissertations*. Paper 13.
http://digitalarchive.gsu.edu/cps_diss/13

SHULTZ, D. ve ADAMS, J., (Ed)., *Political Participation in Communist Systems*, Oxford: Pergamon Press, (1981).

SILVER, S., "Social Exclusion and Social Solidarity." *International Labour Review* 133, nos. 5-6 (1994): 531-78.

SIROVATKA, T; Mares, P., "Social Exclusion and Forms of Social Capital: Czech Evidence on Mutual Links". *Czech Sociological Review*, Vol. 44, No. 3. (2008). 531–555

SMITS, Jeroen, "Ethnic Intermarriage and Social Cohesion. What Can We Learn From Yugoslavia?", *Social Indicators Research*, v: 96, n: 3, s: 417-432, Mayıs (2010).

SONG, M., "Is Intermarriage a Good Indicator of Integration?" *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (2009).

STANLEY, D. "What Do We Know about Social Cohesion: The Research Perspective of the Federal Government's Social Cohesion Research Network". *Canadian Journal of Sociology*, 28(1).,(1993),s.5

SUE, D. W., *Overcoming our racism: The journey to liberation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass. (2003).

SUE, D.W., Whiteness and ethnocentric monoculturalism: Making the "invisible" visible. *American Psychologist*, Kasım, 761-769. (2004).

VERBA, S., SCHOLZMAN, K. L. ve H. Brady., *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American politics*. Cambridge: Harvard University Press. (1995).

VERBA, S.; Scholzman K. L. ; Brady, H. Ve Nie, N. H. Race, Ethnicity and Political Resources: Participation in the United States . *British Journal of Political Science*, (1993).

VERBA, Sidney ve Norman H. Nie, *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper&Row, (1972).

WEINER, M., "Political Participation: Crises of the Political Process, Crises and Sequences in Political Development, Binder, L. (Edit). New Jersey: Princeton University Press,(1971).

WELCH, S., L. Sigelman, T. Bledsoe, and M. Combs, *Race and place: race relationships in an American city*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. (2001).

WHELAN, C. T., Maître, B. "Vulnerability and Multiple Deprivation: Perspectives on Economic Exclusion in Europe: A Latent Class Analysis". *European Societies*, 7, 2005a, 423-450.

WHELAN, C. T.; Maître, B, "Economic Vulnerability, Multidimensional Deprivation and Social Cohesion in an Enlarged European Community", *International Journal of Comparative Sociology*, 46, 2005b.215-239.

WILKINSON, R. G., *Unhealthy Societies:The Afflictions of Inequality*. London: Routledge. 1996.

WILLIAMS, D.R., and S.A. Mohammed, "Discrimination and racial disparities in health:evidence and needed research." *Journal of Behavioral Medicine* 32(1):20-47. (2009).

WONG, Lloyd, "Multiculturalism and Ethnic Pluralism in Sociology: An Analysis of the Fragmentation Position Discourse", *Canadian Ethnic Studies Journal*, v: 40, n:1, s: 11-32, Bahar 2008. s: 12

WOOLLEY, F., "Social Cohesion and Voluntary Activity: Making Connections", Center for the Study of Living Standards (CSLS) Conference: The State of Living Standards and the Quality of Life, Ekim 30–31, Ottawa (1998).

YANG, P.Q., *Ethnic Studies: Issues and Approaches*, State University of New York Press, (2000).

ZENGİNKUZUCU, D. M., *Patterns of Political Participation in Post-1980 Turkey*, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (1998).

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje No: 110K474
Proje Başlığı: Sosyal Kaynaşma Bağlamında Kürt Meselesi
Proje Yürütücüsü ve Araştırmacılar: Yrd. Doç. Dr. Betül DUMAN (Yürütücü) Yrd. Doç. Dr. Osman ALACAHAN (Araştırmacı) Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal BAYIRBAĞ (Araştırmacı)
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi: Yıldız Teknik Üniversitesi Enformatik Bölümü- Yıldız Kampüsü, Beşiktaş/ İstanbul
Destekleyen Kuruluş(ların) Adı ve Adresi:
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri: 15/04/2011- 15/10/2012
Öz (en çok 70 kelime): Bu çalışmada Kürt meselesi sosyal kaynaşma bağlamında analiz edilmiştir. Sosyal kaynaşma eşitlik-eşitsizlik /içerme-dışlanma (ekonomik alanda); katılım-kayıtsızlık / meşruiyet- gayrı meşruluk (siyasal alanda); tanıma-red, aidiyet/izolasyon (sosyo-kültürel alanda) olmak üzere 6 boyutu ile değerlendirilmektedir. Analiz için 16 ili kapsayan ve göç almış metropoller, Kürt yoğun iller ve Türk yoğun iller şeklinde tasniflenen dört ayrı bölgede toplam 1829 kişi üzerinde anket uygulaması ve İstanbul ve Mersin illerinde derinlemesine mülakat yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Sosyal Kaynaşma, dışlanma, aidiyet, tanıma, sosyal mesafe, sosyal sermaye, Kürt, Türk
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu mu? Evet Gerekli Değil Fikri Ürün Bildirim Formu'nun tesliminden sonra 3 ay içerisinde patent başvurusu yapılmalıdır.
Projeden Yapılan Yayınlar: